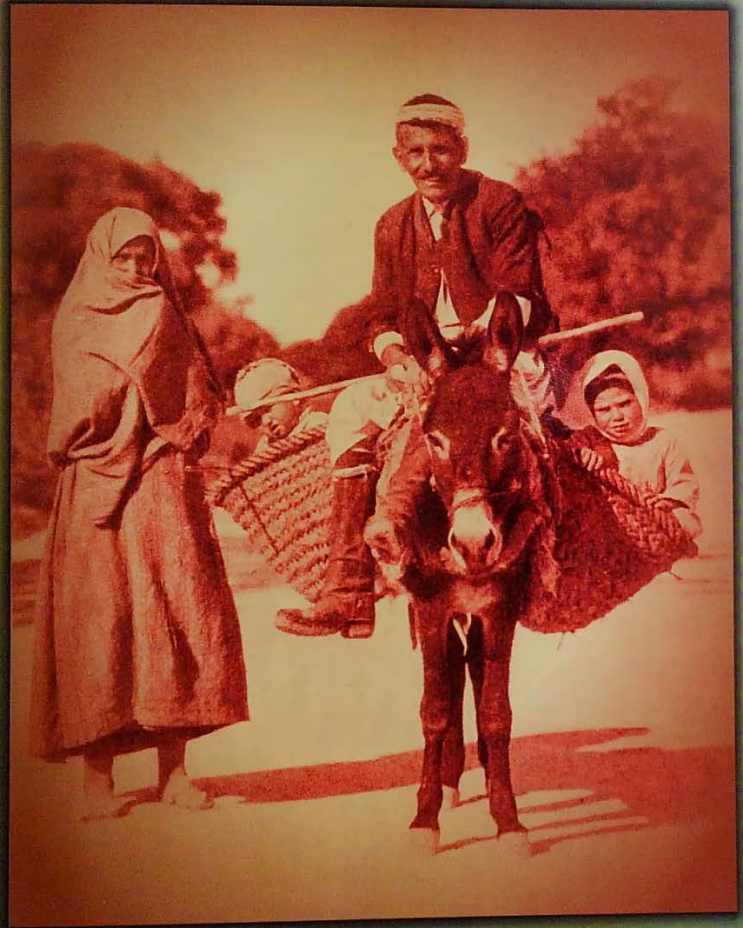

Halkbilimi

Halk Sanatları Vakfı Yayınıdır

Halkbilimi

Halk Sanatları Vakfı Yayınıdır

2003, Yıl: 17, Sayı: 51

Ocak-Aralık

Yılda Bir Yayınlanır

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu

Kani KANOL

Yayın Kurulu

Engin ANIL

Öcal ERTEN

Hasan EKMEKÇİ

Tuncer BAĞIŞKAN

Gaye ÖZARIN

Kapak Fotoğrafi

Bazara giden Kıbrıslı Türk aile (Baf Kuklası)

Tarih: 1972

Fotoğrafçı: Maynard Owen Williams

Koleksiyon: Ahmet Erdengiz'in koleksiyonundan

Baskı

Mavi Basın Yayın Ltd.

M. İrfanbey Sokak No: 30 Lefkoşa

Tel: (0392) 228 31 05

Yazışma Adresi

HASDER

Dervişpaşa sokak No:17,

Arabahmet Lefkoşa - Kıbrıs.

Tel: (0392) 227 08 26

Fax: (0392) 228 77 98

Web site: www.hasder.org

E-mail: hasder@hasder.org

İÇİNDEKİLER

OKURLARA	2	VE USTA MÜZİSYENLER	44
KANI KANOL		ÇEVİREN ENGIN ANIL	
SHORT SUMMARY OF THE CONTENTS	3	XXI. HALKBİLİMİ SEMPOZYUMU	
ENGIN ANIL		AÇILIŞ KONUSMASI	46
DAĞARCIK'TAN ALINTI "DÜĞÜN"	4	KANI KANOL	
KUTLU ADALI		KIBRISTA LÂTİN DÖNEMİ	
KÜLTÜR VE FOLKLORUMUZA		YASALARINA GÖRE EVLİLİK KURUMU	47
HİZMET EDENLERİ ANMA		AHMET ERDENGİZ	
GECESİ ETKİNLİĞİ AÇIŞ KONUSMASI	9	GÜNÜMÜZDE KIBRISLILIK	
KANI KANOL		"KIBRIS İÇİN ÇOK KÜLTÜRLÜ BİR GELECEK"	51
AZİZ DAMDELEN	10	MUHAMREM FAİZ	
MUSTAFA GÖKÇEOĞLU		KIBRIS YEMEK KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEKİ	
HASAN RİFAT SİBER	13	ARAP VE SAMİ ETKİLERİ	56
KEMAL YÜCEL		METE HATAY	
HAŞMET MUZAFFER GÜRKAN	15	LOKMAN HEKİMİN HAYATI	64
AHMET AN		ALTAY SAYIL	
HİZBER HİKMETAĞALAR	19	SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ İLE AB	
HÜSEYİN ATEŞİN		KURUMSALLAŞMASININ	
KUTLU ADALI	21	HALKBİLİMİNE ETKİLERİ	76
BURHAN ERASLAN		ÖZKAN YIKICI	
MUSTAFA KEMAL SAYIN	24	KIBRIS'TA YAHUDİLER	84
MEHMET LEVENT		METE HATAY	
FOLKLORE ARCHIVE AND LIBRARY		KIBRIS MARONİTLERİ VE	
OPENING SPEACH	27	KORMACIT ARAPÇASI	103
KANI KANOL		AHMET ERDENGİZ	
FOLKLOR ARŞİV VE KÜTÜPHANESİNİN		AĞIRDAĞ KÖYÜ İLE ÇEVRESİNİN	
AÇILIŞI / AÇILIŞ KONUSMASI	28	UZAK VE YAKIN GEÇMİŞİ	
KANI KANOL		ÜZERİNE BİR ÖN ÇALIŞMA	123
FOLKLOR ARŞİV VE KÜTÜPHANESİ	29	TUNCER BAĞIŞKAN	
HİFSİYE RUH		MASALLAR BÜLBÜL'Ü SİYAH - DEV HALA-	
KIBRIS ŞARABI "ÖZGÜRLÜĞÜN		ÜÇ KARDEŞ - DİLİN KEMİĞİ YOK,	
YUDUMU: COMANDARIA"	31	KEMİK KIRAR - HAZRET-İ HIZIR -	
DR. EJDAN SADRAZAM		ODUNCU VE TAVUĞU	178
ESKİ VE YENİ ARASINDA ROMANSAL		ŞEVKET ÖZNR	
BİR GEÇİŞİN ÖYKÜSÜ	38	NAVAJO (NAVAHO) KIZILDERLİLERİNE	
DR. EJDAN SADRAZAM		AİT SESTALAR VE GÖBEKBAĞI İNANCI	
CYPRİOT TRADITIONAL MÜSİC	42	VE KIBRISTA BENZEŞEN VARYANTLARI	187
VASO VASILIOU		AHMET ERDENGİZ	
ZAMAN TÜNELİ İÇERİSİNDEN		ROMANYA V. ULUŞLARARASI "	
GELENEKSEL KIBRIS MÜZİĞİ		"FOLKLOR FESTİVALI"	188
		TARIK G. EMİROĞLU	
		TEMPLOS - ZEYTLİK	190
		ALİ NESİM	
		HASDER'DEN HABERLER	192
		TARIK G. EMİROĞLU	

Okurlara

Engin ANIL

Değerli Okurlar,
Halkbilimi'nin 51. sayısı ile yine sizlerle tekrar bir arada olmaktan mutluluk duyuyoruz. Dergimiz ülkemizde bilimsel ve alanında tek süreli yayın olmasına karşın satışları az olsa da her dergi hazırlama döneminde bizler aynı heyecan ve hazzı duymaktayız.

Yaptığımız işin önem ve ciddiyetini biliyoruz. Toplumumuzda Kıbrıslı Türk kimliğinin gelişmesinde yaptıkları çalışmalarla Hasder ve onun yayın organı olan bu derginin üstlendiği görevin farkındayız. Bu nedenle bizler için ne kadar zor olsa da her şartta dergimizin devamı için çalışacağımızdan emin olabilirsiniz.

Gerek Kıbrıslı gerekse de Kıbrıslı Türk kimliğinin gelişmesinde ülkemizden gelip geçmiş tüm medeniyetlerin yanında kökenlerimizden taşıyıp

getirdiğimiz kültür öğelerinin meydana getirdiği kültür mozaikimiz vardır. Bu kültür mozaikimizin bizleri dünya kültür mozaiki içerisinde çağdaş uygarlık çerçevesinde yüksek bir yere taşıdığından emin olabiliriz.

Ülkemizde barış ve çözüm umutları yeşerirken, Hasder de bu doğrultuda çalışma yapan sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapmaktadır. Bilincindeyiz ki toplumları ileriye götüren kan, barut, şehit, intikam sözleri değil, barış, güzelliklerin paylaşılması yanın da karşılıklı saygı, sevgi ve hoşgörüdür.

Bu yılki sayımızda yazı ailemize katılan çok değerli araştırmacılarımız yanında birbirinden ilginç konuları da bulacaksınız. Yaklaşık 200 sayfalık bir süreli yayınlı toplumsal yarar gözetken çalışmalar yapan bir kurum olmanın kıvancını da sizlerle beraber yaşamaktayız.

Short Summary Of The Contents

Engin ANIL

Dear Readers,

We are quite happy to meet with you earlier than the time we used to publish our periodical. We are also quite proud to achieve the printing of an annual of about 200 pages full of interesting, scientific and academic material. Although the budget collected is not sufficient enough to publish the next year's periodical, we devote our efforts in all means to continue publishing.

The first page of our periodical starts as usual with the addressing of The Folk Arts Foundation, to the readers whereas the second page contains the "Short Summary of the Contents" by myself.

As usual we have got another chapter taken from Dağarcık, the book written by Kutlu Adalı who was shot dead by unknown forces. The article "DÜĞÜN, (THE WEDDING)" is on page 4.

Last year we lost a good friend of our association Mr. Damdelen, AZİZ. He was the owner of the "Cyprus Kitchen" restaurant in Gönyeli. There he had turned his restaurant into a folkloric / ethnographic museum and was eager to talk with his customers on certain issues of Cypriot Folklore. It was the time to commemorate not only him but those who had contributed to the Folklore and Culture of our country in the near past. So "The Commemoration of Those Who Had Contributed to the Folklore and Culture of Our Country" event was organized at Folk Arts Foundation. There, 6 people were commemorated by six different speakers. The first one to be commemorated was Aziz Damdelen by Mustafa Gökçeoğlu (page 10), and subsequently Hasan Rifat Siber by Kemal Yücel (page 13) Haşmet Muzaffer Gürkan by Ahmet An (page 15) Hizber Hikmetagaalar by Hüseyin Ateşin (page 19) Kutlu Adalı by Burhan Eraslan (page 21) and Mustafa Kemal Sayın by Mehmet Levent (page 24).

On October 25th 2003, "The Opening Ceremony of the Folklore Archive and Library" was realised. The Folklore Archive and Library was a project funded by the USAID and UNDP through UNOPS. As we know Hasder had been actively in research on Turkish Cypriot and Cypriot Folklore since 1981. All the data collected from 150 villages on Video Tapes and Cassettes, which were being affected by time and also weather conditions were recorded on digital media. Nearly at the change of each government in Northern Cyprus, Hasder had asked for help for the preservation of these recordings. But up till then, none of the governments ever showed a strong interest or will to solve the problem and when Hasder applied UNOPS with such a project, it was taken seriously and funded. On page 27 and page 28 you may find the English and Turkish version of the speech made at the opening of the ceremony by the president of Hasder, Kani Kanol. Also on page 29, you may find a brief description of the Folklore Archive and its facilities by Hıfısiye Ruh.

A new contributor to our periodical is Dr Ejan Sadrazam. He contributed to our periodical with two interesting articles. On page 31 we may find his first article "The Cyprus Wine" where-

as his second one "A Romantic Pass Between The Old and The New is on page 38.

A first for our magazine is the contribution of our Greek Cypriot friend "Vaso Vasiliou. Her article on "Cypriot Traditional Music is on page 42 and the translation of this article by Engin Anil is on page 44.

The cultural mosaic formed in centuries in the island of Cyprus is not only the richness of the inhabitants but also the richness of the world cultural heritage. It was some kind of a coincidence that some of the papers presented at the Symposium and some other articles by different authors appeared in this issue giving examples of the effects of past civilizations and cultures on today's habits and traditions. The articles with such themes are as follows: "Institution of Marriage in Cyprus According to the Latin Period Constitution" (page 47) and Maronites of Cyprus and Kormakity Arabic (page 103) by Ahmet Erdengiz, "Jews in Cyprus" (page 84) and "The Arabic and Sami Effect on Cypriot Food Culture" (page 56) by Mete Hatay, "The Legends of Zeytinlik" (page 190) -The village of Templos as its' original name. A small village just outside Kyrenia to the west where the Templar Knights in history had settled down- by Ali Nesim,

The XX1st Folklore Symposium organized by Hasder in November 11th 2003 was a success. The opening speech was made by Kani Kanol (page 46) and the other articles apart from the listed above that were presented were as follows: "Multi Culturalism in Cyprus and The Cypriot Identity" by Muharrem Faiz (page 51), " Memories and Scripts From the Life of Dr. Hafız Lökman Hekim " by Altay Sayıl (page 64) and The Effects of The Cold War Era on Folklore" by Özkan Yıkıcı (page76).

On page 187, you may find a small but interesting article by Ahmet Erdengiz about "The Village Straw Trays and The Baby Cord Belief of The Navajo Indians and Similar Variants of the Beliefs in Cyprus". In his article he mentions that he does not believe or has found any proof that either of these have derived them from other but declares that both have got similarities

Şevket Öznur, has collected series of folk tales which are printed on page 178 and onward. The folk tales are "Bülbül'ü Siyah, Dev Hala, Üç Kardeş, Dilin Kemiği Yok, Kemik Kırar, Hazret-i Hızır, Oduncu ve Tavuğu" subsequently.

The member of the Executive Board of Directors of Hasder has not only prepared the details of The Vth International Folklore Festival in Romania" that Hasder Folk Dancing Group attended (page 188) and the list of the activities Hasder organized or took part in 2003 (page 192).

We wish to meet with you again in our next issue in a Cyprus in which peace has been established.

Dağarcık'tan Alıntı

Kutlu ADALI

Düğün

*" Bir kızın düğünü babasının evinde olmalı,
Cenazesi kocasının evinden kalkmalı. "*

Sünnet düğün gibi olaylar bütün köylerde devinme yaratır. Eğlenceden yoksun olan, tek düzenli yaşayan köylü, bu elverişli durumdan yararlanarak birkaç gün, kapalı yaşayıştan sıyrılır, kabuğundan çıkar, gece gündüz yer, içer, zıplar, oynar, şarkı söyler, türkü söyler, tüfek atar!

Köylerde sünnet, düğün gibi olaylara bütün köylü 7 den 70 e ayrıksız katılır.

Geçtiğimiz köylerde çok düğünlerde bulunduk. Köylünün çeşitli geleneklerine, oyunlarına tanık olduk. Eğlenişini, para döküşünü gördük. Oysa köylü eğlenmesini, gülmesini, oynamasını, şu geçici ömrün tadını çıkarmasını ne güzel biliyormuş!

Köylerimizde günlerce süren düğünlerde bulunduk. Başından sonuna değin bu düğünleri izledik. Günlerce geceli gündüzlü, davul zurna, keman, tef, darbuka, çalındı. Bütün köylüler, gelen konuklarla birlikte gün-

lerce yeyip, içti, oynadı, para döktü. Köylerdeki düğünler en az iki, ençok yedi gün sürer!

ALEMİNYODA DÜĞÜN

Aleminyo köyünde düğünler Cuma gün başlar, Pazar gün sona erer. Düğünün ilk gününde (Cuma) kına gecesi, ikinci gününe (Cumartesi) Kuşatma, üçüncü gününe (Pazar) paça denir

Kına gecesi

Kına gecesi Cuma gün öğleden sonra gelin hamamı ile başlar. Gelin çalgı ile evinden alınarak köyde dolaştırılır, gene evine getirilir. Köylerde büyük hamamlar olmadığı için, evin avlusunda söz gelişi Gelin hamamı yapılır. Kimi köy buna söz gelişi olduğu için Hamam dönmesi der. Bütün köy kadınları avluda toplanır. Avlunun ortasına bir desti konur. Üstü al bir bezle örtülür. Çalgı başlayınca gelin, bir yanında kız, bir yanında oğlan tarafından bir kızla ellerinde mum, arkalarında bütün köy kızları ile kadınları çalgıya göre, testinin çevresinde yedi kez uyumlu adımlarla yavaş yavaş dönerler. Bu arada gelinin başına buğday, arpa serpilir. Sonra yedi kez çalgıya göre, birer birer yine uyumlu adımlarla yedi kez testinin çevresinde döner.

Kırık parçalar ayaklar altında ezilir; kimisi kırık parçaları yerden alarak bir daha yere çalarlar!

Gelin Hamamından sonra kına tepsileri, içki, kuruyemiş dolu bir sele ile kızın evinden alınır. Meşale ile çalgı ile, erkeklerin kına gecesi yapacağı kahveye getirilir. Kına tepsisi ikidir. Bunun birisi gelinin, ötekisi ise gelin onarıcıdır. Gelinin kına tepsisinde üç mum vardır. Mumlar kırmızı ipek şeritle sarılıdır. Gelin onarıcının içinde ise bir mum vardır.

Bütün köy erkekleri kahvede toplanır. Saat ona değin çalgı ile oynanır, göbek atılır, şarkı, türkü, mani söylenir, yenilir içilir. Sonra gelin onarıcının kına tepsisi güveyinin önüne getirilir. Güveyi sağ baş parmağını, köylünün alkışları arasında kınaya batırır. Güveyiden sonra önce sağdıçlar, sonra yakınları, sonra da isteyenler sol baş parmaklarını kınaya batırırlar. Kınadan sonra gelin tarafı bütün sağdıçlara kırmızı-beyaz ipeklî birer mendil verir. Sağdıçlar, üç gün üç gece düğünün yöneticisi, sorumlusu olduklarından tanınmaları için bu mendilleri, baston gibi bir değneğin elle tutulan yerine bağlarlar. Ellerinde bu mendilli bastonu taşırlar.

Kına yakılması bitince, içi kuru yemiş dolu sele, kına tepsisi ile birlikte herkesin önüne bir bir götürülür. Seleden her yemiş alan kınayı gümüşler, gönlünden kopan parayı kına tepsilerinden birine, ya da ikisine atar. Çokluk gelin onarıcının tepsisine az para atılır. Yemiş ağırlama para toplama bitince gelinin kına tepsisini sağdıçlardan biri kahveden alır, kızın evine götürür. Erkekler de güneş ışığına değin çalgı ile yer, içer, oynar, şarkı söyler, tüfek atar eğlenirler.

Dalgayı alan esrikleşen köy delikanlıları da içlerini dökerler.

Menekşem hanelensin
Su dökün tanelensin
Ne seni gözüm görsün
Ne gönlüm tazelensin

Menekşem hane hane
Toplalım tane tane
Kızlar pek ucuz olmuş
Alalım üçer tane

Bu arada sabaha karşı hellim, çörek verilir. Gün

ışığına önde güveyi, arkasında bütün köy erkekleri, kahveden çıkarlar. Davul zurna ile köyü dolaşmaya başlarlar. Gelinin kına tepsisi kahveden gelinceye değin kızın evinde toplanmış olan köy kadınları, çalgıya uyarak çeşitli oyunlar oynarlar, göbek atarlar, şarkı, türkü mani söylerler.

Kızlar birbirlerini incitmeden duramazlar. Gönüllülerindeki açığa vururlar "çaktırmadan" manilerle:

Yük üstünde halıyım
Halımın kenarıyım
İncitmeyiniz beni
Mustafa'nın malıyım

Genç kızları.. yaşlı kadınlar da incitmeden geçmezler:

Adam aman al benden
Parmakların maşa olsun
Bu ateşi al benden
Adam aman al benden

Bir gececik yakına gel
Ne istersen al benden

Kına gelince ortaya konur. Yanında gene bir testi vardır. Orta yaşlı evli bir kadın testinin üstüne oturur. Önde gelin, genç kızlar, testi ile kınanın çevresinde çalgıya uyarak, ellerinde mumlar hem oynarlar, hem dönerler. Sonra yedi kız ayrı ayrı kalkarak, çalgıya göre hem oynarlar, hem yedi kız dönerler. Yedinci kız yedinci dönüşten sonra testiyi alır, yere çalarak kırar. Ya da testinin üstünde oturan orta yaşlı kadın yapar bunu. Genç kızlar da kırık parçaları ayakları ile ezerler. Güneş ışığına değin oynanır, eğlenilir. Seledeki yemişler yenir. Kına tepsisine para atılır. Hellim, çörek dağıtılır.

Güneş ışımaya başlayınca kına tepsisindeki üç mum yakılır. Karalar giymiş olan gelinin yüzü duvakla örtülür. Önce iki avcunun içine kına ayyıldız yapılır. Sonra on parmağının ucu kınaya batırılır. Gelinden sonra kimse kına yakmaz. Bu arada çalgı sürekli çalar, geleneğe çok bağlı kadınlar da ucundan gelini sümsüklerler, dürterler, ağlasın isterler! Çok kez kına yakılırken gelin ağlar. Ağlamazsa gelenekçiler söylenir:

"Lüzum ağlasın, lüzum ağlasın!"

6 Halkbilimi

Gelin ağlar, anası, nenesi ağlar. Bu kez konu komşu anayı avutur:

"El oğlu el kızı için, el kızı el oğlu için."

Kuşatma:

İkinci gün sabah evin avlusunda, gelinle, güveyinin yatacağı yatağın yorganı kaplanır. Yorgan kaplanırken davul, zurna çalar, köylü gönünden kopan parayı yorganın üstüne atar. Kimi köyde yorgan kaplanırken çocuklar üstünde takla atar, yuvarlanırlar, yorgana sarılırlar. Ama bu atılan paraya dokunmazlar. Yorganın kaplanması bitince, yorgan kaplıyan kadınlardan biri elindeki iğneyi kırar.

Öğleden sonra kız ak gelinliğini giyer. Davul zurna ile evinden alınır. Önde bayrağımız, arkasında gelin, gelinin arkasında yakınları ile birlikte bütün köy. Köy böylece baştan başa gezilir. Gezi sırasında her evden bir kadın çıkar, hayır dua eder, okur üfler, zeytin yaprağı ile gelini tütsüler. Kimi erkekler gelin kapısının önünden geçenler göğe tüfek sıkarak onu esenler. Eğer köyde rumlar da varsa onlar da kendi bölgelerinde toplanırlar ve gelin alayını karşılarlar. Gelini arkasındakiler tütsülerler, üstlerine kolonya serperler. Köy gezildikten sonra gelin alayı, güveyinin bulunduğu eve yönelir. Güveyi gelini evin önünde karşılar. Kalabalığın üstüne para savurur. Gelini koluna alarak eve girerler, yüksekçe konulan köşedeki koltuklara otururlar, böylece kutlama başlar. Önce babası gelin kızının beline bir kuşak bağlar çözer. Sonra kızı babasının elini öper. Babası da kızına ya altın bilezik ya gerdanlık takar, ya da göğsüne para iğneler. Arkasından bütün soy sop, hısım akraba hem gelini hem güveyiyi kutlamaya, kendilerine bilezik, yüzük, gerdanlık, iğne, saat, takmaya, para iğnelemeye başlarlar.

İkinci gün yapılan bu kutlamaya, salt akrabalarla, komşu köylerle kentlerden gelen konuklar katılır. Köylü için kutlama üçüncü gündür.

Eve gelinle güveyiyi hısım akrabası kutlarken, köylü de köyün içinde "Yastık koşusu" düzenler.

Kendine güvenen gençler soyunur, tüfek atışı ile koşuya başlar. At yarışı yapan köyler de vardır. Koşuda birinci gelen gence, işlemeli kırmızı renkli, ak şeritli, küçük bir yastık verilir. Yastığın içinde para vardır. Genç bu yastığı da andaç olarak saklar, ya da elinde

yastık gider gelinle güveyiyi kutlar, yastığı güveyiyeye verir. Gene gençler arasında güreş yaparlar, hepsini yenene güveyi bahşiş verir.

Gece hısım akrabaya, konuklara yemekli şölen verilir. Çalgılar çalınır, içilir, oynanır, göğe tüfek sıkılır. Oynayanların alnına, çalgıcıların alnına para yapıştırılır. Gece yarısına değin eğlenirler.

Bu arada gelin ile güveyi evde kahr gerdeğe girerler.

Paça:

Gece gerdeğe girmiş olan güveyi ertesi gün (üçüncü gün) güneşle birlikte kalkar. Davul zurna ile sabah sabah köyü dolaşır. Her eve uğrayarak büyüklerin ellerini öper, eli öpülen güveyiyi tütsüler, kolonyalar, şekerle lokumla ağurlar, Hayırdua eder.

Öyleye doğru köylü bir bir giderek gelinle güveyiyi kutlar, takacağını takar, armağanını verir. Sonra yemek masasına oturur, istediğince yer içer. Oynar, zıplar, eğlenir, eğlendirir.

Mübareki:

Düğünden sonraki günlerde gelin evden çıkmaz. Bu kimi yerlerde, iki gün, üç gün, yedi gün, onbeş gün, hatta kırk gün sürer! Her gün gelin hanım bir başka renk giysi giyer. Gelenlerle yeniden tokalaşır, kutlaşır, Gelinin eşyaları götürülür buna mübareki denir.

*

Alemiyoda genel olarak evlenecek erkek evi, kız da bütün eşyaları yapar. Üç gün üç gece süren düğünün bütün giderleri kızın babasına düşündür. Eğer adam yufka ise, bu gideri karşılayamayacak durumda ise sağdıçlar yardımcı olur. Genel olarak kına gecesi ile paça giderlerini sağdıçlar üzerlerine alırlar. Kızın babasına çokluk kuşatma giderleri bırakılır. Kına gecesi ile kuşatma iki çalgılı olur. Biri kadınlara çalar, öteki erkeklere. Ayrıca dışarda davul zurna bütün köyü eğlendirir. Paçada kadın erkek karışık bir arada eğlendiği için çalgı birdir.

İç düğünleri:

Düğünden yedi gün sonra, Pazar gün güveyi bütün sağdıçları evine çağırır. Onlara yemekli parti verir. Sağdıçlarla, güveyi unutulmaz güzel bir gün geçirirler,

aralarında konuşup eğlenirler. Sağdıçlara güveyinin verdiği bu partiye "İç düğünleri" denir.

Sağdıç:

Genel olarak sağdıç; düğünde gelin ya da güveyiye kılavuzluk eden kişi olarak tanınır. Ama sağdıçlık bu tanımın çok dışındadır. Kıbrısta her düğünde her sünnette sağdıç vardır. Düğünde ya da sünnette her isteyen, daha doğrusu düğünü sünneti olana hem maddi hem manevi yardımda bulunmak, onun yükünü paylaşmak isteyen herkes sağdıç olabilir. Düğünü derneği olan biri sevilen biri ise, onun yoksulluğuna, bağlılığına bakmazlar. Pek çoğu ona yardımda bulunmak için sağdıç olurlar. İstediklerini hemen yerine getirirler. Hatta bütün gideri üstlerine alırlar! Düğün boyunca sağdıçlar düğün evinin kendilerine verdiği kırmızı-beyaz ipeklili mendil bastonlarının ucunda, ayakta iş görürler. Hiç oturmazlar. Yemeği de içkiyi de ayakta alırlar. Sağdıç yasaında bu böyledir. Bütün bunlardan dolayısıdır ki kamu dilinde boşa giden emeğe "Sağdıç emeği" derler. Ama, ne olursa olsun, düğün sünnet gibi demeklerde sağdıçlık övünülmeye değer bir görevdir.

Yenge:

Düğünde geline kılavuzluk eden kadına yenge denir. Yenge çokluk gün görmüş yaşlı bir kadındır. Gerdeğe girecek gelinlere öğütlerde bulunur. Sonra gerdek odasının önünde oturur, gelinin kanlı çarşafını bekler! Yataktan alınan bu kirli çarşafı yenge alarak, önce gelin ile güveyinin anne babasına gösterir. Sonra elinde çarşaf ev ev dolaşır! Köylüler de çarşafın içine para atarlar. Toplanan bu para yengenin olur.

Kentlerde de olan bu geleneğin eski değeri kalmamıştır. Yengelilik pek çok köylerde geçer akçe olmaktan çıkmıştır.

Oyunlar:

Düğünlerde erkeklerle kadınlar kendi aralarında, çalgı eşliğinde birçok oyunlar oynarlar. Bu oyunlar bir kişili, iki kişili, dört kişili, beş kişili, de oynanır. Oynayanların başında para çevrilerek alınlarına tükürük yapıştırılır. Kimi ise parayı doğrudan oynayanın başından çevirip çalgıcıya verir.

Köylerde çokluk şu oyunlar oynanır: Karşılama,

Mendil oyunu, bıçak oyunu, kaşık oyunu, zeybek, köroğlu, arabacı, arabiye, kadeh oyunu, orak oyunu, çarliston, kadın oyunu, sirto, dans, çift telli, tango...

Gümüšleme:

Düğün boyunca gelinle gelin onarıcının kına tepsilerine, kaplanan yorganın üstüne, çalgıcıların, berberin, kucağındaki mendiline para atmaya ya da oynayanların alınına, başlarından çevrilerek yapıştırmaya gümüšleme denir. Kimi köylerimizde ise gümüšlemeye işleme denir.

TİLLİRYA'DA DÜĞÜN

"Gelin gitti yerine

Kalan kızlar yerine. "

Tillirya bölgesindeki düğünler üç gün üç gece sürer. Ne var ki bu bölgelerimizdeki düğünler de öteki bölgelerimizdeki düğünlerde görmediğimiz, söz konusu edilmeye değer davranışlar, gelenekler vardır.

Tillirya köylerinde düğün genel olarak Cuma günü başlar. Ama bu bölgedeki köyler Cuma gün Karadağ madeni ile Gemikonağında gemilerde çalıştıkları için son yıllarda düğünlerine Cumartesi başlamayı yükümlü kılmışlardır. Birçok köylerimizde de şimdi böyledir. Bölge çok yoksuldur. Bunun için bir gün bile esirgemez esirgemez!

Bu yüzden Tilliryada düğün Cumartesi günü başlar, Pazartesi günü sona erer. Düğünün ilk gününde (Cumartesi)Kına, ikinci gününe gerdek, üçüncü gününe kutlama denir.

Kına:

Sabah zerde yapılacak buğdayların, davul zurna ile çeşme, ya da kuyu başına götürülmesi ile başlar. Buğdaylar çeşmede yıkanır, değirmende çok kalın öğütülür. Bu arada davul zurna çalar, köylü çılgınca eğlenir. Sonra sıra güveyinin saç sakal traşına gelir. Traş köyün ortasında yapılır. Bu arada davul zurna ortalığı inletir. Köylü coşarak oyuna başlar(*). Berber traş çok

8 Halkbilimi

yaşar yapar. Güveyiden sonra sağdıçlar traş olur. Köylü traş sırasınca berberin mendilini gümüşler.

Öğleden sonra gelinin evinden kına tepsisini sağdıçlardan biri alır. Tepside mumlar yanar. Önde sağdıç arkada köylü davul zurna ile köyü baştan başa dolaşılır. Bu köylüyü kına gecesine buyur etme anlamına gelir.

Gece erkekler bir kahvede toplanırlar. Kına çevrileceği sırada gelinin babası ile güveyinin babası kına tepsisinin yanına çağırılırlar. Kınayı gümüşlemeleri istenir. İki baba arasında üstünlük yarışması başlar. Tepsieye en çok parayı kim atacak. İki baba birbirlerinden alt kalmamak için keselerini çıkarıp tepsieye atarlar. İki babadan sonra gümüşleme sırası köylüdedir.

Gümüşlemeden sonra kına güveyinin serçe parmağına yakılır. Sağdıçlardan biri güveyinin kınalı parmağını mendille sarıp bağlar. Sonra sağdıça kına yakılır. Onun parmağını da güveyi mendille sarıp bağlar.

Özdeş kınayı sağdıçlardan biri, kadınların toplandığı eve götürür. Kına tepsisi, önce analar, sonra köylü kadınlarca gümüşlenir. Ak giysiler içindeki gelin kınalanır.

Kına gecesi gelinle güveyi uyutulmaz.

Gerdek:

İkinci gün gelin ak gelinliği giyer. Bayrağımız önde davul zurna ile evinden alınır. Köy dolaşıldıktan sonra, güveyinin evine gidilir. Güveyi kızı evin kapısında karşılar. Bu arada kız, elinde getirdiği narı, portakalı, ayvayı bütün gücüyle evin duvarına savurur. Bu meyvelerden en az birinin yarılıp, parçalanması gerekmektedir. Parçalanması kızın kız oğlan kız çıkacağı anlamını verir.

Bunun ardından kız oğlanın, oğlan kızın ayağına daha önce basmaya çalışır. Önce kim basarsa ömür boyu onun sözünün geçeceğine inanılır. Sonra güveyi, gelini koluna takar, içeriye yürürler. Evin kapısını girecekleri sırada, damın üstünde duran bir genç, gelinle güveyinin üstüne bademle incir dolu bir elek(**) atar. Güveyi ayağıyla eleği kırar parçalar. Kırıp parçalamazsa beceriksiz sayılır. Onun yerine sağdıçlardan biri kırar eleği. Bu arada köylü bademlerle incirlerin üstüne üşüşür. Güveyi içerde azıcık durduktan sonra dışarıya çıkar, köylünün arasına katılır. Kız da evde kadınlarla

kalır. Güveyi evden ayrılınca gelinle güveyinin yatağındaki yorgan alınır; kahveye getirilir, yere yazılır. Gelen köylü yorganı gümüşler!

Gece güveyi sağdıçların koltağında, hoca önde, köylü arklarında, mumlarla camiye gidilir. Camide güveyiye yatsı namazı kıldırılır. Namazdan sonra sağdıç ile hoca güveyinin koluna girerler, ilahi okuyarak güveyiyi evine getirirler. Evin kapısında hoca dua okur, köylü de "amin" der. Duadan sonra güveyi önce hocanın, sonra ana babasının elini öper. Bu arada sağdıçlar güveyiyi kollarlar, yumruklardan onu korumaya çalışırlar. Ama bu arada ta içeriye girene değin köylüden birkaç yumruk yer! Güveyi girince dışarıdakilere şerbet sunulur. Gelinle güveyi gerdeğe girdikten bir süre sonra sağdıç ve yenge odalarına girerler. Yataktaki çarşafın kirlenip kirlenmediğine bakarlar. Bu arada kızla oğlanın babası, soyu sopu odaya girerler. Onlarda çarşafa bakar. Çarşaf kanlı ise kızın anası babası kutlanır. Dışarda birkaç kez dinamit patlatılır.

Kutlama:

Ertesi gün sabah gelinle güveyi, evin bir odasında gelinlikleriyle, güveyilikleriyle dururlar. Kanlı çarşaf da önlere konur. Gelen köylüler hem gelinle hem güveyiyle toka ederek onları kutlarlar. Kimisi gelip ya para ya süs eşyası takar. Kutlamadan sonra köylüler, kanlı çarşafı gümüşlemeden geçmezler!

Çarşafı gümüşleyen isterse öteki odalardaki tigelere, yemeğe, içmeye oturur. İstemezse bir kadeh içki ile yetinir.

Kutlamadan sonra hem güveyi hem de gelin evden dışarı çıkmazlar. Eğer çıkarlarsa yollarına çıkan ilk dereyi geçer geçmez, bir iğne kırmaları gerekir. Kırmazlarsa uğursuzluk sayılır!

(*)Tillirya, Baf Karpaz köylerinde düğünlerde okunan türküler, söylenen maniler hep Rumca'dır.

(**) Badem ile incir Tillirya bölgesinin başlıca geçim kaynağıdır. Bu ürünler köylü için kutsaldır.

Kültür Ve Folklorumuza Hizmet Edenleri Anma Gecesi Etkinliği Açış Konuşması

Kani KANOL*

Değerli Konuklar,

HASDER her zaman olduğu gibi yine geçmişimize sahip çıkarak ve bir vefa örneği vererek yakın zamanda kaybettiğimiz çok değerli araştırmacı ve yazarlarımızı anmak üzere bu etkinliği düzenlemiştir. Her biri kendi alanında bir değer olan bu kişiler yaşamlarında genelde Kıbrıs ve özeld Kıbrıs Türk kültürünü gelecek kuşaklara aktarabilmek için büyük özverilerle çalışmışlardır. Yüklendikleri misyon nedeniyle içlerinden birisinin bu yüzden kahpece katledildiğini de hiç unutmamak ve unutmayacağız. Bu değerli araştırmacı ve yazar abimizi sevgili Kutlu Adalı'yı ben 1980 yılında üniversiteden mezun olup ülkeye döndüğümde tanıdım. Halkbilimi konusunda çalışmalara başladığımızda HASDER 15-20 üyeli bir dernekti ve bu konuyla ilgili yazılı kaynak bulmak konusunda çok büyük zorluklarla karşılaşmıştık. İşte bu süreçte bizlere ışık tutan ve yol gösteren Kutlu Adalı'yı unutmamız ve kahpece öldürülüşünü kabul lenmemiz elbette mümkün değildir.

Bu akşam anacağımız diğer tüm araştırmacı ve yazarlarımızı da rahmetle anmak istiyorum. Her biri kendi alanında büyük bir değer olan ve toplumumuzun özgün kimliğini eserleri ve çalışmalarlarıyla gündemde tutarak yok olmasını, asimile edilmesini engelleyen hepsine bütün içtenliğimizle teşekkür etmek ve şükranlarımızı sunmak istiyorum. Gerek HASDER olarak bizlerin ve gerekse de bu alanda çalışan tüm örgütlerin ve kişilerin çok değerli bu araştırmacılara karşı sorumluluklarımız vardır.

Onların bıraktıkları yerden yaptıkları çalışmaları ve verdikleri ürünleri alarak daha ileriye götürmek, koruyarak ve arşivleyerek gelecek kuşaklara aktarmak en önde gelen sorumluluklarımız arasında olmalıdır.

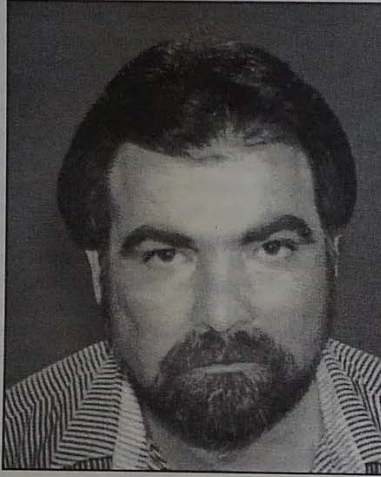
Bu akşam, kaybettiğimiz bu araştırmacıları en iyi tanıdıklarına inandığımız yine çok değerli kişilerin bir kez daha bizlere bu araştırmacılarımızı anlatmalarını, hayatlarını ve eserlerini değerlendirmelerini isteyeceğiz. Bizler kısıtlı olanaklarımızla gerçekleştirdiğimiz bu etkinliğin devletimizi yönetenlere de örnek olmasını arzuluyoruz ve onları da bu çerçevede çok daha kapsamlı etkinlikler düzenlemeye davet ediyoruz.

Bir kez daha hepsini de sevgi ve rahmetle anar, saygılar sunarım.

***HAS-DER Başkanı**

Aziz Damdelen

Mustafa Gökçeoğlu*

Ölüm

Karoly Aç'a nazire

Bir çift gür sesin titrek yankıları
Dolanır evin içerisinde
Ve gölgeleri suya düşer görüntülenir.

Bilirim birincisi senin ölümündür
Derin kuyu serinliğinden bellidir
Benim ölümüm diğeri.

Gizemlidir hâlâ yayılan yankılar
Ki bir gün keşişcekle göklerde
Ve eski görüntülerinde aynaların.

Uzun sürmez
Mil çekilir gözlerine aynaların
Tıkanır kulaklar sensiz görüntülere

Uzat ellerini
Uçalım uzayın sonsuzluğuna
Yankılarımızın gölgeleri göklerde dolansın

Şunu iyi belleylim
Dünyamızda gerçeklerin gölgesinden söz edilmez.

Kişinin ölüm konusunda konuşması gerçekten en güç olaylardan birisidir. Hele Aziz Damdelen gibi en yakın bir dostum konusunda söz etmek yürek parçalayıcı bir olaydır. Öte yandan gerçekleştirdiği işlerle kendi alanında bir güç olan ve bir öncülüğe ön ayaklık eden bu kişinin yaptıklarını da yeni kuşaklara anlatıp aktarmak bir gönül borcudur.

Oyleyse Aziz Damdelen kimdir?

Herşeyden önce annesi Fatma Hanım Hacı Mustafa'nın kızıdır. Hacı Mustafa döneminde göre varlıklı bir kişidir. Kızlarına bolca çeyiz yaptırmıştır. Kızları Gönyeli'ye evlenmiştir. Çeyizleri de katar katar develere yüklenerek taşınmıştır. Renk renk mendiller, göz nuruya desen desen işlenmiş perdeler, uçurlar, para keseleri, çoraplar, hücre örtüleri denklele taşındı. Sergilendi. Bu çeyizi gören genç kızlar iç geçirdi, evli kadınların kimileri de hasetle baktılar.

Geçmişte bir gelenek vardı. Gelin çeyizi güç durumda kalmadıkça kullanılmazdı. Boşanmalarda da kadına verilirdi. Bu nedenle çeyizler, çeyiz defteri dedikleri deftere yazılırdı. Bu aile de çeyizi pek kullanmadı. Aziz Damdelen işte bu çeyizlerin içerisinde büyüdü. Ana oğul ilişkileri de en üst düzeydeydi. Zaman zaman çeyiz sandığını açtırdı ve içindekileri ortaya serdirirdi. İçinden sevdiklerini anasından isterdi. İlk aldıkları ileride yapacağı işin mayası olmuştur.

Babası Hasan Damdelen'se rençberlikle uğraşırdı. Aziz Damdelen tarım araç ve gereçlerinin içinde büyüdü. Gerçi çiftçilikte gönlü yoktu. Onun ayrı bir kişiliği vardı.

Dedesi Aziz Damdelen'se daha farklı bir kişilikteydi. O günlerde Kıbrıs halkı kapalı bir toplum yaşamı sürdürürdü. Her bölge bir yaşam birliği oluşturmuştu. Her yaşam birliği de kendi kendine yeterli olmak zorundaydı. El yeteneği olan dede Aziz Damdelen bölgenin iskemle ve saban yapımcaısıydı. Bu nedenle kendisine isgemlicci Aziz ve Sabancı Aziz derlerdi. Aziz Damdelen dedesinin tahta yontma becerisini aldı.

Baba Hasan Damdelen 8 çocuğundan hiç birini ilkokuldan sonra okutmadı. Aziz Damdelen çiftçiliğe meraklı olmadığından ilkokuldan sonra İplikçi Adem, Karapazarıcı Adem de dedikleri Adem Kaner'lerin yanında çalışmaya başladı. Gelen müşterilere baktı. Kumaşları sergiledi. Ayak işleri yaptı. Kumaşları arşın-

ladı. Satış işleriyle uğraştı. Dürüst kişiliğiyle çevresine sönusz bir güven verdi. Derken makinede halhlar üretilmeye başlandı. Odalar boydan boya hali serilmeye başlayınca Adem Kaner'ler onu tecim evinin hali bölümüne aktardılar. Kurslara gönderdiler. Halı serme ustası oldu. Varlıklı kişilerin odalarını döşemek için ev ev dolaştı. Gezdiği evlerde etnoğrafik değeri olan yeni eşyalarla tanıştı. Görgüsü bilgisi günden güne arttı.

İşte bu günlerde dostluklarımız başladı. Çok sürmeden Halk Sanatları Derneği'nin Kumarcılar Hanı'nda etnoğrafik malzemenen oluşan sergisi gerçekleştirdi. 'Bu sergiye birlikte gittik. Sergi onun çalışmalarının hızlanmasına neden oldu.

O günden sonra birlikte köy gezilerine çıkmalarımız sıklaştı. Gittiğimiz köylerdeki kişilerle kaynaştık. Evlere girip çıkmaya başladık. O daha çok etnoğrafik değeri olan eşyaları aldı. Bense masalları, halk hikayelerini, bilmeceleeri, manileri, türkülerini, efsaneleri derledim. Yardımlaşmamız uzun yıllar sürdü. Bilmediğini bana danıştı. Tanımadığım köylüleri ona sordum. Sürekli satın aldı. Günlük yaşamda yaradış gereği oldukça tutumluuydu ama bir eski işleme gördüğünde paranın önüne ardına bakmazdı. Çekimden kesenin ağzını açardı. Köylere gitmeden önce de iyice araştırma yapardık. Ön araştırmasız bir yere gitmezdik. Dolayısıyla gittiğimiz yerlerden ellerimiz boş dönmezdik. Onun sayesinde Kıbrıs köylerini tanıdım. Çok değişik bölgelerden derleme yapma olanağım oldu. Onun akçaşal olanaklarıyla arabası, benim de birikimim bütünleşti. Uzun yıllar süren köy gezilerinden sonra büyük bir birikimi oldu. Sabancı Aziz dedesinin tahtayla olan becerileri, kendisinin işi ve gezileri sonucu elde ettiği bilgilerle kolları sıvadı. Topladıklarını sergileme işinin tasarımını kendi yaptı. Tahtaları kesti, torbaları biçti. Sonuçta Kıbrıs Aşevi'nin içini etnoğrafik eşyalarla donattı. Devletin doğru dürüst yapamadığını yaptı. Bir müze oluştu. Açılışını yaptı. Görenlerin dudaklarını uçuklattı.

Bu kadarla da kalmadı. Kıbrıs yemeklerinin yapılmasını öğrendi. Gerçek bir Kıbrıs mutfağı oluşturdu. Gelen müşterilerine Kıbrıs mutfağının damak tadıyla buluşturdu. Gem dinlemez bir at örneği durmadan özdeksel değerleri biriktirdi. Aldıklarının hiçbirini elinden çıkarmadı. Onun bu soylu uğraşında

kendisini daha da yüreklendirmek istedik. Zekai Altan'la birlikte hazırladığımız Kıbrıs Başörtüleri sergisini Kıbrıs Aşevi'nde açtık. Yemeni motiflerinin sınıflandırılıp fotoğraflarıyla birlikte namaz örtülerinin ve çoban başörtülerinin sergilendiği bir olaya çok sevinmişti.

Bu sergiden sonra kendisi de fotoğraflama işine gönül verdi. Belge fotoğrafçılığı dediğimiz bir iş için İngiltere'den yeni makineler aldı. Kolları sıvadı. Yeniden köylere çıktı. Alamadığı ya da kişilerin satmadıkları folklorik ürünlerin fotoğraflarını çekti. Sergiler açmaya başladı. Bir yandan da Türkiye'deki yemekle ilgili kongrelere katıldı. Sergiler açtı. Bildiriler sundu. Katıldığı bilimsel toplantılarla sergileri şöyle sıralayabiliriz.

- 1- 2 - 7 Nisan 1995'de Mersin'de gerçekleştirilen Uluslararası Mutfağı Kongresi.
- 2- 14 Ekim 1995'te Eskişehir'de gerçekleştirilen Anadolu Mutfağından Örnekler Sempozyumu.
- 3- 16 Nisan 1997 Fotoğraflarla Geleneksel Eski Kıbrıs Kıyafetleri Sergisi.
- 4- 30 Ekim 1997 Kıbrıs Aşevi'nden Anılar Sergisi.
- 5- Rum kesiminde 1997 tarihli Fotoğraf Sergisi.
- 6- 2000 yılında İzmir Enternasyonal Fuarı.
- 7- 1999 tarihinde İstanbul Dedeman Otel'i'nde düzenlenen Kıbrıs Geceleri ve ardından Ankara Dedeman Otel'deki Kıbrıs Geceleri etkinliklerine katıldı.

Ülkemizin damak tadını çeşitli kentlerdeki kişilere tattırdı. Yüklendiği misyonu eksiksiz yerine getirdi. Ne yazık ki yaptığı işlerin önemi, kimi toplum kesimi tarafından kavranamadı ya da kavranmak istenmedi. Örneğin Büyük Han'ın restorasyonundan sonra sanatçılara ve kültür değerleriyle uğraşanlara açılacağında kendisine de odalardan verilmesini istedi, başvurdu. Onca kişiye peynir ekmeğe gibi odalar dağıtılırken ona vermediler. Bu olay Aziz Damdelen'i çok üzdü. Bana gelip yakındı. Yüzündeki hüznün bugünkü gibi gözlerimin önündedir. Yaşadığı olumsuzluklar onu yıldırmadı. İnatla çalışmalarını sürdürdü.

Ne yazık ki onca uğraşına karşın ülkedeki bozuk düzen ona son tokatını vurdu. Yıllarca dışından turnağından artırdığı paraları, bankaların batışıyla bir

anda toz oldu. Sıfırla çarpıldı. O anı bana şu sözlerle anlatmıştı.

-Bankaların battığını duyduğum anda gözlerimde şimşekler çaktı, gök gürültüleri kulaklarımı sağır etti, beynimde bomba patladı, dedi.

Olay onunla sınırlı değildi. Ülke yangın yerine döndü. Kalpten, tansiyondan ve benzeri hastalıklardan insanlarımız şapır şapır düşüp ölmeye başladı. Hastalananlar ilaç alacak para bulamadılar. Çocuklar sütsüz kaldılar. Olanlardan Aziz Damdelen de payıma düşeni aldı. Çok geçmeden kansere yakalandı. Hastahane hekim derken günler acı ve endişe içerisinde geçmeye başladı. Türkiye'ye gidiş gelişler ve birbirini izleyen ameliyatlar yapıldı. Türkiye'den son gelişinin hemen ertesinde ziyaretine gittiğimde artık aramızdan ayrılacağını anladım. Al al olan yanakları sapsarıya dönmüştü. Sonuçta 17 Şubat 1953'de doğan dostum 20 Mart 2003'te sevgili kızı Meliz'i, biricik oğlu Merih'i ve gönlünün sultanı olan Canev'ini bizlere bırakarak aramızdan ayrıldı. Ama ayrılışı şiirin son dizesindeki gibi olmadı. Evet, bu dünyadan Hasan'dan olma Fatma'dan doğma Gönyelili Aziz Damdelen geçti ama adını belleklere ve ak kağıtlara kazıyarak izlerini geleceğe bıraktı. Onun manevi anısı önünde saygıyla eğiliyorum.

Hasan Rifat Siber

Kemal Yücel*

basın müfettişliği, daha sonra da Tarım Bakanlığı Müdürlüğü yapmış olan; bu süre içerisinde 1964 te burs alıp A.B.D'deki Wisconsin Üniversitesinin Tarım Fakültesinde B. Sc degreesini ve buna ek olarak Tarım Enformasyon Uzmanlık diplomasını kazanmış olan;

1983 de KIBRIS TÜRKLERİNİN TARIMSAL FOLKLORU ile, Tarım Dairesine girdikten sonra o devirde yayımlanan "Country" isimli dergide, daha sonra da yıllarca yayımlanmış olan "ÇİFTÇİ" dergisinde; Halkın Sesi gazetesi ile, 1978 de emekliye ayrıldıktan sonra kişisel çabası ve masrafı ile çıkarıp köylere dağıttığı "KÖYLÜ" gazetesinde tarımla ilgili yazdığı yazılardan oluşan "KÖYCÜLÜĞÜMÜZÜN DÜNÜ-BUGÜNÜ" adlı 355 sayfalık bir kitap yayımlayan bir kimsenin dopdolu yaşamının, 10 dakikalık bir konuşmaya sığdırılmayacağını her halde takdir edersiniz. Sözü edilen her iki kitaba da çok özet olarak değinmeden önce, topluma bu kadar candan hizmet etmiş olan H.R.Siber'in belli başlı özelliklerinden kısaca bahsetmek isterim.

Yetmişdört yıllık yaşamında Omorfo (Güzelyurt) Öğretmen kolejinde mezun olup 1945-56 Yıllarında 11 Yıl ilk ve ortaokul öğretmenliği; 1956-78 Yıllarında Tarım dairesinde Yayın ve Eğitim servislerinde önce

Son derece çalışkan, gayretli, yüksek karaktere sahip, dürüst, mükemmeliyetçi, savurganlığı hiç sevmeyen, medeni cesaret sahibi, hatalara göz yummayan ve hata işleyenleri eleştiriden çekinmeyen, alçak gönüllü, kişilik

*Emekli eğitimci

14 Halkbilimi

sahibi bir kimse olmasının yanında, çok iyi bir aile reisi, sevecen bir eşi, çocukları için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan, onların tahsilleri için en iyi olanakları sağlayan, küçük yaştan itibaren onlara yıllarca özel müzik dersleri aldırarak, üç doktor babası, eşi ile de uyumlu ve mutlu bir yaşam sürdürebilen bir eştir.

Çalışkanlığının en iyi örneklerinden olan yayımlanmış olduğu iki değerli kitabın yayımında, ölümünden birkaç saat önce son yazısını da Halkın Sesi gazetesine götürüp teslim etmiş olması idi. Nitekim bu yazısı ancak ölümünden bir gün sonra yayımlanabilmişti

Eserleri:

1956-78 Yılları süresince ada çapındaki köy gezileri sırasında derlediği köy yaşamı ile ilgili 18 ayrı başlık altında toplanan atasözleri, deyimler, Kıbrıs köylü sözcükleri, köy görenek ve gelenekleri, Kıbrıs köylüsünün boş inançları, davranışları ile, tarımda başarılı olmuş örnek yaşam hikayelerinden oluşan "KIBRIS TÜRKLERİNİN TARIMSAL FOLKLORU" adlı eseri, 1980 yılında yayınlanan birinci kitabıdır. Onu böyle bir araştırmaya teşvik eden ve böyle bir eser meydana getirmesine iten başlıca neden, kendi ifadesine göre folklor yani halk bilgisi, bir topluluğun, alışkanlıkları, söylene gelen türküleri, fıkraları, atasözleri, bilmece, tekerlemeleri, efsaneleri, koşuk, dans ve oyunlarını inceleyip, o topluluğun yaşayış ve duyusunu anlamaya çalışan bir bilim, yani halkın gelenek ve sanatlarının tüm oluşudur.

İkinci kitabı olan "KÖYCÜLÜĞÜMÜZÜN DÜNÜ-BUGÜNÜ" adlı eserine gelince: Bu eseri meydana getirişinin başlıca nedenleri;

- 1) Tarım, köy ve köycülüğün, ekonomimizde ağırlıklı bir yerinin oluşu,
- 2) 1974-1990 arasında meydana gelen değişiklikler ve bunların ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlarının her yönüyle köyde yaşayanların günlük yaşantılarına yansımaları onların üretimlerini, ekonomik ve sosyal değer yargılarını büyük ölçüde etkilenmesi,

3) Köylünün bu değişen koşullarda daha iyiye ve olumluyu bulmasına yardımcı olacak yazılara ihtiyaç duyması; bunun sonucu olarak da köylüye maddi ve manevi desteği sağlayabilmeleri için, yöneticilerin eleştirilip, uyarılması gerektiği,

4) Türk toplumu için, tarımın değerinin azalmayıp her gün artmakta olduğu halde, narenciyede, zeytincilik ve harupuçlukta perişanlık, kuru tarla tarımında belirgin gerilemenin olduğuna, bu duruma mutlaka çareler bulunması gerektiğine yürekten ve içtenlikle inanmış olmasıdır.

170 konuyu işleyen yazıların toplamı olan 360 sayfalık bu kitap, kişisel kanıma göre Tarım Lisesinde ders kitabı olarak okutulabilecek çok değerli bir eserdir. Ayrıca Tarım Dairesinde çalışanlar için de her zaman başvurulabilecek çok kıymetli bir kaynakçadır. Merhum Hasan Rifat Siber, çok iyi İngilizce ve Rumca bildiği için, her iki dilde yazılan tarımsal kitap ve dergileri sürekli olarak okuyan, inceleyen, tercüme eden ve onlardan azami ölçüde faydalanan; her zaman için tarım sorunlarına bilimsel yaklaşımlarla çözüm üretmeye gayret etmiş olan çok değerli, disiplinli, yüreği köy ve köylü sevgisiyle dolup taşan birisiydi. Tanrı bol bol rahmet eylesin.

Haşmet Bey'in "Lefkoşa Notları"ndan

Ahmet AN

21 Mart 1992'de ani gelen bir kalp krizi sonucu 60 yaşında iken, en verimli çağında yitirdiğimiz Haşmet arkadaşımız ile ilgili olarak, daha önce yazdığım "Haşmet Gürkan'ın Hümanist Kültür Mücadelesi" başlıklı yazıda (Kıbrıs Kültürü Üzerine Yazılar, Lefkoşa 1999, s.174-180) onun yaşamöyküsü ve yazılarından söz etmiştim. Halk Sanatları Vakfı'nın bu toplantısında, onu anarken, son dönem yazılarına bir göz atmak, onun kültürümüze, düşün yaşamımıza yaptığı katkıları özetlemek için yeterli olacaktır sanırım.

Galeri Kültür Yayınları arasında çıkan "Toplu Eserleri" dizisindeki beş kitaba girmeyen ve yayımlanmayı bekleyen yazıları, sanırım yayımlananlardan daha fazladır. Haşmet Bey, bildiği gibi tarih yazılarına başlarken, önce elindeki tarih kitapları ve eski gazetelerde okuduğu ilginç bölümleri Türkçeye kazandırmış ve aktardığı konularla ilgili olarak kendi duyduğu, bildiği bilgileri bu yazılarına eklemiştir. Zamanla hem daha özgür

yazma alışkanlığı edinmiş, hem de elindeki malzeme bittiği için daha çok kendi gözlemlerini ve düşüncelerini okuyucularına aktarmaya yönelmiştir. İşte benim, ötekilerine kıyasla daha çok zevk alarak okuduğum yazıları bunlardır. Onun bilgi dağarcığının zenginliği, tarih, doğa ve çevre sevgisi, yazış üslubunun güzelliği bu yazılarda çok açık biçimde görülmektedir. Bu yazılarının da bir an önce derlenerek yayımlanması, genç nesillere bırakacağımız en değerli bir armağan ve düşün yaşamımıza büyük bir katkı olacaktır inancındayım.

8 Kasım 1991 ile 20 Mart 1992 tarihleri arasında Yeni Düzen gazetesinde her Cuma günü yayımlanan "Lefkoşa Notları" başlıklı ve "Haşmet M. Gürkan" imzalı yazılardan bir demeti okuyarak onu analım:

İşte onun "Hümanist kültür olmayınca" başlıklı yazısından bir bölüm:

"Ülkemizin tarihi dokusu için en büyük tehlike tarih bilgisizliği hümanist kültürden yoksun çevrelerden gelmektedir. Bunların elindeki mali olanak ve güç karşısında doğal çevre gibi tarihi çevre de, onları korumağa uğraşan aydınlar gerilemeye, yenilmeye mahkumdur. Bu gün gerek Lefkoşa'da ve gerekse Mağusa'da bir miktar eski ev, tarihi yapı kalmışsa, bunlara karşı duyulan sevgiden, onları koruma duygusundan dolayı kalmış değildir. Ticari amaçlara uygun olmayan sapa yerlerde kalmış olmalarındadır, o evlerle sair yapıların kurtuluşu kimi kimi makamlarla özel kuruluşların tarihi çevreye bakış açılarında pratik faydacılık açısından dır. Tarihi alanlar onların nazarında şu veya bu tesisi kurmak için parasızca veya ucuz elde edilebilen yerler, arsalar dır. Nitekim bu yüzden Lefkoşa'da hisarların üstünde ve büyük ölçüde de altlarında halka açık bir karışık yer kalmamış gibidir. Antik ya da eski yapıların çeşitli amaçlarla kullanılmasında da o binaların tarihine de, yapı karakterine de saygı duyulmuştur. Örneğin Mağusa'da 14. yüzyıldan kalma Nasturi Kilisesi son zamanlarda bir kültür merkezi oldu. Oldu

16 Halkbilimi

ama bu arada biri apsesinin kubbesinin yanına, öteki de duvarı dibine olmak üzere lamarinadan iki su deposu konmasında ayrıca antik duvarlar üzerinden su boruları geçirilip girişte de duvara metal harflerle çakılmasında bir sakınca görülmedi...Biz Mağusa'nın sergilediği kültür birikiminin değerinin farkında değiliz. Bu Kentin tarihi ve kültür açısından olduğu kadar o çok lafını ettığımız, uğruna el değmemiş kıyılarımızla doğal güzelliklerimizi fedadan çekinmediğimiz turizm açısından da önemini pek kavramışa benzemiyoruz. Nedeni de hümanist kültürden ve onun vereceği anlayış ve sevecenlikten yoksul yetiştirilip yetiştirilmekte oluşumuzdur. Bundan dolayı da Mağusa hendeğinde kuru otları temizleyecek diye yakıp sur duvarlarını karartmaktan çekinmediğimiz gibi, aklımıza geldikçe sur kompleksinin şurasına burasına dokunmadan, tarihi dokuyu tahripten geri kalmıyoruz. (8 Kasım 1991)

Haşmet Bey, "Bir olayın ardından" başlıklı makalesinde de, 1974'den bu yana değişen demografik yapımızın yarattığı olumsuzluklardan birine değinmekte ve şöyle yazmaktaydı:

"Geçen hafta Lefkoşa'da vatandaşın sağduyu ve vicdanının asla kabul etmeyeceği dehşet verici bir olay cereyan etti. Şehrimizin tanınmış, saygın simalarından Raşit Bedevi, dükkanında, parasını çalmaya girişen bir soyguncunun bıçaklaması sonucu ağır bir şekilde yaralandı ve birkaç gün sonra da, aldığı yaralara dayanamarak öldü.

...İnsanlar işyerinde veya evinde olsun, hatta sokakta yürürken bir tecavüze uğramak korkusu içindedirler. Eskiden Kıbrıs doğumlu bile olsa Kıbrıs vatandaşı olmayanların adaya girişleri ve burada kalmaları çok sıkı kayıtlara bağlıydı. Şimdi böyle birşey olmadığı gibi giriş ve çıkışta TC ve KKTC yurttaşları için pasaport zorunluluğu da kaldırıldı.

... Üç-beş kuruşun hatırı için Lefkoşa'da nesiller boyu oturduğumuz evleri, konakları terkedip onları pansiyonculara, bekar işçilere kiraladık. Hepimiz tüccar kesilip Kentin her tarafını dükkan doldurduk. Lefkoşa'nın yüzyılların ötesinden gelen kendine özgü rahat yaşam tarzını ellerimizle bozduk: Kentimizi güdültüldü, patırdıldı, kokulu, tütümlü, telaşlı kalabalıkların dolup boşaldığı bir garip şark pazarına döndürdük. Bari eskiden olduğu gibi, içinde güvenle çalışılan, güvenle dolaşılan bir yer olmasını yeniden sağlasak." (22 Kasım 1991)

Yıllardır binlerce insanımızın yok olmasına yol açan trafik kazaları ile ilgili olarak da "Gözlemler" başlığı altında şunları yazmaktaydı:

"Yollar toplumsal yaşamımızın bir yerde aynası olmuştur. İnsanımızın bencilliğini, sadece kendi çıkarını düşünüp başkalarının haklarını gözetmediğini gösteren bir ibret aynası... Bu toplumda bencillik, nemelazimcilik eskiden de vardı. Ama hiç olmazsa trafik alanında İngilizler bizleri biraz eğitmişlerdi. Trafik kurallarına uymak ve de İngilizlerin "Road courtesy" dedikleri "yol nezaketi" diye kimi kavramlar aşılardı sürücülere eskiden. Akıp geçen zaman içinde bu eğitim de etkisini yitirmiş. Yerine, paranın verdiği şımarıklığın, umursamazlığın, başkalarını küçümsemenin egemen olduğu bir kargaşa geçmiş. Kaç kişi yan yoldan anayola çıkış için çok beklediği belli bir araca yol verir? Kaç kişi anayoldan yan yola geçmeğe uğraşan bir araca geçiş olanağı sağlar? Şu veya bu şekilde zor durumda olduğunu belli eden öndeki bir araca karşı anlayış ve sabırla davranan pek var mıdır? Başkalarına nezaketten, anlayıştan vazgeçtik. Öteki araçların en basit yol hakkına bile saygı gösterilmiyor. Bir araç yolun kenarını alıp birisini indirmeye veya bindirmeye kalkışmasın, arkasındaki hemen boruyu basar... Kent içinde olsun, kent dışında olsun trafik kazaların çoğu işte böyle davranışlardan olur. Bunu trafik kurallarını çiğneyenlerin bildiği, ne var ki görgü, kültür eksikliğinin onları umursamazlığa sevkettiği bir gerçektir."

Haşmet Bey'in darbemeseller ile bildiklerini, duyduklarını okuyucularına nasıl anlattığına ilişkin iki örnek vermek gerekirse, bunlardan ilki "Girne, içine girme..." başlıklı yazısıdır:

"Girne, içine girme/ Girersen eğlenme/ Eğlenirsen evlenme/ Evlenirsen dölenme." Girne hakkında bu eski Türk darbimeselini şimdi Girne'ye doluşan kalabalık kuşkusuz bilmez. Ama eminim yukarı Girne'de oturan eski Gireneliler bilir bu darbimeseli. Bu güzel kente neden yakıştırılmıştı bu olumsuz sözler ve nitelik, bu kesinlikle bilinmiyor. Girne için yazılmış, ya da büyük ölçüde ondan söz eden kimi İngilizce ve Rumca kitaplara da giren bu tekerlemenin bazı tarihi nedenleri olmalı. Söylendiğine göre, Osmanlı döneminde büyücek bir köy olan Girm'e, liman yöresindeki ailelerin ve halkın, Kale'de bulundurlan topuklar veya kimi başbozuklar tarafından sürekli rahatsız edilmesinden dolayı çıkarılmıştı bu darbimeseli. İngiliz dönemiyle birlikte doğal güzelliği, yumuşak iklimi ve sakin yaşantısıyla ilkin İngilizlerin dikkatini çeken

Girne'de anılan darbimesel, geçmişe ait bir anı gibi belleklerde kalmıştı. İngiliz etkisinin egemen olduğu, varolan birkaç oteliyle çay salonu ve sair müessesesinin İngilizce adlar taşıdığı, küçük bir İngiliz kolonisinin zamanına göre hayli görkemli yaşamıyla dikkati çeken Girne, 1960'dan sonra hızlı bir değişim içinde girmişti. Özellikle 1968 ile 1974 yılları arasındaki dönemde kayalık kıyılarda, ya da zeytinlik ve harupların içinde, eski bahçelerin yerinde villalar, apartmanlar yükselmeğe başlamıştı. Bu at nalı şeklindeki küçük liman, yeniden düzenlenerek bir yat limanı haline getirilmişti. Gerçi bu düzenleme yapılırken liman içinde akıntı ortadan kalktığı için hareketsiz sularla bu kez kokuşma başgöstermişti, ama 1974'e kadar Girne yine de sessiz bir kıyı kenti görüntüsünü ve durumunu korumuştur. 1974'ü izleyen yıllar Girne'nin kalabalıklaştığını, her tarafında dükkanlar açıldığını, eski harup ambarlarının lüks mağazalara dönüştüğünü, telaşlı ziyaretçilerin bir dükkandan ötekisine koştuğu bir ticaret merkezi olduğu görülür. Bu arada Girne göзде bir oturma yeri haline almış ve bunun sonucu olarak deniz kıyılarından dağ eteklerine dek her taraf apartmanla dolmuş, kent iş hanları, büyük mağazalarıyla işlek bir alış-veriş yeri oluvermişti. Sessiz, kendi halinde, apartman daireleriyle villaların sahiplerinin ancak hafta sonu geldiği eski Girne gitmiş, yerine evleri, apartmanları, yolları tıklım tıklım dolu, gürültülü, patırtılı yeni bir kent gelmişti. Tabii gelişigüzel yerleşim ve inşaatın sonucu olarak kentin doğal ve tarihi dokunun, çevresinde de doğal dokunun tahribi büyük boyutlarda sürüp gitmektedir. Varılan bu karnüç nokta ilgililerin de dikkatini çekmiş olmalı ki şimdi kent içinde tarihi çevrenin bir bölümü için bir koruma planı uygulanması düşünüldüğü duyurulmaktadır. Kültürsüz, geleneksiz bir sermaye Kıbrıs'ın her tarafında doğayı da, tarihi de yıkıp dökerek beton kulelerini dikmektedir. Maddi ve siyasi gücü önünde hiç bir engel tanımayan bu sermaye öyle koruma planı filan dinleyecek mi? Lefkoşa'da olsun, Mağusa'da ve Girne'de olsun ne tarih, ne de doğa demeden istediği yere, istediği biçimde beton kuleler diken, eski ve karakteristik yapıları yıkıp yerlerine çevre ve geleneksel mimari stillerle bağdaşmayan sıradan binalar dizebilen bu müthiş gücün yıkıcı, bozucu pençesinden Girne'nin sınırlı bir iki mahallesini olsun kurtarabilmek mümkün olacak mı? Pek sanmıyoruz. Gene de, gelişmelerin bizi yanıltması ve Girne'de eskiden, güzelden bir iki bölgenin olsun betonlaşmadan kurtarılması dileğimizdir. Çünkü böyle giderse o eski Türk darbimeseli

tekrardan anımsanacak." (14 Şubat 1992)

Öteki yazısı da bir deyimden hareketle unutulmuş tarihimize ışık tutmaktadır:

"Geçenlerde bu sütunda çıkan, bazı eski yer adları ile ilgili bir yazımızda, eski bir harıtaaya dayanarak Lefkoşa'daki Eski Saray Sokağı adının nereden geldiğini bulmaya çalışmıştık. Yazımı okuyan Lefkoşalı bir hanım, beni görünce yazımı okuduğunu söyleyip yazdığımı doğrulamak için eski bir Lefkoşa darbimeseli okudu bana: "Singilyı sıyırıldı, Eski Saraya kandil astı!" deniyordu bu darbimeselde! Anlamı da "gitmediği, gezmediği yer kalmadı" demekmiş ve çok dolaşıp duran kişiler için kullanılmıştır. Bu eski darbimeselin kendisi kadar içinde geçen "Eski Saray" deymiş de dikkatimi çekmişti. Bu sözü doğma büyüme Lefkoşalı olan yaşlıca bir tanıdığa tekrarladığımda o da hatırladı ve buradaki "Eski Saray"ın şimdi Belediyeler Birliği olan kadı Menteş Konağı, ya da orijinal tanımı ile Latin Başpiskoposları Sarayı olduğunu açıklamasına ekledi." (21 Şubat 1992)

Onun "Doğaya sırt çevirince" başlıklı yazısında ise, eşsiz bir gözlem gücünü, yurt sevgisini ve tarih bilincini yer almakta, edebi üslubunun doruğuna ulaştığını görmekteyiz:

"Bu sene kış soğuk, karlı ve de bol yağışlı geçiyor. Bereketli yağmurlar ve eriyen karlardan, yıllardır akmayan, aksa da üç beş kez akan dereler haftalar var ki akıp duruyorlar. Barajlar, göletler dolup taşmış. Kim bilir, dağlarda, tepelerde, dağ eteklerinde vadilerde, derelerin içinde, Girne'nin kayalık kıyılarında, kumsallarında zamanlar vardır kurumuş olan pınarcıklar bu sene tekrar açılacaklar... Lefkoşa'da Kanlıdere, yatağına döktüğümüzü, attığımız bunca zibilin, molozun arasında şarıl şarıl akıyor. Hem de gümüş rengi bir suyla. Belli ki Maşera tepelerinde eriyen karların suyudur akan. Geçen gün Kumsal'da durup derenin ekalkiptolar arasında usul usul akışını seyrettim. Bizim insanlar olarak yarattığımız çirkinliklere aldırmandan akan o güzel sular, doğayı oralandan henüz kovamadığımızın işaretiydi. Bu arada, sulara bakarken bir an için, yaz kış demeden akan küçük bir çay seyredermişim gibi geldi bana. Çevre yabani otlar ve sair bitkilerle yemyeşildi. Uzaktaki tarlalar da öyleydi. Gerçi soğuktan, kırağıdan otlar, bitkiler sinmiş, pek büyümemişler ama yarın havalarda açsın, güneş yerleri ısıtmaya başlasın, göreceksiniz birden büyüyecekler. Yağışların güzelliğini bakıp bu yıl ekinler de iyi gidiyor demek, ne yazık ki mümkün değil. Çünkü bu işten

anlayınların söylediğine göre, kimi yerlerde tarlalar iyi hazırlanmadığı, kimi yerlerdeyse toprağa atılan kalitesiz tohumların çimlenmediğinden bu yıl ürün az olacak. Bu olumsuz etkenlere bir de eskiden mevcut ve Kıbrıs köylüsünün nesiller boyu kullandığı sulama arklarının tahribi sonucu bazı alanları dere sularının basıp göllenmesi ve bundan dolayı ekinlerin çürümesi olgusu da eklenebilirmiş. Bu durum büyük bir ihmâl ve dikkatsizliğin sonucuymuş. Çünkü 1974'den önceki dönemlerden kalan ve derelerden tarlaları sulamaya yarayan arklar kimi yerde ihmalden bozulmuş. Arklar üzerindeki demir kapaklar kırılıp dökülmüş veya çalınmış. Bu nedenle artık derelerden tarla suvarma diye birşey kalmadığı gibi taşan sular çukurca yerleri basmağa, göllenen sular da ekinleri çürütmeye başlamış. Eski sulama çürüklerinin tahribinde başlıca neden, toprakların eski tapu haritaları kaale alınmadan yeniden ve gelişigüzel büyük bloklar halinde parselenmesi ve bu parselenmeye göre toprak sahibi olanların ark, ohto, bağlama vb demeden tarlaları sürmesiymiş. Bu yüzden eski parsellerin kenarından geçen arklar ortadan kalkmış oluyordu. Sonuç olarak bu kadar bol yağmur yağdığı, dereler gülül aktığı, barajlar, göletler dolup taştığı halde, yukarıda belirtilen nedenlerden bu yıl doğru dürüst ürün alınamayacakmış... Bu olup bitenlere hiç şaşırılmamak lazım. Herşey bizim toplum olarak tarımdan ve tarımsal üretimden koparak toprakla uğraşmayan, üretmeyen, hazır yiyece durumuna gelmemiz veya getirilmemizdir. Nasıl artık zeytin ağaçlarına bakmıyor ve onları hiç acımadan kesip duru-yor ve dışarıdan zeytin getiriyoruz, aynı şekilde toprağa da gereken özeni ve de sevgiyi göstermiyoruz. Gelişigüzel inşaatlar arsa açmalar, birinin yanında tekrardan yapılan asfalt yollar, şu veya bu nedenle toprakları koroletme sonucu ekime elverişli alanların miktarı büyük oranda azalmıştır. Kimsenin bula aldırđığı yok. En bereketli yıllarda bile ürün çıkmaz oluyor. Ormanları keçilere ve yangınlara, zeytin ve haruıpları lahmacun fırınlarına feda ede ede adayı kelleştirme yoluna sokuğumuz yetmedi, toprağa sırt çevire çevire, ondan özen ve sevgiyi esirgeye esirgeye bereket içinde bereketsizliğe düşmeğe başladık." (28 Şubat 1992)

Ve en son yazısının girişinde yer alan "Yazın habercileri" başlıklı bölüm ile son verirken, onun tüm kimliğini şu satırlarda yakalamak mümkün:

"Geçen gün avluya çıktığım bir sırada farkettim: Kırlangıçlar gelmiş. Önce ötüşlerini duydum, kulaklarıma

inanamayarak seslerin geldiği tarafa baktım. İki kırlangıç tepemde uçuşup duruyorlar. Hava bulutlu ve soğuktu. Kırlangıçları hep masmavi göklerde uçar görmeğe alıştığımdan bir an için yadırgadım bu görüntüyü. Sonra içimi bir sevinç doldurdu. Kırlangıçlar yazın habercisiydiler. Böylece Aralık başından beri yaşadığım karakışın da sonu gelmişti. Soğuk, yağmur, kar, don, kırağı bize aylarca göz açtırmamıştı. Çokluk yumuşak geçen Şubat'ta da aynı hal sürüp gitmişti. Baharı da, yazı da neredeyse unutmuştuk. Ama gene de doğanın kuralları gülerlülükteydi. O soğuk havalar yerini güneşli ve sıcak yıllere bırakacaklardı. Kırlangıçlar bu güzel sürecin habercisiydi. Baharı, yazı, bir de 1964'de unutmuştum. Aralık 1963 olayları bir kabus gibi üzerimize çökmüştü. İnsanlar acılı, insanlar şaşkın, insanlar suskundı. Etrafta korku ve terdiginlik kol geziyordu. Herkes ne olacağız kaygısı içindeydi. Ama yine de umutlu olanlar vardı: Bir futbol maçının sonucunu bekler gibi kulaklar radyolarda, gözler gazetelerde, kan dökülmesinin durmasını, bir yerlerden bir çözüm empoze edilmesini bekleyip duruyorlardı. İşte bu günlerin hay huyu içinde aylar ayları izli-yordu ki bir gün eski bir evin önünden geçerken hoşuma giden birşeyle karşılaşım: Kerpiç avlu duvarının arından yükselen bir Erik ağacı vardı ve çiçekler içindeydi. Çevredeki insanların terdiginliğine, umutsuzluğuna, günlerini aylarını unutmalarına bakmayarak zamanı geldiği için tepeden tırnağa çiçeklere bürünmüş, bizlere savaştan, kavğadan, korkudan başka şeyler olduğunu, adına bahar denen güzelliklerle dolu bir dönemin geldiğini gösteri-yordu. O Erik ağacı içimdeki sıkıntılan biraz olsun azaltmış, umutsuzluğu kırmıştı. Daha iyi günler görbileirdik, ülkeye hatta barış gelebilirdi. Aslında ülkede daha uzun süre o günlerin sıkıcı, dayanması zor havası sürüp gidecekti, ama o kasvetli günlerde bir kerpiç duvarın arkasından yükselen o çiçekleri görmek şahsen bana moral vermişti.

Yıllarca o Erik ağacının baharda çiçeklerle donanmasını izledim. Çiçeklerinin meyveye dönüşünü, kuru dallarının kırmızıya çalan yapraklarla doluşunu gözlemledim. Sonra bir gün o güzelim ağacı kestiler. Bulunduğu yere dükkânları yaptılar. Ama oraldan geçenken hep o Erik ağacını hatırladım. Bana, yaşamın tatsız bir hale getirildiği, insanlara ayları, günleri şaşırttıkları bir dönemde o ağaç kimseden korkmadan, çekinmeden bahar diye bir kavram olduğunu hatırlattığı, içimi yaşam sevinç ile doldurduğu için onu hep sevgi gözüyle arayıp durdum." (20 Mart 1992).

Kültür ve Folklorumuza Katkı Koyanları Anma Gecesi

Hizber Hikmetağalar

Hüseyin ATEŞİN

HİZBER DOSTUMUN ARKASINDAN

Aramızdan ayrılan değerlerimizi yad ederek onları yeni nesillere tanıtmak ve unutulmalarını önlemek gibi ulvi davranışı hedef almış bu çalışmayı takdirle karşılar, kendilerini tebrik ederim. Toplumumuzun hayatında bu gibi kadirşinaslık örneklerine pek rastlanmaz. Bu sebeple etkinliğin sosyal boyutu bir o kadar daha kıymet arzeder.

Hatırası yadedilecek kişi kendi devleti içerisinde uzulmedilmiş inançları doğrultusunda hayatını tanzim etmekten ötürü horlanmış ve taciz edilmiş ise, buna rağmen kendi doğru bildiği yolda yürümeye ve ürün vermeye devam etmiş ise onun örnek kimliğini kendi insanlarımıza tanıtmak görevi de onun dava arkadaşlarının boyununa borç olur... Hizber Hikmet Ağalar böyle bir kişi idi. Kardeşi. (ve benim yıllardır eskitemediğim okul arkadaşım) Aydın Hikmet, çok sevdiği abisinin kimliğini benim dile getirmemi isteyince, kabul etmekte zorlandım dı... Kabul etikten sonra da günlerce düşünmüş fakat kalemime kağıt üzerinde

tek bir harf yazdırtamamıştım. Referans verilecek evraklar güya masamdan kaldırılıp saklanmıştı.

Fakat yetişip görevi kabul etmişim. Hizber ile dostluğunu paylaştığım ve bana Hizberin tanıttığı bir başka çilekeş Kıbrıslı Ahmet An dostumun zengin küpür arşivinden faydalanarak dilim döndüğünce, dava arkadaşım Hizberi, size anlatmaya çalışacağım.

30 Ocak 1936 doğumlu Hizberi 57 yaşında, 4 mart 1993 tarihinde kaybetmiştik. İlk okuldan sonra bir kaç yıl İngiliz Okuluna gitmiş fakat disiplinli bir eğitim yerine babasının yanında ticaret hayatına atılarak "Hayat darülfünün"da kendi kendisini yetiştirmiştir. İngilizce ve Rumca lisanlarına da vakıf olan Hizber Bey, hem bir halk adamı olarak hem de şiir yazarak, kitap okuyarak, yüksek okullara gitmiş olanlarla da rahatlıkla görüşür ve bilgi dağarcığını doldururdu. Çevresine duyduğu sevgi ve ilgi farkına varmadan, ilerde bizlere sunacağı "Semtler ve Anılar" dizisinin temelini hazırlıyordu o seride ortaya çıkacak çehreleri bir ressam gibi, fakat fırça darbeleri yerine kaleminin gücünü kullanarak hafızasına işlemekeydi.

İlk başlarda, 1950'li yıllarda diğer çağdaşları gibi o da gazetelerin sanat köşelerinde şiirler yayınlıyarak, söz düellolarına girişerek, edebiyata olan iştiağını tatmin ederdi. Kıbrıslı Türklerin sosyal yapısı ve fikri tekamülünü bu sanat sayfalarının satırları arasında takip etmek mümkündür. Bilhassa onun "Uzay Şairi" olarak ün yapan Osman Türkay ile söz dalaşmaları, meşhur "Sansarosman" isimli hicviyesi ile noktalanır. Hizber dostum bu ürünü ile hiciv sanatında da ustalığını belgemiş oluyordu. Fakat bu kendisine pahalıya mal olur. Çünkü o gün de acımasız güç merkezleri kendi piyonları zaaf gösterince onları korumaktan kaçmıyordu. Tepkileri de derebeylere layık bir davranış olmuştur.

Hizber Bey dostumun aynı zaman dilimi içerisinde görüştüğü çağdaşları arasında Bener Hakkı Hakeri, dini

hassasiyeti de bulunan Mustafa Gürkan, Amca kızı Feride Hikmet, Üner Ulutuğ, Fuat Veziroğlu gibi edebiyat aktivistleri yer almakta idi. Aralık 1957 tarihinde çıkan ve 6 sayı sürdürebildiği "Er Meydanı" isimli tek sayfalı mütevezi eser, yayın hayatına kazandırdığı ilk üründür. Gazetenin her iki sayfasının üzerinde de logo-su bulunduğu için "arka sayfası olmayan gazete" diye takdim edilmekteydi. Halkın Sesi matbaasında basılan bu "arkasız" iki sayfalı yayın Bir noktada hakiki ermeydanı olmaya namzettii, çünkü yazarları arasında Muhterem Şeyh Nazım da yer almaya başlamıştı! Er Meydanı yayınları, Nazım Efendinin telif ettiği ve gençlere yönelmiş temel dini bilgiler içeren bir çalışmasını basmıştı. Matbaada basılmasına, kitapçığın üzerine Nazım Efendinin ismini yazmamak kaydıyla müsadde edilmişti. Bu gelişmeler güç merkezlerini epey tedirgin etmekte idi çünkü bu yayınlar tekelleştirilen kendi matbaalarında basılıyordu... Bunun da hazını pek kolay değildi.

Rahmetli Hizberin fikri yapısını iki muhterem zat geliştirmiştir. Bunların başında daha sonraları Şeyh Nazım Kıbrısı diye bilinecek olan dünyaca ünlü mutasavvıfımız gelmektedir. Hizber'in Nazım efendiye intisabı pek erken yıllarda vuku bulmuş ve irthaline kadar da aksamadan devam etmiştir. Hikmet ağalar ailesinin geçirdiği acı dolu imtihanları fazla yaralanmadan atlatabilmesi belki de bu manevi bağ dolayısıyla... Hizberin sosyal hayatında da nüktedan kişiliği ve sağ/sol klikleşmelerine prim vermeden hayatını sürdürebilmesi bunun işaretidir. "Kıbrıs Türk İslam Cemiyeti"nde ben ve Fadıl Benter ile beraber yöneticilik yapması, cemiyetin "Selam" isimli gazetesini çıkarması yanında 1990 yılı Mayıs ayında Haşmet Gürkan, Harif Fedai, Kutlu Adalı ve Ahmet An ile birlikte "KT. Sanatçı ve Yazarlar Birliği"ni tesis etmeleri yukarda belirttiğim hususları teyid eder.

Hizberin fikir hayatında yeri olan ikinci insan da Türk şairleri arasında bir başka dev kişilik sahibi olan Necip Fazıl'dır. Onu tam olarak bilmeyenler kendisini "Kaldırmalar isimli şiirin yazarıdır" derler. Necip Fazıl Kısa Kürek ise kendisini "İDEOLOJYA" isimli eserini müellifi olarak bilinmesini ister. Necip Fazılın bu eseri Türkiye'deki manevi değerlere bağlı genç kitlelerin oluşumunda en etkin rol oynayan fikir manzumesidir

Hatta denebilir ki Türkiye Cumhuriyetinde kurulan bu günün siyaset meydanlarında nice köklü partileri tuşa getiren Akparti mensuplarının çoğuna fikir babalığını da Necip Fazıl'ın yazı ve şiirleri sağlamıştır.

Kıbrısın dar hudutları içerisinde sıkışıp kalmaktan bunalan Hizber, ani bir kararla İstanbula giderek bir ekol haline gelmiş olan matbaasında Necip Fazıl Kısa Kürek ve diğer idealist gençlere katılır. Hizber Kıbrısın küçük küçük sahnesinde büyük oynamaya kalkan çağdaşlarından uzakta, en büyük sahnelere sığmayacak bir evrensel davranış sözcüsü durumundaki Necip Fazıl'ın sürati ile baş edemez ve babasının ısrarlarına dayanmayıp üstadından izin alarak Lefkoşa'sına geri döner.

Kıbrıs dönüşten sonra iki büyük olay hayatına yon verir. Bunlardan ilki Larnaka eşrafından Nazım Bey'in kerimesi Suna hanımla evlenip bir aile kurmasıdır. Bu izdivaçtan iki tane erkek oğlu olur. Halen ikisi de İstanbul'da, birisi Muhasebe uzmanı olarak bir firmada, diğeri ise Fizik Doktoru olarak bir üniversitede çalışmaktadır.

Diğer hadise, 1962 yılında Hizberin ağabeyi Avukat Ayhan Hikmet ile, Hizber'in "kırk yıllık dostluğumuz var" dediği Haşmet Gürkan'ın ağabeyisi Ahmet Gürkan'ın hunharca vurularak öldürülmeleri idi. Bu hadise üzerine Haşmet Gürkanla çok daha yakın bir dostluk kurmuşlardı. İkisi de Lefkoşaya aşık iki sevdaya benziyordu. Rahmetli Haşmetin vefatında da son sözleri söylemek görevi ailesi tarafından ona verilmişti. Hizbere göre Haşmet"... sohbetlerinde hep insancıl kültür birikiminden, özelde Lefkoşa ve genelde Kıbrıs sevgisinden geniş kitlelerin yararlanmasını sağlamıştı. Ne yazık ki bu gün, bütün bu bildiklerinin bir çoğunu yazıya dökmeden aramızdan ayrılmış bulunmaktadır.

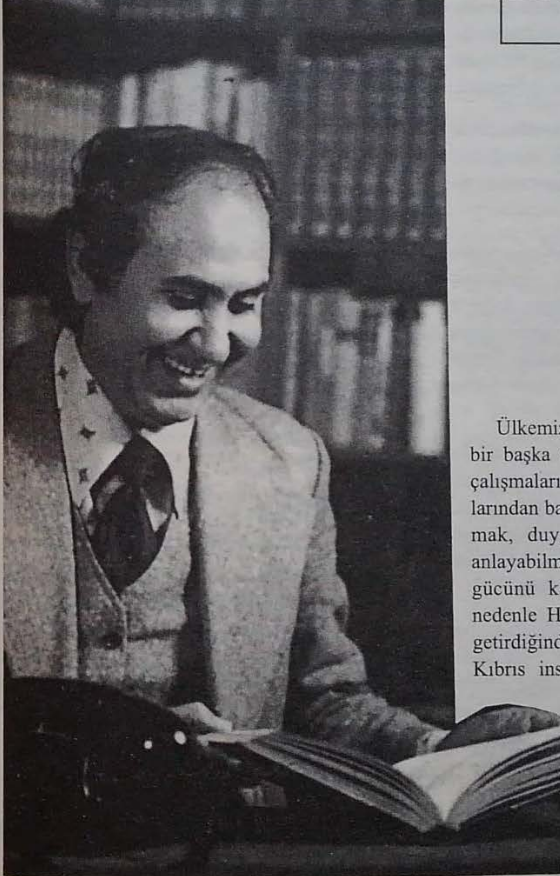
ama onun uyandırdığı ve oluşturduğu "Kıbrıs ilgi ve sevgi halesi" dalga dalga geniş bir kitleye yayılmaktadır.

Onun ışık tuttuğu bu yolda olanların her geçen gün arttığını görmek bizim için büyük bir bahtıyarlıktır. Bu bakımdan onun hizmetinin büyüklüğü yanında biz, sevgili Haşmet Gürkan hakkında ne kadar söylesek ve yazsak azdır.

Hiç olmazsa onun bıraktığı boşluğu toplum olarak elimizden geldiğince doldurmaya gayret edelim..."

Aynı dilek ve sözleri Hizber Bey için de söyleye

Kutlu Adalı Üzerine

Burhan ERASLAN*

Ülkemiz kültürel yaşamına katkı koyanları veya bir başka deyişle damga vuranları anmak, onların çalışmalarını hatırlamak veya hatırlatmak, yaşamlarından bazı kesitleri paylaşarak anılarını canlandırmak, duygularını, düşüncelerini, mücadelelerini anlayabilmek ve bitmez tükenmez üretimlerinin itici gücünü kavrayabilmek gerçekten önemlidir. Bu nedenle HAS-DER'i böylesi bir etkinliği gündeme getirdiğinden dolayı kutlamak gerekmektedir. Onlar, Kıbrıs insanının zengin kültürel geleneğine hem sahip çıkanlar hem de katkı koyanlardır.

Zengin bir kültürel geleneğin ve birikimin olduğu ülkemiz Kıbrıs'ta ulusal toplumlara egemen güçler, uzun tarihsel süreç içerisinde Kıbrıs halklarının zenginliği olan çok yönlü kültürel

birikimini "milli kültür" iddiasıyla deforme etmeye çalışmaktadırlar.

Adamız üzerindeki ulusal toplumların tarihten gelen ortak özellikleri reddedilirken farklı özellikleri de ayrılıkçı bir zeminde körüklenmektedir. İşte; kültürümüze, gelenek ve göreneklerimiz, folklorumuza sahip çıkarak, her yönüyle gün ışığına çıkması için araştırmalar yapan, yazılar ve yayıyanları ile bu kültürel birikimi bilince çıkarmaya çalışan bu aydın insanlarımızın katkıları paha biçilmez bir değerdedir.

Kutlu Adalı'nın özelinde söylemek istediklerime gelince; öncelikle Kutlu Adalı'nın kim olduğu ve neler yaptığı konusunda özet bir bilgiyi aktarmak istiyorum:

Değerli bir araştırmacı ve yazar olan Kutlu Adalı, 3 Ocak 1935'te Lefkoşa'da doğdu. 1938 yılında çok küçük yaşta, ailesi ile birlikte Türkiye'nin Antalya iline göç eden Adalı; ilk, orta ve lise öğrenimini orada tamamladı. Yazın yaşamına lise yıllarında Duvar gazetesine şiirler ve öyküler yazarak başlayan Adalı, 1954 yılına kadar Türkiye'de kaldı.

"Beşparmak" adında bir yayınevi kuran Kutlu Adalı; Gençlik, Beşparmak ve Uyarı adlı dergileri çıkardı. Değişik kitaplar da yayınlayan Kutlu Adalı, 1960'ta ilan edilen Kıbrıs Cumhuriyeti devletinin kurulması ile birlikte oluşturulan Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi'nin özel kalem müdürlüğünü yürüttü.

Adalı, 1972-1974 yıllarında Bayrak Radyosu denetim kurulu üyeliği de yaptı. 1974-1978 tarihlerinde Kayıt ve Nüfus Dairesi Müdürlüğü görevlerinde bulunan Adalı, bu süreçte devleti yönetenlerle ters düştüğünden iki kez görevinden alındı ve Mahkeme kararı ile yine görevine iade edildi.

Kırsal bölgelerde yaşayan Kıbrıslı Türklerin adet, gelenek ve göreneklerini araştırarak "Köy Raporları" ve "Dağarcık" isimli eserlerini yayımladı.

Beşparmak, Uyarı, Gençlik, Nacak, İz, Dost, Söz, Ortam, Akrep ve Almanya'da yayımlanan Berlin Ezgi gibi gazete ve dergilerde yazılar yazdı.

En son günlük yazılarını yayımladığı Yenidüzen gazetesinde araştırma ve kültür yazılarının yanında, ağırlıklı olarak insan hakları, barış ve demokrasi ile Kıbrıslık bilincinin gelişmesi için yazılar yazdı. Adalı, Kıbrıslı Türklerin iradesine yapılan müdahalelere müthiş öfke duyar, sert tepki koyardı. Sanatçı dayanışmasına ve barış mücadelesine büyük önem veren Kutlu Adalı, eylemleri ile de bunu kanıtlamakta idi. Kıbrıslı Türklerin kendi kendilerini yönetme hakkını ısrarla savunan Adalı, bir çok kez tehdit mektupları aldı ve evi kurşunlandı. 6 Temmuz 1996'da bu düşünceleri nedeni ile evinin önünde halen "failleri meçhul" kalan bir cinayetle katledildi.

Kutlu Adalı'nın yayımlanmış eserlerinin yanı sıra çok sayıda halen yayımlanmamış eserleri de var. Üç çocuk babası olan Kutlu Adalı'nın anısını ve eserlerini yaşatmak amacıyla oluşturulan Kutlu Adalı Vakfı faaliyetlerini eşi İlkay Adalı başkanlığında sürdürüyor.

KİTAPLAR

Kutlu Adalı'nın şu ana kadar yayımlanan eserleri şunlar:

Köy Raporları (Araştırma), Dağarcık (Araştırma) 9 Mart Diyaloğu (Söyleşi), Sancılı Toplum (Politik Yazıları), Hayvanistan (Mizah Öykü), Çirkin Politikacı Puf (Mizah Öykü), Köprü (Oyun), Şağo'nun Destanı (Oyun), Nasrettin Hoca ve Kıbrıs (Mizah Şiir), Aklın Silahı Barıştır (Son dönem siyasi yazıları).

ÖDÜLLER

Kutlu Adalı'nın aldığı ödüllerden bazıları ise şöyle:

Kıbrıs Türk Gazeteciler Cemiyeti "Gazetecilik Ödülü" (1992), M.Necati Özkan Vakfı "Gazetecilik ve Kültür Sanat Ödülü" (1991-1992), Has-Der "Halk Bilimi Ödülü" (1993), Polis Genel Müdürlüğü Plaketi, Kıbrıs Türk Kariaktörler Derneği "Altın Muflon Özel Mizah Ödülü" (1995), Kıbrıs Türk Komedi Tiyatrosu "Tiyatro Hizmet Ödülü" (1995).

YARIM KALAN "KÜLTÜR MİRASIMIZA YOLCULUK"

Adalı'nın öldürülmesi olayından çok kısa bir süre önce kaleme aldığı ve Yenidüzen gazetesinde 1996 yılının Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında "Kültür Mirasımıza Yolculuk" başlığı altında yayınlanan Salamis Harabeleri, St. Barnabas, St. Hilarion, Buffavento Kalesi, Kantara Kalesi, Girne Kalesi, Bellapais Manastırı, Lambusa Kaya Mezarları, Çataköy'de yer alan Vryssi Yerleşim Yeri, Değirmenlik Paşınar Kalıntıları, Ermeni Manastırı, St. Sourp Mağarası, Alevkaya, Mağusa Surları, St. Nikolas Katedrali, Osmanlı Çeşmesi, Lüzinyan ve Venedik Saray Duvarları, Lüzinyan ve Venedik Evleri, Yeni Cami, Büyük Han, Bedesten, Selimiye Cami, Kömürcüler Hanı gibi tarihi kültürel yerleri bizzat gezerek ve resimleyerek hem yeniden kamuoyunun dikkatine getirmiş ve hem de bu tarihi kültürel mirasın ne denli korunup korunmadığını kamuoyuna duyurarak bu konudaki görüş ve düşüncelerini aktarmıştır.

6 Temmuz 1996 tarihinde Cumartesi günü yayınlanan Kültür Mirasımıza yolculuk (13. bölüm) başlıklı araştırma inceleme yazısının en altında (sürecek) ifadesi yer alıyordu. Ancak maalesef bu yazı dizisi sürmedi. Çünkü o akşam gecenin geç saatlerinde gecenin karanlığından yararlanan karanlık güçler tarafından evinin önünde kurşunlanarak öldürülmüştü. Adalı, evinde muhtemelen bir sonraki

yazısı için çalışmakta idi. Ama masasındaki tamamlanmamış yazı artık Yenidüzen'e ulaşamayacaktı...

Kutlu Adalı'nın Haziran 1989'da Yenidüzen'de yayınlamaya başladığı gerek siyasi fikir yazıları ve gerekse kültürel mirasımıza ait araştırma inceleme yazıları Temmuz 1996'da böylelikle noktalanıyordu. Adalı, 7 yıl süreyle kesintisiz olarak Yenidüzen gazetesinde emek ve fikir ürünü yazılarını hiçbir karşılık beklemeden yayınlamaya devam etmişti.

Bu süreçte aramızdaki tek tatsız tartışma hatalı kelimeler yüzünden olurdu. Herhangi bir noktalama işaretinin, bir virgülün bile atlanması veya yanlış yere konması onu çileden çıkarır, "Be çocuklar, edeceksiniz beni da bir daha yazı yazmayacam" derdi. Biz de, "haklısın Kutlu abi" der onu sakinleştirmeye çalışırdık. O, kendini frenleyemez dakikalarca bize Türkçenin kullanımı konusunda bilgiler verir; yanlış kelimeler bir yana bir noktalama işaretinin ne denli anlam değişikliği yaratabileceğini anlatır ve böylelikle hassasiyetinin nedenini dile getirirdi.

Kutlu Adalı, Kıbrıs'ın tarihi kültürel mirası konusunda da çok hassastı. Nitekim, St. Barnabas baskınına hiç bir şekilde içine sindirememiş, olayın perde gerisini aralamak için peşine düşmüştü. Kutlu Adalı cinayetinin önemli bir nedeninin de bu olayın peşine düşmesi olduğu üzerinde duruluyor.

O günlerde çok sayıda yazılı ve sözlü tehdit alan Adalı, yine de olayın üzerine ısrarla gitmeye devam etti. Ta ki 6 Temmuz akşamına kadar... Ve, "Kültürel Mirasımıza Yolculuk" yazı dizisi yarım kalmıştı, hem masasında ve hem de kafasında...

Belki de bu diziyi başlatmasına neden de halen aydınlatılmayan St. Barnabas baskını idi. Ve maalesef cinayete kurban gidişi de halen aydınlatılmadı...

Mustafa Kemal Sayın

Mehmet LEVENT*

Sevgili konuklar,

Sözlerime başlarken, bu vefa ve kadirşinashık dolu geceyi düzenleyen Halk Sanatları Vakfına ve geceye katkıda bulunan herkese teşekkür etmek istiyorum.

Halk kültürümüzün araştırılıp ortaya çıkarılmasına hizmet eden, ancak bugün hayatta olmayan folklor araştırmacılarımızı böyle bir etkinlikle anmak, onları bugünkü ve gelecekteki kuşaklara tanıtmak, böylece

halkımız adına çok büyük bir vefa borcunu yerine getirmek, gerçekten çok onur verici bir olay.

Böylesine anlamlı bir gecenin paylaşılmasından emeği geçen herkesi birkez daha kutlarım.

Folklor, en özlü deyimiyile, bir halkın geçmişten geleceğe uzanan, tüm maddi ve manevi değerlerinin aynasıdır.

Bütün folklor araştırmacılarımız gibi Mustafa Kemal Sayın da bu aynayı bize tutan, aynadaki yansımaları dört eserle belgeleyen değerli bir araştırmacıydı.

10 Haziran 2003'de beklenmedik bir zamanda yitirdiğimiz bu değerli araştırmacıyı, Avrupa ve Afrika gazetelerinde birlikte kalem oynattığımız süre içinde tanıdığım kadarıyla sizlere de tanıtmak istiyorum.

Ama önce onu kendi kaleminden dinleyelim:

"1949 yılında Kırkkilise denilen Kırkırelere'de doğdu. Babası Akacalı Uvalar'dan Emekli Alb. Tevfik Sezgin, annesi Gıneli Sami Tuna kızı Pembe hanımdır. Daha yaşına varmadan, ağır bir hastalık nedeniyle çok eski bir geleneğe uyularak büyük teyzesine sembolik olarak "okka-terazi" satıldı. Bu nedenle altı yaşından sonra Kıbrıs'ta yaşayageldi."

Kimya Yük. Müh. Diploması sahibi olup, uzun yıllar KKTC Devlet Laboratuvarında çalışan Sayın, bu kısa biyografisinde, kırk yaşından sonra yazına merak sardığını, özellikle Kıbrıs ekini ile ilgili her konunun kendisini çektiğini belirtir.

Onu önce, Avrupa ve Afrika gazetelerinin kültür-sanat sayfalarında görürüz. Kıbrıs'ın yaşanmış masalsi öykülerini bu sayfalarda okuyucuyla paylaşır.

Bunlar, onun daha sonraları aynı zamanda köşe yazarlığına ısınma egzersizleri olacaktır.

Kıbrıs Türk toplumunun, kötü ve diktatöryal yönetimlerin ve Kıbrıs sorununun çözümsüzlüğünün getirdiği haksızlık ve adaletsizliklerle dolu bir ateş çemberinden geçmekte olduğunu farkedince, her aydın gibi onun da yüreği cız eder. ✓

"Çorbada benim de tuzum olsun" diyerek kavgaya katılır.

Toplum için için kemiren tüm olumsuzlukları, çevre sorunlarından, siyasi ekonomik ve sosyal sorunlara kadar hepsini, kendi köşesi olan "Düşünceler" sütununda yazmaya başlar.

Söz buraya kadar gelmişken, şunu da belirtmeden edemeyeceğim. Katıldığı kavgaya inanmış bir kişiydi Mustafa Kemal Sayın. Hiç unutmam, Avrupa gazetesinin matbaası bombalandığında, Girne'deki diğer arkadaşlarla birlikte, "elimizden ne gelirse yaparız" diyerek yardıma koşmuşlar, gazetenin o günkü sayısının harmanlanmasına katılmışlardı.

Muhafiz duruşu, düzenin adamı olmayı reddedip, haksızlık, adaletsizlik ve diktatöryal düzene başkaldırışı, dairedeki terfi kapılarının kapanması gibi pahalı bedeller ödetmişti Sayın'a. Bazı zamanlar, yazısını dizgiye verirken, "bu kez işimi bitirecekler" diye espri yapardı.

Bir doğa tutkunuydu sevgili Sayın. Bilinçli bir çevreciydi. Laboratuvarda tüpler arasından çıktığı zamanlar, çevrenin ve doğanın kimyasını da hep kendine dert edinmişti. Programlı birşekilde dağ yürüyüşleri yapan bir grubun üyesiydi. Bu yürüyüşlerdeki izlenimlerini, Afrika gazetesindeki köşesinde okurlarıyla paylaşıyordu

Hepsi de Kıbrıs Türk kültüründe önemli birer eser olan dört kitap bıraktı geriye.

Bunları sırasıyla ve kısaca sizlere tanıtmak istiyorum.

Sayın'ın ilk kitabı, 1997 yılında basılan "Kıbrıs'ın Masalsi Öyküleri"dir.

Mustafa Kemal Sezgin adıyla yayınlanan bu kitapta, Kıbrıs'ta yaşanmış tam yirmi adet öykü yer alıyor. Bunların bazıları masal tadında olduğu için M.K. Sayın kitabına "Kıbrıs'ın Masalsi Öyküleri" adını vermiştir. Bu kitap, "Kıbrıs'ın sabaha karşı yazılmış öyküleri" dizisinin birinci kitabıdır. Bu başlığa bakarak, Sayın'ın çalışma saatlerinin sabaha karşı olan saatler olduğunu söyleyebiliriz.

Kitapta yer alan kendi çizimi eskizlerden, Sayın'ın resim konusunda da yetenekli olduğunu anlıyoruz.

"Kıbrıs'ın masalsi Öyküleri", diliyle, rengiyle ve kokusuyla buram buram Kıbrıs tütüyor.

M.K.Sayın'ın "Kıbrıs'ın sabaha karşı yazılmış öyküleri" nin ikinci kitabı Sadı Kültür ve Sanat Yayınları arasında çıkan "Deli Gardeş ile Akıllı Garadaş'ın Meselidir."

Yazar, bu kitabın önsözünde 8 yaş ve üstü çocuklar tarafından çok sevilen bu masalın, özellikle Girne yöresinde birçok deyimlere kaynaklık ettiğini belirtmektedir.

Yine aynı önsözde şöyle der:

"Masalı Türkçe yazım kuralları bozulmadan yazmaya özen gösterdim. Anlatan, Girne Türk ağzını en iyi kullanan birisi diye söyleyen Hacı Sıddıka hanımdır. Konuşmalar Girne yöresi eski köy ağzıdır.

Böylesine sevdim, böyle kurguladım. Zira bana da böyle bu ağızla anlatırlardı."

Yazarın Hacı Sıddık hanım dediği kişi, annesinin teyzesidir. Hacı Sıddıka hanımın, bu masalın

tamamını en iyi bilen kişi olduğu ve anlatılarının neredeyse bütün bir gece sürdüğü söylenirmiş. Mustafa Kemal Sayın, 85 sayfaya sığdırdığı bu masalın sonuna, 10 sayfalık bir bölüm ekleyerek, titiz bir araştırmacılık örneği vermekte, ve bu derlemesini bilimselliğe mümkün olduğunca yaklaştırmaktadır. Bu bölümde "Masalda geçen bazı sözcük, terim ve deyimlerin açıklamaları, bugün unutulmuş olan bazı terim ve deyimler, masalda halka malolmuş deyimler ve kaynakça yer alır.

M.K.Sayın'ın masal derlemeleri "Deli Gardaş ile Akıllı Gardaş'ın Meseli" ile bitmez.

Ve yeni derlemeleri, 2003 yılında yine Şadi Kültür ve Sanat Yayınları tarafından, "Kıbrıs'ın Eski Masalları" diye 2 bölümden oluşan 122 sayfalık bu kitapta da Gırne yöresinden derlenmiş 27 masal yer almaktadır.

Kimya Yük.Müh. Mustafa Kemal Sayın'ın kimya laboratuvarındaki görevlerinden artakan zamanlara bu kadar çok çalışmayı sığdırması, onun, halk kültürümüzün ne denli gönüllü, özverili ve yorulmak bilmez bir neferi olduğunu göstermeye yeter sanırım.

Onun "Ölmeden önce basılmasını istediğim tek yapıtımdı" dediği "Efsane Toprakları" 2003 yılında, Kıymet Kültür ve Sanat Yayınları arasında çıkar.

Kendisi bu kitabı hakkında şunları anlatmıştı:

"İki cilt olacaktır. İlkinde, Gırne bölgesinin geçmiş kültürel gelenekleri, alışkanlık ve yaşayış biçimleri anlatılır. İkinci cildinde, Gırne efsaneleri, öyküleri, olayları ve aile geçmişim yaşantıları ile anlatılır. Bu bölümde Gırne bölgesinde anılan ya da yaşanmış bazı efsanevi kişiler de tasvir edilmişlerdir. İki klasör dolusu, ama dağınık daktilo yazısıdır. Birkaç aylık çalışma ile baskıya hazır olabilir.

Sanırım 200 sayfa olur."

M.K.Sayın çok arzu ettiği "Efsane Toprakları"nın

yayınlandığını, ölmeden önce görmek bahtiyarlığına erişmiştir.

"Efsane Topraklar", yazarın kendisinin de belirttiği gibi, Gırne yöresiyle ilgili çok zengin bir kültürel araştırma. Dolgun içerikli bir kaynak eser.

Kitabı inceleyenler, çok emek verilmiş bir araştırmanın ürünü olduğunu hemen görecektir. Kültürümüzün gün 24 saat çalışan çok ağır bir işçisi gibiydi. Ama bundan hiçbir zaman şikayetçi olmadı. Ne yaptıysa seve seve ve gönüllü olarak yaptı.

Folklor araştırmaları emek isteyen, ter isteyen işlerdir. M.K.S. bu büyük teri akıtmış ama hiçbir zaman büyük iddialarla ortaya çıkmamış, hep alçak gönüllü olmayı yeğlemiştir.

M.K.S "Efsane Topraklar"nın bir efsanesi değildi elbet. İçimizden biriydi. Yüreğini yüreğimizin yanına koymuştu. Ama ecel dinlemedi onu kalbinden vurdu. Ve hiç beklemediğimiz bir zamanda onu yaşamandan koparıldı.

10 yılı aşkın yazarlık yaşamını birbirinden güzel 4 eserle onurlandırdı.

Geriye yayına hazır 8 eser bıraktı.

Sevgili konuklar, MKS hakkında söylenmesi gereken herşeyi söylediğime inanmıyorum. Bu elbette bu gece andığımız bütün araştırma yazarlarımız için de geçerli olan bir husus. Yoksa onları ve eserlerini 10-15 dakikalık konuşmalara sığdırmak ne mümkün?

Bu anlamlı gecede onu sevgi ve özlemle anıyor, sözlerimi ölümünden bir gün sonra Afrika gazetesinin Alakaya Dirifil köşesine yazdığım dörtlükle bitiriyorum.

Ah Kemal Sayın ah, bu vedasız gidiş neden

Neredeyse açacaktı dallarda yaseminler

Böyle erken ayrılmak var mıydı kaleminden

Susmayacak köşende yaydığım "Düşünceler"

Folklore Archive and Library

Opening Speech

Kani KANOL*

Dear Guests,

I would like to welcome you all to the opening ceremony of **CYPRUS FOLKLORE ARCHIVE AND LIBRARY**.

Our Foundation, continuing its studies in the field of Folklore and Culture uninterruptedly for 26 years, is today proud of putting the Cyprus Folklore Archive and Library to the service of our society, formed as result of a quarter of a century's voluntary work. I feel it a duty to thank the authorities of USAID and UNDP in your presence, for their financial assistance. I would also like to thank for their valuable contribution to our country's culture and art.

In parallel with the training studies executed through our educated human resources, cultural projects, ethnographic collections, as well as our written and visual archive potential, we are currently providing folk-dance, music, dance, tehatar and handcraft training to many people at different age groups and are promoting our country's folklore and culture to the world.

By the help of the activities such as symposiums and conferences, the researchers are given the chance to share the results of their research studies with the society. All such studies are as published in the Folklore Magazine.

With the strong belief in the necessity for the continuation of folklore research studies, we are continuing our field studies and trying our best to assist those wishing to carry out research studies in this field.

Cyprus Folklore Archive and Library project is the realisation of a dream of 20 years. The commencement of this dream goes back to the year 1982, when a few young volunteers started research studies with a lot of difficulties ending up with the quest Folklore Exhibition. As a result of research studies carried out at 127 villages, 150 video cassettes and 305 audio cassettes were compiled from thousands of individuals, resulting in a valuable resource, from the viewpoint of Cyprus Turkish Folklore. Its importance is also increased, being the only resource. This had to be preserved, put to the service of researchers and transferred to the future generations. We were service of researchers and transferred to the future generations. We were afraid that the magnetic bands could become useless or corrupted in time. With each band corrupted, it would

actually be the colour, smell and pattern of the country to be lost. Many of the individuals from whom the data was collected have already passed away and could not be reached any more. Besides, the fact that this project proposed to all the Ministers of Culture for the past 15 years, financial support could not be found due to low budget profile of our country but to lack of interest as well and the project could not be implemented. This folklore archives are the scientific resources of the countries, including their history, culture, dance, music, beliefs, dresses and patterns; in short all kinds of emotions and behaviours and the cultural inheritance of the society. The importance attributed to his/her country, society, culture, history and state, by an individual should be measured by the importance attributed to such scientific resources. With a viewpoint regarding the wars and victories of the past as culture and history, we cannot expect a healthy improvement, neither can we attain a place in the contemporary world. Again, with a viewpoint of regarding wars and victories as well as the blood shed by the martyrs as culture and history, we can never expect an improvement in human emotions and beauties. With such an understanding, one can only become the slave of his/her fobies and continue living a life full of fright and vengeance.

The Cyprus Turkish Identity and Culture to take place within the contemporary world can only be realised by the re-interpretation of the cultural inheritance. The importance of the archive studies is thus ever-important at this reinterpretation phase. Today, you will see the commencement of this big research. The necessary infrastructure for a good archive and library is now ready. With the studies to follow, this infrastructure will be improved. While on one hand the researchers will benefit from this archive, the archive on the other hand will be strengthened with new research activities.

I would once again like to thank to all those contributing to the realization of this study, to the authorities of UNDP and USAID and as well to you all sharing this love and proud day with us.

Thank you.

*President of Folk Arts Foundation

Folklor Arşiv Ve Kütüphanesinin Açılışı Açış Konuşması

Kani KANOL

Değerli Misafirler,
Folklor Arşiv ve Kütüphanesinin açılışına hoş geldiniz.

26 yıldan beridir Halkbilimi alanında kesintisiz çalışmalar yapan Vakfımız, çeyrek asırlık bir birikimin neticesi olarak ortaya çıkan Folklor Arşiv ve Kütüphanesini toplumumuzun hizmetine koymaktan mutluluk duymaktadı. Huzurlarımızda, sağladıkları finansal yardım ve ülkemizde kültür ve sanat çalışmalarına koydukları katkılardan dolayı USAID ve UNDP yetkililerine teşekkür etmeyi bir görev bilirim.

Vakfımız eğitimli elemanlarımızın önderliğinde yaptıkları öğretici çalışmalara paralel olarak kültürel projeler, etnografik sergiler, yazılı ve sözlü kaynak çalışmaları yanında halk dansları ve müziği, tiyatro ve el zanaatı eğitimi de vererek ülkemiz ve dünya folklor ve kültürüne katkıda bulunmaktadır.

Sempozyum ve konferans gibi etkinliklerle, araştırmacılara bulgularını toplum ile paylaşma olanağı sunulmasının yanında bu sunular halkbilimi dergisinde de yayımlanmaktadır.

Halkbilimi araştırmalarının devam etmesi gerekliliğine inanarak kendi çalışmalarımızı alanda devam ettirirken, bu konuda yardım isteyenlere de yol gösterilmektedir.

Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi 20 yıllık bir rüyanın ürünüdür. Bu konunun başlangıcı 1982 yılına dayanmaktadır. O dönemde birkaç gönüllü genç bu yolda zorluklarla dolu çalışmalara başlamış ve "Arayış Folklor Sergisi" ile bulgularını toplumumuzla paylaşmıştı. 127 yerleşim yerinde yapılan araştırmalar neticesinde 150 adet görsel 305 adet de işitsel olarak kaydedilmiş araştırma kasetleri oluşmuştur. Bu, sadece Kıbrıs Türk Folklorunun gelişimi açısından değil ama toplumumuz ve araştırmalar açısından da önemli olan, kaynak yaratan bir olaydır. Bu araştırma kayıtları bu nedenle korunup, araştırmacıların kullanımına sunulması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Manyetik bantların süreç içerisinde bozulacakları ve kullanılmaz hale gelecekleri endişesini her zaman

taşıdık. Her kaybolan bantla ülkemizin bir rengi, bir kokusu, bir özelliği yok olmuş olacaktı. Süreç içerisinde araştırmalarımızı yaptığımız kaynak kişilerin büyük bir çoğunluğu zaten yitip gitmişti. Yani aynı kaynaklara ulaşmak artık imkânsızdı. Projemizi geçmiş 15 yıl boyunca tüm Eğitim Bakanlarına sunmuş olmamıza karşın böylesi bir proje ile gerek ülke koşullarında yaşanan maddi nedenlerden gerekse de tamamiyle ilgisizlik nedeniyle bu konuya duyarlılık gösterilmemiştir. Folklor arşivleri bir ülkenin tarih, kültür, dans, müzik, zanaat, inanışlar, beğeniler ve davranış ve duygularının yani kültürel mirasını ileriye aktarıldığı bilimsel içerikli yerlerdir. Bir ülkeye verilen değer ölçütlerden biri de kültürel ve bilimsel değerlere verilen değerdir. Günümüze baktığımızda bize kültür ve tarih olarak aktarılan savaş ve zafer hikâyeleriyle ne gelecekte çağdaş dünya içerisinde yerimizi alabiliriz, ne de sağlıklı bir toplum yetiştirebiliriz. Yine bu nedenle, yani bize kültür ve tarih olarak aktarılan, kan, intikam, bayrak, şehit gibi belirli klişeleşmiş sözcüklerle insanların güzel, olumlu duygular geliştiremeyeceğini bilmeliyiz. Böylesi bir yetiştirilme tarzında korkuların esiri olan, tedirginlik ve endişe içinde yaşayan insanlar oluruz.

Kıbrıs Türk Kültür ve Kimliğinin çağdaş dünya içerisinde yerini alması ancak kültürel mirasına sahip çıkıp onu yeniden üretmesi ile mümkün olacaktır. Yeniden üretim sürecinde bilimsel arşiv çalışmaları çok önemli yer tutmaktadır. Bugün bu büyük çalışmanın başladığını görüyorsunuz. Güzel Bir Arşiv ve kütüphanenin şu anda altyapısı kurulmuştur. Devam edecek çalışmalarla bu yapı güçlendirilecektir. Bir taraftan araştırmacılar arşivden yararlanırken, diğer taraftan da arşiv araştırma çalışmaları ile güçlendirilecektir.

Bu çalışmaya katkıda bulunup onun gerçekleşmesini sağlayan herkese, UNDP ve USAID yetkililerine, bu mutlu ve gururlu günü bizlerle paylaşan herkese tekrardan teşekkür ederim.

Kıbrıs Folklor Arşiv Ve Kütüphanesi

Hıfsiye RUH*

1977 yılından bu yana halkbilimi alanında verdiği hizmetlerle adından bahsettiren Halk Sanatları Vakfı (HASDER) 2003 yılında uzun yıllardır hayalini kurduğu bir projesini daha hayata geçirmenin mutluluğunu yaşadı. HASDER Halk Sanatları Enstitüsü'nün ardından bu kez de Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi'ni hayata geçirdi.

HASDER, 25 Ekim Cumartesi günü Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi (UNOPS) aracılığı ile Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından sağlanan ödenekle kurulan Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi'ni hizmete açtı. HASDER'in halk oyunları ekipleri ve Gençlik Kulübü Müzik Grubu'nun yer aldığı açılış resepsiyonuna, Amerikan Elçiliği ve UNOPS temsilcileri yanısıra HASDER üyelerinin aileleri de geniş bir katılım gösterdi.

Açılıшта bir konuşma yapan HASDER Yönetim Kurulu Başkanı Kani Kanol, HASDER olarak bir düşünce daha hayata geçirmenin haklı gurunu yaşadıklarını belirterek, Kıbrıs Türk kimliği ve kültürünün şöven yaklaşımlardan uzak durularak araştırılmasında başarılı olan HASDER üyelerinin çok uzun bir zamandır derledikleri kültür ürünlerini bu merkezde ilgilenen herkesin hizmetine sunacaklarını söyledi. Kanol, HASDER olarak, uluslararası fonlardan proje bazında maddi destek alarak Kıbrıs Türklerinin dünyaya tanıtılmasına katkıda bulunulduğuna inandığını da belirttiği konuşmasında, "Yıllarca kendi devletimizden proje bazında destek verilmesi için bekledik ancak bir türlü olmadı. Şimdi uluslararası kuruluşların sağladığı imkanlardan yararlanarak toplu-

yararına projeleri hayata geçirme fırsatını yakaladık ve bütün gücümüzle bu konuda çalışıyoruz" dedi.

Topluma hizmet vermeye başlayalı henüz bir kaç ay olan Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi, Kıbrıs ve Kıbrıs Türk folkloruna ait bilgi, belge, kitap, resim, harita, film, ses ve video bantları ve bunun gibi materyalleri bünyesinde toplamayı, yerli ve yabancı araştırmacılara, okullara, üniversitelere, sanatçılara ve tüm topluma hizmet vermeyi, ve özellikle de HASDER'in yaptığı alan araştırmalarında elde edilen video ve ses kayıtlarının dijital ortamda incelenmesine olanak vermeyi amaçlıyor.

Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi, köylerde yapılan alan araştırmaları sonucunda elde edilen video kaset, ses bandı, dökümanlar, fotoğraflar, dergiler, gazeteler ve şu aşamada 10 bine yakın küpür içeren arşiv bölümü ve halkbilimi alanında yoğunlaşan kitalardan oluşan kütüphane bölümü olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

A.Arşiv Bölümü

1.Video kaset ve ses bandı Arşivi

Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi arşivinde HASDER'in yıllarca yaptığı araştırmalar sonucu elde ettiği 150 video kaset 305 ses bandı, fotoğraflar ve dökümanlar bulunmaktadır.

2003 yılının Ocak ayından itibaren süren çalışmalar sonucunda video kaset ve ses bantlarının bir bölümü dijital ortama aktarılmıştır. Bu yöndeki çalışmalar ise HASDER üyesi gönüllüler tarafından devam ettirilmektedir. Araştırmacılar HASDER'in 127 köyde yaptığı araştırma kayıtlarına arşivin sunduğu hizmet net-

*HASDER Üyesi

30 Halkbilimi

icesinde rahatça ulaşma imkanına sahiptir.

2.Küpür Arşivi

Küpür arşivi 1980'lerden günümüze Kıbrıs'ta yayımlanan gazete ve dergilerden toplanan halkdansları, halkbilimi, tarih ve kültür-sanat konulu haberleri ve inceleme/araştırma yazılarını içermektedir.

Çeşitli gazetelerden toplanan kopyalar, tek tek konularına göre ayrılmış, daha sonra dosyalanmış, ve son olarak da bir kısım kopya araştırmacının rahatça aradığı bilgiye ulaşması için bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

3.Gazete Arşivi

Gazete arşivi, bağış sonucunda elde edilen yoğunluklu olarak 50'li ve 60'lı yılların siyasal ve toplumsal yaşamında etkili olan gazetelerinden oluşmaktadır. Özenle kutulanarak arşivlenen gazeteler, dileyen araştırmacılarımızı bu alanda da hizmet sunmaya hazır durumdadır.

4.Fotoğraf Arşivi

Araştırmacılar, bilgisayar ortamında bulunan fotoğraf arşivimizden Kıbrıs folkloruna ait çeşitli konularla ilgili fotoğraflara ulaşma imkanına sahiptir.

5.Döküman Arşivi

Döküman arşivi gerek Kıbrıs folkloru gerekse Kıbrıs siyasi tarihine yönelik bilgi ve belge yanında haritaları da içermektedir. Araştırmacı dijital ortamda istediği herhangi bir belgeye ulaşabilir.

B.Kütüphane Bölümü

Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi 5 bine yakın

kitaptan oluşmaktadır. Çeşitli konular içeren kütüphane bölümünde halkbilimi alanında ne yazık ki yalnızca yediyüze yakın kitap bulunmaktadır.

Bu nedenle, Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi Yönetim Kurulu öncelikli olarak halkbilimi alanındaki materyalden oluşan dermeyi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yönetim Kurulu, kitap sayısını artırmak için halkbilimi alanında bugüne kadar yayımlanmış kitap ve dergilerin alımına giderken, değerli araştırmacılarımızın kütüphanemize bağışta bulunmasını da sağlamaya çalışmaktadır.

Kütüphanemiz kullanıcıları kütüphanemizden ödünç kitap alamamaktadır. Kullanıcılar diledikleri kitapları kütüphanemiz ortamında okuma imkanına sahiptir. Kütüphanemiz kullanıcılara fotokopi çekme imkanı da sunmaktadır.

Kütüphane Komitesi

Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi, Halk Sanatları Vakfı'na bağlı olarak, Yönetim Kurulu tarafından oluşturulan ve Kütüphane Komitesi tarafından yönetilmektedir. Kütüphane Komitesi 7 kişiden oluşmaktadır.

Kütüphane Komitesi şu isimlerden oluşmaktadır:

Kani Kanol (Başkan)

Ahmet Erdengiz

Tuncer Bağışkan

Ertan Akün

Hasan Ekmekçi

Öcal Erten

Rifat Şık

Sadece bir personeli olan ancak HASDER üyelerinden bir kaç gönüllünün katkıları bulunan kütüphanemizin çalışma saatlerine de değinecek olursak, Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesi'ndeki tüm hizmetler ve işlemler, Pazartesi-Cuma (08.00-17:00),

Cumartesi (08:00-13:00) saatleri arasında verilmektedir.

Özgürlüğün Yudumu: Comandaria

Dr. Ejdan SADRAZAM

Şarap Tanrısı Diyonysos'un
Doğuşu(✓)

Abstract

In this article, the short historical evolution of Cyprus wine is analyzed. First of all, how wine was gradually spread out at a general level is shown and the importances of wine both pre-Christian beliefs and Christianity is made clear. The following part is about the dessert wine known as Commanderia. It was first made in the

12th century by the religious-military orders. After Cyprus wine had been lost its fame and commercial importance when Mediterranean trade was ceased by Arabian inventions at the early 8th century, Commandaria was a special one that it was promoted Cyprus wine taste to Europeans again.

Öz

Bu makalede Kıbrıs şarabının kısa tarihsel evrimi çözümlenmiştir. Öncelikle genel düzeyde şarabın aşamalı olarak yayılması ortaya konmuş ve hem Hıristiyanlık öncesi ve hem de Hıristiyanlıkta şarabın önemi açıklanmıştır. Daha sonraki bölüm, Commandaria olarak bilinen tatlı şarap hakkındadır. İlk kez 12. yüzyılda dini-şövalye düzenleri tarafından yapılmıştır. Arapların 8. yüzyılın başlarında Akdeniz ticaretini kesmeleri ile Kıbrıs şarabının ün ve ticari önemini kaybetmesinden sonra Comandaria, Avrupalılara yeniden Kıbrıs şarabının lezzetini yeniden tanıtan özel şaraplardan biri olmuştur.

Özgürlüğün Yudumu: Commandaria

İnsanlığın yazılı tarihinin öncesine, mitler ve efsaneler çağında değin uzanan ve adeta uygarlaşmanın bir simgesi olarak kabul edilen şarap, fermantasyonu pratik kültüre ekleyen ilk içeceklerden biridir. O, uygarlığın kendisi ile birlikte doğmuştur⁽¹⁾. İnsan, çalışırken, kavga ederken, aşıkken veya endişeli iken bir kupa şarabın desteğine başvurmakta çok az duraksamıştır. Onun varlığı, tanrılara için yapılan sunaklarda her zaman önemini korumuştur.

Şarabın ilk ortaya çıkışı ve yayılışı Kafkasya ve Mezopotamya üzerinden gerçekleşmiştir. Yaklaşık Milattan Önce 3000 yılı dolaylarında Mısır'da ve Anadolu'da yayılmıştır. Mısır

Firavunu Tutankhamon'un mezar odasında, baharat ve diğer otlarla birlikte şarap kalıntıları da bulunmuştur⁽ⁱⁱ⁾. Kıbrıs'ta kış aylarında tüketilmek üzere üretilen üzümün tarihi Milattan Önce 4500 yılına kadar gerilere gitmektedir⁽ⁱⁱⁱ⁾. 2000 ile 1000 yılı arasında şarap üretimi, Yunanistan, İtalya, Sicilya ve Kuzey Afrika'ya ile birlikte Kıbrıs'a da ulaşmıştır. Yunanistan tanrıları içerisinde şarap gibi değerli bir ürün için de bir görevli bulunmuştur. Şarap tanrısı Diyonyos; çoğu kez alkolün kişiyi kendi içerisinde hapseden kalıplarından kurtaran etkisi nedeni ile özgürleştirici -eleftheros- veya çocukluğun kifayetsizliğine karşı başına buyrukluğunu ön plana çıkaran bir tiplene ile karşımıza çıkmaktadır^(iv). Şarabın yolculuğu Milattan Önce 500 yılı civarında ise bugün en ünlü şarapların üretildiği ülke olarak kabul edilen Frankların henüz yaşamadığı Fransa ulaşmıştır.

İsa'nın izleyicileri, eski Yahudi törenlerinden aktardıkları ritüeller içerisinde şaraba da pay ayırmadan edemediler. Öyle ki, İsa son akşam yemeğinde onu kendi kanı olarak takdim edecek kadar ona değer verir. "Onlar yemek yerlerken ekmeğe aldı, şükran duası edip kırdı, ve onlara vererek dedi: Alın bu benim bedenimdir. Ve bir kase aldı, şükredip onlara verdi, hepsi de ondan içtiler. Ve onlara dedi : Bu benim kanım, bir çokları için dökülen ahdin kanıdır"^(vi).

Kıbrıs'ın Potelemelerin idaresinde kaldığı Milattan Önce 294 ile 58 yılları arasında Filistinden kovularak adaya yerleşen Yahudilerin, Kıbrıs Şarabını Kudüs'teki tapınakta kullanılmak üzere göndermelerinden sorumlu

tutulduğunu biliyoruz^(vii). Roma'nın Akdeniz'i bir ticaret gölü haline dönüştürdüğü ve köle emeğine dayalı ve dış Pazar için üretim yapan *latifundium*^(viii)'ların tarımsal üretime hakim olduğu bir dönemde, Kıbrıs'ın uzmanlaştığı alanlardan bir tanesi de şaraptı^(ix). Romalılar günümüzdeki torunları gibi, şarabı yıllandırmak için tahta fiçiler kullanmakta, Suriye üzerinden yayılan cam zanaatı sayesinde şişelemekteydiler^(x). Ama toprak amforalar da şarapların naklieleri için vazgeçilmez araçlar olmayı sürdürmüştür. Kıbrıs şarabı, 8.ci yüzyıla kadar doğu ile batı arasında ticarete konu olmayı sürdürmüştür. Özellikle Arapların Afrika kıyılarını ve Sicilya'yı ele geçirmeleri, korsan gemileri yüzünden Akdeniz'in iki yarısı arasındaki ticari bağları koparttı^(xi). Kıbrıs Şarabı da Avrupa'da giderek unutulur oldu.

Şarabın iç tüketiminin artışı ve geleneksel yöntemlerin keşfedilişi ise Hıristiyanlıkla yakın bir ilişki içerisine olmuştur. **Özellikle bugün de çok kaliteli şarapları üretip bulunduran manastırların bu konuda öncü olduğunu söyleyebiliriz.** Monastik hareketin^(xii) gelişimi ile şekillenen manastırlarda kuşkusuz şarabın eski Yunandaki işlevlerini üstlenmesi beklenemezdi. Şeytani güçlerin karşısına dikilmek, kurtuluşa erişmek, kefaret, bağışlanma gibi adetlerle bezemiş kişisel pratikleri, tek çatı altında toplanan manastırda şarap daha çok İsa'nın verdiği öğüdü tutmak, trans haline gelmek için veya sağaltıcı özelliğinden dolayı kullanıldığını düşünmek daha anlamlıdır. Ortodoks manastırlardaki yaşam tarzını düzenleyen Basilyen kuralardan etkilenen ve Batı Monastik geleneğinin güçlenmesini sağlayan Aziz Benedict'in kuralın-

da şarap zayıflığının kaynağı olarak gösterilir^(xiii). Bugün diğerleri yanında özellikle Ayios Andronikos ve Ayios Ellias manastırları geleneksel yöntemlerle ayış şaraplarını üretmeye devam etmektedirler.

Kıbrıs şarapları yeniden Haçlı Seferleri sırasında ve sonrasında, adından ve tadından Avrupa'da sıkça söz ettirmeye başladı. Alman seyyah Sudheim'li Ludolf , 1336 ile 1341'de adayı ziyaret ettiğinde Kıbrıs şarabı hakkında şunları söylüyor: "Adanın güneşe bakan en yüksek dağlarında şarap imal edilir. Önceleri kırmızı olan bu şarap, toprak testi veya küplerde altı veya dokuz yıl kalınca beyazlaşır, tadı kuvvetlidir. Bu nedenle bir kadeh şaraba dokuz kadeh su ilave edildikten sonra içilebilir. İnsan bir fiçi şarabı ise bile sarhoş olmaz (...). Dünyanın hiçbir tarafında Kıbrıs Halkı kadar içkiye düşkün bir halk mevcut değildir"^(xiv). Özellikle Kumandaria bölgesinde yetişen üzümlerden elde edilen ve aynı ismi taşıyan şarap, diğerleri içerisinde en ünlüsüdür. O kadar ki, 1362 yılında Kıbrıs Kralı I. Petro için Londra'da verilen ve beş krallar ziyafeti olarak bilinen yemekte Kumandaria şarabı içilmesi, Avrupa'da en çok aranan ve değer verilen şaraplar içerisinde olduğunu bize göstermektedir^(xv). Haçlı Seferleri öncesinde de bir üne sahip olan Kıbrıs şarabı, Haçlı Seferleri sırasında ve sonrasında Sudheim'li Ludolf gibi hacıların Avrupa'ya dönüştürme anlattıkları ile ününe ün katmıştır. Ancak bu yalnızca dilden dile dolaşan bir söylenti ile gerçekleşmemiştir. Gerçekten de Kıbrıs Şarabının ününün artmasında, niteliğini ve kalitesini artıran bir takım değişimlerin de bu dönemde gerçekleştiği de pekala düşünülebilir.

Bu değişimlerin kaynağının ne olduğunu görmek için Komandaria denilen eşsiz Kıbrıs Şarabının kaynağının ne olduğuna bakmamız gerekecektir. Komandaria Şarabının ilk yapımı 12. yüzyılda Tapınak Őalyelerinin adaya yerleşimine dayanmaktadır. Adaya ödedikleri yüklü miktarda parayı geri almak ve tarikatın maddi sıkıntılarını gidermek amacı ile Tapınak Őalyeleri tarımsal bir reformu giriŐtiledi^(xvi). Daha nce Suriye, Mısır ve Anadolu zerinden Kıbrıs, Yunanistan, İtalya ve Fransa'ya yayılan Şarap retimi, Şimdi Fransa ve İtalya'da gerçekleştirilen reformlarla birlikte geri Kıbrıs'a geliyordu.

Kuzey Avrupa'daki 8. yüzyılda görülen önemli teknolojik gelişmeler; ağır sabanın kullanımı, sürüm takımı ve at nalının kullanımı, l tarla sistemi gibi yeniliklerle birlikte serfleŐme yoluna girmiş kolonların üretime getirdikleri verimlilik artıŐları yeni bir üretim tarzı olan feodalizmin güçlenmesine hizmet ediyordu. Bu yeni tarım Hıristiyan Avrupa'nın kuzeyi ile batısını geriye kalan tüm Akdeniz bölgelerinden ayırıyordu. Akdeniz bölgesinde çekimde at kullanımı öküze oranla oldukça yüksek maliyeti nedeni ile kullanılamıyordu. Kuzeyde ise bahar ve kışın uzun olması, atı üretimde kullanmak için oldukça iyi bir olanak sunuyordu^(xvii). Kuzeyin retim artışı oldukça yavaş ilerledi. Müslümanların, 12. yüzyılın sonuna kadar Batı üzerinde açık bir ekonomik stlğ vardı, fakat Kuzey Avrupa'nın gelişimi göze çarpıyordu. Tapınak Őalyeleri kendilerine ayrılan veya baęıŐlanan bölgelerde Avrupa benzeri *fief*ler oluŐturuyorlardı. Bu gelişmenin en önemli etkisi kuşkusuz köylünün toplumsal konumuna iliŐkindi.

Feodalizme geçiş aŐamasındaki farklı statüdeki kylller ise süreğen savaŐlar ve deflasyonun da etkisiyle toplumsal konumları itibarıyla birbirlerine daha çok benziyor, serflere *-servus* dönüŐüyorlardı. Oysa Kıbrıs'ta her ne kadar Bizans'ta batıdaki *fief* benzeri *pronia*'lar dağıtıl-sa da, imparatorlukta hala bağımsız küçük çiftliklere sahip önemli sayıda köylü yaşıyordu. Zaten, Kıbrıs'ta Tapınak Őalyelerine karşı çıkan isyanın nedenleri arasında, bağımsız kyllleri serfleŐtirmeye çalışmalarının da önemli etkisi vardı. Diğer taraftan, bu değişim, yeni türlerin ekimi, gübre kullanımı gibi uygulamalarla üretimde yoğunlamasına *-intensive* bir artışı meydana getirdiği gibi, Kumandaria Şarabının yapımındaki karmaşık süreç ve on çeşit üzümün özel bir tavda biraya getiriliŐinden de anlaşılacağı üzere niteliksel değişime de yol açmıştır.

Tapınak Őalyeleri, Őalyenin kilisenin hizmetine girmek için keşiş olmayı kabullendiği özgün toplumsal koŐulların ürünü idiler. Geleneksel monastik harekettten farklı toplumsal iŐlevler üstlendiklerinden Şarap konusuna yaklaŐımlarında da bir takım değişiklikler olmuştur. Gerçi onlarında da yaşamları monastik kurallara göre düzenleniyor, ortak bir yaşam topluluğu oluŐturuyorlardı. Düzen içerisinde kardeşler her gün saat dokuzda, an çaldığında kardeşler incelmiŐ Şaraplarını içmek için toplanıyor ve ertesini günkü emirlerini alıyorlardı^(xviii). Ama kendi tüketimlerinin ötesinde örgütsel gereklilikler diğer ürünler gibi Şarap ihracatı ile de uęraŐmalarına neden olmuştur. Bilindiği gibi, Tapınak Őalyeleri Kutsal Topraklardan tüm Batı Avrupa'ya yayılan bir örgüt yapısı kurdular. O ağın ltleri

içerisinde devasa denilebilecek örgüt yapısını bir arada tutabilmek için çeşitli mekanizmalar geliştirildi. Ortak bir eşgüdümü sağlamak ve sahip olunan mülkleri yönetmek amacı ile düzen içerisinde emir-komuta zinciri sırası ile eyaletlere, eyalet içi ayrımlara, Tapınak evlerine ve malikanelere ulaşıyordu. Doğudaki eyaletler, Kudüs, Tripoli ve Antakya idi. Batıdaki eyaletler ise Fransa'da Auvergne, Auçitane, Normandiya, Provence, Poitiou; İrlanda ve İskoçya'yı da içeren İngiltere; Almanya; Sicilya; Apulia; Yukarı ve Orta İtalya; İber Yarımadası'nda Portekiz, Kastilya, Leon ve Aragon'du^(xix). Avrupa'da bulunan ve pek çok dünyevi ve ruhani lort tarafından himaye edilen kollarıyla, düzenli bir ordu için gereksinim duyulan maddi ve insan kaynaklarının da Kutsal Topraklara düzenli akışını sağlıyordu^(xx). Tapınak Evleri tahkimli yapılar şeklinde kuruluyordu. Eyaletlerin yönetim tesisleri kentlerde idi ve kırlarda ise yönetsel küçük merkezler inşa ediliyordu^(xxi). Tümü eyaletler düzeyinde örgütlüydü ve her biri genellikle bir manastırda ya da düzen evinde kardeşleri ile birlikte yaşayan, bir büyük üstat veya kumandan tarafından yönetiliyordu. Kırlardaki kurumların pek çoğunda iki veya üç düzen üyesi komuta ediyordu. Bunlar genellikle silahlı hizmet kardeşlerinden-çavuşlardan oluşuyordu. Düzenin yerel mülklerini yönetiyor, tarım işçilerine nezaret ediyordu. Kent merkezlerinde şövalyeleri, çavuşlar-silahlı hizmet kardeşleri ve rahipler ile el-işçisi hizmet kardeşleri bulunuyordu. Avrupa'daki en büyük ve en önemli kumandalıkları Paris'teydi. Merkezin bulunduğu güçlü taş bina, kulelerle korunuyordu. Geniş duvarları, Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi örnek alınarak inşa edilmiş bir Kiliseyi çevreliyordu. Bu gibi

Avrupa kurumlarının amacı Kutsal Topraklardaki Tapınak Düzenin iki açıdan desteklemektir: Asker ve maddi kaynak. Kıbrıs'ta Tapınak Şövalyelerine tahsis edilen Koloşi kalesi de tahkimli tapınak evlerinden biri idi ve buradan Trodos Dağının güney yamaçlarındaki dağ köylerini kendi denetimleri altında tutuyorlardı. Geleneksel manastırlar kendi malikanelerinde öncelikle yerleşikliklerin ürünlerinden yararlanma yolunu seçerken, Tapınak Mülkleri öncelikle para elde etme amacı ile işletiliyordu. O dönemin ulaşım koşulları düşünüldüğünde Avrupa'dan Kutsal Topraklara para göndermek, yiyecek göndermekten daha uygundu^(xxii). Bu nedenle Düzenin mülklerinin yönetimi ve idaresi gerçekten istisnai ve öncüydü. Nitekim, Kıbrıs'taki mülklerini ihracata yönelik üretim yapan fiellere dönüştürmeden önce Tapınak Şövalyeleri, Fransa'daki La Rochelle'de limanı yakınlarında çeşitli bağları ihraç etmeye başlamışlardı^(xxiii).

Sonuç olarak Kıbrıs Şarabı Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz'i bir ticaret alanı olarak birleştirdiği dönemdeki ünü, Akdeniz ticaretinin Arap istilaları ile doğu ve batı olarak ayrışması ile Avrupa'da unutulmuşur. Kıbrıs Şarabı'nın yeniden aranır olmaya başlaması, doğu ve batı arasındaki her türlü alış verişin arttığı Haçlı Seferleri'ne rastlamaktadır. Öyle ki bir yandan Kıbrıs şarabı yeniden Avrupa'daki prenslerin mahzenlerindeki yerini alırken, diğer yandan Avrupa'dan gelen yeni üretim tarzı şarabın kalitesini etkilemiştir. Diğer taraftan 1313'de Vienne Konsili sonrasında Tapınak Şövalyeleri'nin mülklerinin, Hastahane Şövalyelerine devredilmesi^(xxiv) ile

Komandaria şarabı da yalnızca daha sonra yalnızca Malta Şövalyeleri'ne dönüşecek olan Aziz John Düzeni ile anılmaya başlanmıştır.

i "Cyprus Wine", (Çevrimiçi): <http://www.windowon-cyprus.com/wines.htm>, 16 Eylül, 2003.

ii Dalby, A.ve Grainger, S.; **Antik Çağ Yemekleri ve Kültürü**, (Çev.) B.Avunç, Homer Yayınları, 2001,s.7.

iii Karageorghis, V.; "*The History of Wine in Cyprus*", (Çevrimiçi): http://www.pio.gov.cy/cyprus_today/jan_jun96/wine.htm, 16 Eylül, 2003.

iv Uhri, A.A. ;"*Şarabın Tarihi*", **Bilim ve Ütopya-85**, İstanbul, Temmuz 2001,s.69

v "*About Greek Wines, History*" (Çevrimiçi) <http://www.wholesalenet.com.au/milowayagaew.cfm>, 16 Eylül, 2003

vi Kitabı Mukaddesi, Markos, 14:22-23-24, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, t.y, s.52

vii Karageorghis.

viii Köle emeği ile işletilen plantasyon.

ix Sadrazam, E.; "*Feodal Üretim Tarzı Üzerine Alegorik Bir Deneme. Kıbrıs'ta Feodal Evrim Sürecinin Kısa Bir Çözümlemesi*", **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi 20/21**,Kıbrıs Araştırmaları Merkezi- Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mağusa, 2001,s.56-102,s.58

x "Cyprus Wine",

xi Heaton, H.; **Avrupa İktisat Tarihi- İlkçağdan Sanayi Devrimine**,Çev.M.A.Kılıçbay, Ankara, İmge,1995,s.74

xii Monastik hareketi; dini öğretinin genel kabul görmüş uygulamasına karşı, ruhani kurtuluş arayışı içerisinde

bulunan topluluk üyelerinin, öğretilerinin radikal yorumlarını ortak yaşam topluluğuna yazılı olarak uyarlamak, onlara yeni bir dini yaşam modeli öneren ve dini kurumları, adetleri ve inanç sistemlerini kapsayan gelenek olarak tanımlayabiliriz. Sadrazam,E.; **Kilise, Şövalye Ve Monastik Hareket: Tarihsel Bir Buluşma, Dini-Şövalye Düzenlerinin Oluşumu**, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.,s. 486

xiii "*The Holy Rule of St. Benedict*", (Çev.) B. Verheyen, St. Benedict Abbey, Atchison, Kansas. (Çevrimiçi) <http://www.benedictine.edu/abbey/site2/rule.html>, 7 Mart, 2001. Bölüm XL: İçkinin Miktarı

xiv Aktaran: "*Kıbrıs'ta Bağcılık ve Şarap İmalı*", Kıbrıs'ta Türk Uygarlığı Araştırmaları-2, Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Araştırma Merkezi, Lefkoşa, 1979, s.18

xv "*Kıbrıs'ta Bağcılık ve Şarap İmalı*", s.21

xvi Sadrazam, E.; "*Feodal Üretim Tarzı...*",s.59-60

xvii Daniel, N.; **The Araps and Medieval Europe**, Longman, Londra, 1975, s.8-9

xviii Gies,F., **The Knight in the History**, New York, Harper Perennial, 1987,s.110

xix Lewis, F. E.; **The Story of the Knights Templar (1118-1315)**, Montana, Kissinger Publications,2000, s. 28

xx Riley-Smith, J.;**The Knights of St John in Jerusalem and Cyprus, 1050-1310**, Londra, Macmillan,1967s.441-43

xxi Geis, F.(1987); s. 110

xxii Burman, E.; **The Templars- Knights of God**, Rocherter, Vermont, s.75

xxiii Alan Butler ve Stephan Dafoe, **The Warriors and The Bankers**, Ontario, Templar Books,1998,s.28-9

xxiv 2 Mayıs 1313'te papa yayınladığı *Ad Providam* adlı bir fermanla ortadan kaldırılan düzenin mülkleri, daha fazla bakımsızlığa katlanamayacağı için Hastahane Şövalyelerine (Aziz John) devredileceği açıklanıyordu

“*Ad Providam May 2, 1312*”,(Çevrimiçi) <http://www.templarhistory.com/providem.html>, 1 Temmuz,2001

Kaynakça

“*Ad Providam May 2, 1312*”,(Çevrimiçi) <http://www.templarhistory.com/providem.html>, 1 Temmuz,2001.

Butler A. ve Dafeo S.; **The Warriors and The Bankers**, Ontario, Templar Books,1998,

“*Cyprus Wine*”,(Çevrimiçi): <http://www.windowon-cyprus.com/wines.htm>, 16 Eylül, 2003.

Burman, E.; **The Templars- Knights of God**, Rochester, Vermont, 1987.

Dalby, A.ve Grainger, S.; **Antik Çağ Yemekleri ve Kültürü**, (Çev.) B.Avunç, Homer Yayınları, 2001.

Daniel, N.; **The Araps and Medieval Europe**, , Longman, Londra, 1975.

Dedeçay, Servet S.“*Kıbrıs'ta Bağcılık ve Şarap İmalı*”, **Kıbrıs'ta Türk Uygarlığı Araştırmaları-2**, Lefkoşa

Özel Türk Üniversitesi Araştırma Merkezi, Lefkoşa, 1979

Gies,F., **The Knight in the History**, New York, Harper Perennial, 1987,

Heaton, H.; **Avrupa İktisat Tarihi- İlkçağdan Sanayi Devrimine**,(Çev.)M.A.Kılıçbay, Ankara, İmge,1995

Karageorghis, V.; “*The History of Wine in Cyprus*”, (Çevrimiçi):

http://www.pio.gov.cy/cyprus_today/jan_jun96/wine.htm, 16 Eylül, 2003.

Kitabı Mukaddesi, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, t.y.

Lewis, F. E.; **The Story of the Knights Templar (1118-1315)**, Montana, Kissinger Publications,2000.

Riley-Smith , J.;**The Knights of St John in Jarusalem and Cyprus, 1050-1310**, Londra, Macmillan,1967.

Sadrazam, E.; “*Feodal Üretim Tarzı Üzerine Alegorik Bir Deneme: Kıbrıs'ta Feodal Evrim Sürecinin Kısa Bir Çözümlemesi*”, **Kıbrıs Araştırmaları Dergisi** 20/21,Kıbrıs Araştırmaları Merkezi- Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mağusa, 2001.

Kilise, Şövalye Ve Monastik Hareket: Tarihsel Bir Buluşma, Dini-Şövalye Düzenlerinin Oluşumu, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

“*The Holy Rule of St. Benedict*”, (Çev.) B. Verheyen, St. Benedict Abbey, Atchison, Kansas. (Çevrimiçi)

<http://www.benedictine.edu/abbey/site2/ru1e.html>
7 Mart, 2001.

Uhri, A.A. ;”*Şarabın Tarihi*”, **Bilim ve Ütopya-85**, İstanbul, Temmuz 2001

Eski ve Yeni Arasında Romansal Bir Geçişin Öyküsü

Dr. Ejdan SADRAZAM

Abstract

In this article, the transition from the past values of judgment to the new living forms is analyzed. Cervantes era's contradictions were reflected by his most popular work of art: Don Quijote. The following part is about social reality, which can be discovering at a poet connected with Cyprus in Don Quijote.

Öz

Bu makalede geçmiş değer yargılarından yeni yaşam tarzlarına geçiş çözümlenmiştir. Cervantes çağının çelişkileri onun en popüler sanat eseri olan Don Quijote tarafından yansıtılmaktadır. İzleyen bölüm Don Quijote'da Kıbrıs'la ilgili bir şiirde keşfedilebilecek toplumsal gerçeklik hakkındadır.

“Ayrıılır Kıbrıs'tan Aşk, yola çıkar”:
Eski ve Yeni Arasında Romansal⁽¹⁾
Bir Geçişin Öyküsü

Don Quijote romanın yaratıcısı Miguel de Cervantes Saaverdra 1547 ile 1616 yılları arasında yaşamıştır. Onun yaşadığı çağ, soylu şövalye ideal tiplemesinin egemen ideoloji içerisinde ağırlığını giderek yitirdiğini, diğer bir anlatımla yeni ideallerin eskisinin yerini aldığı; burjuvazinin toplumun her alanında yükselişe geçtiği bir dönemdi. Cervantes bu değişimi, romansların yozlaşmasında açıkça görmektedir. Don Quijote romanı yazmasındaki amacı da işte eskinin artıkları durumundaki uydurma ve saçma öyküleri insanların gözünden düşürmekti: “...Benim tek isteğim, şövalye kitaplarının uydurma, saçma öykülerini, insanların gözünden düşürmekti; benim gerçek Don Quijote'min öyküleri sayesinde tökezlemeye başladılar bile; hiç şüphe yok sonunda yere kapaklanacaklar. Vale”⁽¹⁾. Bunun bir ölçüde, güçlenen yeni toplumsal eğilimler ve sınıf karşısında eski ideallerin yergisi olduğunu söyleyebiliriz. Yaratılan Don Quijote karakteri, tam da ideal ile gerçek; eski ile yeni arasındaki gerilimle kendi kaybeden, “geçmişte kalmış” soylu şövalye tipini yeniden yaşamaya çalışan bir hayalperesttir. Bunu açıkça onun kahramanca işler yapma sevdasından, ziyet

çekenlere yardım etme ve hainleri cezalandırma isteğinden veya aşkı için dünyaya ün salmaya çalışan maceracı kişiliğinden anlayabiliriz.

Eserin bütünü La Mancha ovalarında geçmişe özlemini, geçmişi bugünde yaşayarak at süren bir maceracıya ayrılmışsa da eserin tüm dokusuna trajikomik bir gerçeklikle acı bir ironi hakimdir. O kadar ki, Don Quijote bu gerçeği fark ettiğinde bu dünyadan ayrılmayı seçmekte duraksamayacaktır. Benzer bir ironiyi, Samsatlı Lukianos'un 2. yüzyılda günü geçmiş Yunan Tanrılarını yeniden canlandırmaya çalışmasında görebiliriz.

Diğer tüm edebî değerleri yanında, olağanüstü ile varolanı zihnimizde duru bir resme dönüştürme başarısı, eserin gerçekçiliğinin de sırrıdır. Kuşkusuz bireylerin düşünüş ve davranış biçimleri nasıl o toplumun egemen ideolojisi ile koşullu ise yazın metinleri de egemen düşünce yapıları ile şekillenir⁽ⁱⁱⁱ⁾. Ne var ki, bu genel gerçeklik tasarımının- her şeyin aslında gerçekliğin bir parçası olması- ötesinde eseri gerçekliğe bağlayan daha sıkı bağlar vardır. Bunun edebî boyutu o güne kadar varolan tüm yazın geleneği ile hesaplaşmaya girişerek, hem hepsi ve hem de hiçbiri olan yeni tarz novus modus yaratmasında görülebilir ki, bugün Don Quijote kabul edilmesinden de bu anlaşılabilir. Don Quijote'nin yeniliği çok şaşırtıcı bir egzersizden, eskinin sonuna dek tüketilmesinden kaynaklanıyordu^(iv). Ama diğer taraftan eser, toplumsal dokunun ve kişisel deneyimlerin bir yansıması olarak ideolojik köhnemişliğin gerçekliğini deşifre etmektedir. Dünya değişiyordu ancak bu değişim görülmek istenmiyordu... İspanya, Avrupa'daki ekonomik canlanmaya yardımcı olacak ve kapitalizmin zaferini kolaylaştıracak önemli roller de üstleniyordu: Yeni

Dünya'dan akan altın ve gümüş, o güne kadar görülmemiş bir yenilenmenin itici gücü olmuş; sonra bu gelirlerin azalması ile ekonomik krizler yaşanmaya başlanmıştır. Feodalizm henüz toplumsal yapıya hakim olmayı sürdürmektedir. Paranın değerinin düşürülmesi ile deflasyon politikaları birbiri ardınca uygulanmış, birinci politika fiyatları havalara fırlatmış, diğeri yerlerde süründürmüştür. Bu dalgalanmalar İspanya-ol ekonomisine büyük darbeler vurmuştur.^(v) Diğer taraftan İspanya'da resmi ideoloji, hala bütün dünyayı İspanya kralının hükümdarlığında Katoliklik altında birleştirme peşindeydi. Bizzat Cervantes, kralın ordusuna hizmet ederek bu büyük idealin gerçekleşmesi için savaşmamış mıydı? 1571'de İnebahtı deniz savaşında Türklerle savaşırken sol elini kaybeden, 1575 ile 80 yılları arasında Cezayir'de esir olan Cervantes için nesnellik resmi ideolojinin iddiasından çok daha gerçek olmalıydı. Cervantes'in yaşadığı deneyimler, kah günlük dilin yalın gerçekliğinde kah usta işi sonelerin dizlerinde dile geliyordu.

Don Quijote karakteri, yaşadığı topluma ters düşen; cesareti, azmi, adalet ve eşitlik uygulama rağmen sürekli yenilgilere uğrayan, dışlanan, anlaşılmayan, sık sık alay edilen yabancılaştırmış bir bireydir. Şövalyelik tutkusu bize adeta cin çarpmışlık olarak sunulur^(vi). Geçkin ideallere sadık kalıp bugüne uyum sağlamama konusunda direnmesine karşın, o kendinin ne olduğunun da farkındadır: "Ben ne olduğumun farkındayım... ne olabileceğimin de"^(vii). Yalının özü yalancının gerçeği kendisine saklamakta olduğu hakikate aslında tam anlamı ile sahip olduğu varsayımına dayanır^(viii). Don Quijote, bir hayal ürünü olsa da gerçeğe yakın bir yalan olmasına özen gösterilmiştir: "Bir yalan gerçeğe

ne kadar benziyorsa o kadar iyidir; muhtemel ve mümkün olana ne kadar yakınsa o kadar hoşadır" (ix). Ama Cervantes, kesin ve doğru olması gereken, taraf tutmayan, ne çıkarın, ne korkunun, ne hazzın, ne sevginin saptırmaması gereken bir tarihçi de değildir. Buna karşın o da gerçekliğin kaynağı olan tarihin dışında değildir. Birinci Kitabın 11.ci bölümünde resmi ideolojinin bakışını Altın Çağ metaforu ile ifade eden Cervantes, şöyle der: "Eskilerin altın çağ dedikleri ne mutlu bir çağmış, ne mutlu yüzyıllarmış ... O çağda her şey ortaktı; günlük besini elde etmek için kimsenin tatlı olgun meyveleri ile kendisine davet eden sağlam meşelere elini uzatıp koparmaktan başka bir iş yapmaları gerekmezdi. Olağanüstü bolluktaki duru pınarlar, ırmaklar insanlara lezzetli, berrak sular sunardı. Kayaların yarıklarında, ağaçların oyuklarında, çalışkan ve becerikli arılar cumhuriyetlerini kurarlar, hiçbir çıkar gütmekten , uzanan her ele, tatlı emeklerinin mahsulünü bağışlarlardı ... O zamanlar sadece huzur, sadece dostluk, sadece uyum vardı; ... O zamanlar, ruhun aşkla ilgili kavramları, tıpkı algılandıkları şekilde , basitçe, safça ifade edilir, daha şatafath olsun diye yapmacıklı, dolambaçlı laflar aranmazdı. Gerçekliğe ve içtenliğe, yalan ve kötülük karışmazdı. Adalet kendi amaçlarını güder, şimdi olduğu gibi çıkar ve iltimas amacıyla bulandırılmaya, lekelenmeye, hırpalanmaya cesaret edilemezdi. Gelişigüzel yargı alışkanlığı, henüz yargıçların kafasına yerleşmemişti, çünkü o zamanlar yargılanmaya gerek yoktu. Bakireler ve namus, söyledikleri gibi, istedikleri yerde, tek başlarında yabancıların arsızlığı ve şehveti tarafından lekelenme korkusu olmadan , dolaşırlardı; bakireliklerini kendi istek ve iradeleri ile yitirirlerdi. Oysa şimdi iğrenç çağımızda hiçbir bakire emniyette değil, Girit labirenti gibi bir

labirentin içerisine kapanıp gizlense bile; çünkü orada çatlaklardan ya da havadan Janet olası ısrarın zoruyla aşk hastalığı içerisine sızar ve inzivada olmasına rağmen mahvına neden olur. Onların emniyeti için, zaman geçtikçe ve kötülük arttıkça gezgin şövalye tarikatı kuruldu..." (x) Şövalye tarikatı, yeni kötülüğe karşı her zaman iyiyi savunacak ve galip gelecektir. Altın Çağ'ı düşünmek ile bir idealle mevcut düzeni karşılaştırmayı ve bu düzenin değiştirilmesi gereken bozuk yanlarını sergilemeye sağlayacağı düşünülebilir (xi). Oysa Cervantes'in eseri bu savın tam tersini bize kanıtlayacaktır. Mahzun yüzlü şövalyenin varyetesi içerisinde aşk ve iyilik Altın Çağ ile birlikte yok olup gitmiş; ya da var olduğu sanılanlar gerçeklik karşısında erimiştir.

Cervantes üzerinden derin bir etki bıraktığına inandığım, deneyimlerinden biri olan 1570 yılındaki Lefkoşa'nın düşüşüne ilişkindir. Evet ne şanslıyız ki, Cervantes o ünlü eserinde bir sone ile Kıbrıs'a da bir yer ayırmıştır ki, burada hem yazarının kendi gerçekliğinin esere yansımaları ve hem de resmi ideolojinin beyhudeliğini sergilemektedir. Eski Yunan'dan beri bir aşk adası olarak bilinen Kıbrıs, Altın Çağ'daki özgürlüğünü aşkın adayı terk etmek zorunda kalması ile yitirmiştir:

"Genç ve güzel kız yıkar,
Deler Pyramus'u duymak için duvarı,
Görmek için o dar, inanılmaz yarığı,
ayrılır Kıbrıs'tan Aşk, yola çıkar.

Cesaret edemez ses fisıldar,
geçemez böyle dar bir boğazı,
Ama sevişir o delikte ruhları,
Çünkü kolayca buluşur bütün aşıklar.

Dayanılmaz oldu arzu,
çağırıyor kendi isteği ile ölümü tedbirsiz bakire,

hele bakın şu hikâyeye:

Ah ne tuhaf şey bu!

Öldürüyor, gizliyor, canlandırıyor ikisini de
Bir kılıç, bir mezar, bir hatıra tek hamlede". (xii)

Pyramus, Yunan mitolojisinde Thisbe ile yaşadığı aşkla tanınan genç bir babillidir. Sevdiğini beyaz bir dut ağacının altında beklerken Thisbe ağzı kanlı dişi bir aslanın geldiğini görür; başörtüsünü orada bırakarak kaçır, hayvan da bunu parçalar. Pyramos kanlı başörtüsünü bulur ve Thisbe'yi öldü zannederek, kendisini öldürür. Bu olaydan sonra yaşamak istemeyen Thisbe de kendini vurur. Tanrılar da onları akarsuya dönüştürür. Genç ve güzel kızın Pyramus'un çığlıklarını duymak veya Pyramus'u öldüren yarığı görmek için çeperini yıkması, delmesi, bir yandan Altın Çağda bakirelerin bakireliklerini kendi istek ve iradeleri ile yitirmesi olarak düşünülebileceğini hesaba katsak bile, aşkın elden kaçması; ya da o güne kadar Katolikliğin doğudaki en son kalesi konumundaki Kıbrıs'ın kaybedilmesi olarak da yorumlanabilir. Ve Aşkın ya da eskinin geriye dönemeyeceği sesinin kısılması ya da dar bir boğazı geçememesi ile ortaya konulur. Artık Demir ya da Yeni Çağ başlamıştır: Bu çağda Girit labirenti gibi bir labirentin içerisine kapanıp gizlense bile hiçbir bakire güvende değildir. Çatlaklardan ya da havadan aşk hastalığı içerisine sızır ve kolayca buluşur bütün aşıklar. Ama bu öyle tuhaf bir şekilde oluyor ki, bir yandan eskiyi öldürüp unutulmak için gizlerken, diğer yandan tek bir hamlede yeniyi canlandırıyor.

açığa çıkartan yapıttır.

ⁱⁱ Miguel de Cervantes Saavedra, **La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote**, Çev. Roza Hakmen, Şiirler: Ahmet Günten, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, ss.885-6

ⁱⁱⁱ Jale Parla, **Don Kişot'tan Bugüne Roman**, İletişim, İstanbul, 2000, s.39

^{iv} A.e.,s.53

^v Herbert Heaton, **Avrupa İktisat Tarihi- İlkçağdan Sanayi Devrimine**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara, 1995, s.239

^{vi} René Girard, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat,- Edebi Yapıda Ben ve Öteki**, Çev. Arzu Etensel İldem, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s.233

^{vii} Miguel de Cervantes Saavedra, s.72

^{viii} Orhan Koçak, René Girard, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat,- Edebi Yapıda Ben ve Öteki için** sunuş, s.18.

^{ix} Miguel de Cervantes Saavedra, s.407

^x A.e. ss.101-2

^{xi} Cemal Bali Akal, **Modern Düşüncenin Doğuşu-İspanyol Altın Çağı**, Dost Kitapevi, Ankara, 1997, ss.248-9

^{xii} Miguel de Cervantes Saavedra, s.558

Kaynakça

Akal, Cemal Bali, **Modern Düşüncenin Doğuşu-İspanyol Altın Çağı**, Dost Kitapevi, Ankara, 1997.

Girard, René, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat,- Edebi Yapıda Ben ve Öteki**, Çev. Arzu Etensel İldem, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

Heaton, Herbert, **Avrupa İktisat Tarihi- İlkçağdan Sanayi Devrimine**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara, 1995.

Parla, Jale, **Don Kişot'tan Bugüne Roman**, İletişim, İstanbul, 2000.

Koçak, Orhan, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat,- Edebi Yapıda Ben ve Öteki için** sunuş.

Saavedra, Miguel de Cervantes, **La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote**, Çev. Roza Hakmen, Şiirler: Ahmet Günten, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995,

ⁱ Romantik yapıt, öznenin özerkliğini ve arzunun kendiliğindenliğini yücelten yapıttır; romansal yapıt da bu yüceltimi kurcalayan ve deşen, aldanışın mekanizmalarını gösteren ve böylece arzunun dolayımlanmış niteliğini

CYPRIO T RADITIONAL MUSIC*Through the Passage of Time and of Great Musicians***Uaso UASILIOU***

Cyprus, due to its geographical position, as a passage of people and civilizations, had the fortune, to come into contact with and assimilate with many cultural elements and to adopt them as a part of its popular traditional music and dance.

Cyprus did however acquire its own cultural heritage, even though it is closely related to the neighboring areas, it makes Cyprus unique as a mosaic of geographical and civilization of the region.

Before the violin made its appearance on the island, as well as the other musical instruments which we know today, there were, mainly in the rural areas, the "pithki-avli", the flute, which was played single or double, the "tamboura" a kind of stringed instrument, and the "tam-poutsia" as percussion.

With the appearance of the violin, the known musical "dromena" (active status) began to change. Other instruments were imported, which created new melodies from the popular musicians who either lived on or passed through our island.

At this point, I would like to mention the fact that most of the musicians of our popular traditions were self-taught. If they had the opportunity to be taught by a teacher, they were usually taught through listening, since not even they, the teachers, knew how to read music. There were, however, great masters and teachers who either from the beginning were theoretically and musical-ly gifted or they acquired their skills during their career. Their talent has made them become unsurpassable in

time, because they managed not only to transfer, but also to develop traditional music in our land. I will refer to the most fundamental, in my opinion.

The testimonials that we have about these musicians begin approximately in 1835, with a very popular musician, talented in playing the violin, "Panaoudi" from Kolossi in the Limassos district. At first, he learned to play acoustics, and later, since he established himself in Larnaca, where at the time it was the cultural center of Cyprus, he began taking violin lessons from a German violinist who taught there. He learned how to write and read music. In Larnaca, he spent the rest of his life, playing, but also teaching violin.

As to how he played the "Panaoudi", testimonials have been revealed even up until today, from the book of S. Tompoli, "Songs and Dances of Cyprus". The author supports that the last chapter of his book - Cypriot dances - has been copied from a music notebook which he discovered in Larnaca, belonging to "Panaoudi".

At approximately the same time, Theodoros David lived in Nicosia, and later in Paphos, playing and teaching violin with music.

Furthermore, we have another great musician and teacher, Mr. Yianni Solomonidi, "Yiannoudi" from Morphou (1884 - 1968). He lived in Nicosia where he worked as a musician at restaurants and theaters of that time. He was a student of "Panaoudi". In turn, he also had students, who until even today, are a continuation of our musical traditions.

At the beginning of the last century, Yiannis the Serb or 'bear man' (with him was one more person, who played the tambourine, and a bear) came to Cyprus from Constantinople. His reputation for his skillfulness for the violin and his improvisation has reached our days like a legend. Yiannis Servos settled in Cyprus, where he was married in the Karpassias area. He began to perform at weddings and festivities, where he continued to play until his death.

According to the testimonial of his son, Giorgos Servos, whom I had the fortune of meeting, his father played and knew dances, which to us until then, were totally unknown. But later, they became part of the Cypriot repertoire. According to what Giorgos had told me, his father did not know how to write music, and as for the dances, he had played them for "Yiannoudi", whom copied them.

Reaching our days, a note-worthy musician is Georgos Averof (1913 - 1990), from Nicosia. He was a teacher by profession. He had learned to play the violin from his father who was a professional musician. He later studied at a music school, where he received a diploma for playing the violin and also for theory. G. Averof wrote one of the most important books of music and songs of Cyprus. He made numerous recordings, and was one of the essential violinists of the dance groups which after 1960 began forming in our land.

Besides the violinists who influenced, but also who imported tunes and melodies to our land, there were musicians who played other instruments (the clarinet, the dulcimer, the accordion). Unfortunately, we do not have enough information about them. They were members of large groups and bands, which usually played at clubs and theaters of the cities. They were passing through on our island, and most of them were from Greece, Turkey and the neighboring Arab countries. They imported dances and songs to the island.

In which way could a musician influence a melody? A characteristic example is the dance syrto "Vassilizia". In the first written recording, we find this dance without

words, and with the name "Smyrnian syrto". It later acquires lyrics, and finally, G. Averof adds music to the introduction and to the middle of the song from another woman's syrto, called "the Flogera". The rest of the musicians of his generation liked the addition, and begin to play the dance his way. And so, it has remained until our days, even though the manner in which it is played from musician to musician differs according to the skills and knowledge that each one possesses.

We had a significant problem in the recording of the music of our land due to the secrecy that the traditional musicians had, for reasons of competition that they had among themselves. Even though the means to record the way, and the music in which they played existed, they avoided it, because they believed that their skills would be "stolen", and that they would lose their job.

With the same line of thinking, they would hide the original manuscripts they had. As a result, a part of our musical tradition was lost.

Unfortunately, the same mentality still exists in our days of musicians who are older in age. If you were to ask them to play so that they would be recorded, they will either decline or, if they agree, during the recording, they purposely will distort the melodies.

It can be said that the musical tradition of an area can be saved through oral delivery.

I cannot agree with this method, especially in regards to the dances. For the songs, this can happen, and even can improve songs, enriching them with the passing of time. This however is a topic that we will examine another time.

Sources:

- Traditional Songs and Dances, by Sozos Tombolis
- The Folk Songs and Dances of Cyprus, by Georgos A. Averof
- Personal interviews

Zaman Tüneli İçerisinden Geleneksel Kıbrıs Müziği ve Usta Müzisyenler

Uaso VASILIOU*

Çeviren: Engin ANIL

Kıbrıs, coğrafi durumundan dolayı tarih içerisinde halkların, medeniyetlerin geçiş yeri olması itibarıyla birçok kültürel elementle karşılaşmış, onları kendi geleneksel halk dansları ve müzikleri olarak benimsemiş ve asimile etmiştir.

Kıbrıs, kendi kültürel mirasını da yaratmak zorundaydı. Yakın komşu bölgelerle ilişkili olması onun kendine özgü bir coğrafi kültür ve medeniyet mozaığı oluşturmasını sağlamıştır.

Geleneksel müzikte şu an kullanılan keman ve diğer müzik aletlerinden önce adada tek veya çifte olarak kullanılan dillidüdük, telli bir müzik aleti olan tambura, ritim aleti olarak kullanılan tamburça vardı.

Kemanın ülkeye gelişi ile ülkedeki müzik anlayışı da değişmiş oldu. Ülkeden gelip geçen veya ülkeye yerleşen popüler müzisyenler sayesinde yeni ve değişik müzikler de adaya gelmeye başladı.

Bu noktada geleneksel müziğimizi uygulayan birçok müzisyenin alaylı olduğunu, bu aletleri çalmayı kendi kendilerine öğrendiklerini belirtmeliyim. Başka bir müzisyen tarafından eğitiliyor olsalar bile ne onların, ne de onlara öğreten ustalarının nota okuma bilgisi vardı ve öğrenim kulaktan oluyordu. Ama büyük bir şans ki doğuştan yetenekli olan ve hem teorik hem de pratik olarak kendisini süreç ve iş hayatları içerisinde yetiştirebilen ustalar vardı. Onların yetenekleri kendilerini usta yaparken geleneksel müziğin ülkemizde hem gelecek kuşaklara aktarılmasına hem de gelişme-

sine yol açtılar. Bu anlamda benim için çok önemli görünen noktalara değineceğim.

Bu müzisyenler ile ilgili ilk yazılı bilgi 1835 yılında Limasol Kazasında Kolossi bölgesinde "Panaoudi" isimli usta, yetenekli kemancıyı aittir. İlk olarak akustikleri çalmaya başlayan Panaoudi, daha sonra adanın o dönemde kültürel merkezi olan Lâmak'a'ya yerleşerek orada bir Alman müzisyenden keman dersleri almaya başladı. Ondan nota bilgisi ve nota yazıp okumayı öğrenen Panaoudi oraya yerleşerek keman çalmaya ve keman dersleri de vermeye başladı.

S. Tompoli'nin "Kıbrıs Şarkıları ve Dansları" adlı kitabından öğrendiğimiz kadarı ile kitabının son bölümü olan "Kıbrıs Dansları"nı, Lâmak'a'da bulunduğu Panaoudi'ye ait olan bir kitaptan aldığını yazmaktadır.

Hemen hemen o dönemde Lefkoşa'da yaşayan ve sonraları da Bafa yerleşen keman çalan ve öğreten Theodoros David'i buluyoruz.

Daha sonraları Omorfo'lu bir diğer büyük müzisyen usta ve öğretmen Yianni Solomonidi (1884 - 1968), diğer adıyla "Yiannoudi"yi buluyoruz. O dönemde Lefkoşa'da lökantalarda ve tiyatrolarda çalıp söylemekteydi. Panaoudi'nin öğrencisi idi. O da döneminde geleneksel müziğimizi günümüze taşıyan birçok öğrenci ve müzisyen de yetiştirmiştir.

Geçtiğimiz yüzyılın başında Yiannis adlı "Sırp" (ayı oynatıcı) İstanbul'dan yanında tambur çalan bir kişi ve oynattığı ayısı ile Kıbrıs'a geldi. Kemanı kullanmak-taki yetenek ve mehareti günümüze kadar bir efsane

gibi gelmiştir. Yiannis Serbos Karpaz bölgesine evlenerek Kıbrıs'a yerleşti. Yiannis eğlencelerde ve düğünlerde ölene kadar çaldı.

Tanışma şansı bulduğum oğlu Georgos Servos'un yazılı olarak verdiği bilgiye göre, babası bizim o güne kadar bildiğimiz dans müziklerinin dışında bilmediğimiz birçok değişik müzik parçası da çalmıştı ve bunlar daha sonraları Kıbrıs müziklerinin repertuarını oluşturmuştu. Georgos'un anlattığına göre babasının nota bilgisi olmadığı için dansları Yiannoudi'ye çalmış, Yiannoudi de onları kayda geçirmiştir.

Günümüze geldiğimizde saygın bir müzisyen Georgos Averof 'u buluruz. (1913-1990). Mesleki olarak bir öğretmendi. Keman çalmayı profesyonel bir müzikiçi olan babasından öğrenmişti. Daha sonra bir müzik okuluna giderek keman çalma ve müzik teorisi üzerine diploma aldı. Averof Kıbrıs Halk Şarkı ve Dansları üzerine yazılan en önemli kitaplardan birinin yazarıdır. Halk Dansları ve Şarkıları ile ilgili birçok kayıt yapmanın yanında 1960'lı yıllarda oluşmaya başlanan halk dansları ekiplerinin en önemli kemancılarından biri idi.

Müziğimizi etkileyen ve değişik ritimleri ülkemize getiren kemancıların yanında, klânet, santer, akordiyon gibi daha başka müzik aletleri çalan müzisyenler de vardı. Ne yazık ki onlar hakkında fazla bilgimiz yoktur. Bunlar genellikle şehirlerde barlarda, kulüplerde, tiyatro kulüplerinde çalan kalabalık müzik guruplarının elemanlarıydılar. Bunlar genellikle ülkemizden şöyle bir geçen, Yunanlı, Türkiyeli ve komşu Arap ülkelerinden gelen sanatçılardı. Gelirlerken ülkemize dans ve müziklerini de getirmişlerdi.

Bir müzisyen bir melodiyi nasıl etkileyebilir veya değiştirebilir? Buna tipik bir örnek "Vasilica" (bizde fesdikân olarak bilinip oynanmakta) isimli sirtodur. İlk yazılı kayıta sözsüz "Smyrnian Sirtu" olarak geçer. Daha sonra buna söz eklenir. Son olarak ise G. Averof onun başlangıç ve ortasına bir başka kadın sirtosu olan

"Flogera" dan bölümler ekler. Onun döneminin birçok müzisyenleri bu eklemeleri beğenir ve onu o halde çalmaya başlarlar. Her bir kemancının bilgi birikimi ve yeteneğine bağlı olarak değişen nüans farkları yanında onun bugüne aktarılması böyle olmuştur.

Ülkemizde geleneksel müziğin kayıt altına alınmasında müzikçilerin kendi aralarında rekabetten, kendi bildiklerini kendilerine saklama, bir giz olarak bırakma ve başkalarıyla paylaşmama nedeniyle doğan bir sorun yaşanmıştır. Usta çalgıcılar her türlü kayıt cihazı ve araç gereç bulunmasına karşın "yetenek ve becerilerinin çalınıp taklit edileceklerine ve bu nedenle de işsiz kalacaklarına" inandıklarından bu tür kayıtlardan uzak durmuşlardır.

Aynı düşünce silsilesi içerisinde yazılı nota ve kayıtlarını da saklamışlar ve bunun neticesinde de geleneksel müziğimizin bir bölümü kaybolmuştur.

Ne yazık ki aynı düşünce tarzı şu anda da yaşlı müzisyenler arasında devam etmektedir. Kayıt amacıyla bir çalışma yapmaya çalışacak olsanız ya bildiklerini sizlere aktarmayacaktır veyahut da çaldıkları müzikleri bozacaklardır.

Bir bölgenin geleneksel müziği geleneksel tarzda kulaktan kulağa da korunabilirdi iddia edilir. Özellikle dans müzikleri konusunda bu fikre katılmıyorum. Belki şarkılar için böylesi bir metod söz konusu olabilir. Hatta zamanla şarkılar zenginleşebilir de. Bu ise bir başka zamanda inceleyebileceğimiz bir konudur.

Kaynakça:

Geleneksel Şarkılar ve Danslar., Sozos Tombolis
Kıbrıs Geleneksel Halk Şarkıları ve Dansları, Georgos A. Averof
Kişisel çalışmalar.

Açılış Konuşması

Kani KANOL

Değerli Konuklar, Sayın Konuşmacılar,

Her yıl büyük özverilerle düzenlemekte olduğumuz Halkbilimi Sempozyumu'na hoşgeldiniz. Ülkemizdeki kültürel değerlerin araştırılmasına ve ilgilenenlerin hizmetine sunulmasına büyük katkısı olduğuna inandığımız bu etkinliği aksatmadan düzenlemeye devam ediyoruz. Burada sunulan bildirilerin daha sonra yine HASDER tarafından yayınlanmakta olan Halkbilimi dergisinde yayınlanacağını ve böylece gelecek kuşakların da hizmetine sunulacağını hepimizin bilgisine getirmek istiyorum. Bizler yıllar önce başlattığımız bu etkinliğin ülkemizin folklor ve kültür yaşamına büyük katkıları olduğunu düşünerek böyle bir misyon yüklendik. Bugüne dek yüzlerce araştırmacı yüzlerce bildiri sunarak büyük bir kültür hazinesine sahip olmamızı sağladılar. Buradan kendilerine teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca bu bildirileri değişik zamanlarda Kültür Bakanlığı yayınları arasında kitaplaştırarak yayınlayan yetkililere de teşekkür borcumuz olduğuna inanıyorum. Zaman zaman zorlanarak da olsa bu görevi ve sorumluluğu yerine getiren herkese HASDER adına içtenlikle teşekkür ediyorum.

Sayın Konuklar,

Hepiniz de biliyorsunuz ki çok yakın bir gelecekte ülkemiz Avrupa Birliği gibi çok büyük bir ailenin üyesi olma yolundadır. Bu vesile ile dört yüz milyon nüfuslu bir ailenin içinde iki yüz bin nüfuslu bir toplum olarak kültürümüzü, kimliğimizi ve folklorumuzu korumak, geliştirmek ve yaşatmak zorunda kalacağız. İşte bizlerin uzun yıllardır düzenlemekte olduğumuz bu sempozyumlara sunulan bildirilerle bu döneme hazırlanmakta olduğumuzu düşünüyorum. Özellikle sunulan bildirilerin yazılı kaynaklarımıza geçmiş olması gelecek nesiller için büyük bir hazine işlevini görecektir. Geçmişini objektif araştırmalardan öğrenmek ve geleceklerine yön vermek gelecek kuşaklar için büyük bir kazanım olsa gerek. Ben sözü daha fazla uzatmadan sizleri araştırmacılarımız ve sunacakları bildirilerle başbaşa bırakmak istiyorum.

Bir kez daha etkinliğimize katılan sizlere, araştırmaları ve bildirileriyle bizleri aydınlatacak konuşmacılarımıza ve bu etkinliklerin düzenlenmesinde büyük özverilerle çalışan HASDER üyelerine teşekkür eder saygılar sunarım.

Kıbrıs'ta Latin Dönemi Yasalarına Göre Evlilik Kurumu

Ahmet ERDENGİZ*

Bildirimiz İngiliz Kralı Aslan Yürekli Richard'ın Kıbrıs'ı ele geçirdiği 1191 yılı ile adanın Osmanlı hakimiyetine girdiği 1570/71 yılları arasındaki Latin döneminde kilise ve devlet yasaları ile şekillendirilen evlilik kurumunu incelemeyi amaçlamaktadır.

Evlilik ile ilgili ilk geniş kapsamlı yasalar Romalılara aittir. Roma kanunları başlıca üç türlü evlilik tanımlamaktadır:

CONFARREATIO

Daha çok asiller tarafından tapınaklarda yapılan dini merasim sonucunda gerçekleştirilen evliliği;

COEMPTIO

Başlık parası verilmek suretiyle satın alınan bir kadınla yapılan evliliği.

USUS

Kişilerin kendi aralarında evlendiklerine karar vermeleri veya uzun bir süre birlikte yaşamaları nedeniyle evli sayılmaları idi.

Kölelerin yasal evliliğini yasaklayan Roma yasaları kadını tamamen kocaya tabi tutuyor ancak boşanmayı mümkün kılan düzenlemeler getiriyordu.

Latin dönemi Kıbrıs'ına dini açıdan hakim olan Katolik Kilisesi'ne göre ise evlilik Tanrı buyruğu ile oluşturulan kutsal bir bağdır. Bu bağ ölüm hariç hiçbir şekilde koparılamaz. Bunun istisnaları ancak Papa'dan temin edilecek özel belge ve izinle gerçekleşebilir. Papalar meşru şahitlerce kanıtlanan zina, cinsel yeterlilik ve kısırlığı haklı boşanma nedenleri olarak görmüşler ve verdikleri özel boşanma belgeleri ile bunu mümkün kılmışlardır.

Batı'daki evlilik kurumunu etkileyen İngiliz Ortaçağ evlilik yasaları Roma ve Katolik Kilisesi hukuğundan yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu yasalara göre:

Evlenecekler en az 12 yaşında olmalı (Bu sınır daha

sonra 15'e yükseltilmiştir.)

Cinsi açıdan ve zeka yönünden tamam olmalı.

Evlenmesine hiçbir engel olmamalı.

Evlenecekler arasında yakın kan bağı bulunmamalı. Kıbrıs'ta Latin dönemi dediğimiz yaklaşık 380 yıllık sürede evlilik kurumunu düzenleyen üç esas kanun külliyesi vardır. Bunlardan en önemlisi 13. yüzyıl ortalarından itibaren Kıbrıs Latin Krallığı veya diğer bir deyişle Lüzinyanlar tarafından uygulamaya konan "*Livre des Assises des Bourgeois*" yani (Kent Mahkemeleri Yasaları Kitabı)dır. 1251-1252 yılları arasında oluşturulan Yerusolaim (Kudüs) kaynaklı bu kanun külliyesi Osmanlı İdaresi'nin adaya hakim olduğu 1570/71 yılına kadar kullanılmaya devam etmiştir. "*Cour des Bourgeois*" denilen kent mahkemeleri bu yasa külliyesi çerçevesinde Latinleri ve Latinlerin şikayetçi olması halinde Ortodoks Rumları, Ermenileri, Maronitleri, Yahudileri ve hatta adada yaşayan Türk vesair Müslümanları yargılamıştır.

Bu kanun külliyesi, isminden de anlaşılacağı üzere Fransızca olarak hazırlanmış ancak daha sonra Rumcaya ve İtalyancaya da tercüme edilmiştir. Değişik tercümelemlerde yer alan kanunların sayıları ve sıralamalarında bazı farklılıklar görülebilmektedir. *Assises*'in metni çeşitli defalar yayınlanmıştır. Biz bu bildiriye E. H. Kausler'in "*Les Livres des Assises et des Usages du Reaume de Jerusalem*"ni (Stuttgart, 1839, Vol: 1) esas aldık.

Kıbrıs'ta evlilik de dahil olmak üzere, Latin dönemi yaşamını yönlendiren bir diğer önemli kanun külliyesi de "*Synodicum Nicosiense*" (Lefkoşa Sinod Yasaları)dır. *Synodicum*, Latin dönemi Kıbrıs'ında 1120 ile 1354 yılları arasında üretilen Kilise yasalarını ve düzenlemelerini içermektedir. Bu külliye adadaki Latin

(Katolik) Başpiskoposluğu'nun Aya Sofya Katedrali bünyesinde topladığı belgelerden oluşmaktadır. Biz bu bildiride John Dominic Mansi'nin "*Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*"sunun (Reprint by H. Welter, Paris, 1902) 26. ciltindeki metni kullandık.

Diğer yandan Latin dönemi süresince Rum Ortodoks Kilisesi, Rumlar arasında dini, ailevi, mülki ve sosyal sorunları çözümlenmek için kilise mahkemelerini kullanmıştır. Daha sonra Osmanlı İdare-si altında da aynen sürece olan bu mahkemelerin kulan-dığı yasalar tanınmış araştırmacıardan C. Sathas tarafından "*Elenikoi Nomoi tis Kypru*" (Kıbrıs'ın Elen Kanunları) adı altında yayınlanmıştır. (Söz konusu kül-liye Sathas'ın ünlü eseri "*Bibliotheca Graeca Medii Aevi*"nin VI. cildi olarak 1877'de Venedik'te basılmıştır.) Elimizdeki tek yazma nüshası 1290'lı yıl-larda Bafli bir papaz tarafından kaleme alınan bu yasalar Rumlar arasındaki evlilikler ile ilgili, çoğu zaman Latin yasaları ile benzeşen, yasalar içermekte idi.

Bildirinin başında belirttiğimiz Latin dönemi yasa külliyesi "*Livre des Assises des Bourgeois*"ın bizim müracaat ettiğimiz basılı versiyonu evlilik kurumu hakkında 25 yasa ihtiva etmektedir. Bu sırayı koruyarak ilgili kilise yasalarını içeren "*Synodicum Nicosiense*"den de alıntılar yapmak ve Rum Ortodoks Kilisesi yasalarının evlilik ile ilgili bölümleri ile kıyaslamak suretiyle konumuzu inceleyeceğiz.

Assises'e göre evlilik Tanrı tarafından kutsanmış ilahi bir kurumdur. Bu nedenle ölüm hariç evlenenleri ayırmak, bazı durumlarda dışında mümkün değildir. Lefkoşa Katolik Başpiskoposu Raphael tarafından Rum din adamları için yayınlanan tüzükte de evliliğin 7 kut-sal kurumundan biri olduğu ifade edilmektedir. Evliliğin Kitab-ı Mukaddes'e (İncil, Kitab-ı Mukaddes'in sadece "*Yeni Ahit - Yunanca yazılar*" bölümünün adı olmasına rağmen Türkler arasında Kitab-ı Mukaddes'in tümü ile özdeşleştirilmiştir) dayalı kutsal bir kurum addedilmesi, daha sonra göreceğimiz istisnalar hariç, boşanma ile sonuçlanmasını imkansız kılmıştır.

Evlilik öncesi nişanlanma şartı da büyük önem atfedilen bir husus olup gerek kilise gerekse sivil yasalarda detaylı olarak yer almaktadır. *Assises* belli

kurallar ile nişanlanmayan çiftlerin kesinlikle evlene-meyeceklerinin altını çizmektedir. *Assises*'e göre evlen-mek isteyen bir adam İncil'e el basıp nikahında başka bir kadın olmadığı, kimse ile nişanlı olmadığı ve evlen-mesi için herhangi bir engel olmadığı yolunda yemin eder. Bu yemini teyiden iki erkek ve iki kadın da yemin ederler. Bunun üzerine kilise evlenme tarihini tespit eder. Bundan sonraki ilk kilise ayininde bu nikah duyuru-su üç kez cemaate karşı tekrarlanır. Bu duyuru şu şek-ilde yapılır:

"Lordlar ve Hanımlar, Tanrı'nın Kilisesi adına duyuru-rum ki, bu adam ve kadın belirlenen günde evlenmeye karar vermiştir. Onların evlenmesinin mümkün olmadığı hakkında herhangi bir şey bilen varsa ortaya çıkıp konuşsun. Evlendiklerinden sonra konuşanın sözüne inanılmayacaktır."

Nişanlılar önceden belirlenen deposito parasını garanti olarak birbirlerine verirler. Gerek Latin Kilisesi gerekse Rum Ortodoks Kilisesi nişanın bozulabileceği-ni ve bu şahısların yeniden başkaları ile nişanlanabile-ceğini kabul etmiştir. Ancak nişanı bozan taraf aldığı depositoyu geri iade etmekle yükümlüdür. Rum Kilise Yasaları nişanı bozan tarafın kız tarafı olması halinde kızın erkekten aldığı depositonun iki mislini iade etmesini emretmekte idi.

Nişanlılık öncesinde ve sırasında tarafların birbir-lerine vermiş olduğu hediyeleri, nişanın bozulması durumunda geri almaya hakları olduğu *Assises*'de belir-tilmiştir. Buna karşın Rum Kilise yasaları nişanın bozulması durumunda kıza verilen hediyein kesinlikle geri alınmayacağını söylemektedir. *Assises* nişanın bozulmasına neden olanın erkek olması halinde erkeğin vermiş olduğu hediyeleri geri alamayacağını belirtmek-tedir.

Ancak, nişan töreni sırasında eğer erkek kıza öper ise ve nişanlılardan biri nişanlılık süresi içerisinde ölürse, ölenin yasal mirasçıları hediyeleri geri alabilmekte, diğer yandan Rum Kilisesi yasalarına göre ise ölen nişanlının ailesi hediyelerin sadece yarısını geri iade etmek zorunda bırakılmaktadır.

Synodicum papazların nişan törenlerinden para almasını yasaklamaktadır. Papa'nın Kıbrıs Temsilcisi Eudes'in 1249 ve 1254 yıllarında yayınladığı tüzük-lerde bu şiddetle yasaklanmaktadır. Eudes bazı Aya

Sofya papazlarının para yerine tören için getirilen mumlara el koyduğunu bunun da günah sayıldığını belirtmektedir. Eudes ayrıca önceden tayin edilen günde yapılmayan evlenme törenleri ve bozulan nişanlar için de para talep eden papazların suç işlediğini söylemektedir.

Synodicum'da yer alan 1340 tarihli bir belgede Lefkoşa Başpiskoposu Elias bir adamın veya kadının birden fazla eşle aynı zamanda evlenemeyeceğini ve çok eşliliğin yasak ve günah olduğunu açıkça vurgulamaktadır.

Latin yasalarına göre evlenebilmek için gerek damadın gerekse gelinin en az 13 yaşında olması, baskı altında olmadan evlenmek istemeleri ve akraba olmamaları gerekmektedir.

Rum Kilise yasalarına göre ise damat adayı 14, gelin adayı ise en az 12 yaşında olmalıdır.

Latin yasaları damadın evlilik sırasında 13 yaşından küçük olduğunu anlaşılması halinde bu evliliğin bozulabileceğini, ancak bu evlilik sırasında cinsel ilişki olması halinde evliliğin, yakın akraba evliliği vs. gibi evliliği sona erdirebilecek nedenler hariç, kesinlikle bozulamayacağını belirtmektedir. Buna mukabil Rum Kilise yasaları damat ve gelinin yasal yaşlarından daha küçük bir yaşta evlendirilmeleri ve ileride taraflardan birinin itiraz etmesi durumunda cinsel ilişkide bulunmaları ve hatta çocuk sahibi olmaları durumunda dahi boşanabileceklerini kabul etmektedir.

Katolik Kilisesi ve Rum Ortodoks Kilisesi yasaları yakın akrabalığın tayini konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Ancak gerek *Assises* gerekse Ortodoks yasaları yakın akraba evliliğinden doğduğu tespit edilen çocukların "piç" sınıfına dahi dahil edilemeyecekleri ve kesinlikle mirasgerci olamayacakları hususunda hemfikirdir. (Bati yasaları babalarının kabul etmesi halinde "piç" sınıfına giren çocukların miras almalarını kabul etmekte, hatta babalarının ölümü üzerine tahta çıkmalarına dahi izin vermekte idi.) *Assises* yakın akraba evliliği yapan karı-kocanın boşanmalarını müteakip ömürlerinin geri kalanını manastırda geçirmek ve tüm mülklerinin krallık malı haline gelmesi ile de cezalandırılacaklarını da söylemektedir.

Türkler arasındaki "iki bayram arasında evlenilmez" inancının bir benzeri Katolik Kilisesi tarafından yasal-

laştırılmıştır. Neredeyse yılın 170 gününde evlenmeyi yasak eden Kilise bugünler içerisinde evlenenlerin evliliklerini geçersiz saymakta, çocuklarını gayri meşru olarak kabul etmektedir. Ancak *Assises* bu yasak günlerinde nişan yapılabileceğini söylemektedir.

Kocalarının ölümü nedeniyle kadınların ikinci, üçüncü hatta dördüncü kez evlenmeleri gerek *Assises* gerekse Rum Kilisesi tarafından şartlı olarak serbest bırakılmıştır. Ancak Rum Kilisesi'nin buna sıcak bakmadığını, fakat Katolik Kilisesi nazarında bunun kesinlikle yanlış olduğunu Papa IV. Innocent'in *Synodicum*'da yeralan 6 Mart 1254 tarihli mektubundan öğreniyoruz.

Assises'e göre kocası ölen bir kadın yeniden evlenebilmek için bir yıl artı 1 gün, Ortodoks Kilisesi'ne göre ise 9 ay beklemek zorundadır. Bu tedbirin kadının eşi ölmeden önce hamile kalmış olması halinde doğacak çocuğun babasının belirlenebilmesidir. Bu süreyi beklemeden evlenen kadın, kocasından ve kocasının akrabalarından gelebilecek mirastan mahrum bırakılır ve sadece getirdiği çehiz ile ev eşyalarını alabilir. Rum Kilisesi yasaları bir dul kadının birinci eşinden getirdiği çehizin sadece 1/3'ünü ikinci kocasına verebileceğini de karara bağlamaktadır.

Katolik Kilisesi yasaları boşanmayı neden kılıcı ve kolaylaştırıcı herhangi bir madde içermezken sivil yasa olarak *Assises* bazı şartlarda boşanmayı mümkün kılmaktadır. Aşağıya bir özetini aldığımız bu yasanın kadın ve erkeklerle aynen uygulandığını altını çizelim:

"Eğer bir adam bir kadın ile evlenir ve evlendikten sonra kadın cüzzama yakalanırsa, veya çok hasta olursa, veya nefesi çok kötü kokarsa, veya genzi/burnu kötü kokulu olursa, her gece yatağa işer ve geceliği idrar ile ıslanırsa eşi boşanma dilekçesini kiliseye sunar. Ama onları boşamadın önce kilise sözkonusu kadının evinde 15 gün veya 1 ay süre ile yaşamak üzere iyi karakterli 3 kadın gönderir. Eğer kadınlar da kocanın söylediklerine şahadet ederlerse boşanma olur. Sözkonusu kadın bir manastıra kapanır. Koca ise yeniden evlenebilir." Ancak koca eski eşinin manastıra girme parasını ödemekle yükümlüdür.

Diğer yandan Ortodoks Kilisesi cüzzam ve diğer hastalıkları boşanma nedeni olarak kesinlikle reddeder. Bunun yerine bir adamın eşi ile evliliklerini müteakip

ilk 3 yıl içerisinde cinsel ilişki kuramamasını boşanma nedeni sayar.

Gerek dini, gerekse sivil yasalar ayrılma durumunda her babayı çocuklarına bakmak ile yükümlü tutulmaktadır. Ortodoks Kilisesi babanın fakir olması halinde üzerinden bu yükümlülüğü kaldırmaktadır. Çocukların 7 yaşına gelinceye kadar anne ile, 7 yaşından 12 yaşına kadar da baba ile yaşamaları *Assises* tarafından öngörülmektedir.

Evlilik dışı ilişkiden doğan çocuklar ise belirli şartlarda babanın mirasından pay alabilmektedir. Gerek *Assises* gerekse Ortodoks Kilisesi yasaları buna izin vermektedir.

Synodicum yasal bir evlilikten doğmayanların papaz olmasını da yasaklamaktadır.

Yine *Synodicum*'da yeralan Papa Honorius III'e ait 3 Ocak 1222 tarihli bir mektupta Ortodoks Papazlarının zina suçundan boşananları gizlice evlendirdikleri, bunun ise kesinlikle yasal olmadığı ve ortadan kaldırılması gereken büyük bir günah olduğu belirtilmektedir.

Assises'e göre bir Müslüman ile Hristiyan'ın evlenmesi mümkün değildir. Ortodoks Kilisesi yasaları ise bu konuda daha katıdır. Bir Rum Ortodoks bırakınız bir Müslüman ile evlenmeyi, başka bir mezhepten bir Hristiyan ile dahi evlenememektedir.

Diğer yandan evlendirecek bir papaz bulunamaması halinde bir Ortodoks papazının, Katolikler hariç, diğer mezheplere ait Hristiyanları özellikle Süryanileri evlendirebilmesine *Synodicum*'da yer alan Papa XXII. John'a ait 11 Şubat 1321 tarihli bir mektupta izin verilmektedir.

Assises Rum ile Latinler arası evlilikler hakkında suskun kalırken, *Synodicum*'da yeralan 1353 tarihli Lefkoşa'nın Latin Başpiskoposu Philip'in bir emri kesin ve açıktır: Hiçbir Latin bir Rum ile evlenemez. Evlenmek isterse, gerek erkek gerekse kadın, önce Katolik Kilisesi tarafından gerekli işlemleri müteakip hakiki dine geçirilirler ve sonra bir Latin ile evlenebilirler. Bu yasalar 15. yüzyıl ortalarından itibaren katlığını kaybetmiş ve 16. yüzyılda ise neredeyse uygulamadan kaldırılmıştı. 16. yüzyılda özellikle şehirlerde babanın Katolik, ananın Rum Ortodoks olduğu ailelerle ilgili pek çok kayıt vardır.

1298 yılında Lefkoşa Başpiskoposu Gerard başkan-

lığında Limasol'da toplanan Konsey vaftiz babalarının veya vaftiz analarının vaftiz ettikleri çocuklar ile kendi çocuklarının ve vaftiz ettikleri çocukların çocuklarının evlenmelerinin kesinlikle yasak olduğunu vurgulamıştır. *Assises* de *Synodicum*'da yer alan bu yasağı teyid etmektedir. Diğer yandan Ortodoks Kilisesi kanunları bir kadının kendi vaftiz babasının oğlu ile evlenemeyeceğini, aynı şekilde bir adamın kendi vaftiz babasının kızı ile evlenemeyeceğini açık bir şekilde belirtmektedir.

Synodicum ayrıca kilise dışında yapılan evlenme törenlerinin de geçersiz olduğunu ve bunun Tanrı nazaran da geçersiz sayıldığını zikretmektedir.

Bazı yönleri ile bugünkü evlilik korumunu düzenleyen günümüz yasalarından geri olan *Assises*, bazı düzenlemeleri açısından bugünkü yasalardan hiç de geride olmadığını göstermektedir.

Örneğin:

Bir kadın ilk eşinden olan oğlunun ölmesi halinde mirastan pay alabilir.

Bir kadının kocasının ölmesi halinde kadın eşine getirdiği çehizi/drahomayı geri alabilir, bu drahoma harcanmış ise ölen eşinin ailesi bunu geri ödemekle yükümlüdür.

Bir kadının kocası evlendikten sonra kumar oynamaya, içki içmeye ve hatta gereğinden fazla yemek yemeye başlarsa kadın kocasına getirmiş olduğu drahomayı geri alabilir.

Bir koca aşırıya kaçmamak kaydı ile karısına muntazaman günlük harcamaları için para verebilir.

Evlilik sırasında bir karı-koca ev, bağ, bahçe veya tarla sahibi olursa bunun yarısı karısınındır. Kocası öldükten sonra kadın bu malları istediği gibi kullanabilir veya satabilir. Eğer bir adam evlilik öncesinde mal-mülk sahibi olur ve herhangi bir vasiyet bırakmadan ölürse bu malların tümü de eşine ait olur. Erkekten önce kadının ölmesi halinde ise kadının tüm malları çocuklarına kalır.

Koca, evlilikleri sırasında elde edilen mallardan bazılarını karısından habersiz Kilise veya bir manastıra bağışlarsa bile, kadın kocasının ölmünden sonra bunlara elkoysabilir.

Günümüzde Kıbrıslılık "Kıbrıs İçin Çok Kültürlü Bir Gelecek"

Muharrem FAİZ*

Giriş

Dünyanın hemen her yerinde yaşanan ve ırkçılıktan milliyetçiliğe, bölünmelerden (Balkanizasyon) şiddete dayalı etnik çatışmalara siyasi altüst oluşlar kültürel kimlik konusunun ele alınmasına yeniden büyük önem kazandırmıştır.

Özellikle çokkültürlü toplumlardaki pratiklere yönelik tesbitler ve geleceğin çokkültürlü toplum tasarımlarına yönelik öneriler neyin kültür olduğu ve neyin tanınma talep edebilecek kimliği oluşturduğu tartışmalarını sürekli olarak gündemde tutmaktadır. Mevcut uygulamalarla ilgili daha zengin bir bilgi donanımı ve daha eleştirel bir bakış açısı mevcut sorulara çok yönlü cevaplar sunma olanaklarını artırabilecektir. Bu tür bir yaklaşım kültürel kimliklerin eşitliği konusundaki normatif siyasi teoriler, kimlikler karşısında devletin eşit mesafede durması, ve devletlerin siyasi entegrasyonu gibi konularda daha verimli tartışmaları sağlayacaktır.

Benzer bir arayış ve tartışma ihtiyacı yeni bir siyasi oluşum arayışının devam ettiği Kıbrıs için de geçerli. Kıbrıslılık kavramının Kıbrıs'ta iki toplum için barışçı bir geleceğe temel teşkil edip edemeyeceği konusuna geçmeden önce, kimliğin önemli bir aracı kavram olarak Kıbrıs'taki çatışmada oynadığı role bakmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Demetrios Theophylactou'un da belirttiği gibi; "kimlik

kavramının kullanılması bağımsız değişkenler (ör. Dış karışmacılık, milliyetçilik, ekonomik eşitlik) ile bağımlı olanlar (ör. Devlet davranışı) arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan kuramsal modeller için bir gerekliliktir (Theophylactou, 68).

Adaya yönelik dış karışmacılığı (örneğin Yunan ve Türk milliyetçiliği aracılığıyla) Kıbrıs kimliğinin gelişmesini etkilediği öne sürülebilir. Bu ise bağımlı değişken olarak Kıbrıs Cumhuriyeti Devleti'nin tansiyonu artıran davranışlarını koşturmuştur. Yunanistan ve Türkiye'nin rekabet içindeki kimlik ve çıkarları (bunlara ek olarak İngiltere ve Birleşik Devletler'in çıkarları) Kıbrıs'taki siyasete ve toplumsal yaşama katılmış, daha sonra ise 'Kıbrıs sorunu'nun niteliğini dramatik biçimde etkilemiştir. Kimlik dış aktörler tarafından etkili biçimde manipüle edilmiş ve iki etnik toplumun hem fiziksel hem de psikolojik olarak bölünmesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Böylece kimlik, dış güçler (ancak bölünmenin inançlı iç aktörlerinin de katkısını alarak) tarafından kullanılan siyasi bir araç olmuştur. Bu yüzden şu anda süren çekişmeyi açıklamaya çalışan kuramsal girişimler için önemli bir analitik araç sunmaktadır.

Kıbrıs Kimliği ve Kıbrıs'taki kültürel bölünmenin özellikleri

Joseph S. Joseph "dört yüzyıllık bir beraberliğe karşın iki toplum ayrı, farklı ve kendi içine kapanık dili, dini ve kültürel çizgileri bölünmüş etnik gruplar olarak kalmıştır. Etnik ayrılma siyasi bölünme ve iki

*Toplumbilimci-Araştırmacı, Yazar

grubun Anavatanlara bağılıkları tarafından da pekiştirilmiştir. Etnik, toplumsal ve siyasi bağları karşılıklı kılacak ilişkilerin bulunmaması ortak bir Kıbrıs siyasi kültürün oluşmasını engellemiş ve iki grup arasındaki bağılıkları zayıflatmıştır" (Joseph, 33). Ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu mevzuat itibarı ile de bu bölünmeyi kurumlaştırmıştır. "Siyaset etnisite ile boyanmış... böylece etnisite siyasi arenaya taşınmış ve siyaset oyunu ethnopolitik çatışmaya dönüştürülmüştür" (Joseph, 33). Pavlos Tzermias'ın da belirttiği gibi "Anayasa'nın terminolojisi bile bütün farklılıkların ötesinde, iki toplum arasında oluşmuş ve aralarında bağ oluşturan ortak şeyleri görmemezlikten gelmektedir" (Tzermias, 84).

Burada her iki yazar da kurumlaşmış bölünmeye vurgu yapmaktadır.

Gerçekten de kurumsal yapılar, bölünme üzerinde çok önemli etkiye sahip olmuştur.

Ancak bu etkiyi tek yönlü ve yukarıdan aşağıya bir süreç olarak okumanın bölünmenin kalıcılığını anlama konusunda bazı eksikliklere neden olacağını düşünebiliriz. Oluşturulan kurumların bölünmenin kalıcı kılınmasındaki rolü sürecin sadece bir yanını açıklamaktadır. Bölünmenin her iki toplumun toplumsal pratikleri içinde tahayyül edilebilmesi için yeniden üretilmesi gerekmektedir. Yeniden üretimin kültürel kimlikler temelinde sürdürülmesinin birçok boyutu bulunmaktadır. Eğitim sistemi, milli günler-törenler, yer isimlerinin değiştirilmesi, soyadı kanunu, vb. Ancak bu makaledeki amaç, bu pratikleri uzun biçimde aktarmak değil, kültürel kimliğin tanımlanma biçiminin yeniden üretim sürecine yaptığı katkıyı tartışmaktır. Tanımlama biçimi salt basit bir kuramsal tercih değil, mevcut ayrılığın yeniden üretilmesinde etkin bir ideolojik faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tanımlama farklılığı kültürel kimliklerin nerede ortak özelliklere sahip oldukları, nerede farklılaştıkları konusunda çok farklı yaklaşımlara neden olabilmektedir. Bu farklı yaklaşımlar ise Kıbrıs'ta "kültürel bölün-

menin" nedenleri, niteliği ve nasıl aşılabileceği konusunda farklı duruşlara neden olacaktır.

Kültürel kimlik konusundaki egemen anlayış, kültürel kimliğin öğelerini dil, din, etnisite olarak sınırlama ve Raymond Williams'ın ünlü deyişi ile "bütün bir yaşam biçimi" ni oluşturan diğer öğelerini dışlama eğilimi içindedir. Bu anlayış dışlamanın yanında; dil, din, yüksek sanat gibi üzerinde durduğu öğeleri de akışkanlıklarını ihmal ederek ele almaktadır. Bu noktada hangi kültürel kimlik tanımının tercih edileceği önem kazanmaktadır. Çünkü kültürel kimlikten büyük harf bir "K" ekseninde söz edip, onu salt sanatsal yaratı, din, dil, köken vb. olarak kabul ederse kültürel öğeleri donmuş, kristalize olmuş, bitmiş ürünler olarak değerlendirmiş oluruz. Yok eğer kültürel kimlikten daha çok antropolojik yaklaşım ekseninde söz edip, onu bütün bir yaşam biçimine ait öğelerin tümü olarak kabul edersek donmuş öğelerden daha çok "yaşanan deneyimler"i vurgulamış oluruz. Bu iki yaklaşımın verili bölünmenin yeniden üretimine katkı ya da eleştirisi açısından farklı ideolojik implikasyonları bulunmaktadır. Raymond Williams'ın estetik ve elitist kültür anlayışına karşıt olarak geliştirdiği ve kültürün yaşanan günlük deneyim yanına - bütün bir yaşam biçimi olarak - vurgu yapan yaklaşımı Kıbrıs'ta günlük yaşam öğelerinin kültürel kimlik tanımına dahil edilebilmesi açısından anahtar rolü vardır. Geleneksel egemen yaklaşım dil, köken, din gibi öğeleri dondurup özcü (essentialist) bir anlayışla farklı milletin farklılık göstergeleri olarak devreye sokmaktadır. Burada günlük yaşam pratikleri içinde yaşanan canlı deneyimlerin "kültürel kimlik" açısından hiçbir önemi yoktur. İki toplumun iki farklı kimliği vardır ve kristalize olmuş öğeleriyle bu farklılık apaçık ortadadır. Ortak bir Kıbrıslı kültürel kimlik ise oluşmamıştır. Konuya bir süreç olarak bakılmadığı için kültürel kimlikler ya vardır ya da yoktur. Eğer varsa ya da olacaksa bu ancak yukarıdan devlet ve kurumları aracılığıyla kabul edilmekte, meşrulaştırılmaktadır - aslında dayatılmaktadır. Acak bu yaklaşım "Kıbrıslı Türkler Anavatanları

Türkiye'deki Türklere çok farklı... onların Kıbrıslı Rumlarla olan ortak özellikleri Türkiye'den gelen yerleşiklerle paylaştıkları ortak özelliklerden daha fazla; aynı zamanda zihin yapıları da farklı....

Onlar birbirlerine anavatanlarına olduğundan daha yakın" (Theophylactou, 51) biçiminde yabancılar tarafından çok sık aktarılan gözlemleri açıklamakta güçlük çekmektedir. Aslında Kıbrıs'ta kapıların açılmasından sonra her bireyin öncelikle dikkatini çeken bir benzerlik bu. Ancak iki toplum arasında benzer olan nedir? Farklı olan nedir? Bunlar ortak bir kültürel kimlik oluşturur mu? Kültürel kimlikler ne zaman farklılaşmaya başlar? Kültürü büyük harf "K" olarak kabul eden alışlagelmış egemen yaklaşım iki toplumu kültürel olarak homojen ünite olarak kabul etmekte ve spesifik psikolojik içeriği ve fenomenolojiyi dışlamaktadır. Milliyetçi bir perspektif ile bunları arizi özellikler olarak değerlendirip milli kimliğin dışında kabul etmektedir. Aslında dışarıda bırakılan kültürün dinamik niteliğidir. "Nasıl yaşadığımız hiçbir zaman statik durumlar kümesi değildir; sürekli akış içinde, süreç içinde birşeydir. Milli kültürün ve milli kimliğin siyasi söylemi süreci 'donmuş' tahayyül etmemize ihtiyaç duyar" (Tomlinson, 90) diyen yazarın kulaklarını çınlatan Rauf Denktaş'a göre Anadolu'dan 400 yıl önce gelen ile 30 yıl önce gelen arasında bir fark yoktur. Hepsinin kökeni aynıdır. Esas olan budur. Gericu yabancı kültürlerin bulaştırdığı ayrı özelliklerdir. Kıbrıs'ta eşeklerden başka Kıbrıslı olan birşey yoktur. İlginçtir bazı Rum politikacılar da Denktaş ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. Kültürel kimliğin bir "donmuşluk" konumunda değerlendirilmesi aslında tarihsel olan süreci gizlemekte ve tanımlayıcı özellikleri dışta bırakmaktadır. Stuart Hall'ın da vurguladığı gibi; "iki insanın aynı kültüre sahip olduğunu söylemek dünyayı yaklaşık olarak aynı biçimde yorumladıklarını, kendilerini, düşüncelerini, duygularını benzer biçimde ifade ettiklerini ve anlaşabildiklerini söylemektir. Böylece kültür, kendi katılımcılarının genel

olarak dünyayı benzer biçimde anlamlandırma, etrafta olanları benzer biçimde yorumlamasına bağlıdır (Hall, 2). Bu ortak yorumlamaları ve anlamlandırmaları besleyen kaynak günlük yaşam deneyimleridir. İşte tam da bu noktada her iki toplum içindeki egemen milliyetçi söylem bu yorumlama ve anlamlandırma pratiklerini kolonize etmiş ve kendi homojen yorum ve anlamını dayatmıştır. Söylemin bir gereği olarak yaşananlarla ilgili farklı bir anlam ve yoruma "izin verilmemesi", dünyayı anlama ve anlamlandırma milli kültürü yeniden üretecek tarzda biçimlendirilmiştir. Böylece her iki toplumun kültürel özellikleri ortak yanları hiç hesaba katılmadan ezeli ve ebedi olarak ayrı iki homojen ünite olarak görülmüştür.

Ortak özellikler ise "heryerde ve aynı zamanda hiçbir yerde" konumunda kalmıştır.

Özel alan ve kamusal alanda kültürel kimlik

Ortak anlamlandırma ve yorumlama olanakları resmi ideolojik söylem tarafından engellenen günlük yaşam deneyimleri bireylerin özel alanlarında hep devam etmiştir. Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumlar benzer su dağıtım sorunlarından dolayı aynı tepkileri ortaya koymuşlar, kız ve erkekler karşılıklı olarak aşık olmuşlar, sömürü koşullarına aynı gerekçelerle karşı çıkmışlar, benzer konuları tartışmışlar, aynı coğrafyaya ilgi göstermişler vb. Ancak aynı çatı altında örgütlenememişler -ortak sendika ve parti olarak- (ya hiç ya da çok seyrek örnekler bulunmaktadır.) aynı coğrafya kitabını paylaşamamışlar (1963-74 arası bir iki okul dışında) birbirleriyle evlenememişlerdir (Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasında karşılıklı evlenme yasağı Avrupa Birliği normları çerçevesinde ancak geçtiğimiz yıl kaldırılmıştır). Bir başka deyişle ortaklaşa yaşanan deneyimlerden kaynaklanan, aşağıdan yukarıya gerçekleşen kurumlaşmalara rastlanmamıştır. Özel alanda yaşananların kamusal alandaki kurumlaşmalara yönelik implikasyonu çok sınırlı kalmıştır. Özel alan ile kamusal alan titizlikle birbirinden ayrı tutulmuştur. Bu süreç ise günlük yaşam tarafından beslenen

dinamik bir kültürel kimlik yerine statik milli kimliklerin yeniden üretimini perçinlemiştir. Günlük yaşama yönelik anlam üretimi kamusal alanın siyasetine girdi sağlanmadan uzak tutulmuş, kamusal alandaki kültürel kimlik söylemi insanların günlük pratiklerine yabancılaşmıştır. Böylece her iki topluma da ortaklıkları saflik adına sürekli olarak dışlayan donmuş etnik kimlikler kalmıştır.

Çokkültürlülük ve Kıbrıs kimliği

Liberal çokkültürlülük anlayışı kuşkusuz yukarıda sözü edilen milliyetçi yaklaşımlardan farklılıklar taşımaktadır. Ötekine saygı, birlikte yaşayabilmek ve tolerans bu yaklaşımı; yenilgiye uğratma, yok sayma ve hatta şiddetle yok etme gibi özelliklere sahip milliyetçi yaklaşımdan farklı kılmaktadır. Ancak bütün bu niteliğine karşın özcülük anlayışı liberal çokkültürlülüğün de içine sinmiş durumdadır. Nikos Papastergiadis'in de belirttiği gibi; "çokkültürlülük politikalarında baskın olan çoğulcu model toplumsal yapılar içinde yeni öğelerin tanınmasına büyük katkı koymuştur. Bu model, yeni öznelere toplumsal öncelikler hakkında farklı talepler öne sürme ve toplumsal değişim konusunda yetkiler sağlamıştır. Bununla birlikte bu model, süreç özelliğine sahip kimlikleri farklılıklar temelinde oluşmuş gören esas yapıyı tehdit etmemiştir. Model, kültürel farklılıkların birbirlerini karşılıklı etkilemelerini ancak baskın toplumsal yapıya ait kurumsal uygulamaları tehdit etme noktasına gelmeyecek kadar teşvik etmiştir" (Papastergiadis, 157).

Çokkültürlü politikalar her zaman için farklılıkları özcü kılma (essentialize) riski taşımaktadırlar. Bu durum Kıbrıs'ta Türk ve Rum kimlikleri için de geçerli görünmektedir. Kıbrıs'ta barış çabaları süresince hep gündemde yer bulan 'eşitlik' tartışmalarında ihmal edilen boyutlardan biri de budur. Liberal çokkültürlülük anlayışının hiyerarşik bir dışlayıcılığa karşı sınırsız bir içlemlilik (inclusiveness) içinde olması verilen yapılarda otomatik olarak önemli bir değişikliğe

neden olamamaktadır. Şu anda Kıbrıs sorununun çözülmesine yönelik çabalarda çok güçlü bir eğilim olarak sorunu bir tutum, mizaç ve farklılığa saygı sorununa indirgeme eğilimine tanıklık ediyoruz. Bu baskın çokkültürlülük perspektifi ile sorun ve çözümün odak noktası çatışma anını tesbit etmek ve bu uyumsuzluğu barışçı biçimde çözmek olarak ortaya konuyor (uyumsuzlukların çözümü - conflict resolution). Bir başka deyişle sorunlar dar, kişilerarası terimlerle formüle edilerek, tarihsel bağlam adeta yönetilebilir psikolojik bir öge olarak yeniden yazılmakta -veya okunmakta - ve farklılık noktaları evcilleştirilmektedir. Burada, birey ve grupların farklılıklara sahip birer atomize ünite olduğu ve toplumsal bütünün de esas olarak bunların toplamından oluştuğu varsayılmaktadır. Böylece uyumsuzlukların çözümü de nihayet tatmin olmayan birey ve grupların görüşmesini öngörmektedir. Bu anlayışın en önemli ideolojik etkisi davranışların, tepkilerin standardize edilebilir, ve farklı durum ve koşullarda yordanabilir ve yönetilebilir olduğuna dair yaydığı inançtır. Baskı ve direnç gibi süreçlere dayalı karmaşık yapısal deneyimler bireysel davranış ve tutumlar olarak yeniden formüle edilebilmekte, ve bir işletmecilik anlayışı ile yönetilmeye çalışılmaktadır.

Böylece Kıbrıs sorunu da bir kültürel yanlış anlama ve öteki kültürle ilgili eksik bilgilendirme sorunu olarak ortaya konmaktadır. Böylece çözüm yolu da toplumların birbirlerine medeni olarak saygı gösterme ve birbirlerinden öğrenme olarak yeniden formüle edilmektedir. Bu aslında önyargıları azaltmanın profesyonelleştirilmesidir. Buradaki yüce meta ise dondurulmuş kültürel kimliklerdir.

Çokkültürlülük anlayışını milliyetçi kültürel kimlik anlayışı ile ortak kılan nokta her ikisinde de kültürel kimliği çelişkiler içermeyen, tarihsel olandan soyutlanmış, değişmeyen davranış, tutum ve pratiklerin deposu olarak ele almasıdır. Slavoj Žižek'in vurguladığı gibi, çokkültürlülük kültürel farklılığın göstergesini liberal

bakışı (gaze) tatmin edecek biçimde törensel bir manzaraya indirgemektedir. Zizek'e göre "liberal hoşgörü gerçekliğinden suyulmuş folklorik bir ötekiliğe göz yummakta - çağdaş megalopolisteki etnik mutfak çokluğu gibi - bununla beraber 'gerçek' Ötekini anında 'fundamentalizm' olarak ihbar etmektedir. Çünkü Ötekiliğin cevheri onun jouissance'nın denetlenmesindedir: tanım gereği 'gerçek ötekilik' 'patrilal', 'şiddet taraftarı'dır; hiçbir zaman hikmet ve çekici geleneklerin Ötekisi değil" (Zizek, 37). Papastergiadis'e göre ise "çokkültürlülük ...Ötekiliğin ırkı yapılandırılmasını bozmamaktadır; o sadece hazmedilebilir rolleri öne çıkarmakta, tehdit edici farklılık imgelerini geri çekmektedir. Bu yüzden hoşgörü uzamı her zaman intikam almaya çalışan bir baskılanmış dönüşü ile tehdit edilmektedir. Bu yapıda bir kültürel politika, farklılığı sadece bir ayrımla çizgisi olarak ve kaynaklara ulaşma rekabetinin damgası olarak varsaymaktadır. Öteki çoğulculuk oyunu içinde rekabet edebilir ancak oyunun kurallarını sorgulama hakkı yoktur" (Papastergiadis, 158).

Sonuç

Kimlik kavramı özcü (essentialist) değil, stratejik ve konumlanmış bir kavramdır. Bir benliğin ya da topluluğun baştan sona değişmeyen, her zaman ve her yerde hazır olan, sabit özüne işaret etmemektedir. Kimlikler radikal tarihselleşmeye maruz kalmakta, sürekli bir değişim sürecinin içinde bulunmakta ve dönüşüm yaşamaktadırlar. Bizler, bize kapalılık süreçlerinin sonucunda üst-belirlenmiş olarak yukarıdan empoze edilen donmuş kültürel kimliklerin yeniden üretimini engelleyecek bir mücadele içinde olmalıyız. Mücadele eksenli kimlik oluşturma sürecini günlük yaşamın ihtiyaçlarından, önceliklerinden beslerin hale getirme olarak tasarlanmalıdır. Bu bizlerin salt özel yaşamımıza aitmiş gibi görünen deneyimlerimizi, yorumlarımızı, beklentilerimizi kamusal alana aktarma anlamına da gelecektir. Kurumlar da bu aktarılanlar temelinde oluşmalı ve yeniden oluşturulmalıdır. Seyla

Benhabib'in de vurguladığı gibi; "demokratik eşitliğin görevi kamusal alanda ve sivil toplumda kültürel farklılığın tanıma mücadelesinin sürdürülebileceği ve kültürel anlatıların baskıya maruz kalmayacağı tarafsız kurumlar yaratmaktır" (Benhabib, 8). Bizler, Türk ve Yunan kimlik terimlerini bir saflık elde etme mücadelesinden, somut ve ortak yaşam pratikleri temelinde özdeşleşme ve kaynaşmanın yaşanacağı bir alana kaydırmak durumundayız. Melezleşmeyi tanıma alanından dışlamak, kültürel dönüşümü anlamayı da etkili biçimde sınırlamak demektir. Şu noktayı vurgulamalıyız ki demokratik değerler salt kanunlar var olduğu için varolmamaktadırlar. Bu değerler sürekli olarak yeniden yaratılmalıdır. Kıbrıs'ta kültürel kimlik konusunda ki liberal çokkültürlülük modelinin ötesine giden bir perspektif geliştirmeliyiz. Kimlik tarihsel kaynakları kullanma ve günlük deneyimleri olan için değil, olmakta olan için kullanma sorunudur: bizim 'kim olduğumuz' ya da 'nereden geldiğimiz' değil, ne olabileceğimizdir.

Referanslar

- Benhabib, Seyla. 2002. *The Claims of Culture*. New Jersey: Princeton University Press.
- Hall, Stuart. 1997. "The Work of Representation" in S. Hall (ed) *Representations*. London: CA Sage.
- Joseph, S. Joseph. 1985. *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politiss*. London: MacMillan Press.
- Papastergiadis, Nikos. 2000. *The Turbulence of Migration*. Cambridge: Polity Press.
- Theophylactou, A., Demetrios. 1995. *Security, Identity and National Building*. Aldershot: Avebury.
- Tomlinson, John. 1991. *Cultural Imperialism*. London: Pinter Press.
- Tzermias, Pavlos. 1994. "Cyprus Identity", *Cyprus Review*, Vol. 6, Spring, No:1.
- Zizek, Slavoj. 1997. "Multiculturalism, or, the Cultural Logic of Multinational Capitalism", *New left Review*, 225 (September/October).

Kıbrıs Yemek Kültürü Üzerindeki Arap ve Sami Etkileri, 632-2004

Mete HATAY*

Özet

Orta Doğu'nun merkezinde bulunan Kıbrıs, işgal, ticaret, göçer gibi etkenlerden kaynaklanan bir çok kültürel ve dini etkilere maruz kalmıştır. Bu bildiri, İslam'ın yükselişinden günümüze kadar, geleneksel "Kıbrıs Mutfak kültürü" üzerindeki Arap ve Sami etkilerini analiz etmektedir. Bildiri, günümüzde, mulihiya, kolakas, musakka gibi tipik Kıbrıs yemeği olarak addedilen birçok yemeğin Arap veya Sami kökenli olduğunu ortaya koymaktadır.

Giriş

Bir ülkenin geleneksel yemek kültürünün ve yemek yapma alışkanlıklarının oluşmasında ne tür etkilerin rol oynadığına baktığımızda, öncelikle o ülkenin sosyo kültürel tarihine göz atmamız gerekir. Kıbrıs'ta, varolan yemek pişirme kültürü, göçler, sürgünler, istilalar, dinler, ticari faaliyetler, ekonomik güçlükler gibi faktörlerden etkilenmiştir. Diğer insan faaliyetlerinde olduğu gibi, yemek yapma da değişime tabi olmakla birlikte, devamlılığı da ifade eder, bir kuşaktan diğerine, bir coğrafyadan diğerine aktarılır. İnsanlar dinlerini değiştirebilir, bir başka etnik grup tarafından asimile edilebilir, ya da göç etmeye zorlanabilir ama yemek pişirme alışkanlıkları devam etme eğilimi gösterir. Sonuç itibarıyla, tüm yaşam biçimleri değişebilir, ama

yemek masasındaki yemekler, ya aynen kalır ya da varlıklarını ufak-tefek değişikliklerle idame ettirirler. Claudia Roden'in yazdığı gibi: "Yemekler önemlidir, çünkü geçmişle bir bağ, köklerin kutlanması ve devamlılığın bir simgesidirler". (Roden, 1997, s. 11). Dolayısıyla, yemekleri incelemek suretiyle, onları hazırlayan insanların etnik, kültürel veya coğrafi kökenlerine tanı koyabiliriz.

Farklı gruplar arasında etkileşim, yemek pişirme gelenekleri üzerinde de önemli bir etkidir. Komşular genellikle birbirlerinden öğrenirler ve adaptasyonlarla olsa da, bu etkileri kendi yemek yapma alışkanlıklarıyla birleştirirler. Kıbrıs yemek kültürü söz konusu olduğunda, onu etkileyen mutfaklardan en önemlileri hiç kuşkusuz Arap ve Sami tarzında yemeklerdir. Dolayısıyla, pek çok sözde 'Kıbrıs' yemeklerinin tarihsel geçmişini araştırmaya giriştiğimiz zaman, Arap ve Sami ülkelerinin istikametine de bakmak mecburiyetinde kalırız.

Adaya ne zaman nüfuz ettikleri esasına göre konuya bakıldığında, Kıbrıs yemek pişirme kültürleri üzerindeki Sami veya Arap etkileri beş ana döneme ayrılabilir: Araplarla Bizanslılar arası, 688-965 Haçlılar ve Latin dönemleri, 1191-1571

Osmanlı dönemi, 1571-1878

İngiliz dönemi, 1878-1960

Bağımsızlık sonrası 1960-KKTC 1983-

1-Araplarla Bizanslılar Arası ve Latin Dönemi Öncesi

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, Karanlık Çağlar, yalnızca Akdeniz'in Avrupa tarafında 'karanlıktı'. Denizin doğu tarafına pek de karanlık denmezdi. 632'den 1100 yılını kapsayan beş yüzyılda, yeni oluşmuş olan Müslüman uygarlığı, diğer kültürlerden aldığı her şeyi masnetme ve bu bilgiyi kendi uygarlığını genişletmek üzere entegre etme konusunda muazzam bir kapasite göstermişti. Tarımda yeni yöntemler ve yeni ürünler ortaya konmuştu. Üretim arttıkça açlık önlenmiş, yoksulluk azalmıştı. Araplar tarafından yeni ürünler keşfedilmiş ya da yayılmıştı. Araplar ayrıca, daha fazla rekolte veren ürünler ve/veya eskilerin daha iyi türlerini (örneğin, lahana) ortaya çıkarmışlardı. Yeni gıda ürünlerinin en önemlileri; sorghum (*Sorghum bicolor*) [süpürgedansı], pirinç (*Oryza sativa*), sert buğday (*Triticum durum*), şeker kamışı (*Saccharum officinarum*), ekşi portakal, limon, misket limonu gibi çeşitli narenciye meyveleri, muz, Musa paradisiaca türü muz, hindistancevizi palmyesi (*cocos nucifera*), karpuz, ıspanak, enginar, kolokas (*Colocasia antiquorum*), patlıcan ve mangolardır (Wright, 1999, s.6-9).

Yukarıda sözü edilen tüm gelişmeler Kıbrıs'tan yalnızca 70 mil uzaklıkta yer alırken, ilk Müslüman istilacılar, 632 yılında Peygamberin kayınpederi Ebu Bekir önderliğinde adada göründüler. Arap akınları; Abdülmalik ve Jüstinyen'in, 688-965 döneminde Kıbrıs üzerinde ortak bir Arap-Bizans egemenliği kurdukları antlaşmaya kadar, bazan büyük ölçekte, ama çoğunlukla daha küçük ölçeklerde devam etmişti (Hill, 1972 (1940) s.285-286).

Adaya yerleşen ilk Müslümanlar; Ebul Avar tarafından, 653-654 yıllarında "kendileri için özel olarak inşa edilen bir şehirde" bırakılan 12 bin kişilik bir garnizondu, (yukarıda adı geçen eser, s.285-286). Bu dönemde,

camiler de yapılmıştı. Sir George Hill (konuya ilişkin) şunları ifade eder: "Kıbrıs yedinci yüzyıldan onuncu yüzyıla kadar, uzun dönemler, Müslüman istilacıların insafındaydı ve kesin olarak, Bizans İmparatorluğu'nun parçası olarak varsayılmaz" (y.a.g.e., s.259). Hill ayrıca, 770 yılında keşişlerle rahibeleri Kıbrıs'a sürgüne gönderebilmeleri için, Yunanlıların ada üzerinde "bir tür kontrolleri" olabileceğine inanmaktadır (y.a.g.e. s.292). Ancak R.J.H. Jenkins ise buna şu şekilde karşı çıkar:

"Bana öyle geliyor ki, tüm bu ifade ve varsayımlar, Kıbrıs'ın toprak mülkiyetinin bu yıllarda, onu işgal etmeye kimin gücü yeterse ona ait olduğu yolunda yanlış bir hipoteze dayandırılmıştır. Tam tersine görünen odur ki, ada; Hıristiyan ve Müslüman yerleşiklerin karşılıklı hoşgörü ve koruma taahhüdü altında yan yana yaşadıkları, askerden arındırılmış ve tarafsız bir tampon bölgeydi. Burada vergiler, her bir imparatorluğun temsilcileri tarafından toplanıyor ve her birine eşit paylar tahsis ediliyordu" (Jenkins, 1953, s. 1007)."

Arap-Bizans ortak idaresinin hüküm sürdüğü bu yıllarda, Müslüman Araplarla ada sakinleri (Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi) arasında hatırı sayılır bir etkileşim vardı.¹ Hangi gıda maddelerinin zamanın yemek pişirme alışkanlıklarına hakim olduğu konusunda ne yazık ki kaynak yokluğu vardır. Ancak, örneğin *mücendra*, *herse* ve *kolakasın* dönem Arap mutfağının en popüler yemekleri arasında olduğunu biliyoruz. Adanın bu yiyeceklerle, ya o dönemde ya da, Guita G. Hourani'ye göre 10. yüzyıllarda Kıbrıs'a yönelmiş olan, Hıristiyan Arap göçü (Hourani, 1998) esnasında tanışmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Mücendra (Kıbrıs Türk ve Rum deyim) ya da *mücaddara* (Levanten Arap deyim); Kıbrıs, Suriye, Mısır ve Lübnan'daki aile sofralarında yer alan klasik bir yemektir. Mücaddaranın Arapça'daki tam sözlük anlamı, "çiçek bozuğu yüzlü" dür (Arberry, 1939, s.45). Clifford Wright'a göre bu muhtemelen, mercimekle beyaz pirincin karışımının çiçekbozukluk görüntüsünün yarattığı İzlenimine yaptığı göndermeden kaynaklanmaktadır (Wright, 1999). Mücendra, 13. yüzyıl yemek

Kutsal Toprakların 1291 yılında Müslümanlarca fethedilmesi, Latinlerle Suriyelilerin kitlesel olarak Kıbrıs'a göç etmeleri sonucunu doğurmuştu. *Kutsal Toprak* kökenli ailelerden oluşan büyük bir grubun Kıbrıs'taki mevcudiyeti çarpıcıydı. Cenevizlilerin belgelerinden de açıkça görüleceği gibi, tüm sosyal katmanlardan Suriyeliler adaya gelmişlerdi (Baletto, 1995). Arapça Kıbrıs'ın günlük dillerinden biri olmuş ve pek çok Sami tarzındaki yemek de ortaçağ Kıbrıs yemek pişirme gelenekleri arasında yerini almıştı (y.a.g.e.). Günümüz Kıbrıs mutfağında yer alan *Paluze* (Arapça ve Farsça'da *paludeh*), *hellim* peyniri (*halloum*), gül suyu kullanımı, *kadeyifin* daha ilkel bir versiyonu (*gata'if*), *musakka* (*muqatta'a*) ve *muhallebi* (*muhllabiya*) gibi yemeklerin tarifleri Al-Baghdadi'nin 13. yüzyılda yazdığı yemek kitabında da yer alıyordu (Arberry, 1939). Görüldüğü gibi ufak değişikliklerle de olsa, bu yemeklerin Arapça adları, hala daha Kıbrıs dillerinde ortak bir kültürel varlık olarak yaşamakta ve "gerçek Kıbrıs" mutfağının birer parçası olarak kabul edilmektedirler.

Büyük bir olasılıkla *hellim*, Kıbrıs'a, adaya 13. yüzyılda yerleşen Mısırlı Hıristiyan Kıptiler tarafından getirilmişti. *Hellim* veya (Arapçada) *hallum* adı, varlığını sürdürmüş olan az sayıda eski Mısır dili sözcüklerinden biridir. Kıpti dilinde, *ialom* olarak yazılıyordu. Modern telaffuzu, *halloum*'dur (Davidson, 1999, s.367). *Musakkanın* menşei tam olarak bilinmemekle birlikte Reay Tannahill, *musakkanın* atasının, Bağdad yemek kitabındaki *Maghmüma'nm* (Arapça'da 'kapalı' anlamında) veya *Mugatta'nm* ('doğranmış' anlamında) tarifinde bulunabileceğini öne sürmektedir (Tannahill, 1973, s. 147):

"Yağlı eti küçük küçük kesin. Kuyruğu ince ince dilimleyin ve küçük parçalar halinde doğrayın. Soğanlarla patlıcanları alın, soyun, yarı yarıya kaynatın ve bunları da küçük küçük kesin; ancak bunları ayrı ayrı kaynatmaktansa, et kabının içerisinde soyulup doğranabilir. Tencerenin dibine kuyruktan bir tabaka yayın, onun üzerine bir tabaka et koyun; bunun içerisine iyi

öğütülmüş baharat, kurutulmuş kişniş, kimyon, Karaman kimyonu, biber, bahar, zencefil ve tuz serpin, Etin üstüne, kapta dört-beş parmaklık boşluk kalıncaya kadar bir tabaka patlıcan ve soğan koyun. Her bir tabakanın üzerine, arzuya göre baharat serpin. En iyi sirkeyi azıcık su ve az miktarda safran ile karıştırın ve etin ve öteki muhteviyatın üzerinde 2-3 parmak kalacak bir derinlikte tencereye katin. Ateşin üzerinde oturmasını bekleyin ve daha sonra ateşten kaldırın." (Arberry, 1939, s.39-40)

Kadeyifin atası da, Al-Baghdadi'nin aşağıdaki 13. yüzyıl tarifinde teşhis edilmektedir;

"Bu birkaç çeşittir. Doldurulmuş *qata'if*, uzun şekiller halinde; bademler ve ince ince öğütülmüş şekerle doldurulmuş, rolo haline getirilmiş ve serilmiş bir biçimde pişirilir daha sonra susam yağı, gül suyu şurubu ve ince ince öğütülmüş şamfistıkları üzerine serpiştirilir. Kızartılmış *qata'if* somunlar halinde pişirilir, bademler ve gül suyu ile yoğrulmuş şekerle doldurulur, bir kapta susam yağıyla kızartılır, daha sonra susam yağına daldırılır, daha sonra şurup ilave edilir, ayrıca gül suyu ve ince öğütülmüş şamfistığı..." (Arberry, 1939, s. 213)

Kıbrıs'ın tanıştığı yeni baharat, yemek ve sebzelere ilaveten. Haçlılar şeker kamışı yetiştirilmesini de adaya getirmişlerdi. Kutsal Topraklar'dan Batı'ya gelen en önemli gıda ürünü, şekerdi. Haçlılar, bu toprakları işgal ettiklerinde şeker ve şeker kamaşının nasıl yetiştirilmekte olduğunu görmüşlerdi. Yerlilerden bu ürünü öğrenmişler ve yetiştirmeye devam etmişlerdi. Bu endüstrinin ana merkezi, Lübnan'daki Sur şehriydi. Sur ve Acre'nin düşmesinden sonra, tüm bu şeker üretim endüstrisi Kıbrıs'a taşınmıştı (Wright, 1999, s. 20-22). Çok geçmeden şeker, 15. yüzyılda, birkaç bin 'hafif siklet' kental (50 kilo) şeker ihraç eden kişi adada refahla eş anlamlı hale gelmişti. Maguelonne Toussaint-Samat o dönemle ilgili ayrıca şunları vurgular: "Kıbrıs'ın son kraliçesi, son Lüzinyan Kralı'nın eşi güzel Catherine, ayrıca Venedikli asilzade Cornaro ailesinin de mirasçısıydı; zamanın şeker kralları olan Comarolar, salt ilahi hakka dayanarak egemen olan herhangi bir kraldan çok daha zengindiler" (Toussaint-Samat, 1992,

s. 552-555).

3. Osmanlı Dönemi 1571-1878

1571 fethinin ardından adaya iyice yerleşen Osmanlılar, çok etnikli yemek pişirme alışkanlıklarını uygulamaya başlamışlardır. Osmanlı döneminde, Kıbrıs yemek pişirme kültürleri üzerindeki Sami ve Arap etkileri iki kategoriye ayrılabilir: *Doğrudan etkiler* ve *dolaylı etkiler*.

Doğrudan etkiler:

Kıbrıslı Türk tarihçi Ahmet Gazioğlu'na göre, Kıbrıs her zaman, Doğu ve Batı arasındaki ticaret yolunun merkezi olmuştur. Kıbrıs'ın, mısır, yağ, bal, ipek, yün, arpa, buğday, pamuk ve tuz gibi doğal kaynaklarıyla tanın ürünleri, Orta Doğu ile ticaret yapan tüccarların dikkatini fazlasıyla çekiyordu (Gazioğlu, 1990). Kıbrıslı Hıristiyan ve Müslüman tüccarlar, düzenli olarak Anadolu, Halep ve Mısır'a seyahat ediyorlardı. Ronald C. Jennings'e göre, ihtilaflar Lefkoşa mahkemesinde çözümleniyordu (Jennings, 1993, s.334).² Böylelikle Kıbrıs halkı, Osmanlı tabası olarak, artık Osmanlıların komşuları olan, Orta Doğu'nun Arap halkıyla etkileşimlerini sürdürdüler. Ticarete ek olarak, hem Hıristiyan hem de Müslümanların hac görevleri ile, resmi elçiler Kıbrıs ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin idame ettirilmesine yardımcı olmuştur. Bu zamandan başlayarak kendini gösteren, Arap ve Sami tarzındaki yemek pişirme etkileri arasında, *şammali*, *şamişi*, *bumbar*, *bulgur köftesi*, *humus* ve *mulihiyayı* görmekteyiz.

Osmanlı makamları, fetihten sonra, yerleşim amaçlı olarak birçok kişiyi, Anadolu'dan Kıbrıs'a taşıdılar. Buna ek olarak, çeşitli meslek ve mevkiye mensup iki yüz Müslüman aile Suriye'nin Halep şehrinde adaya vasıl olmuştu (Gazioğlu, 1990, s. 78). *Şammali* ve *şamişi* gibi Suriye tatlılarının kesin adaya geliş tarihleri belli olmamakla birlikte, bu ailelerle birlikte gelmiş olabileceğini ihtimal dışı bırakamayız. *Şam*, Şam şehri yanında Suriyenin de Arapça adıdır. Öte yandan, bu iki tatlı özellikle evde yapma amaçlı değil, ticari olarak da imal edilirdi. Bu yüzden daha sonraki bir tarihte, ulaşımın çok daha fazla geliştiği 19. yüzyılın sonlarına

doğru; düzenli olarak Kıbrıs'ı ziyaret eden ve zaman zaman yerleşen profesyonel Suriyeli pasta imalatçıları tarafından da adaya getirilmiş olabilirler.

'Gerçek' bir Kıbrıs yemeği olarak kabul edilen *bumbarın* Arap ve Sami ülkelerinde pek çok kardeşi vardır. Örneğin Irak *mumbarı*, öğütülmüş karanfil, kakule (hamame), bahar ve biberle tatlandırılmış kıyma, doğranmış karaciğer ve pirinçle doldurulmuş bir bağırsaktır (Roden, 1997, s. 364-365). Suriyeli Yahudiler, bumbar bağırsaklarını, tümüyle biber ve baharla tatlandırılmış kuzu omuzu kıyması ve pirinç dolusuyula doldururlardı (y.a.g.e.)

Ünlü yemek yazarı Alan Davidson; Yunancası *koupes* olan ve Doğu'da kışbah olarak bilinen, şimdiki Kıbrıs mutfağının gururu, *bulgur köftesi* hakkında şunları söylemektedir:

"Kışbah; Lübnan, Suriye, Mısır'da (kobebia), İsrail'de (cubbeh), batı ve Güneybatı İran'da (kubba), İran Körfezi'nde (chabab) ve Kıbrıs'ta (bulgur köftesi veya koupes) pek çok yemeğin temelini oluşturan ve tahıl, soğan ve etten oluşan çok yönlü bir karışımdır" (Davidson, 1999, s.431).

Kışbah, doğu Arab dünyasının en karakteristik yemeğidir, ama ortaçağ yemek yapma yazıları arasında bununla ilgili hiçbir kayıt yoktur. Iraklılar *kubbannı* Musul'da icat edildiğini iddia etmektedir ki, bu doğru olabilir. Musul'da yapılan *uruqda* da, kabaca aynı miktarlarda tahıl, et ve soğan karışımını oluşturma fikri vardır, ama burada bulgurdan ziyade ekmeğe hamuru kullanılmaktadır (Davidson, 1999).

Arapça'da "nohut" anlamına gelen *humus*, Orta Doğu'nun en ünlü yemeğidir. Arap dünyasında her ailenin kendine göre bir humus tarifi vardır. Kıbrıs'ta humus aile sofralarında çok yaygın olmayıp, çoğunlukla restoran ve tavernalarda *meze* olarak kullanılmaktadır. Bu da, humusun Kıbrıs'taki tarihini çok eski olmadığını göstermektedir. Kimi Kıbrıs Rumları, humusun, Kıbrıs'a; 1821'de Küçük Mehmet'in (Osmanlı döneminde ada 'valilerinden') zulmünden

kaçarak Lübnan'a yerleşen pek çok Kıbrıs Rumu'nun olayların yatışmasından sonra Kıbrıs'a dönüşüyle adaya geldiğini iddia ederler (Davies, 1990).

Mulhiya ya da *melokhia*, Mısır'ın ulusal yemeklerinden birisi olup, kökü eski Mısır'a dayanır. Firavun mezarlarındaki resimlerde çizilmiş ve Kıpti destanlarda tarif edilmiştir. *Mulhiya*yla ilgili, "şimdisinde geçmiş yatar", diye yazan Claudia Roden devamla şunları belirtiyor: "Fellah kendisini tamamen toprağa verirken, bunun karşılığında toprak ona yemeğini, *melokhia*'yı verir" (Roden, 1985, s. 161-162). *Mulhiya* koyu yeşil bir dal (*corchorus olitorius*) olup, taze ya da kurutulmuş olarak pişirilir ve kış için saklanır. Kıbrıs Türkleri, özellikle Mesarya ovasındaki köylerde yaşayanlar *mulhiya*ya çok rağbet ederler, ama belli olmayan bir nedenden dolayı, Kıbrıs Rumları ve Maronitleri arasında pek bilinmez.

Mulhiya'nın komşu ülkelerde çok eski bir tarihi olmasına karşın, Kıbrıs'taki mevcudiyeti yeni bir olaydır. Kimileri, örneğin Mahmut İslamoğlu *mulhiya*nın adaya 20. yüzyılın başlarında, Araplarla evlendirilen kadınların adaya ziyaret veya dönüşleriyle geldiğini savunmaktadırlar (İslamoğlu, 1981). Ancak, yaşlı Kıbrıslılarla yaptığım sohbetler, *mulhiya*nın ülkeye girişinin daha erken bir tarihte gerçekleştiğine inanmama yol açtı. Bir olasılık, *mulhiya*nın adaya ilk girişinin, Kıbrıs Arapları arasında temasların en yoğun olduğu dönemde yer aldığıdır; örneğin, Kıbrıs'taki Osmanlı rejiminin devirme girişimleri karşısında, Suriye'den (çoğu Arap ve Levanten) dört bin asker gelmiş, 1821 yılı sonrası bu askerlerin yerini, Mehmet Ali Paşa'nın Mısırlı askerleri almıştı. Bu asker yiyeceğini adaya getirenler de bunlar olabilirler. İngilizlerin, 1882 yılında Mısır'da kontrolü ellerine geçirmelerinin ardından, çok sayıda Mısırlı ailenin Kıbrıs'a göç ettiklerini biliyoruz. Son zamanlarda, Mısır'da, simgesel ve yurtseverlikle ilgili bir önem kazanan *mulhiya*, eski rejimin daha 'züppece' damak tadı karşısında, ulusal ve popüler bir tada temsil etmektedir.

Dolaylı etkiler: Kıbrıs ile Arap dünyası arasındaki

doğrudan temasların bir sonucu olarak, Osmanlı öncesi zamanlarda tanışılan Sami ve Arap tarzındaki yemek pişirme etkileri, Osmanlı mutfağıyla, Osmanlı döneminde de devam etmişti. Osmanlı mutfağının kendisi, eski İran-Arap sentezinin Türk stepleri ve yerel Anadolu mutfaklarıyla harmanlanmasının bir ürünüdür. Bu konuyla ilgili Clifford A. Wright bize şunları anlatıyor:

"Akdeniz'deki yemek pişirme etkisi, farklı tarihsel dönemlerde meydana gelen değişik yönelimlerle karmaşıklaşmış, iki yönlü bir yoldur. Örneğin, İspanyolların, Napoli'nin yemek kültürünü etkilediğini, Türklerin Arapların yemek kültürünü etkilediğini ya da Yunanlıların Türklere borçlu olduğunu söylemek tüm hikayeyi ortaya koymak anlamına gelmez. Şu akıld tutulmalıdır ki, bu örnekler ayrı ayrı ele alındığında: İspanyol mutfağı, 700 yıllık İslami İspanya döneminde çoğunlukla Arap etkisinde kalmış, ilk İslami döneme ait Bağdat ve Şam hanedanları, Osmanlı Türkleri Arap dünyasını fethetmeye başlamalarından yüzlerce yıl önce, Türk yemek yapımını etkilemişlerdi." (Wright, 1999, s.34-35)

Helva, *baklava*, *lokum*, *lokma*, *sahlep* gibi meşhur tatlılarla, *aside*, *pilavlar*, *köfte*, *kebablar* gibi yemekler, Kıbrıs'a Osmanlılar tarafından getirilmişti. Bu yemeklerden bazılarının kesinlikle Arap, Sami ve/veya İran kökenleri vardır. Örneğin *köfte* veya *kofta*, döğülmüş et anlamına gelen, Farsça *koofteh* sözcüğünden türemiştir. Alan Davidson'a göre, İran köfteleriyle ilgili ilk kanıtlara, eski Arap yemek kitaplarında rastlanmıştı (Davidson, 199, s.434).

Kebab sözcüğünün de ilginç bir tarihi var. Arapça bir sözcük olan *kebab*, Ortaçağ Arapça'sında kızarmış et demektir. 14. yüzyıl sözlüğü Lisan al-Arab'a göre, *kabab*, pişirilirken, genellikle belli bir sıvıyla bitirilen ve et parçalarının kızartılmasıyla hazırlanan bir yemektir.

Helva ya da *halva*, tatlı anlamına gelen Arapça *hulv* sözcüğünden türemiştir. 7. yüzyıl Arabistan'ında, sözcük, sütle yoğunlaşmış hürmalardan yapılan bir tür karışımdı (macundu). 9. yüzyıla gelindiğinde,

muhtemelen eski İran şekerlemesi *afroshag* 'ı da asimile ederek, buğday unu ya da semolinanın kızartılarak veya tost edilerek (çok ısıtılarak) pişirilmesi ve şerbet, hurma şurubu veya bal gibi bir tatlandırıcıyla, kütleli az bir ısıda hafifçe karıştırmak suretiyle az çok katı bir karışım haline getirilmesi anlamını kazandı. Genellikle, fındık-ceviz, gül suyu veya püre haline getirilmiş pişmiş havuç gibi tat vericiler ilave edilirdi. Bitirilen şekerleme, parçalara ayrılabilir ya da hayal mahsülü şekillerden oluşan kalıplara sokulurdu, (y.a.g.e., s.367).

Osmanlılarca Kıbrıs'a getirilen, bir başka önemli Arap kökenli yeme içme kültürü ise, kahvedir. Kökeni Habeşistan olan kahve, 1511 yılına gelindiğinde, Mekke'de görünmüştü Osmanlıların Mısır ve Hicazı fethetmelerinden sonra, 1517'de Yemen'den İstanbul'a sokulmuştu (Wright, 1999, s.330). İstanbul'a girişiyle birlikte, kahve, imparatorluğun sıradan halkı arasında bir anda çok popüler olmuştu. Kahvehaneler, sadece tüm İstanbul genelinde değil; genellikle vakıfların mülkiyetinde, Kıbrıs gibi vilayetlerde yayılmıştı (Jennings, 1993, s. 331-332). Ronald Jennings'e göre, Lefkoşa sicillerinde kahveye yapılan ilk göndermeler; önce "Mehmet bin Ahmet ve Hüseyin bin Abdullah, daha sonra da 10 vakiye kahve için Hasan ve (?) köyünden Usta Piri arasında" kahve ticaretiyle ilgilidir (76-2: ff1 Receb 1019, 106-2; 4 Ramazan 1019).(y.a.g.e.).Türkçe'de *kahvehane* denen birkaç kahve evinin varlığından bir çok 17.Yüzyıl *vakıf* belgelerinde de sözedilmektedir:

"Magosa'nın surlar içi bölümündeki bir kahvehane, 1601 yılında Cafer Paşa tarafından vakıf olarak tahsis edilen mülkün arasındadır (1010) (16/116, s. 310-311, # 152; receb 1010). Kahvehaneler aynı Cafer Paşa tarafından vakıf yapılan, Lefkoşa'daki kahvehaneler arasındaydı (2 20-3;1 Ramazan 1016). Süleyman beyin vakfa ait kahvehanesi, dört akçe günde veya 120 akçe ayda kiralandı; gelir Mevlevi Tekkesi'ne gidecek (2 76-1; Rebi I 1017)" (Jennings, 1993, s. 331-332).

1630'larda, kahve ve kahvehanelere talep hatırı sayılır bir şekilde artmıştı. Kıbrıslılar için bu, günlük yaşamın elzem bir muhtevası haline gelmişti.

4. İngiliz Dönemi 1878-1960

Konşu Arap tükellerinden erkeklerle evlendirilen Kıbrıslı Müslüman Türk kadınlarının ziyaret veya dönüşlerinin (İslamoğlu, 1981) dışında İngiliz dönemindeki Sami etkileri az olmuştu. Bu kadınların bazıları, pastahane veya aşevleri açan eşleriyle birlikte, yerleşmek üzere Kıbrıs'a dönmüştü. Bu pastahanelerde, her türlü Arap ve Türk tatlıları (*keşkül*, *aşure*, *mahallebi*, *şammali*, *şamişi*) yapılır ve servis edilirdi. İngiliz zamanında Lefkoşa'nın en ünlü pastahanesi "Bedevi Pastahanesiydi". Çorba aşevlerinde humus salatası ve humus çorbası servisi yapılırdı. Zamanın bir başka Sami tarzındaki diğer bir yemeği *felfeldi* ve 1947 yılından sonra, kendi ülkelerindeki toplumlararası çatışma ve savaşlardan kaçmış olan Filistinli/Mısırlı göçmen ailelerince Kıbrıs'a getirilmişti. Geldikleri yerlerin aksine Kıbrıs'ta yalnızca Müslümanların dini festival ve bayramlarında pişirilip satılırdı.

5. 1960 Bağımsızlık Sonrası-1983 KKTC-

Kıbrıs 1960 yılında bağımsız oldu ve Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Ancak yalnızca üç yıl sonra, iki toplumun yolları ayrılmak zorunda kaldı. Kıbrıs Cumhuriyeti Rumlaşırken Kıbrıs Türkleri kendi yönetimlerini kurma yönüne gittiler. 1974 hareketi sonrası ise ilk önce Kıbrıs Türk Federe Devleti onun ardından da 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edildi. 1960'lı yıllarının yemek alışkanlıklarına tek önemli ilave, yardım gıdası olarak dağıtılan, salamura edilmiş konserve sığır eti bolibif ve tuzlanmış balık rengaydı.

1974'ten sonra, aralarında güneyden gelen Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'den gelen tarım iş gücü ve TC vatandaşları olmak üzere, adanın kuzeyine hatırı sayılır bir insan akını oldu. Türkiye'den gelenler, özellikle de Türkiye'nin Güneydoğu'sundan gelenler tarafından adaya, Sami ve Arap tarzında ek spesyaliteler getirilmiştir. Bu spesyalitelerden en önemlisi, şimdilerde restoranlarda turistlere Türk pizzası olarak sunulan, anavatani Suriye'de *lahma bi ajeen* (Arapça'da hamurlu kıyma) olarak bilinen, ve çok sevilen *lahmacundur*.

Dipnotlar

¹ Örneğin 10. yıl seyyahı Mukaddasi şu yorumda bulunur: "Qubrus (Kıbrıs) kalabalıkşehirlerle doludur ve çok büyük miktarlardaki emtiaları, orada üretilen eşya ve mallarınedeniyle, Müslümanlara, oradaki ticaretlerinde çok avantajlar sağlar. Bu denizlerde hangi ulus egemense, ada da onun kontrolündedir. (Cobham (transl.), 1908, s.5). Bir başka Samihalk olan Yahudilerin adadaki mevcudiyeti 12. yüzyılda yaşamış bir başka seyyah Tudelalı Haham Benjamin tarafından da şu sözlerle teyid edilir: "Bu adadaki 'Rabbani' Yahudilerin yanı sıra, 'Kaphrosein' ya da 'Cyprian' (Kıbrıslı) denen karşıcı bir Yahudiler topluluğu var. Bunlar epikürücü olup, gelenekçi Yahudiler tarafından afaroz edilmişlerdir" (y.a.g.e.).

² Bir dava, Lefkoşa'nın 'zimmisi' Yakimo tarafından Halep tüccarlarından 'Ali bin'Abdullah aleyhine getirildi. İddiaya göre, bin Abdullah, üzerinde anlaşılardan daha az miktarda tütsü tedarik etmişti. Başka davalar, Kahire, Selanik, Anadolu ve öteki yerlerden gelen tüccarlar tarafından getirildi (Jennings, 1993, s. 335-337).

Kaynakça

Arberry, A.J. (transl.), 1939. "A Baghdad Cookery Book", *Mamic Culture*, vol. 13, no. 1, pp. 21-47, 189-214.

Balletto, Laura, 1995. "Ethnic Groups, Cross-Social and Cross-Cultural Contacts on 15th Century Cyprus", *Mediterranean Historical Review*, vol. 10, no. 1-2, pp. 35-48.

Cobham (transl.), Claude Delaval, 1908. *Excerpta Cypria*. Cambridge: Cambridge University Press.

Davidson, Alan, 1999. *The Oxford Companion to Food*. New York: Oxford University Press

Davies, Gilli, 1990. *The Taste of Cyprus*. London: Intenworld.

Gazioglu, Ahmet C., 1990. *The Turksin Cyprus*. London: K. Rüstem and Brother.

Hill, Sir George, 1972 (1940). *History of Cyprus*.

Volume L Cambridge: Cambridge University Press.

Hourani, Guita G., 1998. "A Reading in the History of the Maronites of Cyprus", *Journal of Maronite Studies*, vol. 2, pp. 1-12.

Islamoglu, Mahmut, 1981. *Türk Mutfağı Sempozuyumu Bildirileri*. Ankara: Ankara University.

Jacoby, David, 1984. "The Rise of a New Emporium in the Eastern Mediterranean", *Meletai kai Ypomnemata*, vol. 1, pp. 143-179.

Jeffrey, Geo., O.B.E., F.S.A, 1973. *Cyprus Under an English King in 12th Century*. London: Zeno.

Jenkins, R.J.H 1953. "Cyprus Between Byzantium and islam, AD, 688-965", pp. 1006-1014 in George E. Mylonas & Doris Raymond ed. *Studies Presented to David Moore Robinson on His Seventieth Birthday, Volume II*. Saint Louis: Washington University.

Jennings, Ronald C., 1993. *Christtans and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*. New York: New York University Press.

Roden, Claudia, 1985. *A New Book of Middle Eastern Book*. Harmondsworth: Penguin.

Roden, Claudia, 1997. *The Book ofjmesh Food*. London: ViMng.

Tannahill, Reay, 1973. *Food in History*. London: Penguin.

Toussaint-Samat, Maguelonne, 1992. *A History of Food*. Oxford: Blackwell.

Wright, Clifford, 1999. *A Mediterranean Feast*. New York: WMAC.

Bildiri:

Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim (1878-1967) Kıbrıs Türk halkının yetiştirdiği doktorlardan biridir. Onun 1909 yılında kaleme aldığı anıları " Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim - Anı - Yaşantı" adlı kitabı Eylül 2001 ayında yayımlandı.¹ Yukarıdaki başlık "Anı-Yaşantı" adlı kitabın 81. sayfasındaki bir paragraftan alıntı. Bu sözleri, mani olarak "Kıbrıs Teknik Okulu" öğrencileri borularla, trampetlerle tempo tutup, hep bir ağızdan sözlü olarak söyleyerek, bütün mahalle ve çarşıları dolarak, Lefkoşa'daki okulda ürettikleri eşyaları satmak için tezgah açtıkları yerlerde söylüyorlardı. Belirlenen sloganlar "*Ey Kıbrıs Türkleri uyanınız! Bu ahiret uykusundan kalkınız! Eğitim-öğretme, okullara önem veriniz! Çocuklarınıza sanat öğretiniz! Alış veriş ediniz! Helal para kazanınız! Mal satmayınız! Zengin olunuz! Sizi kurtaracak bunlardan başka hiçbir çare yoktur! Yaşasın hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet, yaşasın Osmanlılar!*" sözlerinden oluşmaktadır.

"Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim Anı-Yaşantı" adlı kitabı günümüz Türkçesine uyarlayan kültür adamı, şair Harid Fedai. -Yayımlayan Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim ve eşi Sabiha Lokman Hekim Sağlık Vakfı - 89 sayfa, İstanbul 2001 baskısı.

Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim 1878 yılında Baf kazasına bağlı Stavrogonno (Aydoğan). Köyünde dünyaya geldi. İlkokulun ilk yıllarını köyünde okumuş, geri kalan öğrenimini Baf Medresesi, Leymosun Medresesi, Beyrut İdadisi, İstanbul Çengelköy Tıbbiyesi, ardından Askeri Tıbbiye'yi bitirerek doktor olmuştur (1901). Daha sonra İstanbul'da Tıbbiye-i Şahane'de Emraz-i Dahiliye (İç hastalıkları) Eftal (Çocuk Sağlığı) Muallim Muavini'ne getirildi. Jön Türk cereyanına kapıldığından Yemen'e gönderilmek üzere iken Avrupa'ya kaçmış ve 1904 yılında genç bir doktor olarak Kıbrıs'a gelmişti. Onun Kıbrıs'a gelmesi, doğduğu topraklarda hizmet etmek istemesi Kıbrıs Türk'ü için büyük bir şanstı. Nitekim öyle de oldu. Kıbrıs'a gelmesiyle özverili çalışmalarda bulundu. Yaptığı kalkınma planında o yıllarda Kıbrıs'ta yaşayan ve sorumlu mevkiide olan Türklere, halktan ileri gelen-

lere, varlıklı kişilere, aile reislerine yol gösterdi, ışık tuttu. Bu yoldaki düşüncelerini uygulamaya koydu. Eğitime önem verdi, var olan ilkokul, ortaokul ve liselerin yanısıra yüksekokullar açıldı ve özellikle o yıllarda Türkiye'de bile olmayan gece dil okullarını açtı (sayfa 155). Bunların yanında Osmanlı Dil Okulu Kıbrıs Teknik Okulu (s. 127) ve Eğitim Okulu'nu açtı. Öğrenciler okulda yatılı ve yatısız olarak öğrenim görüyordu. Teknik Okul uygulamalıydı. Burada öğrenciler el becerisi kazanıyor, sanat öğreniyordu. O yıllarda Kıbrıs Türk halkı arasında teknik adam eksikliği vardı ve bu okullarla bu ihtiyaç büyük ölçüde giderildi. Dr. Hafız Cemal Kıbrıslı Türk öğrencileri yurt dışına yüksek tahsile göndermek için girişimde bulundu ve başarılı oldu. Kıbrıs Cemiyet-i Hariciye-i İslamiyesi (Kıbrıs İslam Yardım Derneği) adlı derneği kurdu. Osmanlılığa önem verirdi. O yıllarda sanatta Kıbrıs Türkleri'nden çok önde olan Rumlar'a ihtiyaç kalmaması için uğraşması gerektiğini vurguladı (s.127), İslam Gazetesi'ni çıkardı. Yatılı hastane kurdu, haftada bir kez hastaları ücretsiz muayene etti. Eczaneler hastalara çok fahiş fiyatta ilaç satardı. Bazı doktorların birlikte çalıştığı ve ortak olduğu eczanelerde vardı. Halkı fiyat yönünden korumak ve maliyetine, çok az kârla ilaç satın almalarını sağlamak için bir eczane ile anlaştı. Böylelikle 3 kuruşluk ilacı 15 kuruşa satanlara engel oldu.

Harid Fedai, Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim, ANI-YAŞANTI, 2001, İstanbul, Ek-7 Sayfa - 140-141'den alıntı.

Sergideki Teknik Okul Ürünleri

Sergide olan Teknik Okul ürünleri ile çeşitleri aşağıdadır: Süslü, nakışlı, türlü kilimler, seccadeler, halılar; büyük ve küçük ölçüde köylü ve öküz heybeleri; boyanmış iplikler; 'Zilli' denilen mühraplı namazlıklar; ayakları torna ile yapılmış türlü türlü masalar (trabeza'lar); süslü ve dolaplı yazı masaları; kahve tütün sehpaları; çubuklu masalar; üç ayaklı orta masası; gayet süslü gelin masaları; küçük boyda elbise dolabı; boro, camlı kütüphane; camekanlı banko'lar; çıkırık, iğ, türlü türlü tütün takım, çubuğu; büyük ölçüde köylü iskemlesi, çocuk sandalyesi, döner iskemle, yataklı sandalye; por-

tatif karyola; büyük ve küçük ölçüde bezli ve portatif iskemle, parmaklı ve telli sandalye; portatif masalar; 'çekmeceli dolaplar; türlü türlü açıklar; fare tuzakları; gergefeler; para kutuları; tenekeli ve tenekesiz sandıklar, nalınlar, türlü türlü tel kafesler, sineklikler; köylü ve kentli şipşipleri, kuntura, potin, mest, kalloş, iskarpin, köylü ve Freng çizmesi; Kıbrıs Teknik Okulu öğrencilerinin askeri ve gayet süslü, resmi üniformaları, Mülkiye üniforması; ipek boyunbağı; kolalanmış gömlek ve yakalar; üç ayaklı demir masalar; her türlü çekiç ve keserler; nal ve nal çivisi; maşalar, bıçaklar; gümüşlü, kalaylı tel bilezikler; banyoluk; türlü türlü maşrapalar, ibrikler, çaydanlıklar, semaverler; kuş kafesleri; lavmanolar; köy kandilleri, fenerler; demir kazanlar, çamaşır leğenleri; çinko musluklar (takımı ile), çinkodan su mahfazaları, su destileri, sulamak için çinko kaplar; sobalar, demir kürek, soba kürekleri; türlü cevzeler, kahve ve şeker kutuları, helvacı kutuları; yuvarlak, dörtköşe, kapaklı mangallar; sürtecek (rende); Avrupa taklidi süt kapları; hallaç bağı; okul çantaları, bavul; bakkal küreği; çinko kalbur; yemek iskemlesi.

Dr. Hafız Cemal'in karşılaştığı engeller de vardı. Bunlardan bazıları çıkarlarına halkın çıkarlarını önde tutmayı, kendi çıkarlarını önemsemeyip halkın bilinçlenmesini istemeyen softalardı. Bu arada birkaç eczacı da insan sağlığıyla yakından ilgili bu meslekte hastanın belini büken fahiş fiyatları artık istedikleri gibi alamayacaklarından ona karşı cephe almışlardı. Yine başka sanat dallarını yürüten kişilerle Sünihat gazetesi de ona karşı cephe almıştı. Yapılanlar küçümseniyordu. Lokman Hekim ise yolundan şaşmamış İngiliz ve Fransız sömürgelerinde teknik okullarda okutulmakta olan 9 kitabı tercüme ederek kendi matbaasında basmış ve öğrencilere sunmuştur. Lokman Hekim önüne konan engellere karşı çok dayanıklı ve özverili çalışmıştı. Ona engel olmak isteyenler öğretmen ve öğrencileri okuldaki hizmetlerinden binbir dalevera ile kaçırıyorlardı. İlk önce kliniğinde, veremli hastalar tedavi görür diye ev sahibine giderek kliniğin boşaltılmasını sağladılar. Sünihat gazetesi muhalifler yazılarını acımasızca sürdürmekteydi. Sonuçta nifakçılar, kıskançlar bütün servetini Kıbrıs için harcayan bu çalışkan genç doktoru da bezdirip adadan ayrılmasını sağladılar. **Burada**

onun Kalkınma Planı'nda yer alan 102 maddeden birkaçını yazarak Dr. Hafız Cemal Lokman Hekim'in çoğu şimdi bile geçerli olan Kalkınma Planı'nda belirlediği maddelerini aktarıyoruz.

(Madde 2) Şimdilik Mağusa, İskele, Leymosun, Burada ayrıca içerisinde söyleyeyim (Kırk yıllık Leymosun yakın geçmişten buyana Limasol, yine halk ağzının ve resmi yazılışların Lefkoşa'sı Lefkoşe ile Mağusa'nın adları Magosa olarak anılmaktadır. Halbuki bu adlar resmi kayıtlarda da Leymosun, Gazi Mağusa, Lefkoşa olarak kayıtlıdır. A.S.) Baf, Girne, Lefke, Poli kasabalarına erkek ve kızlar için ayrı ayrı birer ortaokul (Rüştiye) açmalı. 5-10 sene sonra da Akaça Peristeronası, Vadili, Galatya (Mehmetçik), Evdim (Ya da Aleyhthora), Köfünye (Geçitkale), Malya ve Tatlısu köylerine birer ortaokul açılmalıdır (s. 16).

(Madde 10) Kazanç getiren önemli sanatların tümünün Rumların elinde olduğu Türklerin elinde ise sıradan basit işler olduğu (s. 162).

(Madde 26) Şimdilik Lefkoşa ve kaza merkezleri ile Poli Lefke kasabaları ve Karpaz ve Mesarya köyleri için yerli birer hekim ve eczacı, avukat, diplomat ebe yetiştirilmesine halkın nefes almak kadar bir gereksinimi olduğu. (s. 166).

(Madde 34) Basının önemi ve Türklerin bir gazetesine karşılık Rumların 15 adet gazete yayınladığı (s.167).

(Madde 37) Kavanin Meclisi (Yasama Meclisi - Şimdiki Meclis anlamında)'ne seçilecek üyelerin erkl, yabancı dil bilen, etkin, iyiniyetli, vicdanlı, dine, milletine bağlı beylerden seçmeliyiz. Yan tutucu, ortalığı birbirine katıcı, kinci ve bencil kişiler bu önemli meclise asla seçilmemelidir (s.168).

(Madde 40) Enosis kesinlikle reddedilmeli.

(Madde 41) Rum boyunduruğu altına asla girilmemelidir (s. 169)

(Madde 43) İngilizlerle gelen idareyle Rumların

fuhuşa düşkünlükleri yüzünden evlenmeye geç kalmaları, çoğu kız babalarının 'ağırlık' istemeleri yüzünden epey gencin zamanı geldiğinde evlenemediklerinden dolayı ahlaksızlığın artması ve bu halde bulunan gençlerin salgın hastalıklara tutulup çocuk yapma özelliğini yitirmeleri; her Rum karısının arkasında yarım hatta bir düzine çocuk koştığı halde Türk kadınlarımızın hemen çoğu bir iki çocuk doğurduktan sonra artık keyiflerini tamam çatmak için isteyerek düşük yapmaları.

Zaten bir çok genç frengi ve belsoğukluğuna tutulup tam bir tedavi göremediklerinden çoğunun çocuğu olmadığı ve nüfus azalmasının başgöstermesidir.

(Madde 80) Kıbrıs, İngilizlere geçici kiralandı biz Osmanlılara bakalım diye vurgulamaktadır (s. 177).

(Madde 84) Bilinçlenip milli duyguları yaymak için kulüpler oluşturmali. Avrupa kulüpleri örnek alınmalıdır (s; 179).

(Madde 87) Kıbrıs eğitim-öğretim komisyonları daima İstanbul'daki Eğitim Bakanlığı'nın programlarına göre okullara şekil vermeğe çaba göstermelidir. Ancak en önemlisi Türkçe, İngilizce, Rumca ve hatta Fransızca dillerinin en iyi şekilde öğretilmesine son derecede titizlik gösterilmelidir.

(Madde 88) Kıbrıs Türkleri pek iyi bilmelidirler ki İngilizlerden ve Rumlardan kendilerine hayır ve menfaat yoktur. Bununla birlikte dünyanın - sözde - en özgürlük yanlısı görünen İngilizlerin bahsettiği özgürlük ortamından, eğitim-öğretiminden ve bilgi-kültüründen meşru bir tarzda ve en geniş ölçüde manen-maddeten yararlanmağa çalışmalıdırlar. Ancak bu sayede iktisadi savaşı kazanıp yok olma felaketinden kurtulabilirler.

(Madde 89) Zengin ve dindar olan yurtsever insanlarımızın batmamak, harab olmamak, milleti dinen ve manen yüceltmek, İslamlık ve Osmanlılığın sonsuza dek kalıcılığını sağlamak ve üstlenmek üzere kutsal camilere, milletin yararı için bağışlayıp vakfedegeldik-

leri binlerce malın gelirinden, vakfiye şartlarına göre, en iyi şekilde yararlanabilmek ancak dayanışma ile mümkündür.

(Madde 91) Kendi çocukları yüksek öğrenime gitmeyen zengin ailelerin çocuklarının yerine bu aileler iki fakir çocuk okutmali (s. 181).

(Madde 92) Mallarını satmak zorunluluğunda kalan bazı Türkler'in mallarını Evkaf bedellerini ödemek koşuluyla Evkaf almahdır. (s.182) *Madde 92'yi aynen allta sunuyoruz.*

(Madde 92) Binlerce köylü ve kasabalı Türkün, taşınmaz mallar Rum tüccarların vekaleti (haczi) altında bulunduğundan ve bunlar satıldıkça, Türklerin züğürtlükten dolayı. Rumların ellerine düşüklerinden ve bu gidişle gelecekte bütün mallarımızın onlara geçeceğinden Evkaf Sandığı, Ey tam Sandığı gibi kuruluşlardan onlara kredi vermekle mallarının kendilerinde kalması sağlanabilir. Yine satmak durumunda kalanlar olacaksa da onlarınkilerini Evkaf, bedellerini ödeyerek alabilmelidir. Bu taktirde mal bir din kuruluşunun eline geçmiş, satamayacağına göre de yine bizde kalmış oluyor.

(Madde 96) Evkaf bütçesinden her sene birlerce lira alan Rum ustalarının yerlerine geçmek üzere dışarıdan mimarlar getirterek bu sayede birçok yerli mimarın yetiştirilmesine çaba gösterilmelidir.

(Madde 97) Kıbrıs Türkleri eğer eğitim-öğretime, çağıel okullarla medreselere, yeni metotlarla donanmış tarıma, en temel sanayi ve ticarete, basına, mal-mülk sahibi olmağa, mal satmamağa, zengin olmağa, masrafsızca tez evlenerek çocuklarını çoğaltmağa, milli konularda daima birlik ve dayanışmaya, Rum vatandaşlarımızla daima iyi geçinmeğe; ancak kalkınmak ve milletin geleceğini sağlamak konularında daima toplum çıkarlarını ön planda tutmağa; saltanat, özgürlük ve meşrutiyet idaresiyle elele yürüyen Yüce Halifelik Makamına her zaman bağlı ve itaatkar olmağa gönülden çalışılıp gereken önem verilmezse 50-100-150 sene sonra Ada Türklerinin durumu pek fena olacaktır-Allah Korusun!

(Madde 98) Evkaf İdaresi tarafından her yeni inşaat için sarf olunan binlerce lira Rum mimarlarının ellerine düşüğünden; Arabistan'dan Mısır'dan mükemmel iki usta getirilerek bunların yanlarına her kaza merkezinden beşer adam verilip eğitimleri tamamlandıktan sonra bunlar yine kendi kazalarına gönderilmelidir. Bu kez de onların yanlarında zamanla yeni elemanlar yetişecektir.

(Madde 99) Evkaf Dairesinin, masraflarını millet sandığından karşılamak üzere, kaza merkezlerindeki okullardan birinci ve ikinci derece ile mezunları alıp İstanbul, Londra ve Paris'e göndererek hekim, avukat, eczacı, ebe, mühendis, tarım uzmanı yetiştirmesine; hatta önemli sanat dallarında bu gençlere eğitim-öğretim olanağı sağlamasına gereksinim vardır. Mezuniyetlerinin ardından bunları Ada'ya getirmekle de Evkaf Dairesi yükümlü bulunacaktır.

(Madde 100) Şimdiki halde Evkaf Dairesinin kalkınmayı hedefleyen, geleceği düşünen bazı uygulamaları varsa da; Lefkoşa' ve de hatta her kaza merkezinde her iki yılda bir seçimle oluşturulacak birer Evkaf komisyonu ya da meclisinin katkılarıyla muhteşem Evkaf murahhaslarının (delegelerinin) işleri daha da kolaylaşacaktır.

Kalkınma Planı'nın son 102. maddesinin yer aldığı 184. sayfadaki öneri ise; Türkler el ve gönül birliğiyle milli hedeflerini gözleyerek gece ve gündüz çalışmaları önerilmekte ve bu böyle olursa 5 - 10 - 50 yıl sonra kalkınmanın en üst düzeyine ulaşılabilecektir. Ama aksine, şimdiki gibi bilgisizlik, beceriksizlik, bölünmüşlük v.s devam ederse ve iş bu Kalkınma Programı'nda önerilenler gibi hareket edilmezse; ada Türklerinin; çökmüş hayatları ve yakın tarihlerinin karanlık gelecekleri ve saygıları için şimdiden birer hazin Fatiha okumak-
hğimiz gerekecektir inancındayım diye yazmaktadır.

Ve yine son paragrafta da: Yüce Tanrı bütün İslamları koruyup muhafaza buyursun amin!

Ey Kıbrıs Türkleri, uyanınız!

Bu ahiret uykusundan

kalkınız!..”

Dr. Hafız Cemal Lokman hekim, şahane bir kişiydi. O Kıbrıs Türk'ü için çok uğraştı. Aneak adını ve yaptıklarını şimdilerde belki de çok az kimse bilmektedir. O önerilerini, 100 yıl önceki düşüncelerini gerçekleştirebilmek için kendi cebinden binlerce altın harcadı. O nedenle yakın tarihimizin ve ona emek verenleri okuyup bilmemiz, unutmamamız bir görevdir.

Oysa tarihimizdeki sosyal ve ekonomik etkinlikleri de öğrenip bilmesi, bir Kalkınma Planı çerçevesinde el birliğiyle çalışması gerekmektedir. Dr. Hafız Cemal Lokman hekim'in yararlı çalışmalarını zaman zaman yazarlarımız çoktur. Lokman Hekim hakkında çalışma yapanlarımıza bazılarını şunlardır. Sempozyum sonrasında yayınlanacak bildiri kitapçığında yer alması için buraya listeliyorum.

Dr. Fazıl Küçük'ün "Evkaf'ın Kayıtsız, Şartsız Toplumuna Devri-Teslimi, 56 Yıl Süren Kavga" Lefkoşa 1999, Sayfa 12-19. (3 Haziran 1974 ile 8 Ağustos 1974 tarihli Halkın Sesi gazetesindeki seri yazılardan, alıntı yapılarak Altay SAYIL tarafından kitaplaştırılmıştır.)

Ahmet An, "Dr. Hafız Cemal Lokman Hekim", araştırma yazısı, Kıbrıslı Dergisi, Ocak 1997, Sayfa 68-69

Harid Fedai Bey'in "Kıbrıs Sanayi Mektebi" (Milli Eğitim Yayınları sayı 40) adlı kitabı, Ankara, 1997

Harid Fedai, "Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim", Anı-Yaşantı, 1909 günümüz Türkçesine uyarlama, İstanbul 2001

"İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler" Sempozyumu (Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim-Mehmet Aziz Bey, Dr.Alpay Kalemi, 12-14 Kasım 2001 tarihinde, Doğu Akdeniz Üniversitesinde, D.A.Ü.-KAM (Kıbrıs Araştırma Merkezi) tarafından düzenlenen sempozyum'da onlara akademisyen araştırma yapıp sempozyumda iki gün Lokman Hekim hakkında bildiri sunuldu.

Altay Sayıl, "Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim DİYOR KI", 14-15-16 Ocak 2002 tarihlerinde, Halkın Sesi gazetesinde, üç gün yayınlanan seri yazı.

Dr. Hasan Topal, "Dr. Hafız Cemal Lokmanhekimin Kültürel ve Edebi Kimliği", adlı Çanakakale 18 Mart Üniversitesinde, 16-17 Ekim 2004'te düzenlenen

Edebiyat Kongresinde, sunulan bildiri.

Ve diğer yazılı kaynaklarda yer alan onlarca makale ve araştırma yazıları bizlere Dr. Hafız Cemal hakkında bilgi vermektedir.

Dr. Hafız Cemalin yirmiyeye yakın Sağlık ve Eğitim konulu yayınlanmış eseri vardır. Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim, Anı-Yaşantı adlı, kitabın 89. sayfasında, Harid Fedai, Lokman Hekimin eserlerini şöyle sıralar:

Mükemmel Hifzû's- Sıhha-i Umumiye : 9 Kitap

Yeni ve Mükemmel Usul-i Ziraat : 4 Kitap

Yeni Fotoğrafçılık : 2 Kitap

Royal Star : IV. Kitap, I. Kısım (İngilizce Hükümet İmtihanı için)

Rumca Alfavidarion'un Tercüme ve Miftahı
Gülünçlü İbret-Amiz Hikayeler (Müdür-zade Ahmet Nuri Bey tarafından tercümesi yapılan 2 Kitap)

Lokmanhekim'in Kıbrıs'taki serüveni 4-5 yıl sürdü. 89 yaşına kadar yaşadı. Yaşamı süresince 1950'li yıllara hatta 1963 olaylarına kadar Kıbrıs'a geldi ve hastalarını tedavi etti. Daha sonra yaşlılığı Kıbrıs'a gelmesini engelledi.

3 Kasım 1930 tarihinde Kıbrıs'ı ziyaret eden Lokman Hekim, anı fotoğrafında. Fotoğraflıklar: Önde oturanlar soldan 1. Dr. Pertev Zühtüade, 2. Dr. Hafız Cemal, 3. Diş tabibi Dr. Adnan Hakkı Arka sıra soldan birinci: Mühendis Necdet Hacıbulgur (Gutşesera)

Sonuca gelmeden burada,

Dr. Fazıl Küçük'e, Dr. Hafız Cemal için Halkın Sesi

gazetesinde yer verdiğinden, Harid Fedai Bey'e bizler bu şahane adamın anılarını "Anı-Yaşantı" adlı eserinde aktardığı için ve bu konuda diğer kalem oynatanlara teşekkür ederiz, sağolsunlar. Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim'in hayatı; anıları bizlerin tarihinin bir parçasıdır. Herkesin okumasını öneririm.

Sözlerimi ise Dr. Fazıl Küçük'ün Halkın Sesi gazetesinde 8-9 Haziran 1974 tarihinde saptadığı unutulmuş değerlerimiz için 1974 yılı Haziran ayındaki yazısının dört paragrafını da alarak bildirmeye son veriyorum. "O halde neden Kıbrıs Türk'ü yüz yıla yakın bir zamandır bütün zindeliğini, gücünü, imanını, moralini, bozmadan şerefli kimseler olarak yaşayabilmıştır? Bunları araştırdığımız zaman göreceğiz ki, bu mübrem ihtiyaçları verebilen eller toplum üzerinden eksilmemiştir. Kimlerdi bu besleyiciler? İşte bunları bilenimiz yok. Bana kalırsa 1878'den bu yana birçok fedailer, vatanperverler, bayrak ve millet aşkı ile yanan kimseler, kendilerini hertürlü tehlikeye atarak uğraşmış, didinmiş ve onların öncülüğü bugünkü toplumu meydana getirebilmiştir. Bunlar mücadeleye atılırken, bir kahraman gibi ortada dolaşmak istemedi. Boy göstermedi. Ben yaptım, ben yapıyorum diye de, bağırıp çağırmadı. Onlar sessiz sedasız sükunet içinde vazifelerini yerine getirdiler. Yanıbaşlarındaki yardımcılarında bayrağı teslim ettiler. Onu teslim alanlar aynı yolda yürüdü. İstikamet değiştirmediler bunun sonucudur ki bugün dindik bir toplum ayakta duruyor. Kimlerdir bu isimsiz kahramanlar. Bilen yok. İşte bizler için yüzkırtarıcı bir ihmal, bir suç olduğunu kabul etmek yerinde olur.

Milletler tarihleri ile yaşar. Tarihi yapan yine milletin, toplumun gösterdiği feragat, kahramanlık ve fedakarlıktır. Bunları yapanları da nesillere duyurmak, tanıtmak, yine o milletin mensuplarının görevidir. Kıbrıs Türk'ü olarak bunu yaptık mı, maalesef hayır. Ne acıdır ki 307 sene ırk, din, mezhep gözetmeksizin adalet ve müsavat dağıtan ecdadımızın yaptıklarını bile dile getiremedik. En ufak bir eseri eş dost gözleri önüne seremedik.

Kendi evlatlarımıza Kıbrıs tarihini öğretmek zahmetine katlanmadık, neler yaptığımızı söyleyemedik.

Başımız dara geldiğinde birkaç İngiliz, Fransız'ın yazdığı tarihlerden me hazlar alarak onlardan faydalanmak yolunu tuttuk. Bizlere en bayağı şekilde hücum edenlere ilmi cevaplar bulmaktan aciz kaldık. Bir taraf hayali buluşlar ile ortaya çıkarken, haklı durumda olmamıza rağmen sükutu tercih ettik. Bu günahı kimin boynuna asabiliriz? Hepimizin. Fakat başta iktidarlar. Bu öyle bir iştir ki fertlerin başarması imkansızdır. Bunları ancak kurulacak heyetler başarabilir. Büyük çalışmalarla ihtiyacı olan bir iştir. Bu güne kadar yapamadık ve hala da bir kıpırdayış görülüyor ortada.

Bundan birkaç sene evvel Tarih Kurumu diye bir teşekkül ortaya çıktı. Çok sevinmiştik. Dört yüz senelik tarihimizin bilinmeyen birçok tarafları gün ışığına çıkacak, bir taraftan Türk çocuğu dedelerinin hizmetlerini öğrenirken, diğer taraftan yabancılar da, ulu orta kalem yürütmekten vazgeçmiş olacaktı. Ne yazık ki bugüne kadar bekledik. Görebildiğimiz, toplantılarda hepimizin ezberlediği cümlelerin yerlerini değiştirerek iki sayfa kağıt üzerinde toplayabildiklerini bir defa daha tekrarlamak, bunun yanında okullara yardımcı dersler diye, şahısların methüsenasını yapan ve fakir fukara çocukların fahiş bir fiyata satın almak mecburiyetinde bırakıldığı kitapçıklar olmuştur.

Her ne kadar yardımcı kitaplar çocuğa, her bakımdan fayda sağladığı inkar edilemez bir hakikat ise de, bunlar Hükümetler tarafından dağıtılır. Hiçbir yerde bahusus ilkokul ve orta okullarda mecburi satış yoktur. Alabilen vardır parası olmayan da çok.

Görenler varsa, eserler çıkmış ise bizi de haberdar edecek olanlara minnettar kalacağız. Bizim burada Tarih Kurumunu itham etmek aklımızdan geçmiyor. Haklı tarafları çok. Tarih kurumunun bütün azaları müfettişler ve öğretmenlerdir. Bunların bir taraftan vazifeye devamı, diğer taraftan araştırmalara girişmeleri imkansızdır. Evvelce de söylemiş ve istemiştik. Bu kimselerden birkaçını ödenekli izinli olarak vazifeli kılmak şarttır.

Tekrar mevzumuz dönerken, bu vatanın bir ferdi olarak, her vatandaşın hissettiği acıyı ben de duymaktayım. Bu topraklar için en mukaddes varlıklarını feda edenlerin, mezar taşları ortadan kalkar, naçiz vücutları bir avuç toprak olurken, onların isimlerinden bile habersiz kalmak, katlandıkları müşkülâtın büyüklüğü karşısında onlara minnet borcumuzu ödememe herhalde şerefli, medeni bir cemaat için yüz karasıdır.

(Dr. Fazıl Küçük'ün anlatısı burada bitmektedir)

DR. HAFIZ CEMAL LOKMANHEKİM'İN ANLATISI

Alıntı : Özker Yaşın, "Nevzat ve Ben", İstanbul 1997, sayfa 223-225

"Önce şunu söyleyeyim. Ben gerçekten hafız'ım. Daha onyaşında iken Kuran-ı Kerim'i ezberlemeye başladım. On iki yaşına basınca Baf kasabasının camisinde imtihana girdim. Müderrislerin huzurunda Kur'an okuyarak hafız oldum.

Çocukluğum büyük sıkıntılar içerisinde geçti. Baf medresesinde yatıp kalkardım. Yakacak ışığım olmadığı için gece sokağa çıkıp belediyenin petrol lambaları altında durarak kitap okurdum. Mehtap olduğu gecelerde belediye, sokak lambalarını yakmazdı. O zaman da medresenin yanındaki kahvenin camından dışarı sızan petrol lambasının ışığından yararlanıp elimdeki kitabı okumaya çalışırdım.

Yüzünü hiç hatırlamadığım rahmetli pederden miras olarak altmış para gündelik kalmıştı bana. Bunu mümkün olduğunca tutumlu kullanarak karnımı doyuruyordum. Ek masraflar çıktığı günlerde veya hamama gittiğimde yiyecek alamaz, aç kalırdım. O zaman bol bol su içer ve portakal kabuğu yerdim.

Baf kasabasında geçirdiğim yoksul çocukluktan sonra Leymosun'a gittim. Bir mektepte kalfalık yapmaya başladım. Geceleri mektepte yatıyordum. Yazık ki bu rahatlık fazla uzun sürmedi. Teftiş için gelen bir müfettiş, mektepte yatıp kalkmamı engelledi. Yatağımı mezarlığa götürdüm. Bir hafta minber altında geceledim. Daha sonra yakındaki caminin minaresinin konik

kısmı içerisinde mezarlıktan çıkardığım tahtaları çakarak kendime barınacak bir yer yaptım. Burada bir buçuk sene kaldım.

Daha sonra Leymosun'dan Beyrut'a gittim. İdadi mektebinde okudum. Oradan İstanbul'a geldim. Cebimde metelik yoktu. Köprü altında, park kanepelerinde yatıp uyudum. Yılmadım, yüksek tahsil yapmak için her türlü sıkıntıya katlandım. Hamallık yaptım. Sokak sokak dolaşım meyve, sebze sattım. Askeri Tıbbiye'ye girdim. Burayı başarı ile bitirince bir süre Miralay Salih Bey'in yanında çalıştım. Sonra ver elini Avrupa'ya...

Avrupa'da neler gördüm, neler yaşadım. Mesleğimde ilerlemek için çok çalıştım, çok uğraştım. Avrupa'da kalsaydım kolay yükselir, rahat bir hayat sürerdim. Yapamadım. Aklımda hep Kıbrıs vardı. Kıbrıs'a dönerek halkıma hizmet etmek istiyordum. Yirminci asrın ilk yıllarında Kıbrıs'a geldim.

Kıbrıs'ta başımdan neler geçmedi, neler? Bunları şimdi tek tek anlatmaya kalksam saatler sürer. Bütün niyetim orada yaşayan Türklere yararlı olma. Avrupada kaldığım yıllarda, o medeni insanların yaşayışlarına hep imrenir, benim doğduğum o güzel adanın insanları niçin böyle yaşamazlar, diye düşünür ve marazlanırdım. Kıbrıslı Türklerin de Avrupalılar gibi yaşamalarını istedim. Bunun çaresi sanayide ilerlemektir. Cehaletten kurtulmaktır.

Lefkoşaya gelince bir Sanayi Mektebi açtım. Bu mektebi, Türk çocuklarını okutup sanatkar yetiştirmek fikriyle hiçbir kimseden en küçük bir yardım görmeden, kendi kesemden binlerce İngiliz lirası sarfederek açmıştım. Avrupa'da çalışıp biriktirdiğim bütün paramı bu iş için harcamıştım.

Açtığım Kıbrıs Sanayi Mektebi yüzünden başıma gelmedik bela kalmadı. Bu mektep sayesinde ki, Kıbrıslı Türkleri yakından tanımak fırsatını buldum. Okuttuğum dersler, tertiplemediğim sergiler, Kıbrıstaki Rumlar ve İngilizler tarafından çok beğenilip takdir edilirken, Kıbrıslı Türkler bana düşman kesildiler.

Bunları söylemek çok ağırıma gidiyor ama, yine de söylemem gerekiyor. Söylemeyip hakikatleri saklamamın faydası olmaz. Kıbrıslı Türklerin «çekememezlik hastalığı» çok büyüktür. İflah olmaz bir hastalıktır. İçlerinden biri çıkararak faydalı işler yaparsa kıskanırlar. O insanı ezip yok etmek için ellerinden gelen her kötülüğü yaparlar. Bugün Kıbrıslı Türkler içerisinde adını duyurmuş, mesleğinde zirveye çıkmış birçok sanatçı, bilim adamı, ticaret adamı sayabilirim. Ancak bunların hepsi Kıbrıs'ın dışında yaşamaktadır. Kıbrıs'tan kaçmışlardır. Daha doğrusu doğdukları yerden kaçmaları için kendilerine her kötülük yapılmıştır.

Geçen gün Kıbrıs'tan gelen HÜRSÖZ ile ATEŞ gazetelerinde Canon Newham'ın ölüm haberini derin teesürle okudum. Bu zat büyük bir eğitimci idi. Maarif Müdürü ve Müfettişi olarak Ada halkına tam kırkaltı sene hizmet verdi. Yaptığı güzide hizmetler, Kıbrıs Maarif Tarihine altın harflerle yazılmaya layıktır. Kıbrıs Türk okullarının tevsii ve intizarına çok çalışmıştır. Kırkbeş sene evvel Lefkoşa'da açtığı İngiliz Mektebi'nde Türk, Rum birçok genci yetiştirmiştir. Kıbrıs hükümetinin bütün dairelerinde, polis idaresinde ve müsteşarlıkta, büyük işler görerek en yüksek mevkilere kadar çıkan Türk ve Rum memurlar hep onun sayesinde muvaffak olmuşlardır. Bu mektepten yetişenlerin çoğu İngiltere ve Amerika'da çok büyük işler başarmışlardır.

Canon Newham, benim de feyizkar hocamdı. Çünkü 1905 yılında zayıf olan İngilizcemi ilerletmek için kendisinden bir müddet ders almıştım. Yukarıda sözünü ettiğim Kıbrıs Sanayi Mektebi'ni Newham'ı tanıyıştımdan iki sene sonra 1907'de kurdum. Hey gidi günler hey! Şimdi 1947'de olduğumuza göre aradan kırk sene geçmiş...

Kıbrıs Sanayi Mektebini açtıktan bir sene sonra okulda tertiplemediğim sergiye Newham da geldi. Okulda talebelerimin yaptığı eşyaları dikkatle inceledi. Bütün atölyeleri gezdi. Nasıl çalışıldığını, neler öğretildiğini gördü. Sergiden ayrılırken elimi sıkarak: «Sizi tebrik ederim Dr. Hafız Cemal. Pek büyük bir işe sarıldınız. Bu

gibi müesseseleri ancak krallar ve büyük hükümetler kurup yaşatırlar. Çünkü onların mali olanakları sınırsızdır. Siz yalnız kendi kesenizden harcama yaparak böyle büyük bir işe girmişsiniz. Hayran oldum. Bu işte muvaffak olursanız, Kıbrıs işadamlarına çok esaslı hizmet yapmış olacaksınız» demişti.

Daha sonra hiç okuma yazma bilmeyen Lefkoşa'daki Türk halkına Türkçe okutmak ve gençlere İngilizce ve Rumca öğretmek için açtığım Gece Mektebi 'ne de teftişe gelmiş ve beni tebrik etmişti.

Sarayönü Meydan'ında Ramazan Bayramında açtığım «Sanayi Sergisi»ni ziyaret eden Newham, birçok eşya satın alarak beni ve talebelerimi sevindirmiş ve ayrılrken elimi sıkarak: «Çalışmalarınıza hayran kaldım. Gayretlerinizin devam etmesini istiyorum!» demişti.

Heyhat ki heyhat! Benim Lefkoşa'da Sanat Mektebi'ni devam ettirmem Ferhat'ın dağı delip su getirmesinden daha zor bir iş oldu. Binlerce zorlukla çarpışa çarpışa beş sene dayanabildim. Kıbrıslı Türkler mektebimi kapattırmak için akla gelen her kötülüğü yaptılar. İnanması güçtür ama, mektebe gidip gelirken arkamdan tenেকে çaldılar, «deli doktor» diye bağırıyorlar. Halkın rağbetsizliği, zenginlerin himayesizliği ve bir takım inanç sahiplerinin çekememezlikleri neticesinde hastalandım. Yaptığım işi devam ettirmemin imkansız olduğunu kavrayınca bir «hazin fatiha!» ile Sanat Mektebi'mi kapattım.

Dr. Hafız Cemal'in Anı-Yaşantı adlı kitap'ta Teknik Okulunun ödül ve kapanış töreni için yaptığı çağrı şöyle:

Teknik Okulunun Ödül ve Kapanış Töreni çağrısı İlan

Bi-mennihi 'l-kerim, alafranga Nisanın on sekizinci Pazar günü öğleden sonra alafranga saat 03.00'te Kıbrıs Teknik Okulunun son ödül töreni ile son kez kapanış töreni yapılacağından vatandaş dostlarımız ve okulun karşıtlarını bile bu üzüntülü durumu görmeye çağırız.

Hemşerilerimizin bu son çağrımıza lütfen katılmalarını dileriz.

Sabır Allah'tandır.

1 Nisan, 1909

Kıbrıs Teknik Okulu Kurucu ve Müdürü
İslam Gazetesi Sahip ve Başyazarı
Doktor Hafız Cemal

Ahntı : Harid Fedai, «Kıbrıs Sanayi Mektebi»,
K.K.T.C. Milli Eğitim Kültür Bakanlığı yayınları,
40. Kitap 1997 Ek II, Sayı 50-54

«Kıbrıs Osmanlıları'na Son Hediye-i Acizanem
«Ey Muhterem Vatandaşlar!

«Kıbrıs'a geldiğim şu dört buçuk sene zarfında zannederim ki ekser evkat-ı acizanemi, servet ve nukad-ı kemteranemden birçoğunu menafi-i milliye ve Osmaniyeye uğruna sarfettim. Bu keyfiyeti ihtimal ki vicdanlı düşmanlarımız bile itiraf eder.

«Mesail-i sıhhiyenin ta'mimi için vukubulan teşebbüsât ve faaliyetlerimiz, risaleler, kitaplar, nutuklar vesaitiyle olan neşriyatımız -iyice tevsi ettiği halde- akim kaldı. Bütün Ada Müslümanlarını muhakkak bir mahv ü inkırazdan tahlis ve pek parlak ve emniyet -baħşa bir vadi-i istikbal ve saadet-i hale sevk ederek beş on sene sonra şu ümmet-i merhume-i cezireye taze hayat bahşetmek üzere acizane tesis ettiğim Kıbrıs Cemiyet-i Hayriyye-i İslamiyesi'ni birtakım hafiyelerle bazı edani, 'Jön cemiyet-i fesadiyesi,(1) namını vererek darmadağın ettiler.

«Bu bedbaht Ada Müslümanlarına 10-15 sene sonra birçok İslam hekim, avukat, eczacı ve ebeler yetiştirmekle beraber bir de leyli sanayi mektebi güşadını temin eyleyip fakr u sefaletle müstağrak olmuş şu biçare ehalemizden birçok erbab-ı maarif ve sanayi hız-ara-yı husul olacaktı. Her Müslüman ayda bir kuruş vermekle ne olurdu? İşte en nihayet şu ehemm ü milli müers seyi de mahv ü nabud ettiler.

«Ey Hemşeriler! .

«Birçok gençleri, orta yaşlıları, geceleyn zuhuru melhuz ahlaksızlıktan, oyundan, kumardan menederek kendilerini, evlatlarını tarik-i maarif ve medeniyet-i hakikiyeye, ittihad ve ittifaka celb ü cezbetmek için

güşad ettiğim Osmanlı Lisan Mektebi'ni ve 400 ü müteceviz talebisini devre-i istibdadde 'Jön mektebi' namını veren alçak hafiyelerinizle birçok vicdansızlarınız bozmadı mı?

"Efkâr-ı acizanemiz, Lefkoşe'deki Osmanlı lisan Mektebi tarz ve programında cezirenin her kasaba ve köylerinde 'gece mektepleri' açtırmak ve bütün ehaliyi daire-i itlihad ve maarife sevk etmek idi. Acaba gündüzün meşgul olan her genç ve orta yaşlılar, din ü diyanetlerini belledikten sonra Arapça, Farisice, Rumca, İngilizce, Fransızca lisanlarından herhangiisini tahsil etmiş ola idi millet için günah mı idi?

"Bir takım kasaba ve birçok köylerde gece mektepleri güşad ettirdiğimiz halde bu fâideli müesseseleri ne için kapatmağa çalıştınız?

"Ey Muhterem Osmanlılar!

"Kıymettar hayatınıza hakim ve cimri olan Rum eczacılarının bi-aman pençelerinden, tahakkümlerinden, istikbalde afak-ı İsmaliyetle dehşet nûma-yı zuhûr olması mehzû olan şâibedar ve beiki de semnak-i sehav pare-i inkırâz ve tahribden milleti ebediyen kurtarmak için devr-i Hamidi-i cehennemide inan-ı ehali ile tıbbiye-i mülkiyede eczacılık tahsil ederek Kıbrıs avdet etmek üzere sabık Ser Hakimü's-Şer'i Osman Nuri Efendi'nin tavsiyemeleriyle Der Saadet'e gönderilen iki muktedit talebeyi, 'Jönlere mensupturlar, evrak-ı muzıire tevzii için husus; gönderildiler, gibi birçok iftiralarla, müste'ar namlarla kendilerine mektuplar yazdırarak en nihayet Kıbrıs redd ü iade edilmelerine bir takım hafiyelerle edani, sebebiet vermişti. İşte o efendiler dört sene evvel mektebe girmiş olsa idiler, şimdi Lefkoşe'de ve diğer bu kaza merkezlerinde bir 'Müslüman eczahanesi' açılarak milletin en büyük ihtiyacı kısmen tasfiye edilmiş olacaktır.

"Müsebbibler acaba şimdi pişman olmadılar mı?

"Ey Vatandaşlar!

"Her milletin ruhu, mayeü'l-hayatı olan 'maarif ve sanayii' temin ederek evlad-ı vatani, fukarayı Müslümini tese'ülден, dilencilikten, hizmetçilikten; Rumların, İngilizlerin sille-i te'dbirlerinden cendere-i muzika-i maşetlerinden; hasıl- i kelim namerdiere arz-

ı iftiyaçtan ebediyyen kutlararak emin bir istikbal-i partev-bar hazırlayacağı müselle-i erbab-ı insaf ve vicdan olan Kıbrıs Sanayi Mektebi'ni de maarif ve sanayi düşmanı bulunan birtakım 'yadigarlar' en nihayet bozmağa muvaffak oldular. Acaba o müstebidlerin cezay-ı sezarlarını adalet-i ilahiye vermeyecek mi? Yalnız başıma koskoca bir sanayi-i esasiyenin en lüzumlu alat u edavatını, makinelerini müceddeden celb ü iştirâ edip bunca terekkiyat ü ma'mulatını binlerce İslam ve ecanib reyü'l-yakın müşade ve takdir ettikleri halde yüzlerce hiyle ve desiselerle birçok talebeyi dam-ı iğfale düşürerek ve sanayi mamulatını zerre kadar sattırmamak gibi alçaklıkları hangi sahibi-i vicdan ve hamiyet görür de kan ağlamaz?!?

"Hissiyat-ı Osmaniyeyi ikaz ederek sekene-i Müslime-i cezireyi itihade, alem-i İslamiyete, terakki ve te'aliye, hürriyete, vadi-i ulûm u fûnüne; ticaret, ziraat, maarif ve sanayie teşvik için iki sene intişar etmiş İslam gazetesi ile balaya dercettiğim teşebbüsât-ı müfide ve milliyet ve Sanayi Mektebi için Kıbrıs'a geldim geleli cem'an yekün 4366 (dört bin üç yüz altmış altı) lira kadar sarfiyatta bulunduğumu yevmiye defterlerimizde erbab-ı tedkikat tasdik eder zannedirim.

Bir milletin menafii namına Sanayi Mektebi'nde her lirayı onluk yerine sayarcasına sarfederek mahza evladot vatanın terakkiyat ve lekemmûlat-ı fikriyelerini temin için ibraz-ı fedakari ve sarf-ı mesa'i ile güzarende-i eyyam ü leyal olduğumuz halde, teessüf ederiz ki hakiki bir himaye görmedikten başka birtakım vatan ve millet hainlerinin tezyifatına giriftar olduğumuz halde zerre kadar fütür u ye's getirmeyerek tamam dört sene kemal-i ciddiyet ve faaliyetle sabr ü sebat etik.

"Öyle ya! Bütün Kıbrıs Müslümanları şevahid-i adiledirler ki, Sünûhat gazetesi, Sanayi Mektebi ve aleyhimizde 70-80 gazetesini birtakım müfteriyat, tahkirat, yalan dolan ile doldurduğu ve binlerce ehali şifâhen ve tahriren müracaat ederek onlara ibret-amiz, darbe-engiz cevap vermeliğimizi teşvik ve teklif etmişlerse de, ceride-i acizane mizi leke-dar ve telvis etmemek için cevap vermeğe hiçbir zaman, zerre kadar tenezzül etmedik.

"İşte bu kadar seneden beridir ki Sühühât'ın ismini ilk defa olarak yazmağa mecbur oldum. Çünkü Sanayi Mektebi'ni bozdurmağa birinci sebep Sühühât, Sadreddin, hey'et ve tevabiidir. Doğrusu, hiç olmazsa 60 talebe Sanayi Mektebi'ne muntazamen devam edip de yapılan eşyayı, ehâlimiz, çarşıya nisbeten, daha ucuzca satın almış olaydılar Mekteb-i Sanayi hiçbir zaman kapanmazdı! Fakat mamulâtı almadıktan başka satın alınmaması için bazı 'yadigarların' bir takımlarına para vererek köylülere almaktan menetmeleri, talebenin gece ve gündüz arkalarına düşerek yüz türlü tezviratla kaçırılmaları ve sanayi mamulâtının müşterisizlikle dolayı çürüyüp, sıçanların yiyip telef olması gibi ahval-i pür-melal karşısında buldukça nasıl sabrî sebat edilebilirdi?

"Hasıl-ı kelam: Kıbrıs'ın hemen umum kasaba ve köylerini gezip İslam, Rum, İngiliz, Ermeni, Yahudi, Protestan, Maronid, Katolik, Maltız akvamından-mukayyed olduğu üzere-112, 465 eşhas, muayene ve tedavi ettiğimizi, ve ahval-i umumiye-i mahalliye-yi, ihtiyacat-ı mühimme-i İslamiye-yi gereği gibi acizane müşahade ve tedkik ettiğimden, Ada'da İslamlarımızın te'min-i istikbaline medar olacağına kat'iyen emin olduğum cihetle son defa olmak üzere efkar-ı acizenemi muhterem vatandaşlarımıza hulesalen arz ü ityane vicdanen mecburiyet hissederek 'Kıbrıs Osmanlıları'na Mahsus Parlak İstikbal Programındaki son kitabı mı da işbu kitaba ilave ettim.

"Şu kadar var ki her iki kitabın tab'ı esnasında me'yusiyetten birkaç ay hasta yattığımdan maatteessüf tashih edemediğimi ve bundan dolayı birçok sehv ü hata-yı mürettib bulunduğunu bilahare gördüğümden kariin-i kiramin afvlarını istirham ederek hatm-i güftar-ı nazîci eylerim. Ve minallahü müstean."

1325 Kıbrıslı (Baflı)

1909 Doktor Hafız Cemal.

Dr. Hafız Cemal'den Avukat Nevzat Karagil'e verdiği ilginç öğütler de şöyle:

Alıntı: Özker Yaşın Nevzat ve Ben, İstanbul 1997, Sayfa 229-230

Vatanım, Cumhuriyeti sev!

Millî hakimiyetin kıymetini bil!

*Fakirlere, düşkünlere yardım et!
Sevabın kıymetini bil!
Zıyasız, karanlık yerde okuma!
Göz nurunun kıymetini bil!
Abur cubur şeyler yeme, içme!
Midenin kıymetini bil!
Faydasız yere sarfiyatlarda bulunma!
Zürriyetin kıymetini bil!
Rakı, konyak, şarap içme!
Canının kıymetini bil!
Her söze kızma, aldırma, darılma!
Soğukkanlılığın faydasını bil!
Ağaçları kesme, etrafını kirletme!
Tabiatın kıymetini bil!
Geceleri uykusuz kalıp eğlenme!
Hayatın kıymetini bil!
Her memleketi gez, dolaş, gör!
Seyahatin kıymetini bil!
Boş yere kafa yorma, kötümser olma!
Dimağının, beyninin kıymetini bil!
Sigarayı ağzına koyma!
Ciğerlerinin kıymetini bil!
Lüzumsuz yere ayakta durma!
Bacaklarının kıymetini bil!
Bir işi yapmadan iyice düşün!
Muhakeme ve temyizün kıymetini bil!
"Para parayı getirir" sözünü unutma!
Alış verişin kıymetini bil!
Paralarını yere gömme, küfletme!
Bankanın, faizin kıymetini bil!
Boş yere onluk sarfetme!
Paranın kıymetini bil!
Cahil, tembel kalarak uşak olma!
İlmin, sanatın kıymetini bil!
Boş yere yorulup hastalanma,
Vücutunun kıymetini bil!
Devamlı yardım görmek istersen,
Komşunun kıymetini bil!*

¹ *Harid Fedai, Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim, ANI-YAŞANTI, 2001, İstanbul, Ek-7 Sayfa - 140-141'den alıntı.*

Soğuk Savaş Dönemi İle AB Kurumsallaşmasının Halkbilimine Etkileri

Özkan YIKICI*

Ülkemiz sistem içi bir denge durumuna geldi fakat ne yazık ki bu konumda olan bir yerde hem zengin materyal olması gerekirken, bu koşul yoktur. Dahası bizde kültür genelde eskiye özlem veya öğünme ideolojisi gibi faktörlerde hapsoldü. Yemek dans denirken özellikle sosyal siyasal konumuna çıkmak adeta öcü korkusu oldu.

Bilimsel alanda ise teorik analiz yapma eksiklikler nedeniyle konu sadece olay gibi konularla tartışılmaya çalışılır. Bu nedenle olaylarda da kendi kendine sansür gibi etkenlerde olunca, hiçbir zaman süreçler tam algılanmadı. Ülkemiz bir yanda soğuk savaş kurallarının kurumsal en acımasız yıkılışları ile üretkenlik ve yaratıcılık gibi norumları da yaşamından silme aşamasına gelince en basit hayat kurallarında korkan kirlili ilişkilerle beslenen bir kültürlenmeye ulaştı. Çok basit olarak bu tartışılan sistemde bizim de nasıl üretimden koparıma gerçeğini soğuk savaşta onca acı, sosyal olay yaşanmasına rağmen ne sanatsal ne de anonim eserlerin çıkmamasını yakalarız. Bu eksiklikler sonucu ben en can alıcı bu noktada dahi hala konuya genel bakma eksiklikleri, süreci doğru tahlil edememe gibi olgulardan dolayı sorunu biraz

olsa da belgeselleştirmek için inceledim. Hele de bu ikilemede gerek bireysel davranışlar gerekse kurumsal yaklaşımlar sonucu oldukça kolay malzeme ortamı varken. Konuya biraz genel biraz da yerel katkılarla inceleyerek konuşulmayan kültürel ayakla da tamamlamak isterim.

Ülkemiz iki genel siyasal kıskacıta duruyor. Bu bunalımlarla, depremlerle bir rotaya oturacak veya oluşacak kimi etkenlerle hazırlanan dış dinamiklerle yeni bir sosyal yürüneye oturacaktır. Bu nedenle bu iki yapıyı sorgulamak, çeşitlilik kurallıyla incelemek gerekirdi. Ben işte bunu yapmaya çalıştım.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ İLE AB KURUMSALLAŞMASININ HALK KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ

Yaşamımız, değim yerinde ise tam da ikili bir kavşakta bulunuyor. Bir yanda kurumsal yapıyla eski dönemle, gelinen noktada dış siyasal dalga arasında bulunuyor. Böylesi sosyal koşullarda sosyal dinamik etkisinin etkisiz olması da önemli bir eksiklik olmaktadır. Bunun yanında oluşan eski olgularla yeni norumsal farklar ve yanlış kurallar sonucu da konunun

geçeri gibi tartışılmasının da engelidir. Bilimsel düşünüş yerine araziler doğrunun yerine hep merkeze yakın söylemin temel olması, uluslararasıyla yüzleşmemesi, genel bakış yerine tek tek dar anlayışın oluşu gibi faktörlerin olması sonucu, önemli sosyal aşamada hep eksiklikler oluşuyor.

Ülkemiz varılan noktada iki temel sistemin normlarıyla karşı karşıya. Soğuk savaş ve AB projeli ilkeleri eskinin kurumsal konumu ile sosyal sığrama ikilemi olarak da yorumlanacak sosyal yelpazelerdir oluşan. Zengin değerlendirme ortamı bilgisel akışlar yaratması gereken bu ortam ne yazık ki bize has olgular sonucu pek de istenen düşünsel patlamalar yaratmadı. Sadece bilinen ve beyinlerde hapsedilen bazı bilgileri konuşulur hale taşıdı.

Uluslararasılaşan ilişki konumu ve ekonomik açık Pazar gibi olgular artık olguyu kapalı şekilde değil, genel yaklaşımla yerele yansıma şeklinde ele almayı getirdi. Tartışırken genel sistem işleyişi, açık kültür yapısı ve yerel yansımasını birlikte ele almak gerekir. Bu nedenle konuya girmeden bazı temel kuralları belirtmek konu bakımından önemlidir.

Günümüzde siyaset, sosyal ve kültürel ekonomi hangi kuram irdelenirken muhakkak sistemin kapitalist olduğunu, bunun da uluslararasılaşan sermaye aşaması olup da ona göre kurumsallaşan konumunda olduğumuzu unutmamak gerekir.

Sistem aynı olsa da seçenekler de sadece karşıt sistem konumu değil sistem içi az gelişmişlikten gelişmişliğe dek uzanan çeşitli konumların varlık noktasını unutmadan da ele almak gerekir.

Bunun sonucunda da değişim sadece sistem arası değil değişen sistem içi siyasetler veya sistem içi yerinden başka kesite sıçrayarak da sosyal değişimler olunur.

Konumuza başlık olan bildiri sistem içi iki genel siyasal sosyal kurumsallaşma olup evrensel olan bu düşünsel kurumsallaşmanın halk üzerindeki etkileridir. Bu nedenle konu sistem içi iki ayrı uygulamaların kurumsallaşma kitlesel etkisi olarak kültürlendi. İkinci nokta ise unutulmaması gerekir ki ülkemiz sistem içinde geri kalmış konumda olması sonucu bu etkilerden olumsuzluklar daha fazla oluyor. Bu nedenle

sunulan iki yapı aynı zamanda da sosyal bir açılım sıçraması olmaktadır. Bir diğer nokta ise ne kadar yanlış olursa olsun, eğer bir anlayış kurumsal hale gelir. Sosyal davranış olursa köklenir ve direnç noktası olur.

Açık toplum ilişkisi, evrenselleşen sermaye kuramı ve sistemleşen siyaset sonucu yerel gelişmelerde oluşan boşluk ve tıkaçlarda, dış etkenler bu boşlukları doldurur. Sistemsel kurallar içselleşip kendi boyutunda şekillenir. Böylelikle hem evrensel hem de yerel karışımı

bir sosyal yapı oluşur.

Yukarıda özetlenen ilkeler bize istesek de istemesek de sonuçta bir sistemsel yer, evrensel değer ilkeleri kurumsallaştırır. Bu da sistemsel değişim veya gelişme sonucu bize de şu veya bu şekilde yansır. Nasıl ki teknolojik gelişme tüketiciden yeni ilişkilere dek uzanan yeni değerler oluştururlar ilgili teknolojiyi biz yapmasak da bunu tüketen birey olup ürünlerini ve avantajlarını kullanırız.

Konumuzun alanı olan iki kuram soğuk savaş ve AB sisteminin iki uluslararasılaşan yaşama kurumsallaşmasıdır. Bunlar bir birinin devamı gibidir. Sistemin gelişmesiyle oluşan siyasal sosyal yaşam tarzları olup kurumsallaşarak kendilerine has değerler oluşturdular. Tek ortak noktaları kapitalist sistemin uygulanan yaşam felsefesi olmalarıdır. Özellikle son yıllarda bu iki sosyal yapının çatışan sosyal birer seçenek olarak da karşımızdadır.

Her iki kuram da yaşama geçerken insanlarda kitlesel değerlerle sosyal duruş, siyasal kurumsallaşma olarak yerleşti. Bunu anlamak için de genel temel unsurları iyice kavramak gerekir. Hele de Kıbrıs gibi bir ülkede konu gündeme geliyorsa buna bir de az gelişmişlikle oluşan olumsuzluklar da eklenmelidir. Soğuk savaş dönemi denilince ikinci paylaşım sonucunda seksenlere dek uzanan döneme verilen isimlerden biridir. Gerek siyasal gerek ekonomik gerekse sorgulanmayan kültürel etkileri, oluştu. Soğuk savaş diye anılan siyasal ilişkiler Devlet kurumsallaşmalar ve kitlesel sosyal davranışlı kültürler oluştu. Sistemsel ulaşılan bu ilişkiler toplumdaki topluma etkileri değişik oldu. Ülkenin konumu sosyal kurumların etkisi, karşıt düşüncelerin örgütlenme durumu ve devlet

toplum ilişkisi gibi etkenler bu düşüncenin yerleşmesini etkiledi. Ayrıca ülkeler arası ilişkilerde gelişmiş geri kalmış bağımlı idare eden kuralı etkilerin yaygınlık norumunu belirliyordu.

Soğuk savaş kurumsallaşması bir biri ile keşişen iki temel kurumsallaşma olgusuna dayanır. Birincisi karşı sistem düşmanlık ilkesi, ikincisi bunun sonucu içsel baskı uygulanmasıyla sosyal gelişmeyi engelleme. Bu iki etken dondurma ve otoriteleşen hem devletsel hem de sistemsel bir oluşum gerçekleştirdi. Soğuk savaş sosyal olgusunu belki de en iyi ifadeleyen Amerikan Mc Carter olup ellilerde bunun temelini attı. Şüphe, korku kitlesi ile devletsel ilişki ağında, merkezin sosyal açılımlarda sol paranoyası sonucu sivil toplumdan sosyal ifadelerle dek uzanan bir yasaklama, temizleme kuramı getirdi. Böylelikle eğitimde dahi sivil toplum, sol, sosyal hak, sınıf gibi kavramların bilinmesi dahi tehlikeli görüldü. Özellikle yeni bağımsız olan devletlerde otoriter kurumsallaşma öne çıkarıldı. Sivil açılımlar hep engellendi böylelikle merkezde kurumsallaşma her ne kadar hükümet gibi olgular varsa da istihbarat, militarizm, gibi unsurlar güç odağı oldu. Merkez denetimli paramiliter unsurlar oluşturup bu ilişkilerle şimdilerde çok konuşulan karanlık kirli ilişkilerin derin devlet denilen kuramı oluştu. Karşıt tehtidi giderek iç baskı olayı haline gelip içsel sosyal dokulara dek uzadı. Azınlık olgusu demokratik oluşum ve birey hakları hep karşıt düşman mekanizmasına takılarak engellendi. Otorite, sorunları örtüp hep eldeki karşı düşman olgusuyla donduruldu.

Özetlenen bu yeni sosyal konum özellikle geri kalmış ülkelerde oldukça ikili yıkıcılık yarattı. Bu hem sosyal gelişmeyi hem de varolan, eskiden gelen sorunları otoriteyle dondurup sonuçta oluşan militarist yapıyla yeni sosyal yıkımlar da yaratıldı. Tabii buna bir de nüfus mücadelesi de eklenerek hep karanlık hesaplı olaylar oynandı duruldu.

Şüphesiz bu uygulamalar hem bireysel hem de sosyal bir çok yıkımlar yarattı. Hele de hakların gelişmediği bizim gibi yerlerde merkezi otoriteyle bir çok yeni olumsuzluklar da oluşturması normaldir. Tabii bunlar da normal bir yaşam gibi sosyal davranış

haline geldi. Hele de sosyal boşluk olan bir ortamda yerleşmeleri daha kolay oldu.

Soğuk savaş kurumsallaşması ile halk kültürüne oldukça etkileri oldu. Bizi yakinen ilgilendiren az gelişmiş ülkelere oldukça hem sosyal hem de psikolojik etkileri oldu. Bu gibi ülkelerde etkili olması, sosyal kurumsallaşma toplumsal alanda oluşmaması ve eski koşullardan kalma olumsuzluklar sonucu sosyal gelişme olmaması sonucu daha etkili olundu. Çünkü oluşan sosyal boşluk ve gelişme konumu sonucu etkilenme daha kolay olundu. Tabii geri kalmışlıkla otorite de birleşince işler yoluna girdi.

Soğuk savaş döneminde genel etkilerle yöresel etkiler oldukça yaşandı. Bu uygun olan psikolojik durumdan sosyal boşluğa dek yaşandı. Bu etkiler var olan boşluk ve gerici unsurların bir anlamda otoriter bir doldurmayla sistemin temel kuralları sayesinde oluşturuldu.

Etkiler iki şekilde oluştu. Birincisi bazı halk geleneklerini aralar merkezi siyaset yelpazesine sokarak kurumsallaşma, ikincisi de sistemin temel anlayışını halka dikte ederek yapıldı.

Halkların belirli kimlikleri yaşam değerleri vardır. Bu etnik dini gibi inançlı simgesel önemi olanlar da vardır. Halk kültüründeki davranışta sosyal değerler de inançların önemi önemlidir. Hele de sömürge olan ülkelerde etnik ve dini etkenler kendini koruma adına daha bir sarılman öğelerdir.

Sosyal muhalefetin sınıfsal ve sivil toplum düzeyinde oluşmayan toplumlarda bu fenomenler daha bir derin etkileri vardır. Soğuk savaş siyasal oluşumunda bu etkenler giderek bir merkezi konuma taşınarak hem otoriter baskının hem de sosyal gelişmenin engellenmesinde kullanılan olgu olundu.

Milli ve dini kurallar adeta devletin resmi siyasetini koruyan sentez oldu. Bu sosyal etkiler giderek toplulum açılımına engel olarak merkezlerde kullanıldı. En küçük sosyal talepe var olan paranoya korkusu nedeniyle hep karşıt düşmanlık damgası vuruldu. Anımsayın tüm basit seçenekler talepler dahi hep dine karşı milli olmayan olaylar diye kitlelere merkez uygulatıp baskı mekanizmalarını kullandı. Adeta devlet toplum ilişkisinde bu halk değerlerini

merkeze alarak topluma karşı kullanmaya başlayarak kitlesel bir hareket noktası oluşturuldu.

Varolan halk inançlarının sosyal örgütsüz olması nedeniyle daha da olumsuz koşullarda gelişmesini de yaşıyordu. Bu durum ideolojik olarak kullanarak otorite olma kadar, yeni bir takım sistemsel açılımlarda da kullanılıyordu. Bu gibi değerler kutsal ve tabusal olmaları da onları merkez kutsallık kuralıyla yanlış yerlerde kullanarak, yeni yeni sistemsel zirhlar oluşturuldu.

Milli normlar kullanılarak paramiliter yapılarla devleti koruma adına oluşumlar oluşturularak kullanıldılar. Bunlar milli simgeyle korkuyu karanlıkla örterek bir çok provakasyon olayından suikaste, sosyal gelişmeyi engellemeden kirli işlere dek bu kuruluşlar yer aldı.

Halk düzeyinde olan değerler sosyal bir gelişmeye dinamik bir gelişmeye uğramadığı ve sistemsel siyaseti merkezi uzantılı korumak ideolojisine indirilmesi sonucu bu normlar tutucu gerici bir karaktere uğrayarak, halka karşı baskı argümanlar oldular.

Gelişmeler ister istemezde sosyal bir boşlukla boşaltılan toplumsal boyutu otoriteyle doldurarak, giderek merkez kul ilişkisi gibi ters geri bir sosyal yapı oluşturuldu. Artık kutsal ve benlik ifadesi olup yaşama yansıyan din veya milli kriter artık devletin toplumu denetleyen ve devlet içi kirli ilişkilerin örtüldüğü bir maske oldu. Böylelikle bir kutsallık da kültürel bir koruma da sağlandı. Ayrıca halka da merkez eksenli bir yelpazeye de çekilerek oluşacak toplum sosyal gelişmesinde bir potansiyel oluşturuldu. İkinci ayak olgusuna gelince esasen ilgili sistemin kurumsallaşmasıyla halkta oldukça etkili değerler sosyal davranış veya hayat biçimi haline geldi. Bu belki de kakalizm genelinde en karanlık olguların psikolojiden normal davranışa dek yaşanan dönemdir. Çünkü karşıt düşman kuramı ile iç sosyal dinamik özdeşlik sonucu görülmeyen gizli hesaplarla tutumlarla yaşanan bir ilişki ağı kurumsal oluşumu olarak soğuk savaş olgusu konuşuluyor. İnsanlara kendi kurallarını, baskı, psikolojik bombardıman, ve kayırma gibi kriterlerle oluşturuldu. Bu da kitlesel değer-

lerde halka oldukça tutucu korkan, güvensiz tartışmalı değerleri yarattı. Çok basit bazı değerleri vurgulayım. Hain olmak, satılmış konumda suçlanmak, herkesten kuşkulananak, her iyi gelişmeden hatta bilgi edinmeden endişeli olmak, bazı basit kavramlar adeta öcü olması. Hiç, dikkat ettiniz mi? Birakin sosyalist veya anti sistemci olmayı. Bu dönemde sivil toplum, sosyal açılım, demokratikleşme veya daha da basit bilinen bir bilgiyi aktarmak dahil korku yaratan bir kuraldır. Hemen karşıt işbirliği olmak hain ihanet gibi suçlularla karşılaşsınız. Üçüncü dünya ülkelerinde demokratik gelişmelerin olmaması sonucu, bu kurallar daha acımasız işledi. Otoritenin mutlak etkisi sonucu oldukça halk düzeyinde kırıcı etkiler yarattı. Hem korkan hem de devlete karşıtan korkan bir konuma geldiler. Bu durum sosyal gelişmeleri dondurup otoriter yaşamlı bir kültür oluştu. Merkezler halka iki şekilde etki yaptı. Birincisi direk baskı yaparak kendi yöüngesinde tutma. Bu yasaklar, işkence, karanlık öldürmeler ve dışlamak gibi uygulamalarla toplumu merkeze de endekslenirdi. Yarattılan karşıt düşmanlık hep kitleleri kendi konularına dönmeyi engelledi. Durmadan düşman üretimler onun hep iç muhalefet konumuyla bağdaştırıldı. Bilgisizlik devlete bağlılık gibi kurallar hep vurgulanarak etkiler yapıldı. Oluşan yapılarda ki kurumsal militarist istihbarat gibi kurumların hem etkin hem de dokunulmaz olması ve derin devlet gibi oluşumlar sonuçta halk düzeyinde olumsuz bir çok değeri kökleştirdi. Özellikle korkma ve bilmeme gibi iki olgu bakışlarda hep etkili olundu. Psikolojik olarak da eğitimden, yayına dek her alanda kullanıldı. Herkesin düşman olduğu, herkesten korkma devletin kutsal olduğu, diğer unsurlara da güvenmeme hep öğretildi. Beğinelere kazılan düşünce oldu. Oluşan bu kurallar, mafya, kirli ilişkiler, gibi kurumsal olguları güçlendirdi. Yolsuzluk ekonomilerine can veren damarlar oluştu. Bir ikinci dünya ilişkisi de oluşarak halkın kafasına kazıldı. Kara para, torpileşme gibi sonuçta bu sistemin en basit sonuçları oldu. Adamızın bu dönemi yaşarken kendi toplumsal çatışmalarını da birlikte taşıdı. Bu döneme sosyal yapılanış eksikli sonucu bu soğuk savaş kültürü çok acı yaşandı. Güvenmeme, korkma, bilinmek iste-

meme, devlete karşı muhtaç olunamama, yolsuzluk torpil ilişkileri, adeta birer bulgu gibi karşımızdadır. Karşıt diye suçlanan ve dönüp iç muhalefete karşı kullanma halen yapılan basit siyasal bir argumandır. Kullanılan argümanlar basit de olsa aynı metodlardır. Hain satılmış bunun en basit olanlarıdır. Psikolojik propoganda mekanizması hala soğuk savaş kuralı olup korkutmayla kazanma ilkesinde bulunuyor. Hala özel olarak sosyal bilimlerde resmi ideolojili ve bilimsel ayırımı vardır. Millinin ırklaştığı, dinin fanatikleştirildiği, insanın kayırmacılıkla bulunduğu soğuk savaş hem varolanı dondurarak sosyal bir süreci geride uğrattı. Hem de bir çok gerici unsuru yeniden tarihe sunarak insani bir tahrip yaparak geçiyor.

Kısaca, soğuk savaş döneminde özellikle 3. dünya ülkelerinde sosyal koşullar nedeniyle daha kırıncı etkiler yapıldı. Kurumsal olarak otoriter, psikolojik karşıtan iç muhalife tehdit algılatılması ve merkezi eksen ilkesi sonucu halk kültüründe hem oluşan davranış hem de boşluklar nedeniyle korku, güvensizlikle güce yakın kurallar yerleşti. Bu durum sivil açılımdan varolan eski geleneksel değer sistemleri ikileminde bir korku olgusu oluştu. Kıbrıs ve öзде bizim toplumda ise, bir yanda geleneksel kültür kopması, sömürge klasiklikten kopma ve sistemel dönemi geliş ve sonucu bu dönemde oldukça sosyal olumsuzluklar yaşandı. Toplumsal çatışmalarda sistemsel soğuk savaş kuralları sonucu yeniye açılım olmadan korku gibi psikolojik etkiler adeta sosyal davranış oldu. Merkeze endekslenme gibi olaylarla sonuçta isteyen sosyal açılımda olmadı. Sonuçta biz de sosyal kurumlaşma ve dinamiksel eksiklikler nedeniyle bu dönemin kültürel yapısı kurumsallaşarak köleşti. Adeta bu kurallar siyasal tavır sosyal davranış olup hem merkez birey ilişkisi hem de sosyal ilişkilerde davranış oldu. Kapitalist sistem neo liberal sistem siyasetine geçerken, soğuk savaş dönemi de giderek ortadan kalktı. Sovyet blokunun dağılmasıyla birlikte artık yeni siyaset kurumlaşması sistemleşti.

Bir yanda dondurulan sorunlar yeniden gündemleşirken, diğer tarafta da yeni serbest piyasa kuralları ile uygulanmayan evrensel kurallar uluslararasılaşan bir yapıyla gündeme geldi. Bu gelişmeler hem yerel

hem de genel sistemde etkiler olmaya başladı. Az gelişmiş ülkeler hem eski sömürge sorunlarla hem de yeni evrensel kurlarla boğuşmaya başlar. Bu gelişmeler halk düzeyinde etkiler yarattı. Dondurulan değerlerle yeni koşullar gelişiyse yeni değerler davranışlar da geldi. Yeni açılımla hem merkezi hem de bireysel değişimler oldu. Artık merkez devlet yetkileriyle değil sistemin gereği devlet üstü kurumsal yapılar oluştu. Bu arada bazı yetkilerde bireye topluma doğru açıldı. Merkezi otorite devletten ikili bir kayışla genişledi. Bu da hem bireysel sosyal hem de evrensel yeni kimliksel açılımlar getirdi. Ülkeler giderek ekonomik veya başka amaçlı üst örgütlenmelere girdi. Piyasa serbestleşerek sistemsel karakteristik buldu. Gelişen bireysellik sosyal hakların etkin olduğu yerlerde gerileme yaratırken, geri kalmış kul ilişkisi olan yerlerde adeta sıçrama gibi sosyal faktör oldu. Soğuk savaş döneminde AET yapısıyla oluşan avrupadaki yapılaşma ta yeni dönemde yeni kriterlerle kurumsal değerlerle AB olarak genişledi. Siyasal sosyal bir proje oldu. Kültürel siyasal ve ekonomik üst kurumsal bir oluşuma yöneldi. Fakat bu sadece avrupada değil Latin Amerika, Afrika gibi yerlerde de aynı ivme yaşanmaya başladı. Artık giderek başta ekonomi olmak üzere devletler sistemi düzenleyici organları oluyor. İMF dünya bankası, ekonomide birçok uluslararası mahkeme ve kültürel örgütler sistemin evrensel değerleri için gündemde. Projelerle artık sadece devlet değil sivil toplumlar da gelişti. Yukarıda özetlenen bu yeni dönem yeni kuralları da getirdi. Yetersiz olunanlar yerini geri kalmış değerler veya yabancılaşma gibi unsurlar doldurdu. Bireysel konumdan mafya gibi olumsuz yapılara dek yeni koşulları etkileyiye çehreler de değişmeye başladı. Artık örneğin mafyalar uyuşturucudan insan ticaretine, fuhuş sektörüne doğru açılımlar yaptı. Hatta eski merkezi bir çok yapı mafyalaşarak yeni dönemde yer bulmaya çalışıyor.

AB devlet sütü oluşan ve bir sistemsel olup, yöresel kimlik ifadesi olma çabasında, bu nedenle siyasi ekonomik ilkelere kadar, bir de yeni değerler kurumsallaşması amacındadır. Bu nedenle bazı bütünleşmelerde kimi halklar için sosyal sıçrama olarak da yaşanır. Özellikle geri kalmış yerler için bu geçerlidir.

İlgili devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları yapıda bir çok etmenin sentezi vardır. Merkezi anlayışlar ve sistemsel genel kurallar yanında, bir de bu ülkelerde sosyal örgütlerin güçlü olması nedeniyle oluşan kurallara da sosyal hak değerleri de vardır.

AB adeta sistemin serbes piyasası, sosyal gelişmesi ve toplumsal muhalefet sentezli bir değerler olgusudur. ANCAK OLUŞUM güçler dengesi nedeniyle elbette daha etkin olan çevreler daha ilkesel kuralları koydururlar. Fakat alışmamış insani sosyal ilkelere AB projesinde vardır ve bunlar kurumsal bir olgu olarak değer buldurur.

AB kurumsal değerlerle soğuksavaş kuralları arasında oldukça farklar vardır. Bu durum halk yaşamında yeni bir çok norumu getiriyor. Hele de yeni bir kurumsal konjektürden tutun açılımlarla yaşam etkileri oluşacaktır.

AB projesiyle birlikte gerikalmış nice ülkede olmaz, hoyal denilen değerle halk yaşamında kural, davranış olacaktır.

Oluşan yeni kurumsal ilişki ile yönetsel ve yaşam kuralı halk kültürlerinde en fazla etkisi gerikalmış sosyalist açılım yapamkıyan ülkelerdedaha rahat göze çarpar. Bu ilgili ülkelerin gelişen ülke konumuna gelmek için ulaşma sosyal gelişmesinin sonucudur. Çünkü AB ülkeleri Kapitalist sistemde belirli bir yere gelen ülkelerin üst kurumsal yapısı olup, sosyal alanda iyi durumdadır. Sistemin en ileri giden devletlerin yeni oluşumudur.

Bu nedenle örneğin bizim gibi kesimler bu yerlere girerken az gelişmişlikten gelişmiş bir sisteme daha olma nedeniyle sosyal bir değişim olacak. Fakat Norveç gibi sosyal hakları gelişen bir ülke ilgili projeye dahil olmadı geri adım korkusuyla direnç göstermesi normaldir. Tabi bizde direnç gösteren gerikalmışlık oluyor. Bu farkı da ayırmak muhakkak gerekir.

AB olgusuyla bizim gibi ülkelerde kültürel olarak etkiler olması normaldir. Öncelikle evrensel yeni bir anlayışın kimliği ile buluşacağız. Her alanda yeni değerlerle içteki bir çok olumsuzluk kuralını yıkararak uluslararası boyuta taşımamız gerekecektir.

Yeni bir birey kültürü ile merkezle ilişkiler belir-

lenecektir.

Yeni bir birey kültürü ile merkezle ilişkiler belir-lenecektir. Kuldun yurttaşta geçerek hem sivil açılım hem de ifade olgusuyla insan kuralı sistemin konumuna gelinecektir. Birey hiç duymadığı duyup da geçiştirdiği tüketici olmanın yeri ve etkisi, gibi besit bireysel yaşamdan, çevresel gibi doğa olgularının norumlar yaşamsal değerler olacak.

Merkez birey ilişkisinde artık kul olgusu norumundan çıkarak giderek kişinin kendi hakları için devleti yargıya konumu gelecektir. Devlet tabusu yıkılıp olay yönetsel, idari düzenleyen bir aygıtla gelecektir.

Kültürel olarak salt merkezci olma değil zengin kültürlü olmayı da alışkanlaşacak. Korku olan azınlık, dil kullanma, hak alma, kendi etiketsel akademik kariyer gibi öğeler normal bir yaşam tarzı olacaktır.

Avrupa kurumsallaşmalar sonucu da bazı sosyal altüstler özellikle gerikalmış ülkelerde görülür. Gizlilik, yolsuzluk, kirlı karanlık ilişki gibi fenomenler yeni kurallarla açılıma yönelir. Kapalı gizli gibi değerler belirli noktalarda kırılır. Merkezi etki piyasaya doğru evrensel oluşum değerlere açılır.

Bu değişimler, çeşitli isimlerle vurgulanır. Şefafı, saydamlık gibi olgularla yeni kuralları oluşur. Yolsuzluk, rüşvet gibi eski sistemin besleme kaynakları şefafolmakla önleneceği savunulur.

AB üyelik konusunda yolsuzlukla mücadele temel etkenlerden biri. Bu nedenle yolsuzlukla alışan bir çok ülke bu yapıya yönelince sarsıcı yolsuzluklar ortaya çıkarak değişim olmaktadır.

Avrupa değerlerinden soğuk savaş sistemine ters gelen olgularında biri de sdandart kalite norumudur. İster tarımda, ister sunulan hizmetlerde isterse tüketilen maddelerde belirli kalite değerleri vardır. Soğuk savaşta olduğu gibi merkezi tercih geliş güzel hatta zararlı olan durumlar normal karşılanmaz. Bu nedenle zaman zaman soğuk savaşçılar bu standartları aylaıla bakarak eleştirirler.

Hem üretinin üretmesi için hem de tüketicinin sağlığı üzerine belirli sdandart konup bu bğlınçle denetimle sağlanır. Bu da insanlarda giderek sosyalaşan bir yeni denetim katılım olayı yaratır.

Sermaye akışkanlıkları, göçler, turizm, siyasal

duruşlar, sivil toplumlar ilişkisi, kurumlardaki konumlar ve evrensel düşünsel işbirlikler sonucu değişik yeni değerlerle norumlar kökleşecektir.

Ortak İdeğerleri koruma, ortak açılımlar yapma, sosyal projeler üretmede, kurumsal çalışmalarda yerel duruşlar kadar uluslararası bakışlarda da ortak paydalı yapılar değerler oluşturacaktır. Siyasetde sağ-sol, çevreci radikal gibi ayrışma sosyal projeler, çevreyi koruma, insani göçler, demokasi sdandartı, yolsuluklar, mafya ile mücadele gibi birçok alanda ortak düşünceli organlı yapılar ortaya çıkarak yerleşti.

Yerel kimlikli, evrensel iş birliği yapısal değerli organlar oluşup kültür çeşitliliği yaşamlar hayata geçecektir. Bu durum hem yerel hem sistemsel düşünme kriterini oluşturacaktır.

İnsan hakları kurallarıyla bildirgeye uyum olacak. Yerel yetersizlikler giderek uluslararası kurumlara taşınma gibi kendi sınırlarını aşma olacak. Böylelikle yerel ve evrensel ikileminde çare arama olacaktır.

Burada bir noktaya yeniden açıklama getireyim. Konuyu sistem olarak kapitalis kurallarda ele almak gerekir. Bunu unutmayın. İkinci olgu ise bu sayılan yanlışlar olmaz değildir. Oluyor. Yolsuzluklar, rüşvetler veya mafya türü olaylar vardır. Fakat bunlar kurumsal olaylar değil, Bunlar suç olup cezaları da vardır. Üstelik bizde soğuk savaş da yerleştirilen İrkçılık gibi düşünceler AB norumlarına göre yanlışır. Fakat sistemin işleminde sosyal aşmazlarda İrkçılıkta gelişme zemini bulur. Unutmayın İrkçılık soğuk savaş durumunda resmi kültürün argümanlarından biriydi ve demokrasiye karşı kullanılan olguydu.

Bir de bu gün AB sisteminde kendi içinde Neoliberalleşme, sosyal paylaşım dengesi gibi iki resmi sistem tartışması vardır. Bunun dışında da muhalif sistem karşıtı ile sistem içi muhalefet gibi yine ikili bir sorgulayan sosyal muhalefet oluşumları AB tartışıyor. Bunun sonucu resmi organlarla sokaklarda konu hep gündeme genel eğiler olarak taşınıyor.

Bu nedenle ne Avrupadaki tarihteki haçlı konumunda, ne de günümüz siyasetinde tek ayaklı bir kurum-sallaşmadır. Bu kriterleri iyi yakalamak gerekir. Ayrıca AB olmakla kendi içimizde de farklılaşma

değişik konumlarda ayrı duruşlarda olmamız gibi değişik eylemler göstermemiz normal olacaktır.

Avrupa kurumsal yapısı ile soğuk savaş dönemi kültürleri arasındaki en farklı uçurum direk toplumsal alanda yaşanacaktır. Bu hem kurumsal oluşumlarda, hem de sosyal örgütlenme konumunda olacaktır.

Öncelikle AB olgusunda kurumsal farklılıklar olup her kurum bir kuvvet olgusudur. Tek boyut yerine kuvvetler ayrımı ve çatışması olacaktır. Bu da tek kurumun diğer kurumları baskısal etkisi altına alıp bir bileşke oluşturmayacaktır.

Ayrıca kurumların karanlık ve yolsuzluk merkezi olmalarını engellemek için şefaf, bilgiye ulaşılır ve sorgulanır hale getirilmesiyle, net bilgi ile karanlık kısım yok edilerek bir yere varılacaktır. İkinci kuralda kurumsal etikle birlikte zengin olgulaşma oluşacaktır.

Psikolojik paranoyal dedikodu fıkoslu yaşamdan açık toplum kuralına geçilip, bilineni hem konuşma hem de araştırma oluşur. Sorgulama gibi bir değer gelişir.

En önemli farksa sivil toplum denilen kurullarla yeni bir kültürel dönem olacak. Bu hem örgütlenme hem de yaşam felsefesi olarak oluşma amacıdır. Bu nedenle soğuk savaş derin devlet veya otoriter kitle ilişkili psikolojik etkileme kuralı toplumda oluşacak her alandaki sivil oluşumlarla kırılıp, toplum hem basit alanda kendini ifade edecek yapılar, hem de siyaseti sosyal geleceği denetliyecek kurumlar hayatın alanlarında oluşturulacaktır.

Olaşun bu gelişme sistemi içinde yeni bir yapılanışla halk kültürünce oldukça etki yapacaktır. Helede üçüncü dünya gibi sömürgecilikten soğuk savaşa geçen toplumların hep toriter yaşam olgusu için yeni sivilleşme ve sivil toplum oluşma gelişmesi sosyal bir sıçramadır.

Militarist, otoriter ve karanlık bilgi ağında işleyen sistemde answızın sivilleşme ve sosyal katılım için sivil toplum olgusu oluşunca elbette davranıştan birey olma sosyal gelişmeden kurumsal davranışa en açık fark sivilleşmeilkesinde belirlenir. Bu öylesine etkindir ki merkezin oluşumundan tutun bireysel yaşama dek etki eder. Psikolojik etkilere kitlesel denetleme ile sistemi koruma ve paranoyal olgularla,

kurumsal özerkleşme sivil toplum gibi yeni kurallar halkın değerlerinde etkinleşir.

Birinde der ki ben devletçiyim milliyetçiyim kuralında takılır. Tüm kuralları buna endeksler. Kuralinde ise ben yurttaşım, insanım her konuda katılımcıyım. Bir yere giderken mesleğim sudur. cinsiyetim budur der. Halbuki eski dönemde hep devletim sağolsun, ve merkezin adamıyım, kuralıyla tüm bireysel etkileri bir yana merkez kuluk değerindeyken, ötekinde bu benle başlar yaşamdaki role göre gelişir.

AB salt merezli değil yaşamın alt katmanlara dek uzayan bir sistemsel yaşam değer ağı var, ve bu tehlike olarak değil, yaşamın bir parçasıdır. Azınlık, birey, mesleki çevresel ve daha nice olgu yaşamda birlikte var. Oysa soğuk savaşta bunlar çoğu zaman tabudan öte de tehlikelidir. Psikolojik olarak konuşulması dahi tehlikeli olup, korkularla bastırılır.

Yukarda özetlenenler elbette aynı sistemin iki ayrı dönemdeki siyasetlerin sosyal sonuçları olup halk yaşamındaki etkileri olarak oluşur. Şüphesiz bu gerçek yanında genel sistemden kaynaklanan nice olumsuzluklar veya etkiler ise genelde yine vardır. Konuşulan yazılan sistem içi iki siyasal dönem kurumsallaşması ile sistem içi duruşlardaki etkilerdir. Yargı ve sorgulanma bundan koparılması gerekir. İki siyaset ve az gelişmiş kurallarının yerleşmiş durumu unutulmalıdır.

Ne ilginçtir ki konuyu alıp hazırlarken, sanki konu ile ilgili gözlem yapmak için de koşullar da zenginleştirildi. İkili bir kesite olup bir yanda soğuksavaş kurumsal yapı ve uygulamaları, diğer tarafa sıçırma için AB süreci bir aradabizde yaşıyordu. Bu ikili konum, diğer tarafa sıçırma için AB süreci bir arada bizde yaşıyordu. Bu ikili konum, insanlardaki davranışları, psikolojik yaklaşımları canlı canlı izleme, yeniden hatırlama olanağı sağladı.

Adamına göre davranışlarla hiç bir etik konumu dahil kuralı olmayan isdithamdan kredi verişe dek olan merkez insan ikiye bölünmüş, korku nedeniyle oluşan tereddütler travmalar. Ürünlerdeki zehirlemelerden, yanlış ilaçlara, yolsuzluktan kayırmacılık uygulamalara uzanan bizat merkezde yapılan olaylar ve oluşan sosyal normal davranışlar adeta bir yeniden

yaşamta gibiydi. Üstelik bu ilişkiler göz ardı edilerek kirliliği ilişki üzerine merkezi kutsallık ile tehditsel davranışlar adeta korunma yaşamta metodlarını yeniden yaşıyordu.

Siyasal olarak AB açılım ile eski sistem direnci bir resim gibi çizilerek renkler tonajlarıyla yeniden ıslıladı. Kurumsal dirençle gelecek ikileminde şekillenen soğuk savaş AB ikilemi aynı zamanda ada bakımından da dayatılan yeni koşullarla çözüm kuralı gelmekteydi. Bu nedenle sistem aynı sistemse de kapitalizmin değişik evreleri sancıları bizde de yaşıyor.

Merkeze yakınlıkla, piyasalaşma sevilme gibi kural çelişkisi bizde de halk kültürüne etkisi elbette olacaktır. Bu nedenle değil ki ilk sosyal muhalefet yaşandı, bazı olgular konuşuldu ve gelecek tartışılır oldu.

Kısaca her kural, her sistem siyaseti halk düzeyinde etkiler değerler oluşturdu. Bunlar zamanla sosyal davranış haline gelir. En kötü norum dahi kurumsallaştıkça normal davranış haline gelir.

Kapitalist sistemle birlikte evrensel olguların yerel düzeyinde etkileri artar. İletişim teknolojisinin gelişmesi, küreselleşen ilişkilerle ortak kurumlaşma evrensel etkileri artırdı. Helede toplumlar bu gelişmelerde boşluklara sahipse bu boşlukları bu evrensel kurallar çarpık çupruk doldururlar.

Soğuk savaş ve Avrupa sistemin iki önemli sosyal siyasal uygulamalıdır. Bunlar halk düzeyinde etkileri davranıştan biskolojiye dek oldukça etkili oldu. Hele de gelişmemiş toplumlarda daha şok edici bir şekilde travmalı etkileri oldu.

Sosyal gelişmeler oldukça hem yeni değerler, hem de eskinin yeniden irdelenmesi dah abir sağlıklı olacaktır. Bunun belkide en canlı olayını biz şu zamanda yaşayarak etkileriyle rahatça gözlemek mümkündür.

Soğuk savaş kuralları karanlık bir dönemdir ve açılım oldukça bundan fayda gören kesimler dahi savunmaktan utanmaktadır. Bu nedenle AB gibi yeni olgular özellikle gerikalmiş ülkelerde umut olmaktadır. Bu kıyası hiç bir zaman unutmamak lazımdır.

KIBRIS'TA YAHUDİLER

Tarih içerisinde Kıbrıs'ta oluşmuş Yahudi varlığıyla ilgili bazı ön saptamalar

Mete HATAY*

Özet:

Kıbrıs, tarih boyunca bir çok değişik dini ve etnik topluluklara ev sahipliği yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir. Ada, coğrafi konumundan dolayı bir çok kültürün kesişme noktasında yer almaktadır. İstilalar, ticaret, kölelik ve göç gibi faaliyetler, Kıbrıs adasının demografik yapısını sürekli etkilemiştir. Bu makalede, Kıbrıs'ta tarih içerisinde oluşmuş Yahudi varlığıyla ve söz konusu topluluğun adaya olan ilişkilerini, tarihsel bir açıdan ve kronolojik bir sıralamayla okuyucuya sunulmaktadır. Makalede ayrıca, Yahudilerin adaya yerleştikleri dönemlerdeki ada yöneticileri ve diğer etnik/dini topluluklarla olan sosyo-ekonomik ve politik ilişkileri veya çatışmaları da incelenmektedir. Belli dönemlerde sayıları on binlere varan Kıbrıs'a yerleşmiş Yahudilerin, zamanla nasıl olup da yok oldukları ise bu çalışma içerisinde ele alınacak olan diğer bir konudur.

İlk Yerleşim:

Kıbrıs' taki kayda değer ilk Yahudi yerleşiminin, MÖ. 4. yüzyılda oluştuğuna inanılmaktadır (Heltzer 1989). Sözü edilen dönemden günümüze kadar ulaşan bazı bulgular bize şimdiki adı Larnaka olan Kıbrıs'ın Kition kentinde o dönemde yaşamış bazı Yahudilerin varlığını göstermektedir. Bir Fenike yerleşim yeri olan Kition'a Yahudilerin Fenikeli balıkçılarla birlikte gelip yerleşmiş olduklarına inanılmaktadır (Heltzer 1989). Ptolomi dönemiyle (MÖ.3) birlikte bir çok Filistin Yahudisinin, Kıbrıs dahil, Doğu Akdeniz'deki muhtelif bölgelere doğru göç etmeye başladığı bilinmektedir (Hill 1972; Encyclopaedia Judaica 1971, s.s.1180-82). O dönemde Kıbrıs'a yerleşmiş olan Yahudiler'in büyük bir kısmının, geldikleri bölgelerdeki havralarda ve özellikle

Kudüs'te bulunan *Büyük Tapınak'ta* yapılan ayinlerde kullanmak üzere, şarap imal etmek için adaya geldiklerini tahmin ediyoruz (Hill 1972, s.s. 241-243). Yahudiler daha çok Salamis kenti gibi, Kıbrıs'ın nüfusça kalabalık şehirlerinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. M.Ö 2.yüzyıldan sonra adadaki Yahudilerin nüfusu artmış, şarapçılık veya şarap ticareti yapan Yahudiler'in yanında, balıkçılık , dericilik ve maden işletmeciliği yapan Yahudiler'e de rastlanılmaya başlanmıştır (Kurinsky 1998, Kyrris 1996, s.s. 154-156).

Büyük İskender'in İmparatorluğunun bir devamı niteliğinde olan Ptolemi Devleti, Yahudi topluluklarıyla genellikle iyi geçinmeye çalışmıştır. Başta Mısır bölgesinde olmak üzere, onların özerk bir statüde var olmalarına ve gelişip ilerlemelerine göz yummuş, hatta destek bile çıkmıştır. Dönemin İskenderiye kenti nüfusunun yüzde kırkının teknisyen, esnaf ve orduda görevli Yahudiler'den oluşması ise keyfiyeti teyid eden bulgulardan bazılarıdır.

Adadaki Yahudi nüfusunun çoğalması, Kıbrıs'ın Roma hakimiyetine geçmesinden sonra da (M.Ö 58) devam etmiştir. Özellikle, Filistin'deki bazı fanatik Yahudi din adamları tarafından Roma'ya karşı başlatılan 'Büyük Yahudi İsyanı'ndan (M.S 63) sonra, Filistin ve civar bölgelerinden binlerce köleleştirilmiş (ceza olarak) Yahudi Kıbrıs'a gönderilmiştir. Bunların bir çoğu Kıbrıs'daki zengin bakır madenlerinde çalıştırılmak üzere getirilmişlerdi. Roma dönemi boyunca yapılan bu tip sürgünler, adadaki Yahudi nüfusunun artmasını tetikleyen en önemli nedenlerdendir. (Rosenthal 1996, s.s.117-8).

Kıbrıs'taki ilk Hıristiyanlaştırma faaliyetleri de Yahudiler arasında gerçekleşmişti. Hıristiyanlığın yayılmasında büyük roller oynamış olan Aziz Barnabas Salamisli bir Yahudi vatandaşıydı. Gerekli öğretiyi aldıktan sonra M.S 45 yılında adaya geri dönen Barnabas ve yoldaşı Paulus, ilk Hıristiyanlık derslerini adadaki Yahudilere —orada çokça bulunan sinagoglarda— vermişlerdi (Kyrris 1996, s.s. 154-156; Hill, s.s. 220-245). Her geçen gün biraz daha ilgi görmeye başlayan bu çalışmalar, bazı Yahudi din adamlarını rahatsız edecekti. Kısa bir süre sonra, Barnabas'ın kendi memleketi Salamis'te aşırı dindar bir Filistinli Yahudi tarafından öldürülmesi, işte bu rahatsızlıkların sonucuydu (Hill 1972, s.s. 247-249).

Adı Artemion olan diğer bir Kıbrıslı Yahudi ise, 240,000 kişinin katledildiği, büyük *Yahudi İsyanını* başlatan kişi olarak tarihe geçmiştir. Kıbrıs'taki madenlerde çalıştırılan Yahudileri (çoğu köle sınıfındaydı) isyan için teşvik eden Artemion, onları bu işyana gizlice hazırlamış ve 19 Haziran M.S 115 tarihine rastlayan bir Şabat günü, güneşin doğuşuyla birlikte intikam naraları atarak Romalıların üzerine saldırtmıştı. İsyan, sadece Kıbrıs'ta başlamamış, benzeri faaliyetler Mısır ve Cyrenaica'da da yürürlüğe sokulmuştu. Tüm bu olanlara karşı Romalıların tepkisi ise çok sert olacaktı. İsyanı bastırmak için civar bölgelerde yaşayan Pegen topluluklarını da yanlarına alan Romalılar, büyük bir karşı atak başlatarak cinayetler orjinesine tüm güçleriyle katılacaktı. İsyan süresince veya isyanın bastırılması sırasında yüzbinlerce Yahudi ve diğer halklara ait bir çok insan acımasız bir şekilde öldürülmüştür. İsyan bastırıldıktan sonra ise Roma hükümeti, Yahudilerin Kıbrıs'a bir daha adım atmaması için bir de yasa çıkartmıştır (Hill 1972, s.s. 242-250). Bu yasaya göre, gemisi fırtınadan batmış Yahudiler'in bile adaya ayak basmaları yasaklanır.

Öldürülen 240,000 kişinin ne kadarının Yahudi olduğu bilinmemekle birlikte, o dönemde 340,000 kişi olarak tahmin edilen Kıbrıs nüfusunun yarısına yakını yok olur. Hayatını kurtaran çok az sayıdaki Yahudi ise köleleştirilmiş ve İmparatorluğun en uzak bölgelerine sürgün edilir (Grayzel 1969, s. 180-181).

Alınan bütün tedbirlerle ve çıkarılan yasalara rağmen Romalılar, adada zamanla oluşacak olan yeni Yahudi yerleşimini engelleyememiştir. 2. yüzyıl sonrasında Kıbrıs'ta yaşamaya devam eden veya oraya sonradan yerleşmiş bazı Yahudiler'in varlığını kanıtlayan bulgular, Hill'in yazdığı muhteşem eser *The History of Cyprus* kitabının birinci cildinde mevcuttur (Hill 1972, s. 243):

.....*Athienau'da bulunan ve Synestus oğlu Joses adlı bir rahip tarafından yazılmış bir inskripsiyondan; adada bir sinagog bulunduğunu ve restorasyonun yapıldığını öğreniyoruz. Bu inskripsiyonun yazıldığı dönemin 2.yüzyıl sonlarına doğru olduğunu yazılı biçiminden de anlayabiliyoruz. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposunun sarayında bulunan ve Larnaka tis Lapithou (Kozan) köyünden getirildiği sanılan diğer bir yazıtta ise Isaac adlı bir Yahudinin Aziz Epiphanius tarafından Hıristiyanlığa geçirilişini anlatmaktadır. Yazıtın yazıldığı dönemin 3.yüzyıl olduğu sanılmaktadır* (Hill 1972, s. 243 fn 1).

Yahudilerin Bizans döneminde de Kıbrıs'ta yaşamaya devam ettiğini sanıyoruz. Bu varsayım, Bizans döneminin son yıllarında (12. yüzyıl) adayı ziyaret eden Tudelalı Haham Benjamin'in şu sözleri tarafından da teyit edilmiştir :

Rodos'tan dört günlük bir deniz yolculuğuyla Kıbrıs'a gidilir. Kıbrıs'ta Rabbani Yahudileri yanı sıra Epikurus (Cyprian) adı verilen mu'tezili Yahudiler de yaşamaktadır. İsraililer bu gruba cemaatlerinden aforoz etmişlerdir. Bunlar Sabbath'ın arifesine riayet etmezler. Sabbath'ın bitişiyle başlayan haftanın ilk gecesini kutlarlar (Cobham 1908, s.5)

Ayrıca, Yahudi Ansiklopedisi'nde yer alan diğer bir bilgiye göre, Tyre'deki bazı Yahudiler, M.S 610 yılında Kıbrıs'ta yaşayan Yahudilerle birlikte bir ittifak içerisinde girip, Bizanslılara karşı bir komploya girişmek istemişlerdir.

Latin Dönemi (1191-1570):

1192 yılı Kıbrıs adası için yeni bir dönemin

başlangıcıydı. Kıbrıs'ı Bizanslılardan veya daha doğrusu, kendini Kıbrıs İmparatoru ilan eden Bizanslı İsak Komnenus'un elinden almayı başaran Arslan Yürekli Richard, adayı daha sonra (MS 1191) Filistin'de başarısız bir dönem geçirmiş Luzinyan ailesine satma yoluna gitmiştir. Luzinyan ailesi yönetiminde kurulan yeni Kıbrıs Krallığı, birçok ticaret yolunun keşiştiği bir yer olan Kıbrıs adasını kısa bir süre içerisinde büyük bir ticaret merkezine dönüştürmüştür (Mas Latri 1896; Hill 1972; Dawkins 1932, Jakoby 1984). Kıbrıs'ın Ortodoks halkını yarı köle, toprağa bağlı birer serf haline getirmiş olmakla birlikte, Luzinyanlar, ittifak içinde olduğu topluluklara adanın bütün imkanlarını sunmuş ve bu toplulukların kozmopolit bir ortamda ticaret ve üretim yapabilmelerini sağlamıştır (Jakoby 1984).

Latin idaresindeki Kıbrıs'ta, İbranice dahil, en az on iki değişik dilin konuşulduğunu adayı ziyaret eden bazı seyyahların yazdıklarından rahatlıkla öğrenebiliyoruz (Cobham, 1908) ¹. 13. yüzyıldan sonra, adaya bir çok değişik dinden veya mezhepten göçmenle birlikte bazı Yahudilerin de geldiğini, ayrıca o dönemde adada yaşamakta olan Yahudilerin de daha belirgin bir şekilde kayıtlara geçmeye başladığını görüyoruz (Balletto 1995).

Benjamin Arbel, Luzinyan döneminde, başta Lefkoşa olmak üzere, Mağusa ve Baf gibi kentlerde de bir çok Yahudi kolonisinin mevcut olduğunu, Latin dönemi belgelerinden yararlanarak hazırladığı çalışmasında detaylı bir şekilde belirtmektedir (Arbel 1979). Ayrıca aynı yazar, Venedik döneminde (1489-1570) yukarıda da belirttiğimiz kolonilerden sadece Mağusa'daki bir Yahudi mahallesinin (gettosunun) kaldığını anlatmıştır (Balletto 1995, Arbel, 1979).

14. ve 15. yüzyıllarda Kıbrıs'ta yaşayan Yahudiler daha çok dericilikle uğraşıyorlardı. Lefkoşa kenti yakınlarındaki Psimolof köyünde dericilik yapan Yahudilerin varlığıyla ilgili birçok belge günümüze kadar ulaşmıştır (Arbel, 1979). Yine aynı kaynaklara göre, 1456 yılında Mağusa'da kumaş boyama işinde de çalışan bazı Yahudi grupları vardı. Boyacılık ve özellikle kumaş boyacılığı, Orta Çağ boyunca Yahudiler tarafından tercih edilen mesleklerden en önemlileriydi.

12. yüzyılda bütün Akdeniz'i ve Ortadoğu'yu gezmiş olan Yahudi Seyyah Tudelali Benjamin, bu durumu bizlere şöyle aktarır:

Kudüs'ün üç tarafı surlarla çevrili küçük bir şehirdir. Şehirde Müslümanlar'ın Yakubiler dediği Suriye Ortodoks Kilisesi'ne mensup Hıristiyanlar, Rumlar, Franklar ve değişik dilleri konuşan çeşitli milletlere mensup kimseler yaşamaktadır. Şehirde bir boyahane vardır. Yahudiler şehirde başka boyacılara müsaade edilmemesi için krala yıllık bir meblağ öderler (Arslantaş 2001, s.50).

Arbel'in de belirttiği gibi Venedik döneminin başlamasıyla birlikte, Yahudiler'in, Lefkoşa, Baf ve Limasol gibi yerleşim yerlerinden ayrılmaya başladıklarını görüyoruz. O dönem tarihçilerinden Etienne de Lusignan (Lusignan 1580, s.105), bir çok Yahudi'nin 16. yüzyıl başlarında vuku bulan 'Paskalya saldırıları'ndan kaçarak, Lefkoşa'dan Mağusa'ya sığındıklarını yazmıştır (Lusignan 1580, s.76). 'Paskalya saldırıları'nın ne olduğu hakkında detaylı bir bilgi yoktur. Fakat, Hıristiyanlar tarafından Yahudilere karşı kullanılan *kan isnadı*ⁱⁱ veya *cinayet ayini* gibi suçlamalarla bağlantılı olarak saldırıların genellikle Paskalya dönemlerinde ortaya çıktığını biliyoruz (Groepel 1999, s.s. 74-85). Yahudiler büyük bir olasılıkla, 15. yüzyıldan sonra her gün biraz daha güçlenen anti-Semitik duyguların yoğunlaştığı bir ortamdan ve bu tür saldırılardan kaçmak için daha kozmopolit bir kent olan Mağusa'ya sığınmayı tercih etmişlerdir. O dönemde (16.yüzyıl) Mağusa'da —Luzinyan dönemindeki eski yoğunluğunda olmasa da—birçok Koptik, Süryani, Arap ve Arap gibi değişik etnik ve dini gruplar, görece, daha ılıman ve çok kültürlü bir ortamda varlıklarını sürdürüyordu (Jakoby 1984, Arbel 1979).

Yahudi aleyhtarı düşüncelerin ve hareketlerin başlaması yeni bir şey değildi. Özellikle 12. yüzyıl başlarında, Haçlı seferleriyle birlikte güçlenen ve fanatikleşen Katolik Kilisesi'nin, 1179 yılında düzenlediği Latran Konsili ve 1215 yılındaki 4. Latran Konsili'nde Yahudiler aleyhine aldığı kararlar, dalga dalga Avrupa'nın her yanına yayılmıştı (Ben-Sasson 1999,

s.s.477-485). Hıristiyanlığın ileri gelenleri aldıkları bu kararlarla, anti-Semitizm'in temellerini o yıllarda atmışlardı. Yahudilerin Hıristiyanlarla evlenmeleri yasaklanmış, böyle bir evlilikle sonuçlanabilecek her türlü yakınlaşmayı önleyebilmek için Yahudilere özel bir kıyafet giyme mecburiyeti getirilmiştir. Bu tür kararlar Yahudi karşıtı Hıristiyan fanatizmini artırmış ve bir çok Hıristiyan devletini 'İsa'nın katilleri'nin yani Yahudilerin üzerine kışkırtmıştır (Ben-Sasson 1999, 477-485; Eroglu 1997, s.s. 40-51).

Luzinyan döneminde, ada idarecilerinin bu kararların ne kadarını uygulamaya soktuğu hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Ancak, 14. yüzyıl ortalarında Baspiskopos Giovanni del Conte (1319-1332) tarafından adada yaşayan Yahudiler'e sarı bir rozet takma mecburiyetinin getirildiğini biliyoruz (Hill 1972 vol.3, s.175). Öte yandan bu tip uygulamalara karşın, Kral I. Peter (1359-1369), Mısır Yahudilerine —adaya ticaret yapmalarını teşvik etmek için— Kıbrıs'ta kaldıkları süreler içerisinde onlara 'eşit bir muamele' yapılacağı sözünü verebilmiş olması ilginçtir (Encyclopaedia Judaica 1971, s.1182).

Anti-Semitik düşüncenin 16. yüzyılda doruğa çıkmasının da etkisiyle, Venedik yöneticileri, adadaki Yahudilerle ilgili bir çok kısıtlamayı yürürlüğe sokmaktan kaçınmamıştı. 1497 yılında, yani Venedik idaresinin ilk yıllarında, Kıbrıs'ın yeni idarecilerinin adaya yeni gelmiş bir çok Yahudi ailesini hiçbir neden göstermeden sınır dışı etmesi, Venedik idaresiyle birlikte artan Yahudi düşmanlığının göstergelerinden bir tanesidir (Arbel 1979). 16. yüzyıl başlarına gelindiğinde, adadaki Kıbrıs asıllı Yahudiler'den geriye birşey kalmamıştı. Çoğunluğu İspanya ve Portekiz'den atılmış veya kaçmak zorunda kalmış göçmen ailelerden oluşan Magusa'daki küçük bir Yahudi mahallesi dışında, adada kayda değer bir Yahudi nüfusu görünmemektedir. Arbel'e göre Venedikliler büyük gruplar halinde Kıbrıs'a gelen göçmen Yahudi ailelerine ikamet izni vermemektedir (Arbel 1979).

Zamanla, Kıbrıs'a yerleşmiş olan Yahudiler'in meslek dallarında da bir değişim yaşandığı görülmüştür.

Dericilik veya kumaş boyacılığı artık onlar tarafından yapılamıyordu. Kıbrıs'ta kalabilen, çoğunluğu Portekiz, Venedik, Kırım ve Levantin Yahudileri'nden oluşan Magusa'daki küçük cemaat ise tefecilik ve ticaret yaparak geçimlerini sağlıyorduⁱⁱⁱ.

Magusa'daki Yahudiler, kentin güney batı bölümünde, Limasol kapısına yakın bir yerde olduğuna inanılan Yahudi mahallesinde yaşıyorlardı. Nüfuslarının 150-200 kişi kadar olduğunu tahmin ettiğimiz bu cemaatin, Magusa'da bir de büyük sinagogları vardı^{iv}. Sinagogun yanındaki *Giudecca Kulesi*, Santa Napa Kulesi'nin diğer bir adıydı. Bu kule Yahudi mahallesinin hemen yanındaydı (Arbel,1979). Arbel'den öğrendiğimize göre, *Giudecca (giud eccca)* Venedik lehçesinde "Yahudi gettosu" anlamındadır (Arbel,1979).

Magusa'da tefecilik yapanların yanında, doktorluk yapan bazı Yahudilerin de olduğunu biliyoruz (Cobham 1908). Tıp doktorluğu veya eczacılık, dönem Yahudilerinin yaptığı önemli mesleklerden bazılarıydı (Starr, s.102). 16. yüzyıl ortalarında adaya gelen Pesarolu Elias, Kıbrıslıların Yahudi doktorlara güveninin tam olduğunu yazmıştır. Magusa'da o dönemde iki Yahudi doktorun yaşamakta olduğunu ve çok iyi para kazandığını belirten Pesarolu Elias, ayrıca tüm Venedik idaresine bağlı yerlerde yaşayan Yahudilere yönelik, çok iyi bildiğimiz bir başka uygulamadan da söz etmiştir (Cobham 1908, s.76):

.....Doktorlar büyük bir saygı görmekteydiler ve Venedik'te olduğu gibi sarı bir başlık takmak zorunda olan Yahudilere tanınmayan bir ayrıcalıkla, üstünde, 'issartion' olarak tanımlanan madeni paradan büyük olmayan ve sarı bir rozeti bulunan siyah bir şapka giymekteydiler.....

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi Venedik Cumhuriyeti de, diğer Katolik Hıristiyan devletlerinin yaptığı gibi Papalık tarafından uygulamaya sokulmuş olan tüm Yahudi aleyhtarını yaptırımları yerine getiriyordu. Venedik'te 1423 yılında geçirilen bir kanunla, Yahudilerin yaşadıkları *Yahudi Mahallesi* haricinde,

toprak veya mülk satın alabilmeleri de yasaklanmıştı. Örneğin, Venedik'tin Baf Valisi Piero Loredan'ın bu yasayı kullanarak, 1566 yılında bazı Yahudi ailelerinin Baf bölgesinden arazi satın almasını engellemiştir (Arbel, 1979). Bu tip yasalar hemen hemen Avrupa'daki tüm Hıristiyan devletlerinde de mevcuttu (Eroğlu 1997).

Hıristiyanlardan dışlanmış bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalışan Yahudiler ise özellikle İspanya'daki olaylardan (engizisyon mahkemeleri veya 1492 sürgünü) sonra, kitleler halinde Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmaya başlamışlar. O dönemlerde Edirne'de yaşamakta olan bir Alman Yahudisi tarafından yazılmış bir mektup bize, o günleri ve Osmanlı'nın Yahudiler'e gösterdiği iyi tavır anlatması açısından çok önemlidir (Groepfer 1999):

Kardeşlerimizin Almanya'da çektikleri ölümden de beter çileleri, gündelik olaylar durumuna gelen acımasızca yasaları, zoraki vaftizleri, sürgünleri anlatırlar... Ben, Frankfurt'tan gelme, Almanya'da doğmuş ve orada öğretmenlerin eteğine yüz sürmüş olan Isaak Zarfari size sesleniyorum: Türkiye (Osmanlı M.H) hiç bir eksiği olmayan bir ülke, kabul ederseniz sizin için iyi olur. Müslümanlar arasında yaşamak Hıristiyanlar arasında yaşamaktan daha iyi değil mi? Burada en şık kumaşları giyebilirsiniz. Burada herkes kendi incir ağacının ve asmasının altında huzur içinde yaşayabilir. Oysa Hıristiyanların dünyasında çocuklarınıza iyice hırpalanmalarını ya da yara bere içinde kalmalarını göze almaksızın kırmızı veya mavi bile giydiremiyor-sunuz. Bu yüzden, yoksul bir halde ve paçavralar içinde dolaşmanız gerekiyor...Oraya bizim mi diyorsunuz? Hayır, orası onların... Ey İsrailoğulları neden uyuyorsunuz? Kalkın ve o lanet olası ülkeyi terkedin!

Her geçen gün biraz daha fanatikleşen Katolik Kilisesi'nin etkisindeki tüm Hıristiyan ülkeleri gibi Venedik Hükümeti de, Yahudiler üzerindeki baskısını 16. yüzyıl ortalarına doğru dayanılmaz bir boyuta getirmiştir. 1550 yılında, Papa Julius'un dayatmasıyla birlikte Venedik Senatosu'nun aldığı, "Venedik'e sığınmış tüm Marronaların (İspanya yaşayan Kripto-Yahudiler) sınır dışı edilmesi" kararı, hemen uygulamaya sokul-

muştur. Bu emrin Kıbrıs'ta da yürürlüğe sokulduğu hakkında elimizde her hangi bir belge yoktur, fakat bu kararın ve sürgün emrinin Kıbrıs'a ulaştığını gösteren bir kayıt defteri günümüze kadar gelebilmiştir (Arbel 1979). Üç yıl sonraki militan 'Katolik Reformları'yla iyice kendinden geçen Papa Julius, Katolik dünyasında bulunan tüm Talmudların yakılması emrini bile verebilmiştir. Papa Julius, Bu kitaplarda "Hıristiyanlık aleyhtarı" sözler olduğunu iddia ediyordu. Kısa bir sürede bu emre uyan Kıbrıs'taki Venedik yönetimi, 1554 yılında topladıkları tüm İbranca yazılmış kitapları Magusa'daki St Nicolas kilisesinin önündeki meydana (şimdiki Namık Kemal Meydanı MH) yakarak imha edecektir (Arbel, 1979).

Artan Osmanlı tehlikesiyle iyice bunalmaya başlayan Venedikliler, Yahudilere karşı her geçen gün biraz daha şüpheci bir tavır almaya başlamıştı. Özellikle Venedik'te ölüm cezasına çarptırılmış olan Yahudi zengin Don Yasef Nasi'nin Osmanlı Devleti'ndeki önlenecek yükselişini gördükten sonra, iyice paniğe kapılmışlardı. Venedikliler ayrıca, Kıbrıs'taki Nasi'nin memleketlisi olan (Portekizli) bazı Yahudiler'in, her an Osmanlı İmparatorluğu ile gizli bir ilişki içerisine girebileceğinden de korkmaya başlamıştı (Arbel 1979; Encyclopaedia Judaica 1971, s.1182).

Onların bütün bu şüphelerini teyit eden bir haber ise Kıbrıslı bir denizciden gelecekti. 1568 yılında Venedik'e gitmeden önce İzmir'e uğrayan ve orada gördüğü Kıbrıslı bir köleden ilginç bir 'ihbar' aldığını söyleyen denizci, Magusa'daki bazı Ermeni ve Yahudiler'in gizli bir hazırlık içerisine girdiğini iddia etmişti. İddiaya göre, Mağusa surlarının altına bir tünel kazılmış ve patlayıcılarla doldurulmuştu. Denizciye göre, Osmanlı ordusu gelir gelmez tüm patlayıcılar patlatılacak ve surlarda bir geçiş yeri açılmaya çalışılacaktı. Bu 'ihbar' Kıbrıs'a geldikten hemen sonra Ada yöneticileri tarafından "ihbar"da adı geçen tüm kişilerle ilgili kapsamlı bir araştırma başlatılmıştır (Arbel 1979). Alınan önlemler çerçevesinde, Mağusa'da geçici ikamet izniyle bulunan tüm göçmen Yahudi aileleri sınır dışı edilmiş, kale kapılarının anahtarları değiştirilmiş ve Limasol Kapısı'na yakın tüm Yahudi evleri imha edilmiştir.

Fakat, sonuç olarak 'ihbar'da bildirildiği gibi ne bir tünel bulunmuş, ne de adı geçen kişilerin gerçekten var olduğu veya böyle bir hazırlık içerisinde oldukları ortaya çıkmıştır. Verilen isimlerin çoğu ya hayal mahsulüydü, veya uzun bir süre önce ölmüş bazı kişilerin isimleriydi (Arbel 1979). Zaten, Osmanlı ordusu kale önlerine geldiğinde de, ne içerden hazırlanmış bir komplotu, ne de bir patlama olacaktır.

Yasef Nasi ve Kıbrıs:

Yukarıda da adı bolca geçen Yasef Nasi, Portekiz'in ünlü Yahudi ailelerinden Mendes ailesine mensuptur. Uzun bir süre Kripto-Yahudi (gizli Yahudi) olarak, Hıristiyanlık maskesi altında Juan Miguez adıyla yaşamıştır. Venedik'e göç ettikten ve yerleştikten sonra oradaki bir üniversitede iyi bir eğitim almayı becermiş, mezun olduktan sonra başarılarına iş hayatında da devam etmiştir (Eroğlu 1997,139-141). Daha sonraları kıvrak zekası ve becerilerini kullanarak, kendini dönemin elitlerine kabul ettirmeyi başaran Nasi, bu ilişkilerinden yararlanarak, Venediklilerden, kendisi gibi kripto-Yahudi olan ve Hıristiyanlık maskesi altında yaşamaya devam eden bazı Yahudileri İspanya'dan kurtarıp, yerleşmeleri için bir ada tahsis edilmesini istemiştir. Bu istek Venedik Senatosu tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Venedik'i terk ederek Osmanlı'ya sığınan Nasi, burada sünnet olup tekrar eski kimliğine dönmüş ve Yasef Nasi ismini kullanmaya başlamıştır (Eroğlu 1997,139-141). Kısa bir sürede kendine Osmanlı İmparatorluğu'nda çok renkli bir yaşam yaratan Nasi, Osmanlı sarayına girmeyi başarmış, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim'in yakın bir adamı olmayı becermiştir. Bu yakınlığını, Avrupa'da baskı altında yaşamakta olan Yahudilerin Osmanlı topraklarına getirilip, yerleştirilmesi için kullanmış ve bu amaç doğrultusunda Filistin'deki Tiberiya kentini tekrar inşa ettirip, oraya bazı Yahudi göçmenleri yerleştirmeye teşebbüs etmiştir (Sharon 1992, s.49). Tüm bu yaptıklarından sonra, bir çok Yahudi onu beklenen Mesih olarak görmeye başlamıştır.

Tüm çabalarına rağmen Nasi'nin Tiberiya projesi tam olarak yürüyememişti. İklimin ve arazinin uygunsuzluğu gelenleri perişan etmişti. Bu olumsuzluklardan dolayı, göçmenlerin bir çoğu Safed kentine göç etmek zorunda kalmıştır (Eroğlu 1997,s.s.139-141). Bir çok çağdaş yazar onun projelerini Theodor Herzl'e ortaya koyduğu 'Eylemci Siyonizm'e benzetmiştir.

II. Selim'in Kıbrıs'ın fetih kararını almasında, Yasef Nasi'nin de büyük bir etkisi olmuştur. Nasi'nin Sultan'a bu kararı aldırmasının nedenleri üzerinde muhtelif varsayımlar yapılmıştır: "Nasi Venedik'e olan düşmanlığından dolayı Kıbrıs'ın ele geçirilmesini" istemişti ve "o temizden başka her şey olan kişiydi" diyen Paul Herre yanında (Braudel 1990: 484-486), "Nasi'nin, Selim'in şarap alışkanlığını bilerek Kıbrıs şaraplarıyla körüklediğini ve Selim'in ona, eğer tahta çıkarsa Kıbrıs'ı alıp onu da kralı yapacağı sözünü verdiğini, bunun üzerine onun da evinin önüne 'Kıbrıs Kralı Yasef Nasi' yazılı bir levha astırdığı" hikayesine bile inanılanlar vardır (Eroğlu 1997 s.s.139-141). J. Reznik gibi Nasi hayranı bazı tarihçiler, Nasi'nin, Kıbrıs fethedildikten sonra, orada bir Yahudi yerleşim merkezi kurmayı amaçladığını, daha sonra da burayı Yahudilerin Filistin'e dönmeleri için bir 'basamak' şeklinde kullanabileceğini tasarlamış olabileceğini iddia etmiştir (Braudel 1990: 484-486). Nasi'nin daha önce de böyle projeler ürettiğini bilmemiz, bu varsayımın doğruluğunu güçlendiren önemli bir nedendir (Braudel 1990: 484-486). Örneğin Nasi, Kıbrıs adasının Venediklilerden alınması için Savoy Dükü Emmanuel Phillipert'ten de yardım istemişti. 1564 yılında yapılan bu teklifi reddeden Dük, bu olayı Venedik Senatosu'na da duyurmayı ihmal etmemiştir (Arbel 1979).

Tabii, Kıbrıs adasının Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmesi için, Nasi'nin arzuları yanında bir çok başka meşru kabul edilebilecek nedenler de vardı: 'Kıbrıs adasında bulunan korsanlar, İstanbul, Anadolu, Suriye ve Mısır sahilleri arasında çalışan ticaret ve hacı yolu gemilerine sürekli olarak saldırıyor, tüccarlar ve hacıları esir alıp mallarına el koyuyordu' (Gazioğlu 1999; Eroğlu 1997, s.s.140-141).

Kıbrıs'ın fethinden hemen sonra, oraya büyük kitleler halinde bazı göçmen Yahudi ailelerinin gönderilmesi için bazı girişimlerde bulunulmuştur (Jennings,1993: s.175). Büyük bir olasılıkla, Nasi'nin projeleri yanında adadaki ticaret hayatını canlandırmak, Hıristiyan/Müslüman dengesini koruma gibi nedenlerden dolayı da adaya bu tip sürgünlerin yapılmasına uygun görülmüştür. Yalnız, bunlar girişimler hiç bir zaman bir girişimden öteye geçememiştir. Bu denemelerin başarısız olmasının nedenleri arasında Nasi'nin Sokullu ile olan çatışması, İnebahtı yenilgisinin yanında, Kıbrıs'ın gerek iklim gerekse yaşam tarzı olarak Avrupalı Yahudiler için uygun ve cezbedici bir destinasyon olmadığı gerçeği de vardır^V.

Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta Yahudiler:

Resmi Osmanlı kayıtlarına baktığımızda, fetihten hemen sonra Kıbrıs'a yapılacak Yahudi yerleşimiyle ilgili dört adet fermanın yazılmış olduğunu görürüz. 1576 yılında yazılan ferman, Safed'de yaşayan 1000 kadar zengin Yahudi ailesinin taşınır mallarıyla birlikte Kıbrıs'taki Mağusa şehrine gönderilmelerini emrediyordu (Jennings 1993 s.s.174-177). 1577'de hazırlanmış başka bir ferman, 500 Yahudi ailesinin Safed'den Kıbrıs'a gönderilmesiyle ilgiliydi (Jennings 1997, s.175). 1578 yılında yazılan diğer bir ferman ise, daha önce yazılan emirlerin iptaliydi. Jennings'e göre diğer fermanların iptalini Kıbrıs'a gönderilecek olan aileler istemişti. Bunun yanında, Yahudiler'in Safed'den ayrılmasının kenti ekonomik olarak kötü yönde etkileyeceğinden korkan Safed'deki Osmanlı idarecileri de iptal kararının alınmasında büyük rol oynamıştır (Jennings 1993, s.s. 45-75)^{VI}. Aynı dönem üzerinde çalışmış diğer bir araştırmacı olan Eroğlu da Jennings'le aynı fikirdedir:

...Yahudilerin bir kısmının Kıbrıs'a yerleştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ancak, bu haberin duyulması üzerine, Safed'de ticari hayat durma noktasına gelmiş ve bu husus Safed kadısı tarafından Divan-i Hümayun'a bildirilmiştir. Bunun üzerine, Divan-i Hümayun'dan "Yahudi taifesi Kıbrıs'a sürülmekten feragat edilip yerli yerlerinde sakin olup kar u kisbelerinde olalar" diye

hüküm sadır olmuştur (Eroğlu 1997, s.100)

Son ferman yürürlüğe girmeden önce kaç adet Yahudi'nin adaya getirildiği bilinmemektedir. Yalnız, sicillerden görebildiğimiz kadariyle hale hazırda 1573 yılında muhtelif suçlar işlemiş bazı Yahudiler adaya sürgün edilerek, yerleştirilmiştir^{VII}. Bu tip sürgünlerin yanında, 1579 yılında Selanik'ten Safed'e giderken Kıbrıs'a uğrayan bir gemide bulunan 100 kadar Yahudi ailesi de zorla alıkonularak Kıbrıs'a yerleştirilmiştir (Jennings1993). Diğer bir belgeye göre ise 1571 yılında Fransa'dan Trablus'a sürülen Yahudilerden bazıları Kıbrıs'a yerleşmek istemiş, Divan-i Hümayun da bu işe nezaret etmeleri için Hasan Beşe ve Yahudi Samuel'i görevlendirmiştir (Eroğlu 1997, s. 64).

Az da olsa bazı Yahudilerin adaya yerleştiğini yukarıdaki bilgilerden anlıyoruz. Özellikle Lefkoşa'da küçük bir cemaat oluşturacak kadar nüfusları vardı. (Jennings1993). 16.yüzyıl ve 17.yüzyıla ait şer'iyeh sicillerinde, Kıbrıs'taki Yahudilerle ilgili az sayıda olsa da bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bunlar daha çok ticaret davaları, tapu işlemleri, gasp, vergi ve son olarak da ilginç bir vakfiyeyle ilgilidir. Rafael Lazari adlı bir Yahudi, Lefkoşa'da bulunan bir evin gelirini veya kullanım hakkını, yine Lefkoşa'da yaşamakta olan fakir Yahudiler yararına vakfetmiştir. Ayrıca, bir zaman gelir de Lefkoşa'da evi kullanacak hiç bir Yahudi kalmadığı takdirde ise, Lazari, evin tüm gelir ve kullanım hakkının Mevlevi tekkesine devredilmesini istemiş ve vakfetmişti (Evkaf Vakfiye Listesi 1999).

Lefkoşa haricinde yaşayan bazı Yahudilerle ilgili de belgeler mevcuttur. Lefke Limasol ve Kukla kasabaları bunlardan bazılarıdır (Jennings 1993; Kyriass,2002). Johannes Cotovicus 1598 yılında Kıbrıs'a yaptığı bir ziyarette, bazı Yahudi tüccarlarının Limasol'da yaşadıklarına tanıklık etmiştir (Cobham, 1908, s.s.187-201). Osmanlı yönetiminin sonlarına doğru, 1814 yılında Kıbrıs'a gelen diğer bir yabancı olan Turner ise, o dönemde Kıbrıs'a Yahudilerin yerleşmesine izin verilmediğinden söz etmiştir (Cobham 1908). Kıbrıslı araştırmacı Papadopoulos bir konsolosluk raporuna dayanarak daha da ileri giderek, 1840 yılında Kıbrıs'ta

yaşayan hiç bir Yahudi'nin bulunmadığını iddia etmiştir (Kyrris,2002). Elimizde o dönemle ilgili Kıbrıs'taki Yahudi varlığını yasaklayan hiçbir belge yoktur, fakat yine de onların büyük bir kesiminin 18.yüzyıl sonları veya 19. yüzyıl başlarına doğru adayı terk etmiş olduğunu tahmin ediyoruz.

Kıbrıs'taki Yahudilerin hangi nedenlerden dolayı adayı terk etmiş oldukları bilinmemekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin o dönemlerde içinde bulunduğu ekonomik krizin bu göçü tetiklediğini varsayıyoruz (Olson 1979). Ekonominin bozulması ve devlet içerisinde baş gösteren birçok isyan ve karışıklık, devlette iş yapan Yahudilerin yaşamlarını da etkilemeye başlamıştır (Olson 1979). 'Patrona Halil isyanı' gibi isyanların yanında, yeşermekte olan Gayri Müslim-Müslüman çatışması ve uzlaşmazlıkları da göz ardı edilmemesi gereken diğer etkenlerdendir.

Yahudiler, Osmanlı Devleti içerisindeki etkin pozisyonlarını 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren kaybetmeye başlamışlardır. Avrupa'nın bir çok yerinde bulunan akrabaları veya yakınlarıyla olan ilişkilerinin kopmaya başlaması, Rumlar ve Ermenilerin onlarla daha sıkı bir rekabete girişmesi gibi olaylar, Yahudilerin devlet içerisinde etkinliklerini yitirmesine neden olmuştur. Ayrıca, kapitülasyonlardan yararlanarak Osmanlı Devletinin iç işlerine karşın bazı Avrupalıların anti-Semitik düşüncelere sahip olması, saraydaki devşirmelerin Yahudilerin yerine Rum ve Ermenileri tercih etmesi gibi nedenler de son derece önemlidir (Eroğlu 1997, s.166). 18. yüzyılda devreye giren kıyafet yasaları gibi sınırlayıcı yaptırımlar da Yahudilerin huzurunu bozmuştur. O dönemde İstanbul'u ziyaret eden bir Avrupalı, Yahudilere ve Hristiyanlara, Bab-ı Ali tarafından değişik renk ayakkabı giyme zorunluluğu getirildiğini şöyle anlatmıştır:

Efendi hazretlerinin emrindeki Hristiyan veya Yahudiler'in terlikleri kırmızı, mor ya da siyah. Bu emir öylesine kesin ve buna öylesine titizlikle uyuluyor ki insan her bir kişinin dinini ayaklarından anlayabiliyor-du (Groepier 1999, s.38).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyanlar'ın, Yahudiler'e karşı sergiledikleri davranışlar ve tutumlar ise incelenmeye değer önemli unsurlardır. *Kan isnadı* gibi iftiralarda bulunarak, her fırsatta Yahudilere karşı tavır alan Osmanlı Hristiyanlarının yıldızı, hiç bir zaman Yahudiler'le barışmamıştır. Örneğin 1821 yılında Fener Patriki'nin asılmasından sonra Mora'da 5000 Yahudinin Rumlar tarafından katledildiği iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre Benderli Ali Paşa, Patrik'in asılması sırasında orada bulunan üç Yahudi'ye Patrik'in Müslümanlar'ın olduğu kadar onların da düşmanı olduğunu söylemiş ve onlara Patrik'in cesedini denize attırmıştır. Bu olay üzerine galeyana gelen Rumlar, en önemli din adamlarının öldürülmesinden Yahudileri sorumlu tutmuş ve 5000'e yakın Yahudi'yi katletmiştir. (Eroglu 1997, s.s.150-160).

Özet olarak, Osmanlı'nın her geçen gün bozulan ekonomisi, Rum ve Ermeni rekabeti, Hristiyan dininde yapılan reformlar, dindar Yahudilerin ekonomik üretime çekilip Mesih'i beklemesi ve bazı Avrupa ülkelerinin Yahudilere karşı nispeten biraz daha yumuşak bakmaya başlaması, onların tekrar geriye, yani Batı'ya göç etmelerine neden olmuştur. Özellikle 1700-1706 yılları arasında Osmanlı Yahudileri'nden oluşan bir çok aile Viyana'ya yerleşmiştir (Eroglu 1997, s.153).

Osmanlı'nın bir parçası olan Kıbrıs adası da elbette bu gelişmelerden payını alacaktır. 1700'ler Kıbrıs ekonomisi açısından da iyi bir dönem değildir. Ada nüfusunun yarısına yakını yok olmuş ve Kıbrıs'ın dışına doğru büyük bir göç başlamıştır. Kötü yönetim, çekirge saldırıları, depremler, veba gibi olaylar, ada nüfusunun yeterli oranda artmasını engelliyordu (Hill 1972; Papadopoulos 1969; Cevikel 2000). Zaten, Osmanlı dönemi boyunca Kıbrıs'ta pek bir varlık gösterememiş olan Yahudiler, 18. yüzyıldan sonra tamamen görünmez olmuşlardır. Bizlere Yahudilerle ilgili o dönemden günümüze ulaşan sadece birkaç tutanak ve belgenin yanısıra, bir de 1851 yılından kalan ve üzerinde İbrance yazılmış bir tarih ve isim bulunan mezar taşdır (Kyrris 2001).

İngiliz dönemi:

İngilizler adayı 1878 yılında devraldıktan sonra genel bir nüfus sayımı yapma ihtiyacı hissetmiştir. 1881 yılında yapılan sayıma göre adada sadece 68 Yahudi kökenli kimse yaşamaktaydı. Kıbrıs'taki Yahudiler'in büyük bir kısmı kıyı kasabalarında ve başkent Lefkoşa'da yaşamaktaydı. Herhangi bir sinagogları veya havraları yoktu. Osmanlı dönemindeki Yahudi varlığıyla ilgili ise elle tutulur hiç bir veri veya bulgu kalmamıştı (Nir,2001).

Öte yandan, Doğu Avrupa'da yeni başlayan Modern Yahudi düşmanlığı dayanılmaz bir boyut almaya başlamıştır. Binlerce Doğu Avrupalı Yahudi, buldukları yerleri terk ediyor ve daha Batı'ya , Kuzey Amerika'ya veya Osmanlı kontrolündeki Filistin'e doğru göç etmeye çalışıyordu. Günden güne gelişen Siyonist ideoloji işte bu ortamda yeşeriyor ve geniş bir destek bulmaya başlıyordu (Groepeler1999, s.47). Avrupa'nın muhtelif yerlerindeki zengin ve eğitimli Yahudiler veya onlara sempatiyle bakan bazı etkili kişiler ve kuruluşlar ise, Doğu Avrupa'da baskı altında bulunan Yahudilere yardım etmeye çalışıyorlardı. Bu kapsamda, İngiltere'de Kontes Strangford ve ünlü Filo-Semitik olarak bilinen Bayan Elizabeth Ann Finn (eski İngiltere Kudüs Büyükelçisininin [1846-1863] eşi) tarafından kurulan bir dernek de (The Syrian Colonisation Society), Suriye'nin deniz kıyısında yer alan Laskiye kentine, Rusya'daki baskılardan kaçmak isteyen bazı Rus Yahudi ailelerini yerleştirmek istemişti (Nir, 2001).

1882 yılında dernek tarafından uzun bir yolculuktan sonra Laskiye'ye getirilen bu aileleri, oraya vardıklarında kötü bir süpriz karşılamıştı. Daha önce, onlara ve demeğe söz verilmiş olan Suriye'deki bazı konusunda bir çok pürüz ortaya çıkmıştı. Verilen olağanüstü uğraşlara rağmen bu konuda hiç bir ilerleme kaydedilememişti. Osmanlı yöneticileri bazı politik nedenlerden dolayı onlara arazi satın alma iznini vermek istemiyorlardı^{viii}. On aya yakın bir zaman aralarda mahsur kalmak zorunda kalan ailelerin durumu ise her geçen gün biraz daha kötüleşmekteydi. (Nir, 2001).

Aylardır beklemekten perişan olmuş bu aileler için de yapacak fazla bir şey kalmamıştı. Onlar için acil olarak yeni bir yer bulunması gerekiyordu ve bulundu da: Kıbrıs adası. Kıbrıs, Kutsal Topraklar'a olan yakınlığı ve İngiliz idaresine bağlı bir yer olması nedeniyle, Laskiye'de beklemekte olan Yahudiler için yeni bir umut olmuştu. Laskiye Yahudileri'nin Kıbrıs'a gelip yerleşmeleri için gerekli arazi ancak adanın İngiliz idarecileriyle yapılan uzun görüşmeler ve pazarlıklardan sonra bulunabilmişti. Bu yer Baf'in Kukla kasabasının kuzey doğusunda, Sultan'a ait ve Orines olarak bilinen çorak bir araziydi (Nir 2001).

17 Nisan 1883' te adaya vardıkdan ve bölgeyi gördükten sonra, 45 kişiden oluşan ilk gruptan 25 tanesi Orines'e yerleşmeyi kabul etmiş, geri kalanları ise başka destinasyonlara doğru yol almayı tercih etmiştir (Nir, 2001). Bu ilk ekibe Ağustos 1883 te 63 kişiden oluşan başka aileler de katılmıştır. O dönemde Kıbrıs'a yerleşen bu koloninin akibeti hakkında bir çok rapor yazılmıştır. İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan bir çok raporda, Kıbrıs'a tarım kolonisi kurmak için gelmiş olan Yahudiler'in birçoğunun tarımdan anlamadığı ve Kıbrıs koşullarında yaşamak için hiçbir ön hazırlıklarının olmadığı yazılıdır. Baf Kaymakamı Harry Thomson, Orides'e yaptığı ilk ziyaretten sonra hazırladığı bir raporda şöyle yazar:

...but at last they said the land was no good, stopped well digging and returned to Kukla, where they have been sitting idling and getting sick ever since...(Nir 2001)

Araziye ve yaşam koşullarına yenilmiş Yahudiler hakkında yaklaşık bir yıl sonra Kasım 1884 de Thomson tarafından yazılan diğer bir rapor, İngiliz idarecilerinin koloniyile ilgili hayal kırıklığını anlatması açısından önemlidir:

...they have done next to nothing towards settling themselves on the land, and I don't think they would ever get on as an Agricultural Community even if they had any desire to attempt to do so...(Nir 2001)

Yahudilerin karşılaştığı diğer bir önemli sorun ise yiyecekti. Yahudi dininin sıkı kuralları onları *koşer* (Yahudi kurallarına göre hazırlanmış yiyecek) olmayan gıda maddelerine dokunmalarını yasaklıyordu. Kendileri tarafından kesilmiş yerli keçi eti bile yasaktı. Uygun yiyecekleri bulamayan Yahudiler, yardım olarak gelmiş konserve Sardinyaları yiyerek ayakta kalmaya çalışıyorlardı.

Konserveler bittikten sonra açık tehlikesiyle karşı karşıya kalan Yahudilerin durumundan endişelenmeye başlayan Kıbrıs'taki İngiliz yöneticiler, onları adaya getiren denmeğe ve Londra'ya, birçok rapor ve mektup göndererek Yahudilerin bir an önce Kıbrıs'tan alınmasını talep etmişlerdi. 1884 yılına geldiğimizde 162 kişilik koloniden sadece 31 kişiden oluşan 4 aile Kıbrıs'ta kalmaya devam etmişti. Onlar da Orides'de değil de, Kukla'da ikamet etmekteydiler (Shaftesley 1970).

İkinci Deneme

Daha sonraları, 1885 yılında Baf'in Kukla bölgesinde, Romanya'dan gelen 200 Yahudi ailesi tarafından Kamil Efendi'den satın alınan 400 dönümlük başka bir arazide kurulan diğer bir tarım kolonisinin sonu da pek farklı olmayacaktı (Nir 2001). Baf bölgesinin şartlarına dayanamayan veya en önemlisi tarım yapmayı bilmedikleri için arazide perişan olan Laskiye'li Rus ve sonradan gelen Romanyalı Yahudiler, kısa bir süre içerisinde çiftliklerini terk ederek Kıbrıs'ın muhtelif kentlerinde kendilerine iş aramaya başlamıştı. 1886 yılına geldiğinde kolonileri terk edip Limasol ve başka şehir ve kasabalara iş bulmak için göç eden Yaudilerin durumuyla ilgi bir rapor hazırlayan Limasol Kaymakamı Fisher, kolonilerden geriye kalan Romanyalı Yahudiler'in durumlarının çok kötü olduğunu Kaymakamlığın onlara ekmek raşon yardımı yapmak zorunda kaldığını, Limasol'a sığınmış olanların nüfusunun 83 kişiden oluştuğunu, 62 kişiden oluşan 9 ailenin ise İstanbul'a gitmek için yardım ve pasaport talebinde bulduklarını yazmıştı.

19. yüzyıl sonunda Orines'de ve Kukla'da kurulan

bu ilk koloniler gibi, zamanla Kıbrıs'ta bir çok başka Yahudi kolonisi ve çiftliği de kurulacaktı. Fakat bunların büyük bir kısmı da Orines ve Kukla gibi kısa ömürlü olacaktı. Orines'deki ilk deneme 1886 yılına kadar dayanabilmiştir. Tarımdan anlamayan Rus Yahudileri, Kıbrıs'ın sıcak iklim koşullarına da dayanamayacaklardı. Sıtma ve tarıma elverişsiz bir arazi, onların tüm dirençlerini kısa bir sürede kırmıştı.

1897 yılında Baron Hirsch Vakfı, JCA (Jewish Colonization Association) sponsorluğunda, Londra'da yaşayan Rus Yahudileri'nin kurduğu Ahavat Zion (Zion sevenler) örgütü tarafından kurulan Margo çiftliği (Norman 1986, s.s. 105-106) diğer kolonilere nazaran daha uzun ömürlü olmuştur. Otuz yıla yakın bir süre açık kalan bu çiftlik, Kıbrıs'a hayvancılık alanında bir çok yenilik getirmiştir. 15 ailelik bir koloniyle başlayan Margo çiftliği, 11,110 hektarlık bir araziden oluşmaktaydı. Başlarda kendilerini JCA 'na tarımdan anlayan kişiler olarak takdim eden Ahavat Zion örgütü, JCA'dan evler ve ambarlar yapmak ve ekip biçmede kullanacakları tarım aletleri almak için büyük bir maddi yardım almayı başarmış (Norman 1986, s.s. 105-106), hatta JCA'ya ev ve ambarların yanında, okul, ekmek fırını ve sinagoga bile inşa ettirmişlerdi.

Mesarya'daki çiftliğe yerleştikten kısa bir süre sonra, aynen Orines'de olduğu gibi Kıbrıs şartları kendisini göstermeye başlayacaktı. Aşırı sıcak ve sıtma bu acemi çiftçileri perişan edecek, özellikle sıtma, bünyesi zayıf küçük çocukların ölümüne bile sebep olacaktı. 2 sene içerisinde 15 aile olarak başlayan koloni 5 aileye düşecekti (Norman 1986, s.s. 105-106). Bu işten kaçay kolay vaz geçmek niyetinde olmayan JCA ise kolon ailelerin yerine başkalarını bulmuş, ayrıca, Filistin'deki Mikveh Yisrael Ziraat Okulu'ndan mezun bazı genç ziraatçıları da koloniyi takviye etmek için getirmişti. Tüm uğraşlara rağmen koloninin nüfusu belli dönemlerde 200 kişiye kadar kıpırdamasına rağmen devamlı surette kan kaybetmeye devam etmiştir. Zamanla, kaçan ailelerin yerine, Kıbrıs iklimine benzeyen Filistin'den bekar ziraatçılar getirmek zorunda kalmışlardır (Norman 1986, s.s. 105-106). Aile sayısındaki düşüş nedeniyle okula öğrenci bulmaları zorlaşmış, sonunda öğrenci

yokluğu nedeniyle okul da kapanmak zorunda kalmıştır. Bütün gösterilen çabalara rağmen kolonide yaşayanlar çiftliği verimli, kendi kendini idare edebilen bir hale getirememiştir.

JCA, kendi kendini bir türlü idame ettiremeyen bu koloniyi ve çiftliği, 1923 yılından itibaren artık desteklemeye karar vermiştir. 1927 yılında Margo ve diğer iki çiftlikte (Mağusa Kuklası ve Çömlekçi) kendi imkanlarıyla yaşamaya devam eden kolonist sayısı sadece 43 kişi idi. 1928 yılına gelindiğinde ise, koloninin başarısından tamamiyle umudunu kesen JCA tüm araziyi satarak, kolonide yaşamaya devam edenlere kendi başlarının çaresine bakmalarını istemiş ve çiftliği iptal etmiştir (Norman 1986, s.s. 105-106).

Burada kurulan Yahudi mezarlığı ise kendi kaderine terk edilmemiş, geri kalan bir kaç aile tarafından sahip çıkılarak günümüze kadar korunabilmiştir. 1974 tarihine kadar, adada yaşayan Yahudiler tarafından bakımı yapılan bu mezarlık, savaş sonrası sınır bölgesindeki bir askeri bölge içerisinde kalmıştır. Oraya defnedilen son kişinin ölüm tarihi 1960 yılına aittir. Mezarlıkta bulunan bazı mezar taşları üzerinde Margo çiftliğinin serüvenini ve orada yaşamaya çalışan Yahudi ailelerinin, yabancı bir ülkede tabiata karşı verdikleri mücadeleyi anlatan bazı yazılar hala okunabilir halde durmaktadır (Roman 2001).

Mağusa Kuklası, Fasur çiftliği, Margo, Orines, Baf Kuklası gibi yerlerde kurulan bütün bu tarım kolonileri tam anlamıyla kalıcı olamamasına rağmen, ilk denemelerden sonra daha bilinçli bir şekilde kurulmuş olanları (Limasol yakınlarındaki iki çiftlik gibi) Kıbrıs narancıya üretimine yeni bir anlayış ve teknoloji getirmiş, Mesarya'da kurulan çiftlikler ise, hayvancılığın gelişmesinde küçük de olsa bazı roller üstlenmiştir. O dönemlerde kurulan bu çiftliklere yerleştirilen Doğu Avrupa Yahudilerinin büyük bir kısmı, kısa bir süre sonra Filistin'e, İngiltere'ye veya zamanın İngiliz sömürgelerine göç etmeyi, Kıbrıs'ta kalmaya yeğlemişlerdir (Coren 2001; Norman 1986, s.s. 105-106). 1948 yılından sonra çiftliklerde kalmaya devam eden son kolonistler de yeni kurulan İsrail Devleti'ne

gitmiş ve çok küçük bir azınlık Kıbrıs'ta yaşamaya devam etmiştir. Halen bu kişiler veya çocukları, yaşamlarını, Larnaka, Limasol ve Lefkoşa gibi büyük kentlerde sürdürmektedir (Coren 2001).

Kıbrıs ve Sionizm

Kıbrıs'ta daimi bir Yahudi yerleşimi kurmak isteyen ve Kıbrıs'ı 'Büyük İsrail' rüyasının bir parçası olarak gören bazı Sionist aydınlar da vardı. 1897 Sionist Kongresi'nde Yahudilere yeni bir vatan bulma uğraşlarının bir parçası olarak, Doğu Avrupa'dan kaçan Yahudilerin Kıbrıs'a yerleştirilmesi fikri resmen uygulanmaya hazır bir proje olarak önerilmişti (Encyclopaedia Judaica 1971: s.s.1180-82). Davis Trietsch tarafından yapılan bu öneri, başlarda Sionizm'in Babası Theodor Herzl tarafından ilgiyle karşılanmamıştı. Buna rağmen Trietsch, kendi olanaklarıyla Kıbrıs Yüksek Komiseri'nden izin alarak, adaya Mart 1890 da 11 Boryslawlu madenciyi yerleştirmeye çalışmıştı. Hazırlıksız bir şekilde yapılan bu girişim, kısa bir sürede başarısızlığa uğramıştır (Encyclopaedia Judaica 1971: s.1394).

Herzl ise öncelikli olarak Filistin'de kurulacak bir Yahudi devletini arzu ediyordu. Osmanlı Sultanıyla buluşarak bunun pazarlığını yapmıştı. Sultan'a Osmanlı İmparatorluğunun dış borçlarını ödemeyi teklif ederek karşılığında Filistin'i istemişti (Laqueur 1976: 118-130). İflas etmiş durumdaki Osmanlı Sultanı ise ona İmparatorluğu'ndaki herhangi bir bölgeyi isteyebileceğini ama Filistin'in Yahudilerin olduğu kadar Müslümanların da Kutsal bir yeri olduğunu söylemiş ve Filistin'i Yahudilerin yerleşimine açmayı ret etmiştir. Paraya susamış aracı ve rüşvetçi bazı Osmanlı diplomatları Herzl'a, Suriye veya Lübnan'dan mal almasını tavsiye etmiş, oradan zamanla Filistin'e geçebileceğini bile ima etmişlerdi (Laqueur 1976: 118-130).

Filistin için Osmanlı Sultanı'yla yaptığı görüşmelerden olumlu bir sonuç alamayan Herzl, 1902 yılından itibaren Kıbrıs'a yerleşme fikrini benimsemeye başlamış ve dönemin Sömürgeler Bakanı Chamberlain ile Kıbrıs ve El-Arish'i Yahudi yerleşimine açması için görüşmeye başlamıştır (Laquer 1976).

Gerek diğer kolonilerin varlığı, gerekse Kıbrıs'ın Yahudilere resmen vatan yapılmaya çalışılması, Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan tarafından öfkeyle karşılanmıştı. Bütün bu tepkilere rağmen İngiltere, 1903 yılına kadar Herzl ile görüşmeye devam etti (Laquer 1976). 1904 yılında, Ada'ya Yahudi göçmenlerin yerleştirilebileceğini duyan Yunanistan'daki bazı Kıbrıslı Rumlar, Zenon adlı örgütleri aracılığıyla, 30 Aralık'ta Atina'da büyük bir miting düzenlemişler ve İngiliz elçiliğine giderek İngiliz yönetimini protesto etmişlerdi. Bu mitingde yayınlanan bildiri Yahudileri aşağılayan deyimler kullanılması İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'nı çok kızdırmıştı. Bakanlıkta bir üst düzey yetkilisi, 'Bu bildiri iğrençtir. Bunu hazırlayanlar, Kıbrıs'ı tekrar Osmanlı'nın egemenliğine iade etme konusunda bizi tahrik edecek kadar ahmaklar' demişti. Sonuç olarak, adada daha büyük sorunlar çıkmasından korkan İngilizler, Yahudilere Kıbrıs'ı yerleşim için açamayacaklarını belirterek, onlara, Yahudi devletini kurabilmeleri için Uganda'da bir yer teklif etmiştir (Encyclopaedia Judaica 1971, s.s.1180-82). Bu teklif Herzl tarafından olumlu karşılanmış olmasına rağmen, diğer Siyonistler tarafından hemen ret edilmişti. Bunun üzerine Filistin'e göç etmeye devam kararı alınması yanında Arjantin, Kuzey Amerika veya muhtelif Afrika ülkelerinde de kolonilerin kurulmasına devam edilmiştir. 1908 yılında Jön Türklerin iktidara geldikleri günden başlayarak, Birinci Dünya savaşının sonuna kadarki dönemde, Filistin kapıları geçici olarak Yahudilere kapatılmıştır. Öte yandan Amerika'ya göç ise tüm hızıyla sürmeye devam etmiştir.

Almanya'da hortlayan anti-Semitizm hareketleri, Nazi Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte çok güçlenmiştir. Kısa bir süre sonra Rus Yahudileri gibi Almanya'daki Yahudiler de baskılardan kurtulacakları bir yer aramaya başlayacaktır. İşte bu dönemde yani 1933-1939 yılları arasında yaklaşık 500 Alman Yahudisi Almanya'dan kaçmayı başararak Kıbrıs'a sığınmıştır (Encyclopaedia Judaica 1971, s.s.1180-82). Tarım ve çiftçilik macerasından uzak kalmayı yeğleyen Alman Yahudileri'nin büyük bir kesimi zanaatkarlardan oluşmaktaydı. Kısa bir sürede Lefkoşa pazarlarında kendi-

lerine yer bulan bu becerikli Alman Yahudilerinden bazıları, Kıbrıslı Türkler tarafından hala saygıyla anılmaktadırlar.

Modern dōsemeciliği adamıza getiren ve bu zanaatın Kıbrıs'ta öğrenilip yaygınlaşmasına öncülük eden Rafael el adında bir Alman Yahudisi'dir. Rafael Usta, 1930'lu yıllarda Nazilerin her geçen gün artmakta olan ırkçılık faaliyetlerinden kuşulanmaya başlamıştı. Meğer bu kuşkuları da yersiz değildi. Hitler gerçek yüzünü dünyaya göstermeye başlamıştı. Gelişmeler Rafael Usta'ya haklı çıkartıyordu. En sonunda Nazilerin, Yahudi topluma yapmaya başladıkları baskılara dayanamayışının de etkisiyle Almanya'ya terk ederek Mısır'a gitmişlerdi....Kıbrıs'a sık sık gelip giden bir ahpapından dōsemeciliğin Kıbrıs'ta henüz el atılmamış bir alan olup, çok geçerli bir zanaat olabileceğini öğrenmesi üzerine, o da 1936 yılında adadama gelmiş ve Lefkoşa'da bir işyeri açmıştı... daha sonra Türklerden de dōsemeci ustaları çıkmışsa da bunların hepsi de, zanaatı Rafael'in yanında öğrenenlerin yetiştirmeleri idiler (Hikmetağalar 1996, s.s. 342-343).

2. Dünya savaşının başlamasıyla birlikte Kıbrıs'ta bulunan bir çok Yahudi ailesi —Almanların Kıbrıs'ı işgal edeceğinden korkulduğu için— Kıbrıs'tan Tanganika'ya götürülüp koruma altına alınmışlardı. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra (bundan sonraki bölümde inceleyeceğimiz *gözaltı kampları* haricinde) Kıbrıs'ta ciddi anlamda başka bir Yahudi yerleşimi oluşturulmamıştır. İsrail'in kurulmasıyla birlikte adadaki mevcut Yahudi nüfusu da büyük oranda Filistin'e göç etmeyi tercih etmiştir. 1951'de sayıları 165 kişiye kadar düşen Kıbrıs'taki Yahudi nüfusu, 1955 yılından sonra başlayan terör olayları ve iç savaştan sonra ise hızlı bir şekilde azalmıştır. 1970 yılına geldiğimizde Kıbrıs'ta yaşamaya devam eden sadece 25 Yahudi kalmıştır (Encyclopaedia Judaica 1971, s.s.1180-82). 2002 yılındaki tüm Kıbrıs nüfusuna baktığımızda, Güney Kıbrıs'taki Güney Kıbrıs vatandaşı Yahudilerin sayılarının 30-35 kişi civarında (Coren 2001), K.K.T.C de yaşayanların sayılarının ise 25-30 kişi civarında olduğunu görüyoruz. KKTC'de yaşamakta olan çoğunluğu Kıbrıslı Türklerle evli bu kişiler, zaman zaman Dome Hotel'de bir araya gelip,

kendi dini günlerini kutlamaktadırlar. 1997 yılında K.K.T.C'ye yerleşmiş ve Bellapais'te ailesi ile birlikte yaşamakta olan bir de Yahudi din adamı vardır.

Yahudi Gözaltı kampları:

Kıbrıs'taki iki devletin resmi tarihleri içerisinde önemli bir yeri olmasa da, İsrail Devleti'nin ulusal tarihi açısından en önemli olaylarından bir tanesi, Kıbrıs'ta 1946-1949 yılları arasında kurulan *Yahudi gözaltı kamplarıdır*:

I. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'nun değişen yeni coğrafyası içerisinde Büyük Britanya'nın yeri ve kazanımı büyük olmuştur. Savaş boyunca bölgedeki Müslüman Araplar'a olur olmaz bir çok sözler vermiş, fakat sonraları çoğunu yerine getirememiş olan Britanya İmparatorluğu, Filistin'i savaş sırasında kendilerine büyük yardımlarda bulunan Mekke Şerifi Hüseyin'e söz vermelerine rağmen, 1917 Balfour Deklerasyonu'yla, orasının Yahudilerin milli yurdu olduğunu kabul etmiştir. Kıbrıs'daki gözaltı kamplarıyla ilgili kapsamlı araştırmasıyla bilinen Dr. Eser Danacıoğlu, iki dünya savaşı arasında rastlayan dönemle ilgili gelişmeleri şöyle özetler:

Savaş içinde İngilizler Mekke Şerifi Hüseyin'le yazışmalarında Arap topraklarını (Filistin'i ayırmaksızın) Haşimi ailesinin kuracağı Birleşik Arap Krallığı'na başılamış, savaşın sonlarında 1917'de Balfour Deklerasyonu'yla Filistin'in Yahudiler'in milli yurdu olduğunu kabul etmişlerdi. Savaştan sonra Milletler Cemiyeti'nin 22 Temmuz 1922 tarihli kararı Filistin bölgesinin manda yönetimini İngiltere'ye vererek mevcut duruma meşruiyet kazandırdı. Milletler Cemiyeti ayrıca bu kararıyla Filistin'deki yönetimden Yahudiler'in Filistin'e uygun koşullar altında göçünü sağlamasını da talep etti (Bethell, 1979:20). Yaklaşık otuz yıllık İngiliz manda yönetimi muhtemel Yahudi Devleti'nin temel taşlarının bulunduğu, İngilizler eliyle önhazırlığının yapıldığı bir zaman aralığı değildir. Bilakis, İngiltere'nin politikası, iki toplum arasında bir denge unsuru ve 'uygarlık taşıyıcısı' olarak üst iktidar sahipliğini mümkün olduğu kadar kalıcı kılmaya day-

alıydı. Üstelik İngiltere'nin Filistin politikası genel olarak bölgeye yönelik politikasından bağımsız da değildi, bu bütün içerisinde bir vereydi. Dolayısıyla Filistin'deki Arap nüfus 1930'lu yıllarda genel grev ve silahlı saldırılarıyla, Filistin'i çevreleyen ve büyük ölçüde doğrudan veya dolaylı İngiliz yönetimi altında bulunan (Lübnan ve Suriye hariç) Arap okyanusu protestolarla Filistin'e Yahudi göçüne tepkilerini ortaya koymaya başlayınca, İngiltere Yahudi göçüne yönelik politikasını değiştirdi. 1939 yılında Filistin'e gelecek 5 yıl içinde göç edecek Yahudiler'in sayısını 75,000 ile sınırlama kararı aldı ve II. Dünya Savaşı içinde de bu kararını titizlikle savundu (Danacıoğlu 1996)

Bütün bu kısıtlamalara rağmen İsrail'e olan Yahudi göçünde büyük bir duraklama olmamıştır. Bir çok Yahudi yasal olmayan yollardan Filistin'e doğru akmaya devam ediyordu. Filistin'deki İngiliz yöneticilerinin tüm uğraşlarına rağmen binlerce, hatta onbinlerce göçmen, Filistin sınırlarını zorluyordu. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Avrupalı soykırım mağduru binlerce Yahudi, Filistin'in yani İsrail'in yolunu tutacaktır. 1946 yılında Kudüs'deki King David Hotel'de –Bağımsız İsrail Devleti'nin tanınması için— Yahudiler tarafından Britanya İmparatorluğu'na karşı başlatılan terör hareketiyle birlikte, İngiliz hükümeti daha sert tedbirler alma yoluna gitmiştir (Bogner 2001). Yahudi aktivistlerini durdurmanın yolunun göçü durduraktan geçeceğini uyan İngiltere, deniz yoluyla gelen göçmenlerin önünü keserek, onları Kıbrıs adasında kurmuş oldukları gözaltı kamplarına (deportation camps) yerleştirmeye başlamıştır (Bogner 2001; Danacıoğlu 1996).

Almanya'daki Nazi soykırımından hayatlarını kurtarmış binlerce öksüz çocuk ve perişan durumdaki bir çok aile, bu kamplara yerleştirilmiştir. 14 Ağustos 1946 yılından 10 Şubat 1949 yılına kadar açık kalan bu kamplar, ikibuçuk yıl içerisinde 52,000'e yakın göçmeni misafir etmiştir. 2200 kadar bebek gözlerini dünyaya bu kamplarda açmış, yaklaşık 5000 kişi evlenmek için yine bu kamplarda 'evet' demiştir. 400 kişiye yakın Yahudi ise İsrail'in bu kadar yakınındayken, ona ulaşamadan, bu kamplarda gözlerini sonsuza dek kapatmıştır. Çoğu öksüz, 8000 kadar öğrenci ilk temel politik ve askeri

eğitimlerini bu kamplarda almışlardı (Bogner,2001).

Gözlü kampları iki ana bölgede 12 ayrı kamptan oluşmaktaydı. Bunlardan 5 tanesi çadır kampıydı ve Magusa'nın Karakol (Kraulus) bölgesinde konulmuştu. Çadır kamplara "yazlık kamp", Dikelya ve Ksilotimbu bölgesinde yer alan ve barakalardan oluşan diğer 7 kampa ise "Kışlık kamp" deniliyordu. Kampların durumu hiç de iç açıcı değildi. Su yok denecek kadar azdı. Teneye barakalar çok sıcak tutuyordu. Yemek sıkıntısı vardı. Kampların bütçesini karşılamak görevi Filistin'deki manda devletçiğe verilmişti. Ancak, onların ellerindeki imkanlar ise çok kısıtlıydı (Bogner,2001; Danacioglu 1996).

Tüm bu olumsuzlukların *Büyük İsrail* ülküsü açısından bazı yararları vardı. Genç Yahudi diplomatlar, İsrail Devletinin tanınması için yaptıkları propaganda çalışmalarında bu kampları göstererek bir çok ülkeden sempati, yardım ve destek almaya başmışlardı. Politik kazanımların yanında kampların idaresinin Yahudi aydınlar tarafından yürütülmesi, kamp idarecileri tarafından yeni gelenlere (bir çoğu genç ve çocuklardan oluşmaktaydı) istedikleri eğitim programlarını uygulama imkanını yaratıyordu. Siyonist propaganda derslerinin yanında, İbranice, yarı askerî dersler, 'bilinçlendirme' ve meslek dersleri de veriliyordu. Zamanla bu kamplar Yahudi kimliğini biçimlendirme kurumlarına dönüşmeye başlamıştı.

Kıbrıslı Rumlar önceleri Yahudilerin adaya kalıcı olarak yerleştirileceklerini sanmışlardı. Gerçek durumu öğrenene kadar getirilen göçmenlere karşı soğuk bir tavır almış olmalarına rağmen, olayın iç yüzünü öğrendikten sonra duruma biraz daha değişik bir gözle bakmaya başlamışlardı. Özellikle İsrail PALMACH örgütüyle ilişkiye giren solcu AKEL partisi, onlara yardımda bulunmuş, hatta göçmenlerin gizlice İsrail'e sokulmaları operasyonlarında bifiil yer almıştı (Bogner 2001). Göçmenlerin gizlice İsrail'e sokulmaları operasyonlarında sadece gönüllüler çalışmamıştı. Bu işten çok para kazanan bir çok Kıbrıslı balıkçı ve kayıkçının da olduğu bilinmektedir (Bogner 2001). Kıbrıslı Türkler ise genelde olaylara biraz daha otoriteye

sadık, onlarla ters düşmeyecekleri bir gözle bakmaktaydılar (Bogner 2001).

Sonuç:

Kıbrıs hiç bir zaman —Ptolemy ve Roma dönemi hariç— büyük bir Yahudi nüfusuna sahip olamamıştır. Özellikle, Romalıların MS.116/117 yılında yaptıkları yasayla, Yahudilerin kitleler halinde Kıbrıs'a gelip yerleşmeleri engellenmiştir. Luzinyan dönemindeki (özellikle ilk başlarda) nüfusları ve etkinlikleri biraz artar gibi olduysa da, hemen ardından gelen Venedik dönemi Yahudilerin adadaki varlığına büyük bir darbe indirmiştir. Osmanlı döneminin başlarında adadaki küçük Yahudi nüfusu artar gibi olmuşsa da, 18. yüzyıldan sonra, Yahudilerin ada üzerindeki varlıkları bile tartışılır hale gelmiştir. Yahudilerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama ve gerileme dönemini çok yoğun bir şekilde hissetmiş ve yaşamış Kıbrıs adasında kalmaları da pek beklenemezdi. Ekonomik olarak gerilemiş, nüfusunun büyük bir kesimini kaybetmiş Kıbrıs, uzun süre bir sürgün adası olma ötesine geçememişti.

İngiliz dönemiyle birlikte Kıbrıs, Doğu Avrupalı Yahudilerin tarım kolonileri kurma girişimlerine sahne olmuştur (birinci koloni 1882 yılında kurulmuştu). Bu kolonilerin büyük bir kısmı başarılı olamamış ve kısa bir süre sonra terk edilmiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, Filistin'e gitmeye çalışan ve zorla alıkonulan Yahudi göçmenler, Kıbrıs'ın zorunlu misafirleri olmuşlardı. 'Kıbrıs Filistin'dir' o dönemde Yahudiler arasında en fazla söylenen ve dinlenen şarkının adıydı. MS. 70 yılında, Kutsal tapınakları yerle bir edilip Filistin'den sürülen Yahudi Diasporası'nın ilk zorunlu durağı Kıbrıs adası olmuştu. Yine insanlık tarihinin en büyük soykırımından sonra akın akın Filistin'e, kendi devletlerini kurmak için giderken yapmak zorunda kalacakları son durak da yine Kıbrıs adası olacaktı. Kıbrıs onlar için hiç bir zaman tam anlamıyla bir vatan olamamıştı, fakat her zaman vatanlarına giderken kullandıkları geçici bir *son durak*, veya vatanlarından sürüldükleri dönemdeki gibi bir *ilk sığınak* olmuştur.

Alt Notlar:

ⁱ16. yüzyıl tarihçisi Estienne de Lusignan adadaki Rumcanın birçok değişik yabancı dilin etkisinde kaldığını ve bozulduğunu iddia etmişti: "...toute l'Isle parle Grec, et encore bien corrompu, ayant ainsi este altere par les Assyriens, Syriens, Iuifs, Armeniens, Albanois ou Lacedemoniens, François, Italiens et Turcs." Ayrıca, adadaki değişik dilleri şöyle sıralar: *Maintenant on y parle d'onze sortes de langages, sçavoir Latin, Italien, Grec corrompu, Armenien, Cofte, Iacobite, Maronite, Syriaque, Indian, Iuerien, Albanois, ou Macedonic, et Egyptiaque* Bknz: (Lusignan, 1580)

ⁱⁱ Bu isnadın kaynağı bilinmemektedir. Ancak, Baudin'in, Hurvitz'in "Religion et Judaisme" adlı Kitabının II/67 sayfasından yaptığı alıntıya göre isnadın sebebi şöyledir: *Yahudiler'in Mısır esareti döneminde, bu bölgenin kralı cüzzam hastalığına yakalanır. Bu hastalıktan kurtulmak için bir çok Yahudi çocuğu öldürerek onların kanlarıyla banyo yapar. Çünkü o dönemde yaygın olan bir inanca göre, sayet taze ve sıcak kanla banyo yapılması bu hastalığa çare oluyordu. Bu yüzden, bu hastalığa yakalananlar çocukları kaçırmıyorlar ve onların kanları ile banyo yapıyorlardı. Mısır'in en alt tabakasını Yahudiler teşkil ettiği için, buna daha çok Yahudiler maruz kalıyordu. O halde, Yahudiler'in Mısır esaretinden kurtuluşunun anısına yapılan hamursuz bayramında, onlara öldürülen çocuklarını hatırlatmak için böyle bir şey yapmaları akla uygun düşüyordu. Bu inanç yüzünden, Ortacağ boyunca Yahudiler Hamursuz bayramında Hristiyan kanı kullanmakla suçlanmışlardır (Bknz: Eroğlu 1997, s.210).*

ⁱⁱⁱ 1521 de adayı ziyaret eden Moshe Bassola, Magusa'da sadece Sicilya Yahudileri'nin yaşadığından söz ediyordu (Arbel 1979). Kırk sene sonra Magusa'ya gelen Pesarolu Elia ise Sicilyalı Yahudilerin yanında Portekiz ve Levanten Yahudileri'nin de varlığından bahsediyor. Bknz (Cobham 1908)

^{iv} Burada, 25 Levanten, Sicilyalı ve Portekiz ailelerin düzenli bir şekilde katıldığı geniş ve güzel bir

sinagog gördüm.....Bknz Elias Pesaro (Cobham 1908,s. 73)

^v Fetih sonrası, Anadolu'dan adaya yapılan sürgünler sırasında da birçok aile oraya gitmeyi ret etmiştir. Müslüman göçmenlerin büyük bir çoğunluğu adaya zorla sürgün ettirilmişlerdir. Devam eden yıllar içerisinde de ada, bir sürgün yeri olmaktan kurtulamamıştır.

^{vi} *Safed şehiri de, İstanbul ve Selanik gibi, Iberian Yahudileri'nin yogun olarak göç ettiği şehirlerden biriydi. Yoğun Yahudi göçü dolayısıyla Safed, Talmud ve Kabbala çalışmalarında, Osmanlı şehirleri arasında önemli bir yere yükselmişti. Yoğun Yahudi yerleşiminin sonucunda bazı Müslümanlar rahatsız olmuşlardı. 1584 tarihli bir Osmanlı belgesinde belirtildiğine göre Safed kadısı, Safed'de yedi cami olduğu halde, Yahudiler'in eskiden üç mabedi varken mabed sayıları otuzikiye ulaştığını, Yahudi mabetlerinin yüksek yapıldığını bu mabetlere pek çok emlak vakfedilerek Müslümanlara müzayaka çektiirildiğini arz etmiştir.* Bknz. (Eroğlu 1997,s.s.99-101).

^{vii} *several jewish thieves and scoundrels" who commit "corrupt deeds...and are receivers of stolen goods."* The Porte replied: "...send these men who are not upright and law-abiding, but rather receivers of stolen goods, thieves and scoundrels whose corrupt deeds have been discovered, immoral villainous, guarded by appropriate men together with a copy of the register concerning them, to Cyprus. Bknz Jennings, 1993.

⁸ Osmanlı Filistinindeki Siyonist koloniler 1882'de başlamıştı O dönemde oraya Rusya'dan 4000, Yemen, Kuzey Afrika, Orta Asya, ve Osmanlı eyaletlerinden de yaklaşık 5000 Yahudi gelmiştir. Osmanlı makamları bu göçleri yeni bir Yunanistan ya da Sırbistan doğacağı korkusuyla kaygıyla izliyor ve yeni göçleri engellemeye çalışıyordu. Bab-i Ali, Filistin'e Yahudi göçünü yasaklamış ve Osmanlı vatandaş olmayan Yahudilere toprak satışını sınırlamıştı. Osmanlı bürokrasisindeki boşluklar ve rüşvet pek çok Yahudinin yaşağı delmesini sağlıyordu, fakat bu her zaman ise yaramıyordu (Groeppler1999 s. 47)).

KAYNAKÇA

- Arbel, Benjamin, "The Jews in Cyprus: New Evidence from the Venetian Period", *Jewish Social Studies*, Vol. 41, No. 7, 1979, pp 23-40.
- Arslantas, Nuh (Ed.), *Ortaçağ'da (12. yy.) İki Yahudi Seyyahin Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2001.
- Balletto, Laura, "Ethnic Groups, Cross-Social and Cross-Cultural Contacts on 15th Century Cyprus," *Mediterranean Historical Review*, 1995, Vol. 10, No. 1-2, pp 35-48.
- Ben-Sasson, H.H(Ed.), *A History Of The Jewish People*, Harvard University Press, Massachusetts, 1999
- Bogner Nachum, "The Deportation Camps in Cyprus 1946-1949" in Peristianis, Nicos, Alex Coren, and Christina McRoy, Eds, *The Jews of Cyprus Past and Present*, Intercollege, Nicosia, 2001
- Baudel, Fernard, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), Imge Kitapevi, İstanbul, 1994.
- Cobham, Claude Delaval, *Excerpta Cyprica*, University Press, Cambridge, 1908.
- Coren, Alex, "The Jews of Cyprus Today" in Peristianis, Nicos, Alex Coren, Christina McRoy, Eds, *The Jews of Cyprus Past and Present*, Intercollege, Nicosia, 2001
- Çevikel, Nuri, *Kıbrıs Eyaleti*, DAÜ, Magusa, 2000.
- Danacioglu, Esra, *Kıbrıs Yahudi Gözaltı Kampları*, Söylem, Sayı2 Cilt 1, Lefkosa, Subat 1996
- Dawkins, R.M.(Ed), Leontios Makhairas, *Recital Concerning The Sweet Land of Cyprus entitled 'Chronicle'*, The Clarendon Press, Oxford, 1932.
- Eroglu, Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*, Seba Yayınları, İstanbul, 1997.
- Etienne de Lusignan, Description de toute l'isle de Cypre, Paris, 1580. (Reprinted 1970, Famagusta)
- Gazioglu, Ahmet Cemal, *The Turks in Cyprus*, K.Rüstern & Brother, London 1999.
- Grayzel, Solomon, *A History of the Jews*, The Jewish Publication Society of America, 1969.
- Groepler, Eva, çev. Süheyla Kaya, *İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1999.
- Heltzer, M. "Epigraphic Evidence Concerning a Jewish Settlement in Kition(Larnaca, Cyprus)" in 4c BCE, *Aula Orientalis* Vol.7. 1989
- Hikmetagalalar, Hizber, *Eski Lefkosa'da Semtler ve Anılar*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996
- Hill, George, *The History of Cyprus, Vol. I-IV*, University Press, Cambridge, 1972.
- Jacoby, David, "The Rise of a New Emporium in the Eastern Mediterranean: Famagusta in the Late 13th Century", *Meletai Kai Ypomnemata*, Vol. 7, 1984, pp 143-179.
- Jennings, Ronald C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, 1993.
- Kyriss, Costas, *History of Cyprus*, Lambusa Pub. Nicosia 1996.
- Kyrris, Costas P., "The Jewish Community and the Rise and Fall of Some Urban Agglomerations in Cyprus Under Ottoman Rule" in Peristianis, Nicos, Alex Coren and Christina McRoy, Eds, *The Jews of Cyprus Past and Present*, Intercollege, Nicosia, 2001
- Kyrris, Costas, "Symbiotic Elements in the History of the Two Communities of Cyprus," *Proc. International Symposium on Political Geography*, Cyprus Geographical Association, Nicosia, 1976, pp. 127-166.
- Laqueur, Walter, *A History of Zionism*, Schocken Books, New York, 1976
- Nir, Yaacov, "Jewish 'Colonies' on Cyprus on the Eve of the Twentieth Century: Reality or Fatamorgana" in Peristianis, Nicos, Alex Coren and Christina McRoy, Eds., *The Jews of Cyprus Past and Present*, Intercollege, Nicosia, 2001
- Norman, Theodore, *An Outstretched Arm, A History of the Jewish Colonization Association*, Routledge & Kegan Paul, London, 1985.
- Olson, Robert W., "Jews in the Ottoman Empire in Light of New Documents", *Jewish Social Studies*, Vol. 41, 1979, pp 75-88.
- Sharon, Moshe Sevilla, *Türkiye Yahudileri, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1992.

APPENDIX

UNITED NATIONS A General
Assembly Distr.

RESTRICTED A/AC.21/W.29

19 April 1948

ENGLISH ONLY

THE QUESTION OF THE EXTRAORDINARY
EXPENDITURE CONNECTED WITH THE
CYPRUS CAMPS

(Working Paper Prepared by the Secretariat)

According to the revised schedule of liabilities annexed to document AP/5, the total liability connected with the camps in Cyprus not met by 1 January 1948, amounted to LP4,550,000, out of which 2,500,000 were expected to fall due for settlement between 1 February 1948 and 31 March 1948 and LP2,050,000 between 31 March 1948 and 15 May 1948.

I. THE ORIGINS OF THE QUESTION

1. The White Paper of 1939 stated *inter alia* that "the alternatives before His Majesty's Government are either (i) to seek to expand the Jewish National Home indefinitely by immigration, against the strongly expressed will of the Arab people in the country; or (ii) to permit further expansion of the Jewish National Home by immigration only if the Arabs are prepared to acquiesce in it. The former policy means rule by force. Apart from other considerations, such a policy seems to His Majesty's Government to be contrary to the whole spirit of Article 22 of the Covenant, as well as to their specific obligations to the Arabs in the Palestine Mandate. Moreover, the relations between the Arabs and the Jews in Palestine must be based sooner or later on mutual tol-

erance and goodwill; the peace, security and progress of the Jewish National Home itself require it. Therefore His Majesty's Government, after earnest consideration, and taking into account the extent to which the growth of the Jewish National Home has been facilitated over the last twenty years, have decided that the time has come to adopt in principle the second of the alternatives referred to above".

2. It was accordingly provided that, after the admission of not more than 75,000 additional immigrants during the five years beginning in April 1939, "no further Jewish immigration will be permitted unless the Arabs of Palestine are prepared to acquiesce in it".

3. The Zionist Congress of 1939 denied the moral and legal validity of the White Paper.

4. The Permanent Mandates Commission, which had the duty "to advise" the Council of the League of Nations "on all matters relating to the observance of the Mandates" reported that "the policy set out in the White Paper was not in accordance with the interpretation which, in agreement with the Mandatory Power and the Council, the Commission had always placed upon the Palestine Mandate". The majority of the Commission (four members) "did not feel able to state that the policy of the White Paper was in conformity with the Mandate, any contrary conclusion appearing to them to be ruled out by the very terms of the Mandate and by the fundamental intentions of its authors". The other three members "were unable to share this opinion; they consider that existing circumstances would justify the policy of the White Paper, provided the Council did not oppose it".

5. It remains a matter of speculation whether the Council of the League, in the circumstances existing in the summer of 1939, would have sided with the majority of four or the minority of three of the Permanent Mandates Commission. The outbreak of war in September 1939 prevented the Council from considering the question.

6. When the five year period of continuing Jewish immi-

gration contemplated in the White Paper came to end in the Spring of 1944, the 75,000 certificates had not all been utilized. There was a residue of 24,000 certificates. There had been, however, during that period, besides the immigration of persons provided with certificates, what the Mandatory Power has described as "attempts to organize the unauthorized entry of large bodies of immigrants".

According to the Mandatory Power: "During the war it was more than ever imperative that the Administration should resist this threat to its authority, since the shiploads of refugees came from inside Axis-controlled Europe and offered an opportunity for the infiltration of enemy agents. In November 1940 it was decided that illegal immigrants would be deported to an alternative place of refuge in the Colonial Empire". The place chosen was Mauritius.

7. In view of the existence of the residue of 24,000 certificates in the Spring of 1944, the time-limit for the utilization of the 75,000 certificates was waived. From 1 October 1944, a monthly rate of Jewish immigration was fixed at the figure of 1,500. When the 75,000 certificates were exhausted at the end of 1945, this monthly rate was maintained, pending the report of the Anglo-American Committee of Inquiry. The report recommended inter alia the immediate authorization of 100,000 immigration certificates. The United Kingdom Government was not ready to give effect to this recommendation irrespective of the other recommendations in the Report. It has continued to admit immigrants at the rate of 1,500 a month.

8. The "illegal" immigrants deported to Mauritius were admitted to Palestine in 1945 on the quota provided by the White Paper, and the policy of the Mandatory Power up to the Summer of 1946 was to deduct from the monthly quotas new "illegal" immigrants on their arrival in Palestine. However, according to the Mandatory Power, "in the Summer of 1946 the inflow of illegal immigrants reached such dimensions that it was no longer possible to accommodate them in camps in Palestine. It was therefore decided, in August, that future shiploads would be transferred on arrival to British ships

and taken to camps in Cyprus". Since December 1946, fifty per cent of the monthly quota has been allocated to the illegal immigrants in Cyprus.

9. According to the Supplement to the Survey of Palestine prepared for UNSCOP, page 24, "illegal" immigrants are deported from Palestine in exercise of the powers vested in the High Commissioner by Regulation 122 of the Defence (Emergency) Regulations 1945, the first paragraph of which reads as follows:

"The High Commissioner shall have power to make an order under his hand for the deportation of any person from Palestine."

10. In its Supplementary Memorandum submitted to UNSCOP, the Palestine Government stated (page 34):

"In organizing illegal immigration into Palestine the Jews have defied the law of Palestine and of other countries from which this traffic has been carried on. It is no answer to this to say that the law is unacceptable or that it is illegal, when it is not. In maintaining the law against these attempts to break it the Administration has been compelled to commit itself to further expenditure of its resources on deportations and the maintenance of camps in Cyprus, costing in 1946 and 1947 a sum that may amount to £3 million."

11. On page 59 of the same Supplementary Memorandum, the Palestine Government states:

"Early in 1947 the occupants of the Cyprus camps wilfully destroyed over 200 of their tents costing over LP.20,000, what falls at present to be met by the Palestine Government."

II. THE LEGAL POSITION

12. The Jewish point of view is that the measures taken by the Palestine Government to regulate immigration as a consequence of the White Paper policy are illegal. As stated above, the question of legality has never been settled, as the Council of the League of Nations, the competent body to make a pronouncement, was prevented from doing so by the outbreak of the World War. In the opinion of the United Kingdom Government, the Defence (Emergency) Regulations under which the

High Commissioner has been given power to deport "illegal" immigrants are legal. The fact that "illegal" immigration had greatly increased in 1946 has been invoked as a reason for ceasing at that time to deduct "illegal" immigrants from monthly quotas on their arrival in Palestine and for deporting them to Cyprus.

13. There is at present no possibility to settle the legal question of the consistency of the policy of the White Paper with the provisions of the Mandate if the United Kingdom does not accept that the question should be settled. It seems clear that it will prevent any possibility of its actions since 1939 being legally condemned - with all the consequences that such a condemnation might entail.

III. THE PROBLEM FACING THE COMMISSION

14. UNSCOP was informed that the present Administration of Palestine "has been compelled to commit itself to further expenditure of its resources on deportations and the maintenance of camps in Cyprus, costing in 1946 and 1947 a sum that may amount to £3 million". The present Administration also considers that it has to meet the terminal expenses connected with the liquidation of the camps.

15. It is for the Commission to consider whether it will object to the position taken by the present Palestine Administration.

16. Part C, Chapter 3, paragraph 3, of the Plan adopted by the General Assembly reads:

"(a) The State shall respect and fulfil all financial obligations of whatever nature assumed on behalf of Palestine by the Mandatory Power during the exercise of the Mandate and recognized by the State. This provision includes the right of public servants to pensions, compensation or gratuities."

"(b) These obligations shall be fulfilled through participation in the Joint Economic Board in respect of those obligations applicable to Palestine as a whole, and individually in respect of those applicable to, and fairly

apportionable between, the States."

"(c) A Court of Claims, affiliated with the Joint Economic Board, and composed of one member appointed by the United Nations, one representative of the United Kingdom and one representative of the State concerned, should be established. Any dispute between the United Kingdom and the State respecting claims not recognized by the latter should be referred to that Court."

17. It is for the Commission to consider whether the non-recurrent expenditure connected with the camps in Cyprus falls within the scope of the above provisions. It may be argued that those provisions were meant primarily for recurrent expenditure (public debt, pensions of public servants).

18. It is very unlikely that a future Arab State would accept that the expenses connected with the camps in Cyprus should be considered as an obligation applicable to Palestine as a whole or that a future Jewish State would recognize them as an obligation applicable to its "individually".

19. It is suggested in AP/5, B, paragraph 2, that the Commission "may consider the advisability of requesting the present Administration to leave the ordinary revenue balance untouched, its extraordinary expenditure to that date (15 May) being treated as a capital liability to be met later on". The expenditure in connection with the Cyprus camps is by far the most important item of extraordinary expenditure.

Kıbrıs Maronitleri Ve Kormacit Arapçası

Ahmet ERDENGİZ*

Maronitlerin veKıbrısMaronitlerininKısa Bir Tarihiçesi:

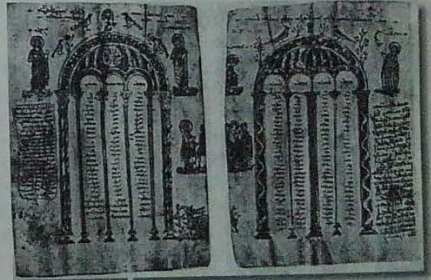
12. yüzyıldan beri adanmış kendilerine yurt edinmiş Maronitlerin tarihi, artık ölmeye yüz tutmuş Kormacit Maronitçesi ve gelenek ve görenekleri ile ilgili Türkçe olarak yayınlanmış

fazlaca bir araştırma yoktur. Aşağıdaki makale bu boşluğu doldurmak için çalışma yapmak isteyeceklere çok özet bir bilgi ve bibliyografya kaynağı oluşturmak gayesi ile kaleme alınmıştır. Maronit gelenek ve görenekleri ile linguistik veriler de yerinde yapılacak özgün tespit çalışmalarına ışık tutmak gayesi ile yazılı kaynaklardan derlenmiştir. Okuyucu dil ve folklorik tespitlerin 1974 Barış Harekatı öncesinde Maronitlerin yoğun bir şekilde yaşadığı Koruçam (Kormacit) köyü üzerine odaklandığını görecektir. Bunun başlıca nedeni 1974 öncesinde Gürpınar (Ay Marina), Karpaşa (Karpasia), ve Özkan (Asomatos) köylerinde yaşayan diğer Maronit topluluklarının kendilerine has Arapçaya dayalı lisansı artık konuşmamları ve günlük yaşamlarında sadece Rumcayı kullanmalarındadır. Aynı şekilde bu köylerde yaşayan Maronit topluluklarının gelenek ve folklorik birikimlerinin 1974 öncesinde bile hızla özgünlüğünü kaybederek "Rumlaştığı" gözlemlenmiştir.

Günümüz Kıbrıs'ında yaşayan tüm Maronitlerin nüfusunun yaklaşık 6000 olduğu tahmin edilmektedir. Kesin rakamın bilinmemesindeki en büyük etkenin

Ortodoks Rumlarla yapılan evlilikler neticesinde doğanların sınıflandırılmasında karşılaşılan zorluklardır. Yapılan bir tahmine göre tüm Maronit aileleri genelinde Rumlar ile evlilik yapanların oranının %70'lere ulaştığı ifade edilmektedir. Bu melez evliliklerin sonucunda doğan çocukların büyük bir çoğunluğunun Ortodoks Rum olarak vaftiz edilmesi nedeniyle Kıbrıs Maronit cemaati sürekli olarak nüfus kaybetmektedir. Bu nüfus kaybının aynı zamanda Maronit dil ve dininin yanı sıra örf ve adetlerinin de yokolması demek olduğunu kavrayan Maronit Kilisesi Güney Kıbrıs'ta yeni Maronit kiliselerinin, kültür merkezlerinin ve okullarının yapımına hız vermiştir. Geçtiğimiz günlerde Maronit Anthopolis İlkokulu ve Limasol Maronit Aziz Charbel Kilisesi Kültür Merkezi bu girişimler çerçevesinde devreye konmuştur.

Bilindiği gibi 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın tanıdığı bir hakka dayanarak Kıbrıs Maronit cemaati kendini Rum cemaatinin bir parçası olarak benimsemişti. Halen Rum Temsilciler Meclisi'nde Antonis Hacı Roussos tarafından temsil edilmekte olan ada Maronitleri, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın ismini taşıyan çözüm planı çerçevesinde

Kıbrıs Maronitleri ile ilgili Süryanice el yazması

Maronit Kilisesi - Kormacit

Roma Katolik Kilisesi ile bağlarını resmileştirmiş ancak 16. yüzyıla kadar Maruni Cemaati içerisinde Süryani ve Yakubi Kiliselerinin öğretilerine sadık kalmak isteyenler sürekli olarak sorun yaratmışlardır.

Ana yerleşim yerleri Suriye/Lübnan olan Maronitlerin MS 8 ile 13. yüzyıllar arasında dört esas göç dalgası ile Kıbrıs'a gelip yerleştikleri tahmin edilmektedir. Birinci göç dalgasının 8. yüzyılda, ikinci göç dalgasının ise 10. yüzyılda meydana geldiğini öne süren tarihçilerin elinde kesin kanıt yoktur. Bugün Suriye ve Lübnan devletlerinin bulunduğu coğrafyanın Arap orduları tarafından işgali ve Bizans yönetiminin bölge üzerinde yitirdiği gücü yeniden kazanmak için başlattığı süreç içerisinde gelişen Hristiyanlık içi çatışmalar bu göçlerin nedenleri arasındadır. Özellikle 938 yılında Maronitler üzerinde yoğunlaşan baskıların yeni göçlere neden olduğu bilinmektedir.

Kıbrıs'a yapılan sayıca en büyük Maronit göçünün adanın Fransız Lüzinyan hanedanının eline geçtiği 1192 yılından sonra gerçekleştiğini biliyoruz. Ancak

geçtiğimiz günlerde yayınlanan bazı belgeler Maronitlerin 1121/22 yılında adada oldukça yaygın bir şekilde yerleşmiş olduklarını ve en azından Aziz Yuhanna Kuzbandu (Koutsoveni) Manastırı'nın sahipleri olduklarını kanıtlamaktadır. Bu manastırın bugün Rumlar tarafından 1518'de zorla el konan Güngör'deki (Kutsoveni) St. Chrysostomos Manastırı veya 12. yüzyıl başlarında aynı yerde inşa edilmiş bir manastır olduğu ortadadır. Orijinali Vatikan Kütüphanesi'nde muhafaza edilen Süryanice el yazmasından özetle şunları okuyoruz:

"İsmen keşiş olarak bilinen ben, hakir Semaan, Batroun'da bulunan Ilige Vadisi'ndeki Mayfouq'lu Azize Manastırı'nda yaşayan, Maronitlerin Patriği, Kutsanmış Peder Boutros'un önünde, keşişlerin hala daha Mar Yuhanna Manastırı'nda yaşamaya devam ettiği dönemde, bana Kıbrıs adasında bulunan Aziz Yuhanna Kuzbandu (Koutsoveni) Manastırı'nı yönetme yetkisi verdiği zaman bu kitaba şu satırları yazdım. Bu manastırda yaşayanların isimleri şöyledir: Keşiş David, papaz Moses, aççı ve keşiş Joseph, keşiş Georges ve keşiş Daniel. Rabbe hizmet eden din adamları bunlardır. Yıl, Yunanlılara göre 1432 (Gregoryan takvimine göre 1121/22), Haziran ayının 12. Tanrı mübarek olsun. Amin."

Yukarıda bir özet çevirisini verdiğimiz kayıtdan üç benzeri daha bugün Vatikan ve Floransa arşivlerinde ortaya çıkmıştır. Maronit Patriği I. Boutros'un Koutsoveni Manastırı ile ilgili olarak yapmış olduğu çeşitli işlemleri içeren bu kayıtlar, 1138/39, 1140/41 ve 1153/54 tarihlerini taşımaktadırlar. Bunlardan Vatikan arşivinde bulunan 1140/41 tarihli Keşiş Daniel'in, Floransa'daki Laurentine Kütüphanesi'nde muhafaza edilen 1153/54 tarihli olanı ise "genç keşiş Asha'ia'nın Patrik I. Boutros tarafından St. John Kouzband (Koutsoveni) Manastırı'na başkeşiş olarak atanmaları ile ilgilidir. Yine Floransa'da muhafaza edilen 1138/39 tarihli belgede de Patrik I. Boutros tarafından Koutsoveni Manastırı'nın kullanımı için Qas Matti (Papaz Matthew) vasıtasıyla 300 Dinar para, kutsama için kutsal yağ ve "Musa'nın Kanunları", "İmanın Esasları" ve "Kanunlar Külliyesi" isimli üç adet de kitap gönderildiği belirtilmektedir. Bu kayıtlar Koutsoveni Manastırı'nın ada Maronitlerinin hem ruhani hem de

eğitim ve yönetim merkezi olarak 12. yüzyılda büyük bir önem kazandığını göstermektedir.

Adaya en yoğun Maronit yerleşimi 1192 yılından sonra Guy de Lusignan'ın çağrı ve teşviği üzerine gerçekleşmiştir. Kıbrıs'taki Lâtin nüfusunu artırmak sureti ile hanedanını güvence altına almayı amaçlayan Guy, bir çağrı yaparak bugünkü Suriye / Lübnan / Filistin coğrafyasında Salahaddin Eyyubi tarafından yerinden edilen Ortadoğu Lâtinlerini adaya davet eder. Bu davete çok miktarda Lâtin'in yanı sıra Ermeniler, Süryaniler, Koptlar (Mısır Kıpti Kilisesi mensupları) ve önemli miktarda Maronit icabet eder.

Maronitler önceleri Lefkoşa'ya ve bilâhâre dağlık bölgede yaşamaya alışık oldukları için Girne Dağları ve eteklerine serpiştirilmiş 70'ten fazla köye yerleşirler. Lüzinyan Kralı Henri I'in döneminde, 1224 tarihli bir kayıta 60 köyde Maronitlerin yaşadığını ve 1250 tarihli bir diğer belgeden de Maronitlerinin Mısır'a saldırın Haçlı Ordularına 5000 kişiden oluşan bir güçle katıldıklarını biliyoruz. Lüzinyan döneminde adada yaşayan Maronitlerin Rumlardan sonra en büyük cemaati oluşturdukları bilinmesine rağmen nüfusları hakkında herhangi bir sağlıklı bilgi yoktur. Kıbrıs'ın o dönemki bilinen nüfusuna bakıp sayılarının 30.000 bine yaklaştığını söylemek mümkündür.

Lefkoşa'daki Aya Sofya Kilisesi'ne ait kayıtlar arasında Papa Honorius III'e ait 20 Ocak 1222 tarihli bir buyruktada diğer mezheplerin yanı sıra tüm Maronitlerin de Katolik Kilisesi'ne tam anlamı ile boyun eğmelerinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu buyruktu Maronitlerin Kıbrıs ve civar ülkelere yayılmakta olduğunu göstermesinin yanı sıra bir diğer tarihi olguya da parmak basmaktadır. 1180 yılında Süryani ve Yakubi Kiliselerinin öğretilerini terkederek Katolik Kilisesi'nin tüm öğretilerini resmen benimseyen Maronit Patrikliğine karşı çıkan bazı Maronit din adamları ve takipçileri 15. yüzyıl sonlarına kadar Katolik Kilisesi'ne ve Haçlılara karşı mücadeleyi sürdürdüler. Bunun neticesinde dini baskı ve katliamlardan kurtulmak için Kıbrıs da dahil olmak üzere çeşitli komşu ülkelere göç ettiler. Böyle bir göç dalgasının 1488'de yer aldığını biliyoruz. Bu nedendir ki, Osmanlı kayıtları Maronitleri çoğu zaman Süryani ve Yakubi Kiliseleri mensupları ile birarada sınıflandırmışlardır. Süryani ve Yakubi Kiliseleri gibi

Doğu Kiliselerinin öğretilerine daha fazla sadık kalan bazı Maronit köylerinin Kormacit'e göre dil ve din bakımından daha süratli bir şekilde "Rumlaşmasının" bir önemli nedeni de bu olsa gerektir. Bazı tarihi kaynaklar 1445 yılında bile Kıbrıs'taki Maronitlerin inançlarının "tam" olmadığından dolayı Katolik Kilisesi öğretilerine kayıtsız şartsız uymaları yolunda uyarıldıklarını söylemektedir.

Kıbrıs'a yapılan kayda değer sonuncu Maronit göçleri 1292-1307 yılları arasında Ortadoğu'nun tamamen İslâm hakimiyetine girmesi üzerine gerçekleşmiştir.

Tarihi olarak Fransa'ya yakınlıkları ile bilinen Maronitler, Fransız Lüzinyan hanedanının idaresi altında sosyo-ekonomik açıdan gelişip zenginleşmeye devam ettiler. Bu iyi ilişkiler 1316 yılında adaya Lübnan Maronit Patriği'ne bağlı Hananya isimli bir piskoposun tayin edilmesine olanak sağladı. Lefkoşa Katolik Başpiskoposu Elias'ın 1340 tarihinde topladığı Konsey'in tutanaklarından dönemin Maronit Piskoposu'nun isminin Georgio olduğunu, kendisine ve Ermeni Piskoposu'na verilen ünvanlardan "praesulibus et episcopis" (lider ve piskopos) cemaati üzerinde ruhani yetkilerinin yanı sıra yönetsel yetkisinin de bulunduğu öğreniyoruz. Konsey tutanağındaki bir ifadeye göre Tarsuslu Papaz John Mahe, Fransızca ve Lâtince konuşan Lâtin din adamları ile Maronit Piskoposu arasında tercüman olarak görevlendirilmişti. Bu ifade 14. yüzyılda Kıbrıs Maronitlerinin Katolik Kilisesi'ne bağlı olmalarına rağmen sadece Maronitçe, yani Arapça konuştuklarının açık bir kanıtıdır.

Ada yönetiminin Venedik İdaresi'ne geçmesi üzerine Maronitlerin sosyo-ekonomik gücü istikrarsızlaşarak inişe geçer. Kendileri de Katolik olmalarına rağmen Lâtin Kilisesi'nin ağır baskılarına maruz kalan Maronitler diğer yandan da konan ağır vergiler ve toprağa bağlı angarya yükümlülüğü nedeniyle bu kez de Kıbrıs'tan göçe başladılar. Buna adaya yapılan Memlük akınları sırasında talan edilen Maronit köylerinin getirdiği yıkımı da eklemek gerekecektir.

Kıbrıs'ta bulunan Maronit Kilisesi de dahil çeşitli kiliseleri Katolik Kilisesi etrafında birleştirmek ve onlara Roma'nın üstünlüğünü kabul ettirmek için Papa Eugenius IV'ün 1440'lı yıllarda başlattığı girişimler neticesinde sadakatlerinin bir ödülü olarak Papa, 1445

toplamak amacıyla sürekli olarak kitapları ve arşivleri karıştırarak harcadığını belirtmektedir. Duwayhi görev yaptığı sürede köy papazlarının atamaları ile yakından ilgilendiğini, rüşvete şiddetle karşı çıktığını, hastalık zamanı hariç, sadece sebze yediğini ve basit ama her zaman temiz elbiseler giydiğini de kaydeder.

Bazı papaların girişimi üzerine durumları az ve geçici olarak düzelen Maronitler 16. yüzyıldan itibaren ada yönetiminde söz sahibi olmaya başlayan Rum asıllıların da yardımları ile Rum Ortodoks Kilisesi'nin yoğun baskılarıyla karşılaşmaya başladılar. Bu baskılar 1518 yılında Rumların Kutsovendi'deki (Kouzband) Aziz Yuhanna Manastırı'nı zorla ele geçirmesi ile doruk noktasına ulaşır. Dönemin Maronit Patriği Al Hady'nin Manastırı geri alma girişimleri bir sonuç vermez. Artan baskılar karşısında bir kısım Maronitler çareyi adadan göç etmekte bir kısım da mezhep değiştirerek Rumlaşmakta bulur. Sayısı 60'ı geçen Maronit köyleri 1572 yılına yani Osmanlı İdaresi'nin başlangıç tarihine gelindiğinde artık 33'e inmiştir.

Osmanlı ordusunun adaya çıkmasını müteakip bir kısım Rum'un Türklerle işbirliği yaptığı buna mukabil Maronitlerin Venediklilerin yanısıra savaşa katıldıkları bilinmektedir. Bu durum savaşın bitmesinden sonra oluşturulan yönetim biçimine de yansımış, Maronitler ayrı bir millet veya cemaat olarak tanınmamış ve gelecekleri tamamen Rum Ortodoks Kilisesi'nin insafına terkedilmişti. Savaşın hemen sonrasında pekçok Maronit Lübnan'a bir kısım Maronit de Venediklilerle birlikte Malta adasına sığınmıştı.

Osmanlı Yönetimi'nin Maronitler ile ilgili dini idareyi tamamen Rum Kilise makamlarına bırakması neticesinde oluşan Ortodoks baskılarından dolayı pekçok Maronit Papazı adayı terk etmiş, atanan yeni papazlar ve piskoposlar da adaya gelmeyi sakıncalı bulduklarından ada Maronitlerinin dini ve kültürel gerilemesi hızlanmıştır. Bunu ekonomik gerileme izlemek gecikmemiştir. Maronit Kilise vakıflarına, kilise ve manastır binalarına Rumlar tarafından el konulması ve gayri müslimlere dağıtılan arazilerin hemen tümünün Ortodoks cemaatine verilmesi bu ekonomik çöküntüyü hızlandıran nedenlerdendir.

17. yüzyıla kadar adada sürekli olarak veya zaman zaman Kıbrıs'ta yaşayan bazı Maronit piskoposları

arasında Youssef al-Kizvana (öl.1507), Jubrail ibn al-Qıla'i (1507-1516) Piskopos Youssef (1581-1588), Piskopos Yuhanna (1588-1596), Peder Moise Anaisi (1598-1614), Kıbrıs'a gelmeyerek Lübnan'da kalan Peder Girgis Marun al Hidami (1614-1634), Sadece bir yıl geçici olarak adada kalan Elias al Hidami (1652), Sarkis al Jamri al Hidami (1662-1668) ve üç yıl aradan sonra aslen Kıbrıslı olan Peder Luk (1671-1673) vardır. Piskoposluk adada yaşayan son Maronit Piskoposu olmuş, ondan sonra Butros Doumit Mahlouf (1674), Peder Youssef (1682) atanmıştır. Maronit Piskoposlarının adaya yerleşmekten kaçınmaları neticesinde 1690'lı yıllardan itibaren Maronit Kiliselerinde Lâtin Papazları görev yapmış, 1759 yılından itibaren ise kontrol tamamen Ortodoks Kilisesi'nin eline geçmiştir. Kıbrıs Maronit Piskoposu Peder Youssef'in 1682 yılında Kıbrıs'a gerçekleştirdiği ziyaretten ancak 166 yıl sonra 1848 yılında bir Maronit Piskoposu tarafından ziyaret edilmişlerdi. Maronit Kıbrıs Piskoposu ancak 1988 yılında yani Peder Luk'tan tam 315 yıl sonra yeniden Kıbrıs'a dönerek faaliyetlerini ada üzerinden sürdürmeye başlamıştır.

Bu piskoposlardan Jibra'il İbn al-Qılai, Maronit tarihçisi, düşünür ve şairleri arasında büyük ün yapmıştır. Yaklaşık 1443 yılında Lübnan'ın Lihfid köyünde dünyaya gelen al-Qılai İtalya'da yüksek öğrenim görmüş 1493 yılında Lübnan'a dönerek hayatını Maronitlerin eğitimi, sapkın dini eğilimlerden kurtarılması ve Maronit tarihinin yazılmasına adanmıştır. Bu yönde manzum şiirler yazarak pekçok kitaplar oluşturmuş ve yüzlerce eğitici mektup kaleme almıştır. Arşiv malzemelerine müracaat ederek başlangıcından 16. yüzyıla kadar geçen zaman dilimi içerisinde Maronit tarihini kaleme alan ilk Maronit'tir. İtalya'daki öğrenimi sırasında girdiği Fransiskan Tarikatı tarafından Kıbrıs'taki Fransiskan Tarikatı'nın başkanı olarak 1496 tarihinde adaya gönderilmiş ve 1507 yılında Maronit Piskoposu al-Kizvana'nın ölümü üzerine Kıbrıs Maronit Piskoposluğu'na atanmıştır. 1516 yılında Lefkoşa'daki Kutsal Haç Manastırı'nda ölüncüye kadar Maronit tarihi ve teolojisi hakkındaki eserlerini ve mektuplarını yazmaya devam etmiştir.

Kıbrıs'ın Osmanlı idaresine geçmesinden iki yıl sonra 1573 yılında Keşiş Etienne de Lusignan'ın

سنة ١٠٩٢
١٠٩٢
١٠٩٢

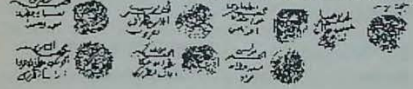
سنة ١٠٩٢

سنة ١٠٩٢

سنة ١٠٩٢

عنوان روضة البهجة في تاريخ جزيرة قبرص...
هذا الكتاب من تأليف...
الطبعة الأولى...
الطبعة الثانية...
الطبعة الثالثة...

تتم طباعة الطبع في سنة ١٠٩٢ في بيروت

Maronit Kilisesi ile ilgili bir belge

"Chronograffia" adı ile yayımlanmış olduğu eserinde (Sözkonusu kitap yeniden ve gözden geçirilmiş olarak 1580 yılında Description De Toute L'Isle De Chypre, Et Des Roys, Princes, Et Seigneurs altında Fransızca olarak da yayımlanmıştır) Maronitler için özetle şunları söylüyor:

"Maronitler mensubu oldukları sapkın inancı dillerinin kurucusu Prensleri Maron'a dayandırıyorlar ve Lübnan dağlarında yaşayan bir piskoposları vardır. Kıbrıs'ta yaşayanlar bütün güçlerini bu piskopostan almaktadırlar. Adamızda yaşayan bu sapkınların sayısı hayli yüksek olup 33 köyde çoğunluk oluşturmaktadırlar. 1167 yılında bunlardan (Lübnan'da yaşayanlar?) 40.000 kadarı Antakya'da bulunan Hemerik Lâtin Piskoposu'na başvurarak inançlarına ait esasları içeren yazıları takdim edip bundan böyle Roma'daki Pontif'e

(Papa'ya) bağlı olacaklarını taahhüt etmişlerdi. Bu nedenle 1093 yılında Kral Guy de Lusignan Kıbrıs'a geldiği zaman onlara birçok imtiyazlar vererek köylere yerleştirip hür olanlar sınıfından (Elefteres) sayıp bunlara eş özgürlükler ve vergi muafiyetleri tanıdı. Zamanımızda Maronitler yarasız seremonilerinden ve batıl inançlarından ve yanlışlıklarından vazgeçmiş olup Papa Paul III. tarafından da bu tasdik olunmuştur."

Burada kayda değer bir husus Lusignan'ın "Chronograffia"sında Maronit köylerinin sayısının 30, bu kitabın "Description..." isimli Fransızca baskısında ise köy sayısının 33 olarak verilmesidir. Bu artışın "Chronograffia" da bahsedilen 3 Ermeni köyünün (Lefkonuk yakınlarında şimdi ortadan kalkmış olan Platani, Kornokipos, Spathariko) de Maronit köyü olarak sayılmasından ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir.

Bu bilgileri verirken Lusignan'ın Haçlı Seferlerinin en önemli kronikçilerinden William of Tyre'in "Historica rerum in partibus transmarinis gestarum"una başvurduğu kesindir. William 12. yüzyılda Maronitlerin nüfusunun yaklaşık 40.000 olduğunu, bunların Haçlı Ordularına büyük yardımlarda bulduklarını ve iyi savaşçı olduklarını söyler. William, Maronitlerin 1181 yılında Antakya Lâtin Piskoposu Limojlu Aimery'e başvurarak Roma Kilisesi'ne kabullerini istediler. Maronitler Roma Katolik Kilisesi'ne dahil olmalarına rağmen kendi dini kanunlarının, dini ritüellerinin ve törenlerinin çoğunu muhafaza etmeyi başardılar. Bugün de Lübnan ve Kıbrıs'taki Maronit Kilisesi, Katolik Kilisesi'ne bağlı olmakla beraber Doğu kökenli kilise ritüellerini muhafaza etmektedirler. Buna mukabil Maronit Kilisesi kutsanma sırasında zeytin yağı ile haç çizilmesini, yılda en az bir kere kiliseye giderek günahların itirafını, yılda en az üç kere kutsal ekmeğe ve şarabın alınmasını, piskoposların papaz külâhı giymelerini, asa taşımalarını, yüzük takmalarını ve halkın kiliseye çağrılmasında kilise çanı çalınmasını kabul etmiştir. Ancak 15. yüzyıl sonlarına kadar önemli bir grup Maronit Kilisesi'nin Roma'ya bağlanmasına karşı çıkmıştır.

Maronitlerin şikayetleri Papa Klement VII'nin 1596 yılında bölgeye Jerome Dandini isimli bir papazı göndermesine yol açmıştır. (Dandini'den önce Papa Gregor

XIII'ün Papaz Jean-Baptiste Eliano'yu 1579'da bölgeye göndererek Kıbrıs ve Lübnan'daki Maronitler hakkında bir rapor hazırlattığını biliyoruz.) Dandini'nin görevi aynı zamanda Suriye/Lübnan ve Filistin'deki Maronitler hakkında bir rapor hazırlamaktı. Dandini'nin raporu Maronitlerin içler acısı durumunu açıkça sergilemektedir. Osmanlı İdaresi'nin Rum Ortodoks Kilisesi'ni adada tek kilise olarak tanıması ve başta Maronit Kilisesi olmak üzere tüm Katolik kökenli kiliselerin ruhani, yönetsel, hukuki ve mülki yönetimini Rum Kilisesi'ne terketmesi sonucunda bu mezheplere mensup olanlar Ortodoks Kilisesi'nin insanlık dışı baskılardan dolayı çareyi ya Kıbrıs'tan göç etmekte ya da din ve mezhep değiştirmekte bulmuştur. İşte bu transformasyonun sonucunda pek çok Maronit kilise ve manastırı ve bunlara vakfedilen gayrimenkuller Rumların eline geçmiş, Rum örf ve ananelerinin yanısıra Rumca'nın Maronitçe üzerindeki tahakkümü artmıştır. Kormacit dışındaki Maronit köylerinin hemen tümünün sadece Rumca konuşabilmesinin gerisinde yatan en önemli nedenlerden biri 16. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan bu durumdur.

Dandini, geçmişte her Maronit kilise mntıkasının bir, hatta Medoş gibi önemli bir kilise mntıkasının 8 papazı bulunduğunu halbuki 1596 yılına gelindiğinde geriye kalan 19 Maronit köyünün oluşturduğu 10 kilise mntıkasının çoğunda yetmiş papaz bile bulunmadığını kaydeder. Dandini Lefkoşa'daki Maronit Kilisesi'nin kötü durumda bulunduğunu, mumlar için şamdan bulunmadığını, ayinlerde kullanılan bardakların ve örtülerin de eskimiş veya eksik olduğunu ifade eder.

Dandini pek çok Maronitin din değiştirdiğini ya da adadan kaçtığını belirterek en önemli yerleşim merkezlerinin, ki bunların bazıları köy denemeyecek kadar küçük birimler veya çiftliklerdir, isimlerini şöyle verir:

Dandini'den önce önemli bir Maronit yerleşim birimi olan Değirmenlik (Kythrea) onun adaya geldiği yıllarda artık Maronit yerleşim birimi olarak tüm önemini yitirmiştir. 1939 yılında Kıbrıs'ı ziyaret eden Monica Bradswell, Değirmenlik köyünde bulunan St. Andronicus, St. Antony ve St. Marina şapellerinin Maronitlere ait olduğunu kaydeder.

Ünlü Fransız tarihçisi De Mas Latrie "Historie De L'Ile De Chypre" isimli eserinin birinci cildinde

Dandini	Tahmin Edilen Köy	Bugünkü İsmi
Metosci	Metochi	Medoş (sadece bazı çiftlikler)
Fludi	Phlamoudi	Flamudî (Mersinlik)
Santamarina	Ayia Marina	Ay Marina (Gürpınar)
Asomatos	Asomatos	Asomato (Özhan)
Gambili	Kambyli	Kambilli (Hisarköy)
Carpasia	Karpasha	Karpaşa
Cormachiti	Kormakiti	Kormacit (Koruçam)
Trimitia	Trimithi	Trimiti (Edremit)
Casapifani	Kazafani	Kazafana (Ozanköy)
Vono	Vuno	Vuno (Yukarı Taşkent)
Cibo	Kepos?	?
Jeri	Yeri	Yeri
Cruscida	Chryside?	?
Cefalauriso	Kephalourysi	Başpınar (Değirmenlik)
Sotto Cruscida	Kato Chryside?	?
Attalu	Ayios Yeoryios tis Attalias	Ayyorgi (Karaoğlanoğlu) Sadece bazı çiftlikler
Cleipirio	Klepini	Arapköy
Piscopia	Episkopi	Piskopu (Yalova)
Gastria	Gastria	Gastriya (Kalecik)

Maronitlerin zaman zaman Değirmenlik Başpınar'ında bulunan Saint-Antoine (St. Antony) Kilisesi'nde ayin yaptıklarını kaydeder. De Mas Latrie burada bulunan Kephalourysi (Başpınar) köyünün artık bir yıkıntı olduğunu da kaydeder.

Maronitler arasında St. Antony "delilerin iyileştiri-

cisi" olarak da bilinirdi. Bu iyileştirmede uygulanan yöntem genellikle zincire vurulan akıl hastalarının St. Antony'ye adanmış kiliselerinde bir gece geçirmesini sağlamaktı. Ancak tanınmış araştırmacı Frederick W.Hasluck "Christianity And Islam Under the Sultans" isimli eserinde adamızı da ziyaret eden gezgin Richard Pococke'ye atıfla akıl hastalarının zincirlerle dövüldüğünü bildirmektedir. Zincirlerle döverek akıl hastalarının iyileştirilmesi yönteminin Orta Doğu'da kullanıldığını ünlü gezgin ve kâşif Richard Burton da "Inner Life of Syria" isimli eserinde teyid etmektedir.

St. Antony'nin sağlık ile ilgili Mağusa'taki St. Antony Kilisesi'ne bağlı hastahane ile de ortaya çıkmaktadır. St. Antony Kilisesi Hastahanesi hem Templar hem de Hospitalier Şövalyeleri zamanında fakirlere hizmet vermeye devam etmiştir. Bu hastahane yapılan başlıklarla ilgili pekçok kayıt Mağusa'nın Ceneviz Noteri Lamberto di Sambuceto'nun yayınlanan evrağı içerisinde ve De Mas Latrie tarafından yayınlanan Florio Bustron'un "Chronique"'ğinde yer almaktadır.

Kıbrıs Maronitleri açısından en büyük önem arzeden aziz/azize belki de 'Aya Marina'dır. Bir önceki cümledeki "aziz/azize" ibaresi bir yazım hatası değildir. Kıbrıs'ta ismini taşıyan Maronit köy ve manastırlarının da kurulduğu bu Maronit "azizi" dini yaşamına erkek olarak başlamış ancak tabii yaşamını bir kadın olarak tamamlamıştır. Bu "azizin" 5. yüzyılda yaşadığına dair elde pekçok yazılı kanıt bulunmaktadır. Eldeki bilgilere göre annesinin ölümü üzerine Lübnan'daki Gannubin Manastırı'na babası ile birlikte katılabilmek için erkek kılığına girmiş, küçük yaşlardan itibaren gerçek cinsiyetini saklayarak Keşiş Marinos olarak yaşamını sürdürmüştür. Haksız yere bir kızın ırzına geçmek ve hamile bırakmakla suçlanmış ancak gerçek cinsiyetini ele vermemek için suç reddetmekten kaçınmış, bunun üzerine manastırdan kovulmuştur. Marinos hayatının bundan sonraki bölümünü manastır yakınlarındaki bir mağarada dua ve ibadetle geçirmiştir. Öldüğü gün cesedini yıkayıp kefenlemek üzere soydukları zaman gerçek cinsiyeti ortaya çıkmıştır. Böylelikle Marinos ismi Marina olarak düzeltilmiş ve Maronitlerce bir azize olarak kabul edilmiştir.

Gannubin Manastırı'nın bulunduğu Kadişa Vadisi'ndeki köylerden Kıbrıs'a göç ederek yerleşen

Maronitlerin kurduğu Aya Marina (Gürpınar) köyü Dandini'nin adamızı ziyaret ettiği 1596 yılında artık önemini yitirmeye başlamış olmasına rağmen hala daha 15. yüzyıl başlarında inşa edilmiş ve Azize Marina'nın ismini taşıyan bir kiliseye sahipti. 1571 yılına kadar sadece Maronitlerden oluşan köy 1590'lı yıllarda artık karma bir köy kimliğine bürünmüştür. Köye yine Azize Marina'nın adını taşıyan ikinci bir kilise 1971 yılında inşa edilmiş ve köyün hemen dışındaki Aziz Elias Manastırı da 1974 tarihine kadar Lübnan'dan gelen Maronit keşişlerince kullanılmıştır.

Kıbrıs Maronit Kilisesi takviminde her 17 Temmuz Azize Marina günü olarak kutlanmaktadır. Ay Marina Maronitleri bu günü kilisede yapılan büyük ayinden sonra köy sokaklarında azizenin ikonunun dolaştırılması ile başlayan törenlerle kutlamakta idiler. Dini merasimlerin ardından köy meydanında kurulan sofrada yenilip içilmekte, geç saatlere kadar halk şarkıları söylenip dans edilmek suretiyle azize anılmakta idi. Ay Marina sokaklarında dolaştırılan "orijinal" Azize Marina ikonunu yitiren Ay Marinalı Maronitler Güney Kıbrıs'taki 17 Temmuz kutlamaları için tarif üzerine, yeni bir ikon yaptırılmışlardır.

Kıbrıs genelinde ve Ortodoks mezhebine bağlı Hristiyanlar arasında oldukça yaygın olan Azize Marina kültürünün adaya taşıyıcılarının Maronitler olup olmadığını söyleyebilmek için elde yeterli veri yoktur. Kıbrıs'ın yanısıra Mısır'da yaşayan Ortodoks Koptlar (Kiptiler) arasında da yaygın bir üne sahip olan Azize Marina Rumlar arasında uykusuzluk hastalığının, Mısırlı Koptlar arasında ise kanamalı hastalıkların ve cüzzamin iyileştiricisi olarak bilinir. Lübnan Maronitleri arasında ise Azize Marina'nın sütü gelmeyen kadınlara yardımcı olabileceği inancı yaygındır.

Aya Marina kültürünün Kıbrıs adasındaki yaygınlığı bu ismi taşıyan kilise, manastır ve yerleşim birimlerinin çokluğundan da anlaşılabilir. Bu ayrıca geçmiş dönemlerde ada sathındaki Maronit yerleşim birimlerinin yaygınlığının da bir kanıtıdır. Örneğin TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunan Kıbrıs Mutasarrıflığına ait 1831 (Hicri 1246) tarihli temettuat ve nüfus defterlerinde Baf, Hırsofi, Lefke ve Omorfa kazalarında birer Aya Marina köyü bulunduğunu ve ayrıca Dağ Kazası'ndaki önemli

Rum manastırlarından Maşera'nın bir diğer isminin ise Aya Marina olduğunu öğreniyoruz.

1831 Osmanlı nüfus tespitlerine göre Aya Marina ismi taşıyan yerleşim birimlerinin demografik yapısı aşağıdadır:

Yukarıdaki rakamların sadece vergi mükellefiyetleri- ni gösterdiğini unutmamak gerekmektedir.

Dandini'nin raporu üzerine adaya çeşitli aralıklarla Lübnan'dan gönderilen piskoposlar da durumu düzeltme- z. 1735 yılında adaya gönderilen iki Maronit keşişi, Peder Makarios al Aşkouty ve Peder Boutros al Mousawer bir manastır ve bu manastıra bağlı bir ilkokulu- nun inşası için girişimlerde bulundu. Ancak 1736'da Medoş'da inşa edilen Aziz Elias Manastırı ve bu manastırdaki okulun da adadaki Maronit nüfusunun azal-

Kaza	Müslim	Gayri Müslim
Baf-Kukla	8	19
Hırsofi	-	17
Lefke	59	130 (Pirgo köyü de dahil)
Omorfa	-	9
Dağ	-	34 (Maşara Manastırı)

masını durduramaz. Zaten bu manastır da kanlı bir baskın neticesinde Rumlar tarafından işgal edilir ve Medoş Maronitleri'nin çoğu da çareyi göçte bulur. Kalanlar ise süratle mezhep değiştirip Rum cemaatine katılır.

Rum Ortodoks Kilisesi'nin Maronitlere karşı takını- mış olduğu hasmane tutumu sadece Maronitlerin elinde bulunan arazi, kilise ve manastırların ekonomik neden- lerle ele geçirilmesi ile açıklamak mümkün değildir. Dinsel açıdan da bakıldığı zaman başta Bizans Ortodoks Kilisesi olmak üzere Rum Ortodoks Kilisesi'nin Maronitlerin de benimsemiş oldukları "monophysite" inanca karşı yüzyıllarca karşı çıktıklarını hatta savaşıkla- rını görüyoruz. Bu inanca göre Hz. İsa benliğinde hem ilahi hem de insanı özellikleri bir arada taşımaktadır; buna mukabil Ortodoks Kilisesi Hz. İsa'nın kişiliğinde biri ilahi biri de insanı olmak üzere iki benlik taşıdığını

öne sürmekte idi. Özellikle Suriye'de yerleşik Hristiyan toplumlar arasında yaygınlaşan "monophysite" inanç sistemi halen Maronit Kilisesi'nce sürdürülmektedir. Ancak bu inanç özellikle Bizans İmparatoru Heraklius'un ortaya koyduğu görüşler çerçevesinde "monoheletizm"e dönüşmüştür. Bugün Maronit Kilisesi'nin de dahil olduğu pekçok Doğulu Kilise bu doktrin çerçevesinde Hz. İsa'nın iki benliği ancak tek istenci olduğuna inanmaktadırlar. Bu teolojik çekişmel- er Osmanlı döneminde de sürmüştür.

Kıbrıs'a ait Osmanlı Şer-i Sicil Kayıtları'nda bulun- an "Süryani" nitelemesi bazan hem Maronitler hem de gerçek Süryaniler için kullanılmıştır. Maronit Kilisesi'nin Süryaniceyi kilise dili olarak kullanması bunun en önemli nedeni olsa gerektir. Ancak Maronitlerin "Yakubi" (Jacobites) olarak da sınıflandırıldıklarını görüyoruz. Örneğin Lefkoşa'nın Osmanlı İdaresi'ne girmesini müteakip Kasım 1572'de gerçekleştirilen nüfus sayımında Maronitler "Yakubi" 1606 tarihli kayıtlarda ise "Süryani" olarak anılmak- tadırlar. 1606 yılı kayıtlarına göre Lefkoşa'da vergi verecek yaşta sadece 7 Maronit erkeği vardır. Bunların tümünün evli oldukları varsayılırsa Lefkoşa'daki toplam Maronit nüfusunun 20 ile 30 arasında olduğu tahmin edilebilir.

Dandini, Rumların aralarında Maronitlerin de bulun- duğu Lâtinleri (Katolikleri) sürekli aşağıladıklarını "kulaklarına ve burunlarına yumruk attıklarını" kayded- er. Dandini'nin bu gözlemlerinin doğruluğu halen Türkiye Başbakanlık Arşivi'nde muhafaza edilen 78 numaralı Mühimme Defteri'nde kayıtlı 1168 hüküm numaralı ve 31 Ağustos 1609 tarihli Kıbrıs Beylerbeyi'ne muhatap buyrultuda özetle "Kıbrıs adasında olan Marûnîdi Süryani adı verilen zimmilere Rum Piskoposlarının müdahale ettikleri bildirildiğinden, bu duruma mani olunması ve Süryanilerin rencide edilmemesi" emri ile de kanıtlanmaktadır. Bu buyrultu- nun işe yaramadığı, Ortodoks Piskoposlarının baskı ve gasp girişimlerini daha da artırdığı bir gerçektir. Bu hükümde yer alan "Marûnîdi Süryani" nitelemesinin, kiliselerinde Süryaniceyi kullanmaları nedeniyle Osmanlı yönetiminin Maronitleri de gerçek Süryanilerle değerlendirdiğini ve Osmanlı kayıtlarında Süryaniler ile ilgili olarak yer alan atıfların, araştırmacı Ronald

Ay. Marina'nın ikonu

Jennings'in de ifade ettiği gibi, çoğu zaman gerçekte Maronitlerden bahsettiğini ortaya çıkartmaktadır.

Artan Rum baskıları ve ada yönetiminin bu baskılara göz yumması neticesinde Maronitler çareyi İstanbul'a bir heyet göndermekte bulur. 1686 yılında İstanbul'a varan heyet, Fransız Büyükelçisi Gerardine vasıtasıyla şikayetlerini Osmanlı makamlarına aktarmak fırsatını bulurlar. Ancak, İstanbul yönetimi tarafından şikayetleri haklı bulunan Maronitlere verilen fermanlar da durumu değiştirmez.

1750'li yıllara gelindiğinde Rum Ortodoks Kilisesi'nin Maronitler üzerindeki hakimiyeti yaşamın hemen

her safhasında tartışmasız bir şekilde tesis edilmiştir. Maronitlerin evlenmeleri, boşanmaları, miras meseleleri bile yaşadıkları yöreğin Ortodoks Piskoposu'nun yetki sahasına girmiştir. Dönemin Başpiskoposlarından Hrisantos ile tanınmış saray tercümanlarından Hacıyorgakis Kornesios, Maronit mallarına el koyabilmek için pekçok Maronit'in öldürülmesini sağlamışlardır.

1841 yılında Lübnan'daki Maronit Patriği'nin İstanbul temsilcisi Elias Efendi Hava ve Fransız Konsolosu Toread'ın girişimleri neticesinde Kıbrıs Maronit Kilisesi otonomi kazandıysa da Rum Kilisesi'nin baskılarının sürmeye devam ettiği ve Rum yoğunluklu köylerde yaşayan son Maronitlerin de Ortodoklaştırılması için faaliyetlerini artırdığını söyleyebiliriz. Kıbrıs Maronitleri Rum Ortodoks Kilisesi'nin tahakkümünden tam anlamıyla ancak İngiliz İdaresi döneminde kurtulmuştur.

Bazı tarihçilere göre 1224 yılında 60 olan Maronit köylerinin sayısı, 1570'te 23, 1596'da 19, 1776'da 11 ve 1878'de 4'e düşmüştür. Maronit Papazı Bartelmaous Iskandar Al Gharbi'nin adada ikâmet etmeyen Kıbrıs Maronit Piskoposu Elias Gemayel için 1776 yılında hazırladığı bir raporda 503 olarak verilen Maronit nüfusu, adadaki son geniş kapsamlı Osmanlı nüfus sayımını gerçekleştiren Talaat Efendi'ye göre 1841 yılında 1200-1300 olarak tahmin edilmiştir.

Osmanlı Devletine "nüfus sayımı" adı altında ilk

Handwritten text in Arabic script, likely a historical document or a letter, with a signature at the bottom right.

"Kıbrıs adasında olan Marûnîdî Süryani adı verilen Zimmilerle karşı Rum Piskoposlarının müdahale ettikleri bildirildiğinden, bu duruma mani olunması"

31-Ağustos 1609

78. numaralı Mühimme Defteri

Karye	Müslim	Gayri-Müslim	Yakûn	Kaza
Aya Marina	-	9	9	Omorfa
Asamato	-	32	32	Girinye
Karpaşa	7	26	33	Girinye
Kormacıd	-	91	91	Girinye

kez gerçekleştirilen ancak sadece askeri ve vergi potansiyelinin tespitine yönelik olduğu için sadece erkeklerin sayıldığı 1831 tarihli "nüfus sayımına" göre 19. yüzyılın ilk yarısında "Maronit" köyü olma özelliğini yitirmeyen Kormacı, Ay Marina, Karpaşa ve Asamatos köylerinin erkek nüfusu sayısı aşağıda verilmektedir:

Sadece bu dört köyde 158 vergi mükellefi erkek Maronit olduğu düşünülürse ve bu rakam ortalama 4 ile çarpılarak yaklaşık tüm kadın/erkek nüfusunu bulmak mümkündür. Ortaya çıkan 632 rakamına diğer köylerde ve kaza merkezlerinde yaşayan Maronitleri de eklemek gerekmektedir.

Adadaki tüm gayrimüslimler gibi Maronitlerin de gerçek erişkin erkek nüfusunu az göstermek suretiyle daha az vergi vermeye çalıştıklarını ve bu nedenle İngiliz dönemine kadar gerçekleştirilen nüfus sayımlarında ortaya çıkan rakamların çoğu zaman gerçekleri yansıtmadığını varsayabiliriz.

"Excerpta Cypria" kitabının editörü Claude Delaval Cobbam kitabının Dandini ile ilgili bölümünün girişinde herhangi bir kaynak göstermeden 1891 yılında 1131, 1901 yılında ise 20 köy, kasaba ve şehirde 1130 Maronit'in yaşadığını kaydeder.

İlk "nüfus sayımının" yapıldığı 1831 yılı itibarıyla geçmişte Maronit köyü olarak bilinen pek çok köy homojen nüfus yapılarını yitirdiğinden bu köylerde sayılan "gayri-müslim" nüfusunun sadece Maronitleri değil, Ortodoks Rumları da kapsadığı ortadadır.

1831 "nüfus sayımını" müteakip oluşturulan Kıbrıs'a ait 1833 tarihli "Temettuat Defterleri"nde bu dört Maronit köyü ile ilgili oldukça detaylı bilgiler mevcuttur. Osmanlı vatandaşlarının, dini statüsüne bakılmaksızın, ödemekle yükümlü olduğu "temettü" (gelir) vergisinin belirlenmesi için düzenlenen bu defterlerden aşağıdaki bilgileri çıkartmak mümkündür:

De Mas Latrie 1861 yılında yayınladığı Kıbrıs Tarihinde Kambili (Hisarköy) Köyü'nün nüfusunu yarı

yarıya Maronit ve Türklerden oluştuğunu söylemektedir. 1831 Osmanlı nüfus sayımına göre köyde vergi verecek durumda 30 Müslüman, 12 de gayri müslim yaşamakta idi. Geçmişte tamamen Maronitlerin yaşadığı düşünülecek olursa 1831 sayımında Kambili'de yaşayan 12 vergi mükellefi gayri-müslim erkeğin Maronit olduklarını söylemek güç olmayacaktır.

Ancak Kambilli'deki homojen nüfus yapısının 1831 Osmanlı "nüfus sayımından" ve De Mas Latrie'nin tespitlerinden çok önce bozulduğunu söylemek mümkündür. Örneğin orijinali KKTC Milli Arşivi'nde muhafaza edilen 19 Şubat 1694 tarihli bir şeri mahkeme kaydından Kanbili köyü gayri-müslimleri ile müslümanlar arasındaki bir davalama ile ilgilidir.

Diğer yandan 1840'lı yıllarda Değirmenlik ve yöresinde yaşayan son Maronitler de din değiştirmek suretiyle asimile olmuş bunda da yöre Rumlarının gerçekleştirdiği öldürme ve mal imhası büyük rol oynamıştır.

J. Hackett "A History of the Orthodox Church of Cyprus" isimli kitabında 1875 yıllarında Kıbrıs'ın dört köyünde yaklaşık 170 Maronit ailesinin yaşadığını, buna ek olarak Lefkoşa'da 80, Larnaka'da 400'den fazla ve Limasol'da da birkaç Maronit'in yaşadığını, 1891 nüfus sayımına göre toplam nüfuslarının 1131 olduğunu kaydeder. Hackett İngiliz Yönetimi tarafından oluşturulan Ecclesiastical Properties Commission (Kilise Malları Komisyonu)'nun hazırladığı listeye dayanarak Maronitlerin yaşamakta oldukları köylerde ve Larnaka'da aktif halde birer kiliseleri bulunduğunu, ayrıca Ay Marina civarında St. Elias, Lefkoşa'da Santa Maria, Myrtaou yakınlarındaki Margi'de Santa Maria ve Vouno'da San Romano olmak üzere dört tane de manastıra sahip olduklarını bildirmektedir.

Hackett tarihiçi O.C. Le Quien ve De Mas Latrie'ye dayanarak Kıbrıs'ta 14 ile 18. yüzyıllar arasında hizmet vermiş bazı Maronit Piskoposlarının ismini de vermiştir. Bu isim listesi makalemizin başlarında verdiğimiz listeyi tamamlar niteliktedir. Bu listeye göre Yuhanna (1357), Elias (1440'lı yıllar), Gabriel Barclaius (1498-1510?), Georgius I. (Girgis) (1562), Moyses Anaysius (Moise Anaisi) (1598-1614) Georgius II. (Girgis Marun al-Hidani) (1614-1634), Lucas (Luk), Petrus (böyle bir piskopos yoktur), Sergius Germareno (Sarkis al Jamri)

Maronit ve Ermeni temsilcileri de görev aldı. Bu Maronitlerin ilk kez Kıbrıs'ın yönetimine aktif olarak katılmaları demektir. Tanzimat reformları ile ortaya çıkan ve Kıbrıs azınlıklarının (Ermeni, Maronit ve Lâtinlerin) oluşturulan meclislere katılması geleneği 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nde de bozulmadı.

- Kıbrıs Maronitçesi (Arapçası)

Kıbrıs Maronitlerinin geçmişte kullandıkları ve bugün sadece Kormacit Maronitlerince kullanılan Kormacit Maronitçesi gerçekte Arapça'nın bir diyaleğinden başka birşey değildir. Bu diyalekt tarihi süreç içerisinde ada coğrafyasının da getirdiği izolasyondan dolayı kendine has özellikler kazanmış, adayı yöneten Lâtinlerden ve özellikle de Rumca'dan önemli oranda etkilenecek bugünkü halini almıştır.

Seviye olarak klasik Arapça'dan uzak, daha çok "halk Arapçası" diyebileceğimiz seviyede kalmış ve hiçbir zaman yazıya geçirilecek kültür ve eğitim dili olarak kullanılmamıştır. Maronit Kilisesi ve aydınları

Türkçe	Kormacit Maronitçesi	Rumca
Çayır	tsair	tsairi
Çaput	tsaphut	-
Çavuş	tsaush	tsausi
Çiftlik	tsivliütsi	tsivlit (tsivliki)
Cep	tsept	tsebi

yazım ve ibadet dili olarak Süryaniceyi benimsemiştir. Halen Kıbrıs Maronit Kilisesi Süryanice - Rumca - Arapça karışımı bir dili kullanmakta bazı Maronit kiliselerinde ise sadece Rumcaya yer verilmektedir.

Kormacit Maronitçesi ne yazık ki gelişemedi ve de kelime hazinesini zenginleştirmede direkt olarak Türkçe'den fazlaca yararlanmamıştır. İki dil arasındaki ortak kelimelerin çoğu Türkçe'nin söz hazinesindeki Arapça kelimeler ile açıklanamaz mümkündür. Kormacit Maronitçesi'nin Arapça'nın çeşitli diyalektlerinden etkilendiği ve bünyesinde Bağdat ve Güney Anadolu Arapçasından bazı öğeler taşıdığı yapılan araştırmalarla

Kıbrıs Maronitleri hakkında bir rapor (18. yüzyıl)

(1664), Stephen (1610), Gabriel Eva (1728), 14 ile 18. yüzyıllar arasında piskoposluk makamında oturmuştur.

Hackett araştırmasını yaptığı 1890'lı yılların sonunda adada herhangi bir Maronit Piskoposu'nun yaşamadığını, halbuki Maronit inancına göre kutsal yağ ile mesetme (chrisim) yetkisinin sadece piskoposlarda olduğunu, bu nedenle her yıldı bir Lübnan'daki Maronit Patriği'nin adayı ziyaret ederek bu ritüeli yerine getirdiğini ifade etmektedir. Hackett ayrıca 30 Eylül 1736 tarihinde Lübnan'da gerçekleştirilen Maronit Genel Sinod toplantısında Kıbrıs Maronit Kilisesi'nin 6. sıraya konduğunu da belirtmektedir.

Kıbrıs'taki Osmanlı Yönetimi'nin yaklaşık son 40 yılında Tanzimat Fermanı ile başlatılan idari reform girişimlerinden Maronitler de paylarını aldı. Adaya tayin edilen Osmanlı Valisi'ne yardımcı olmak üzere oluşturulan Meclis-i Kebir'de (Divan) Rumların yanı sıra

Maronit Kilisesine ait Süryanice dua kitabı (14. yy.)

tespit edilmiştir.

Kısaca belirtmek istersek Kormacit Maronitçesinin ana esin ve etkilenecek kaynağı "dimotiki" ve "katharevusa" Rumcası olmuş, 1974 yılından itibaren artan sayıda Türkçe sözcük Kormacit Maronitçesine girmeye başlamıştır.

Kıbrıs'ın Osmanlı yönetimi altında geçirdiği yaklaşık 300 yıllık süre zarfında gerek Osmanlıca'da gerekse Maronitçe'de bulunan ortak kelimelerin de yardımı ile pekçok Maronit Türkçe de öğrenmiştir. Bunun çevre Türkleri ile alış-verişten kaynaklanmasının yanısıra Rum Ortodoks Kilisesi'nin baskılarına karşı Osmanlı makamlarının tek güvence unsuru olarak görülmesidir. 1974 yılından itibaren KKTC'de yaşayan Maronit cemaati, Rumlara kıyasla daha fazla dolaşım

özgürlüğüne sahip olmuş bu nedenle Rum ve Türk toplulukları arasında "yasal" ve "gayri yasal" yollarla belli ürün ve eşyanın el değiştirmesinde aracılık etmek suretiyle adeta ayrıcalıklı bir konuma ulaşmıştır.

Kormacit Maronitçesi ile Kıbrıs Türkçesi arasında çoğunluğu Arapça nedeniyle ortak olan kelimelere geçmeden önce halen bu dilde yaşayan buna mukabil kendi dilimizde yaşamayan Türkçe kökenli taka (taga) kelimesine bakmak ilginç gelebilir. Maronitçe'de pencere ve küçük pencere anlamında kullanılan taga kelimesi Türkçe olup, Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü'ne göre anlamı "eski evlerde tavana yakın açılan küçük pencere"dir. Bu kelimenin Kormacit Maronitçesi'ne 16. yüzyıldan sonra girmiş olması ve Kıbrıs Türkçesi'nden de çok erken bir zamanda kullanımından çıkmış olması mümkündür.

Bunun yanısıra Rumca vasıtası ile Kormacit Maronitçesi'ne geçen Türkçe kelimeler de dikkati çekmektedir. Özellikle Rumcada bulunmayan "ç" ünsüzü ile başlayan ve Rum fonetiğinde "ts" ünsüzleri ile ifade edilebilen kelimeler çoğunluktadır. Örnek olarak:

Bunun yanısıra şamış, sefer (defa anlamında) ve olan (oğlan) gibi Rumca vasıtası ile Kormacit Maronitçesi'ne geçen Türkçe kökenli kelimeleri saymak mümkündür.

Arapça kökenli ortak kelimelere geçmeden önce Batı kökenli kelimelerden bazılarına değinmekte yarar vardır. Bunlardan "flaun", kelimesinin etimolojisi çok ilginçtir. Rumcada "flauna" ve Türkçeye de "pilauna" (pilavuna) olarak giren peynirli böreğin kökeninin

Karye	Hane	Mandra	Tarla, Arsa, Çiftlik, hasıllık	Bağ-Bahçe	Harup Ağacı	Zeytin Ağacı	Dut Ağacı
Asamato	14	5	490 dön.	1.5 dön.	8	103	-
Karpaşa	13	1	294 dön.	8 dön.	-	134	28
Kormacit	50	4	1940 dön.	6 dön.	?	223	17
Aya Marina	3	2	63 dön.	1 dön.	-	15	-

Rumca olduğu ve bir Rum böreği olduğu bilinegelmiştir. Halbuki bu kelime büyük bir olasılıkla Lüzinyanlar döneminde Rumca ve Kormacit Maronitçesine girmiş olup eski Fransızca'da "flaon" diye bilinmekte olup Kıbrıs'ın meşhur pilavunasının hemen aynısı olan peynirli bir Fransız poğacasının adıdır. (Bunun yanısıra içi yumurta ve krema doldurulmuş tartlara da bu isim verilmiştir.)

Bunun yanısıra eski Fransızca'da "archer" veya İtalyanca'da "Arciere" olan tepe deliği veya havalandırma deliği (penceresi) Yunanca üzerinden "arsera" olarak Kıbrıs Rumcasına ve Kormacit Maronitçesine girmiştir.

Yine eski Fransızca'dan "chaire" (sandalye) kelimesi Rumca üzerinden "tsaera" olarak Kormacit Maronitçesi'ne girmiştir. Buna papaz anlamında İtalyanca'dan "vikaryo" (İtalyanca asıl vicario), İngilizce'den "tohtor" (doctor), "raso" (ration) ve pira (bira) kelimelerini de ekleyebiliriz.

Arapça'dan Türkçeye de geçtiği için Kormacit Maronitçesi ve Kıbrıs Türkçesi arasında bulunan bazı ortak kelimeler aşağıda verilmektedir. Bu kelimelerden bazıları zaman içerisinde Kıbrıs Türkçesi'ndeki kullanımlarını yitirmişlerdir. (konuşulan Kormacit Maronitçesi'nin Lâtin Alfabesi ile tam telâffuzlarını vermek maalesef mümkün değildir, bu nedenle yazıya aktarım sırasında fonetik kayıpların oluşması kaçınılmazdır):

<u>Türkçe</u>	<u>Kormacit Maronitçesi</u>
Kısım	kısm (vr. Kism)
Kelime	kilme
Kalp	kalp
Saat	saa
atik (eski)	atik (vr. Atig)
garip (yabancı anlamında)	garip
Muallim	maallem
mevt (ölüm)	mawt
valde (anne)	velte
savak (tarlada açılan çizi, evlek, akar)	sawk (vr. Sawg)
Hayvan	hevan (vr. Heyvan)
Hava	hava
ruh (kelime kökeni İbrance)	rvah (vr. Ruah) ruhlar
desti	dist (vr. dest)
dig (horoz)	tik

süket	skutu
zeytin	zeyt (vr. zeyt) yağ
zevce	zawz
kamer (ay)	kamar
hatap (odun)	hatap
varak (sayfalar)	varak (vr. varka) kitap
simit	ismit
bahr (deniz)	pahr (vr. bahr)
kabir (mezar)	kabr (vr. gabr)
batn (karın bölgesi)	batn
lahm (et)	lahm
İsim	ism
sof (yünden dokunan kalın yünlü)	suf
müslim	mislem (Türk anlamında)
ğasil (yıkamak)	asil
zibil (çöp)	zipl (vr. zibl) gübre
insan	insan
mektup	mahtup (vr. mketip)
sabun	sapun
maraz (acı)	marazz
kazık	khazuk
harup	harrup
yevm (yevmiye) (günlük ödenek)	yawm (bugün)
sokak	skak
hapis	haps
ibre (gösterge iğnesi)	ibre (iğne)
tabak	tabkh (pişirme)
rab (Tanrı)	rappi
sema	sama
evel	avel (vr. avvel)
sabi (küçük oğlan çocuğu)	sapi (vr. sabi)
ummu (ana)	umm
sabah	subh
fistan	fustan
bakar (öküz)	pakar
makas	mgass
kelb (köpek)	kilp
bint (kızı)	pint (vr. bint)
keser (kesici alet)	kiser (kesti-geçmiş zaman)
bila (sez, sız eki: bila-istisna)	mbla
sukunet	shune
bakır	pakur (vr. bahur)
duhhan (tütüm)	tihhan (vr. duhhan)
zunnar (kemer)	zinnar

şeytan	setan
mala (çamur atmak için kullanılan alet)	malaka (kaşık)
miftah (kripto anahtarı)	miftah (anahtar)
asker (mensup olanlar, kalabalık)	askar (kalabalık)
leyle (gece)	layla
bira	pira
turunç	truntz
gurg (türeme dönemindeki tavuk)	korka (vr. gurga)
bina (bina etmek)	pne (vr. bina) inşa etmek
asa	assa
sayfiye (yazlık)	sayf (yaz)
hasad (etti)	hiset (o hasad etti)
talep (etti)	tilep (o talep etti)
katletti (katil)	kitel (o katletti)
istirahat	straha
maktül	maktul
bostan	pistan (vr. bistan)
helva	hlave (tath)
hesap	hsep (vr. hsap)
hımar (eşek)	hmar
hasat	hsat
akıl	akıl (akıllı)
zenbil	znepil
kolkaz	kurkas
tahtani (alt kat)	tahteni
nas (halk)	nes
hiyar	hyar
ziyan	zyan
hamal	himbl (vr. himl) yük
tevellut (doğum tarihi)	tvilet (o doğdu)
ferah	farha
dut	tute (vr. dute)
adet	addayat (vr. adad)
sandık	sanduk
hinzir (domuz)	hindzir
zan (söz, ör: suizan (kötü söz)	san (dil, söz)
zar (zar-zar ağlamak)	zarr (ağladı)
cedit (yeni)	tzedit
nisvan (kadınlar)	nesvan
Şişman	sman (şişmanlar)
kebir (büyük)	gbir
asel (bal)	asel
sela (ölüm duyurusu)	sala (gece duası)
Mizan (terazi)	mizzan

Kormacit Maronitçesi ile Kıbrıs Türkçesi arasındaki ortak kelimeler tabii ki yukarıda verilenlerle sınırlı değildir. Bu konuda yapılacak özgün çalışmalar neticesinde daha pekçok ortak kelime ortaya çıkabilecektir. Konuyu daha detaylı ele almak isteyeceklere yardımcı olmak üzere elimizde bulunan veya görmek olanağını bulduğumuz kısıtlı sayıdaki araştırmalardan oluşan bibliyografyayı makalenin sonunda sunuyoruz. Kormacit Maronitlerine ait bir dilin varlığı ilk kez Lübnanlı akademisyen F.Emil Boustany tarafından İstanbul'da 1951 yılında yapılan 22. Orientalistler Kongresi'nde bilimsel olarak ele alınmıştır.

Boustany'nin çalışmalarını Brian Newton, O. Jastrow izlemiş, Maria Tsiapera ise bu diyalekt üstünde ilk detaylı çalışmayı yapmıştır. Ancak Kormacit Maronitçesi'ni dünyaya tanıtan Maltalı dilbilimci Alexander Borg olmuştur.

Aşağıdaki Kormacit Maronitlerine ait bazı gelenekleri anlatan Maronitçe parçalar Borg'un araştırmalarına dayanmaktadır. Bu parçalar 1974 yılında tespit edilmiştir. Makalemizin başında da belirtildiği üzere Arapçaya dayalı olan Kormacit Maronitçesinin tam fonatik değerini Lâtin Alfabesi ile vermek mümkün olmamaktadır. Bunun yanısıra okuyucuya kolaylık olması açısından fonetik işaretler, durağan ünlüler ve telâffüz edilmeyen ünsüzler de metinden çıkarılmış, gırtlaktan gelen "h" ünsüzü metinlerde "k" harfi yerine sadece "h" ve Türkçe'de olmayan "th" sesi "q" harfi yerine "f" ünsüzünden ayırdedebilmek için "th" harfleri ile verilmiştir.

Cocuklarımızı nasıl evlendiririz?

Ehen sipp amma pihupp il-ehete pint, pivaddi l-ehlu u t-tatatu zump il-ehla u kiyitlpua.

An p-pint u l-ehl pirituh, tote s-sipp kiyitlop prika mih payt hkali u flus.

An ma-lihon as ma kiyitlop, tote l-iproksenya kiyinthirpu

An pihuppa ma kalpu pkyahuta ma as ma kyatua ehla.

Pihottu aska zman kyaatezzu psan tentzawzu, u host ada l-izman, pitaylpu l-payt u s-saya tel-arus, w-istera pitaylpu l-ihar tel-ors.

L-ihar tel-ors, piruhu l-ipnadukya pitaylpu l-arus, piannulla u pilappsulla l-pid sata.

L-ispap piruhu int il-aris, pihalkkuh, pilappsullu kypeu l-kaysin

Pkyaktuh p-payt tel-arus, kyimsika u prihu l-iknise.

Ta kyirizu mil-iknise, piruhu zava inton u tsemun il-askar pastitsa

Hnayn fil-layl, l-aarus u l-aaris pisaw snie inton

Kyiriksu, u ehlon, hvaton u mmazumin kullon pialkullon flus ma ipar kathe vehen aska ma piri.

Pisaw kaak u pkyahuton p-payt tel-arus

K-kaak pitaion nunnutu l-aris, u akke kyintamma l-ors

Piisu innen kaes u nahni ahsen

An pint u sipp kyithappu, u ehlon ma-piritu tentzawzu, tote s-sipp kyisrok il-pint u piruhu kyintzawzu vah-ton.

Tercümesi:

Bir genç bir kıza aşık olduğu zaman ebeveynlerini ve vaftiz babasını istemek için kızın ebeveynlerine gönderir.

Eğer kız ve ebeveynleri onu isterlerse, genç drahoma talep eder, örneğin bir ev, arazi ve para gibi.

Eğer istedikleri onlarda yoksa, düürürlük işi bozulur.

Eğer onu gerçekten seviyorsa, kızın ebeveynlerinin verebildiğini kabul ederek onu alır.

Evlenmek için ne kadar zamana ihtiyaçları olduğuna karar verirler, bu zaman zarfında gelinin çehizini ve evini hazırlarlar ve sonra da düğün gününü saptarlar.

Düğün günü genç kızlar gider ve gelinin hazırlanmasına yardım eder; ona şarkılar söyleyerek beyaz elbiselerini (gelinliğini) giydirmirler.

Genç erkekler de damadinkine giderler; onu tıraş edip güzel elbiselerini (damatlığını) giymesine yardımcı olurlar.

Ona gelinin evine kadar eşlik ederler; o da gelini alıp kiliseye giderler.

Kiliseden dönerler, evlerine giderler ve insanlara tatlılar ağırlarlar.

Pazartesi gecesı, damat ve gelin evlerinde bir parti verirler.

Dans ederler ve ebeveynleri, kardeş ve kızkardeşleri onların elbiselerine para takarlar; herkes istediği kadar

verir.

Tatlılar yapıp gelinin evine götürürler.

Hamurışı tatlılar damadın vaftiz anası tarafından yapılır; böylece düğün biter.

Onlar mesut olurlar ve biz de onlardan çok seviniriz.

Eğer bir kız ve oğlan aşık olurlar fakat evlenmeleri ebeveynleri tarafından engellenirse, genç, kıızı kaçırır (çalar) ve kendi başlarına evlenirler.

Kaynak kişi:

İsim : Eleni Skullu
Doğum Tarihi : 1934
Doğum Yeri : Kormacit
Meslek : Ev kadını

Büyük Perhiz Adetleri ve Kutsal Hafta Kutlamaları

Mim-marfaa w-awnke, n-nes kyiptu u pisummu saranta kyem.

Host allı s-saranta kyem, ma-kyaklu me lahm, me hlip teisirpu, me ped teaklu, me sikits ta pizi mil-lahm.

Pale host allı s-saranta kyem, n-nes piruhu kull layle sala u psallun tespohto l-moryo.

Ehte kiryaki prin l-ihhadd tel-it l-ihpir, lina l-eit tes-sanine.

L-ihhar tes-sanine, mannahtaa zaytune u mannahuta l-iknise, u host k-kiddas pittitsalla.

Pisallilla k-kassis, pirussilla moe mpsallie u mantzipa zava.

Mahhassika linaha mphaske.

Mannisel zampr hust kapnistiri.

Mahhot slipna u mahhot s-sanine hok z-zampr.

Mimpukra u fil-layl, mampahher rappi u l-ipkyut.

T-teleftea zuma telit marruh kull layle u lina stasis.

Hmis, lina m-mistiko dipno, u k-kassis kyaassel l-izren tel-mathites.

Thenihhar z-zuma l-ihpire, ta pimut l-impseh, lina l-epitafyo u min-nussuhar u awnke, n-nes piruhu pipusu l-impseh u pkyahuta fkyora.

Fil layl, fia knise pale u mannimpsek l-epitafyo, mantir host d-dea u n-nes mahhon somat kyisselu.

Ta mannrizaa mananti host l-iknise u mankapper l-impseh.

Thenihhar nussuhar, l-impseh pikum u tvahhar

pitokku k-kampanes.

Adak l-ihhar n-nes teddea pisaw l-iflaun u k-kumuyya saton ta o l-ethimo ta pisaw kull sine.

Fil-layl lina kamila, u l-latudkya kyinklu tvallayl hatap psan tattisel.

Nussulay lina knise u n-nes piruhu, u adik l-layle pikum-impshil.

H-hadd, mannahter mannakol lahm pkyon u kytiphu kullu lahm, u mannakser ped u pisaw kullon Hristos anesti.

Tercümesi

Büyük perhizden önceki iki günlük günah çıkar-madan başlayarak halk 40 günlük perhize başlar.

Bu 40 gün süresince, ne et yerler, ne süt içerler ne de yumurta veya etten mamül birşey yerler.

Sonra, bu 40 gün süresince, halk her gece kilise ayi-nine katılır ve "Tanrı mübarek olsun"u söyler.

Paskalya'dan önceki Pazar günü. "Hurmalar Festivalini" kutlarız.

Paskalya'dan önceki Pazar günü bir zeytin dalı kesip kiliseye götürürüz, ayin sırasında kutsanır.

Papaz ona dua okur, üzerine kutsal su serper ve alıp eve götürürüz.

Onu saklayıp muhafaza ederiz.

Bir maltızda kömür yakarız.

Haç çıkartıp zeytin dalını korların üzerine koruz.

Sabahları ve geceleri Tanrı'ya buhur takdim ederiz ve evi de tütsüleriz.

Orucun son haftasında kiliseye her gece gideriz ve "Haç'ın yolunu" (İsa'nın çarmıha gerilmek üzere geçtiği güzergah ve bu yolda olanlar) anarız.

Perşembe günü, "Son yemeği" (İsa'nın havarileri ile yediği son yemek) kutlarız ve papaz da "Havarilerin" ayaklarını yıkar (İsa da son yemekten önce böyle yap-mıştı.)

Ertesi gün, (Paskalya yortusundan önceki Cuma), ki o gün Mesih ölmüştür, Cuma alayı olur ve gün ortasın-dan sonra, insanlar gidip Mesih'in (İsa'nın) heykelini öper, çiçekler götürürler.

Geceleyn başka bir kilise ayini vardır; temsili cenazeyi köyün etrafında taşırız, insanlar da yanan mumlar tutar.

Geri dönünce kiliseye gireriz ve Mesih'i ebedi istira-

hatghasına tevdi ederiz.

Ertesi gün öğleyin, Mesih dirilir ve bütün gün kilise çanları çalar.

O gün, köy halkı pilavuna ve susamlı çöreklerini her yıl olduğu gibi yapar.

Gece bir ateş yakarız ve gece süresince, ateşi canlı tutmak için çocuklar odun taşır.

Geceyarısı bir kilise ayini yapılır ve halk buna gider; bu gece Mesih dirilmiştir.

Pazar gününden itibaren et yiyebiliriz ve insanlar genellikle et pişirir, yumurta kırarız (tokuştururuz) ve herkes "Hristos dirilmiştir" diye birbirini kutlar.

Kaynak kişi:

İsim	: Antonis Skullos
Doğum Tarihi	: 1954
Doğum Yeri	: Kormacit
Meslek	: (Mülakatin yapıldığı tarihte-1974) üniversite öğrencisi

Nasıl kisk yapılır?

(Kisk bizdeki tarhananın benzeridir. Kıbrıs Türkleri çığ buğdayı bulgur kalınlığında öğüterek, Maronitler ise pişirilmiş buğdayı simite yakın incelikte öğüterek kul-lanırlar. Yoğurt destisine beze bağlanmış kalın tuz atar-lar. Yaptıkları kisk çorbasına hellim komazlar. Ayrıca istenirse et ile de pişirir yerler.)

Manassell l-imall, mahhottu host d-dist ma m-moe u mannisel l-okit, Amma teistvi, mantsilu, mahhallih kyiprot u mantsampsu hok milihve i patania tlahkyem. Amma teipes mahhawsu, manahtu t-tahune, mannitihu u mantsaih smit, mantzipu zava u mallahpu.

İstera mahhott l-ihlip host pitharui. Mannirpot host ehte roka peda haits milh u mannirmia host p-pitharui ta lina l-ihlip. Eheh-har mahhott ihlip u-veheh-har ma-mahhott ost tessid u teahmad u teahmad psik il-lipen.

İstera mahhott l-ismit kyimpalla host d-dist. Amma teivram mantsilu host k-kossino psan tatassi m-moe.

Mantsay hmire, mahhallita ma l-ismit m-maplulu mannimakon ost teifah u tesur psik h-halva. Mahhottun hok ehel-loh u manattion ma kamposa kypse psan teah-madu. Thenikar pale mannimaka u pale manattia. S-sool ada mantsaih tlah-truk.

Amma ta tahmad k-kisk kaes, mantsila hok s-soth u mannahtahha zar-zar kommadkya mpsan tattipes kaes.

Fil-ihmenye kyem mannazzila u mahhassika fi ehen sakkulli.

K-kisk mannakula s-sitvie ta o part. Pittinithpeh vahta u pittinithpeh ma l-lahm. Amma marri antsay suppa kisk vahta, mahhotta hok l-okit u pittistivi.

İstera, mahhott lahm host hasie ma moe u manalı l-lahm. Mantsilu u mannirmi k-kisk host l-izzumi.

Tercümesi

Buğdayı (yıkayıp) süzeriz, bir kazana biraz su ile koyup, ateşi yakarız. Olduğu zaman ateşten indiririz, soğumasını bekleriz ve üç gün süre ile bir çarşafın veya battaniyenin üzerinde güneşlendiririz. Kuruduğu zaman alıp değirmene götürürüz ve öğütüp simit haline getiririz. Sonra eve götürüp ayıklarız.

Ondan sonra, bir destiye (küpe) süt dökeriz, beyaz bir bez parçasına biraz tuz koyup bağlarız ve süt destisine atarız. Koyulaşıp yoğurt gibi oluncaya kadar her ertesi gün süt eklemeye devam ederiz.

Ondan sonra simiti bir kapta ıslatırız. Şiştiği zaman bir süzgece dökerek suyunu süzeriz.

Mayayı hazırlarız, onu (yoğurtlaşmış süt) ıslak simit ile karıştırırız, helva gibi ufalanır hale gelinceye kadar yoğururuz. Bu karışımı bir tahtanın üzerine koyup üzerini bir bez ile örteriz ve ekşimesi için bırakırız. Ertesi gün de yeniden karıştırırız ve üzerini örteriz. Bu işlemi üç defa yaparız.

Kisk yeterince ekşiyince onu terasa (dama) çıkarırız ve çok küçük parçalara böleriz, böylelikle çok iyi kururlar. Bir hafta sonra, aşağıya indiririz ve bir torbaya (sakkulli) koruz.

Kiski havalar soğuduğunda kışın yeriz. Sade veya etli olarak pişirilebilir. Düz kisk çorbası yapmak istersek ateşe koyup pişmeye bırakırız.

Ondan sonra gerekirse tuz ve limon suyu konarak yenebilir. Eğer et ile pişirecek isek, bir tencereye eti koyup kaynatırız. Ateşten indirip kiski et suyuna atıp pişiririz.

Kaynak kişi:

İsim : Anastasia Petru
Doğum Tarihi : 1920
Doğum Yeri : Kormacit
Meslek : Ev kadını

Nasıl Turunc Macunu Yapılır?

Mannimpsek truntz. Tekunu humpr. Mahhuffon ehte-ehte hok l-impahkke mpsan teitlaa m-morr ta liha mih-hok.

İstera mantsokkon ma s-sikkine arpa kommakkyu u mantsil l-iksüre mihhok l-itruntze.

Mannimpsek il-iksür, malluffon u mantsullon hok hetan psan tekafu maflufin.

Mahhottun kyimpallu hmenye kyem. Kuyyom man-niptel m-moe mpsan teahrop l-izzumi m-morr.

İstera mil-hmenye kyem, mamddon aska kommakkyu innen. Kathe saranta kommakkyu, mahhott ehtokka zahari host hasie ma l-itruntz.

Mannisvi prota l-iksür kyaalu fitte. İstera mahhott l-izzahari u pkyaalı ehen-modaa oşpu tesidd fitte l-izzumi.

Amma teiprot, mahhottu host v-vei. Amma tezinna si arip, mannatih teakol.

Tercümesi

Turunçları alırız. Koyu turuncu (kırmızısı) olmaları gerekir. Teker teker dış yüzlerini rendelemek suretiyle kabuklarının acılığını gideririz.

Bir bıçak ile dört parçaya bölerek içinden ayırırız.

Kabukları alırız, onları yuvarlarız ve ortalarından iplik geçirmek suretiyle sarılı kalmalarını sağlarız.

Sekiz gün süreyle suda tutarız. Her gün suyu değiştiririz, böylelikle acı suyu akıp gider.

Sekiz gün sonra parçaları sayarız ve her 40 parça için bir okka şeker koyarız.

Önce kabukları kaynatarak biraz pişiririz. Sonra şekeri ekleyerek sıvı biraz koyulaşana kadar birlikte kaynatırız.

Soğuduğu zaman kavanoza koruz. Bir misafir gelince yemesi için biraz veririz.

Kaynak kişi:

İsim : Eleni Skullu
Doğum Tarihi : 1934
Doğum Yeri : Kormacit
Mesleği : Ev kadını

Harupları Nasıl Toplarız?

H-harrup pikammel zmanon l-awsto

Kyipsu kaes, kyisfaddu kaes.

Mannimpsek osk u marruh l-ihkali ta fia harrupat psan taffutt harrup, ohar ma l-ihmir, ohar ma l-itrahtor.

L-latudkya l-izar kiyitilu hok harrupe u piffuttu ma assa zire.

S-suha piffuttu mintajt harrupe ma tvile assa, u n-nesfan pihowsu mihhulla, pihottuon host f-farto u pifar-ruon host z-zvaley ta kinkluon.

Pizipuon fi modaa ta manzinon.

Pizinuon u kyistawfu.

Tercümesi

Haruplar Ağustos'ta olgunlaşır.

Oldukça kurur ve koyu bir renk alır.

Harupları toplamak için değnekleri alıp harupların büyüdüğü tarlalara gideriz; bazılarımız eşek üzerinde bazıları da traktörlerle.

Genç çocuklar bir harup ağacına tırmanır ve ellerindeki kısa değneklerle silkelerler.

Büyükler alt taraftan uzun bir değnek ile düşürürler ve kadınlar da onları sepetlere doldurup büyük torbalara dökerler ve oradan taşırlar.

Onları tartmamız için bir yere getirirler.

Onları tartarlar ve ücretlerini alırlar.

Kaynak kişi:

İsim	: Katina Katsoludi
Doğum Tarihi	: 1919
Doğum Yeri	: Kormacit
Mesleği	: Ev kadını

Kaynakça

Genel Maronit Tarihi ve Kıbrıs Maronitleri hakkında başvuru eserleri:

- Jerome Dandini, *Missione Apostolica el Patriarca e Maroniti el Monte Libane, e sue Pellegrinazione e Gierusalemme, 1656* (Kısmi tercüme için bkz. C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*)
Pauls Dibb, *History of the Maronite Church*, 1971.
J. Cirilli, *Les Maronites de Chypre*, 1898.
Robert W. Crawford, "Willam of Tyre and the Maronites" *Speculum* 30, 1955.
E. Rey, *Les Colonies Franques de Syrie aux XIIme et XIIIme Siecles*, 1883.

Kamal S. Salibi, *The Maronite Church in the Middle Ages and its Union with Rome*. Mimo. AUB, 1980.

Kamal S. Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, 1988.

Kamal S. Salibi, *Maronite Historians of Mediaeval Lebanon*, 1959.

Kamal S. Salibi, "The Maronites, Historic Insight" *Al-Nahar Dossier*, No:40, 1973.

Abbot Paul Namaan, "Maronite Society at the end of the XVI. Century" *JMS*, July 1999.

Edward Bowron, "The Maronites of Cyprus" *Eastern Churches Quarterly*, Vol:II, No:1, 1937.

Monica Bradswell, "A Visit to Some of the Maronite Villages of Cyprus" *Eastern Churches Quarterly*, Vol:III, No:5, 1939.

Guita G. Hourani, "A Reading in the History of the Maronites of Cyprus From the Eight Century to the Beginning of British Rule" *JMS*, July 1998.

Katia Michael, "Can the Maronites survive in Cyprus?" *Cyprus Mail*, Dec. 11, 2003.

Charles H. Churchill, "The Druzes and Maronites under Turkish Rule". *The North American Review*, Vol:97, Issue:200, July 1863.

Matti Moosa, *The Maronites in history*, 1986.

anon., *Encyclopédie Maronite*, Université Saint-Esprit de Kaslik, 1992.

Pierre Dibb (ed.), *Quelques documents pour servir à l'histoire des Maronites*, 1945.

Elio Gasperetti, *The Maronites: The origin and development of a theocracy*, 1948.

Nagib Khouri, *Le feu et la cendre, travail de deuil et rites funéraires dans un village libanais*, 1993.

Kormacit Maronitçesi ile ilgili kaynaklar

Alexander Borg, *Cypriot Arabic*, 1985.

Alexander Borg, "Kormakiti Arabic: Phonological notes and texts" *Zeitschrift für arabische Linguistik*, Heft 13, 1984.

Emile F. Boustany, "Un dialecte libanais conservé à Chypre depuis des siècles" *Proceedings of the 22nd Congress of Orientalists*, Istanbul, 1951.

A. Roth, "Le verbe dans le parler de Kormakiti (Chypre)" *Epeteris*, Vol: VII (1973-75).

B. Newton, "An Arabic - Greek dialect" *Word*, Vol:20, No:3, 1964.

Maria Tsiapera, *A Descriptive Analysis of Cypriot Maronite Arabic*, 1969.

Maria Tsiapera, "The Maronite Arabs in Cyprus: a linguistic discussion" *Actes du premier congrès d'études méditerranéennes d'influence arabo-barber*, 1973.

Ağırdağ Köyü İle Çevresinin Uzak Ve Yakın Geçmişi Üzerine Bir Ön Çalışma

Tuncer BAĞIŞKAN*

GİRİŞ

K.T. Mimarlar Odası'nın UNOPS ile işbirliği çerçevesinde 2001-2002 yıllarında gerçekleştirmeyi planladıkları "Research Studies on House Form and Culture Within the Context of Cypriot Traditional Settlements Project" (Geleneksel Kıbrıs Yerleşim Birimleri Bağlamında Ev Biçimi ve Kültür Üzerine Araştırma Çalışmaları) çerçevesinde ele alınan bu çalışmada, Ağırdağ köyü ile çevresinin uzak ve yakın geçmişinin yanı sıra, Ağırdağ köyü ile konut mimarisini doğrudan doğruya etkileyen ekonomik, sosyal ve kültürel etkenler üzerinde de durulmuştur. (Bu tür yazıların gazetelerde yayımlanması sırasında yararlanılan kaynak kitaplara yer azlığı nedeniyle yer verilemediğinden, biz de bunları ortadan kaldırmak zorunda kalmışsak okurlardan öncelikle özür dilemek isterim. Ancak yine de ileriki günlerde bu araştırma yazımız HasDer'in yıllık olarak yayımlanmakta olduğu

Ağırdağ Köyü ve Boğazi

HALKBİLİMİ dergisinde de yer alacağından, bu

konuya ilgi duyanların dergiye başvurmaları gerekecektir.)

Bu araştırma yazısının son şeklini alabilmesi için bir dizi çalışmanın yapılması gerekmiştir. Öncelikle bugüne kadar Ağırdağ ile ilgili yayınlanan bilgilerin derlenmesi için başta Eski Eserler ve Müzeler Dairesi, Milli Arşiv ve Vakıflar İdaresi arşivinde kaynak taraması gerçekleştirilmiştir. Bunu, köyünün 1/1250 ile köy çevresinin 1/2500 ölçekli haritalarının Tapu Dairesi'nden temin edilmesi izledi ; bu arada eski haritalar da incelendi. Daha sonra köydeki destebanlardan ve özellikle de yaşlılardan bilgi sağlanmasına sıra geldi. Amaca uygun olarak hazırlanan anket soruları çerçevesinde yaş ortalaması % 69.47 olan (en büyüğü 82, en küçüğü 50 yaşında olan) 19 kaynak kişiyle karşılıklı görüşme yöntemiyle görüşme yapılarak bilgi sağlanmaya çalışıldı. Sağlanan sözlü ve yazılı bilgiler ışığında köydeki gönüllü rehberler aracılığıyla Ağırdağ ile çevresindeki eski eser alanları teker teker gezilip kırık seramik örnekleri toplandı. Eski Eserler ve Müzeler Dairesi'ne teslim edilmek üzere toplanan (ve bilahare Eski Eserler ve Müzeler Dairesine teslim edilen) seramik örnekleri ayrı ayrı plastik torbalar içine konarak üzerlerine buldukları yerler yazıldı. Ancak tarihlemeye yardımcı olabilecek en iyi seramik örneklerinin tarlaların sürüldüğü zamanlarda toplanması daha uygun olduğundan, onların yeşerdiği aralık ile ocak aylarında amaca uygun bol seramik örneğinin toplanmadığını itiraf etmek isterim. Yine de toplanabilen kısıtlı örneklerle de olsa köy ile çevresinin yaklaşık tarihlendirmesi mümkün olabilmıştır. Ve son olarak bu metnin hazırlanması gerçekleşmiştir.

Köyün uzak ve yakın geçmişini bir nebze de olsa aydınlatılabilmem için Aralık.2001-Ocak 2002 ayları süresince yaklaşık bir buçuk ay çalışmam gerekmiştir.

*Arkeolog - Halkbilimi Araştırmacısı

Köklü bir geçmişini olan Ağırdağ'a bu sürenin yetmediğini belirtmek isterim. Yine de başlatılan bu çalışmanın bir "ön araştırma" niteliği taşıdığı dikkate alınırsa, ileriki günlerde konunun uzmanlarına büyük görevler düşeceğine şüphe yoktur inancındayım.

Ağırdağ ile ilgili sağladığım bilgileri aktarmadan önce, Ağırdağ'da yıllar önce başlattığım araştırmaları sonlandırmama vesile olan K.T. Mimarlar Odası üyesi mimar Nejdet Turgay'ın şahsında Mimarlar Odası ile UNOPS'a, Tapu ve Kadastro Dairesi Müdürlüğü'nden Mustafa Sucuoğlu ile Öztas Maviş'e, DPÖ'den Orhan Çağansel'e, köyedeki kaynak kişilerle aramdaki koordinasyonu sağlayan Hasan Hüseyin Candaş'a, köy ile çevresindeki eski eser alanlarını gezme rehberlik eden Halil Kılıçkaya, Firuz Aşık, Hasan Canar ve Nidai Kelebek'e, haritaları okuyan Ahmet Canar'a, yazılı kaynaklara erişmemi sağlayan Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Arkeolog ve Sanat Tarihçilerine, Milli Arşiv Müdürü Gökhan Şengör'e, Evkaf Dairesi Arşiv sorumlularından Hüseyin Örs, Artuna Tural ve Mustafa Kemal Kasapoğlu'na ve özellikle Ağırdağ'daki çalışmalarım sırasında bilgilerimi içtenlikle paylaşmaktan kaçınmayan kaynak kişilerimden Nafia-Hüseyin Mulla Ahmet (Mulla Dayı), Leman-Ali Karadeniz, Halil Kılıçkaya, Hasan Hüseyin Canates, Halil Dayer, Hüseyin Guşabbi, Sultan Guşabbi, Mustafa Terzipınarbaşı, Nidai Kelebek, Hasan Canar, Ömer Hüseyin Piro, Münevver Ahmet, Şenay Kelebek, Asım Sucuoğlu, Kemal İbrahim, Hasan İbrahim Dayı (Civan Hasan), Firuz Aşık, Mustafa Haşım Altan ve Mustafa Ersoy'a teşekkür etmeyi bir gönül borcu bilmekteyim; sağ olsunlar.

1. COĞRAFI KONUMU VE DOĞAL KAYNAKLARI

1.1 Coğrafi Konumu ve Ulaşım

Girne ilçesine bağlı olan Ağırdağ, Lefkoşa-Girne anayolunun 10'uncu milindeki Girne Boğazı'nın yaklaşık bir mil batsında, Girne Sıra Dağları'nın yalçın güney eteklerindeki iğimli bir tepe üzerinde yer alan bir dağ köyüdür. Bir dağ köyü olması itibarıyla yaklaşık 80-100 yıl önce dağdan kopup gelen büyük kayaların köyü tehdit ettiği, bu nedenle de bazı ölüm olaylarının yaşandığı anlatılmaktadır.

Köyün kurulu olduğu alan deniz seviyesinden yaklaşık 950 ayak (yaklaşık 285 metre) yüksekliktedir. (1) Enlemi

(Latitude) 35 derece 17', boylamı (Longitude) 33 derece 17', Kıbrıs Grid referansı R 966824 ve UTM koordinatı WE 24-06'dır. Batsından Hacı Hafız (Hacavuz) Deresi, doğusundan Goyak Deresi geçmektedir. (Goyak; iki tarafı bıcın -sarp- vadi anlamına gelmektedir) Köyün batı sınırı Karaönü Mağarası, doğu sınırı ise Meteris Tepesi de dahil olmak üzere Dar Boğaz gösterilmektedir. Köylüler Ağırdağ toprağının sınırlarını belirtmek için, köyün üst başındaki dağları batudan doğuya göstererek "Rüzgardan rüzgara" ifadesini kullanmaktadırlar. Köy ile çevresi, Köy ve Araştırma Dairesi tarafından 1917, 1918 ve 1919 tarihlerinde çizilen 1/2500 ölçekli tapu haritalarında (XII.43.) yer alırken, köy içi de 1917 yılında 1/1250 ölçekli (XII.43) çizilen haritada yer almaktadır.

Lefkoşa ile Girne arasındaki Ağırdağ ana yolu Osmanlı Dönemi ile İngiliz Sömürge döneminin ilk yıllarında toprak patıkağıdır. O zamanlar ulaşım hayvanlarla sağlandığından ulaşımaya yeterli sayılırdı. İngiliz sömürge döneminin ilk yıllarında (1879) Ağırdağ yolu ile çevresine ilişkin bilgiler Esme Scotto-Stevenson'un "Our Home in Cyprus" adlı kitabından öğrenilmektedir. (2) Önce Lefkoşa'ya gelen yazar, eşinin Girne'deki "Black Watch" alayına gitmek için Lefkoşa-Ağırdağ arasındaki yolculuğu şu şekilde anlatmıştır: "Girne'deki kampa gitmek için Girne Kapısı geride kalırken, beş mil kadar dörtlü gittik. Tepeler çiplak, yuvarlak, inişli çıkışlı ve volkanik görünümündü. Sadece bir kaç inç genişlikte olan patika zikzaklar çizerek 3 mil kadar devam eder. Daha sonra bu çiplak, kayalık sirtlardan

Eski Girne Yolu

ne kadar nefret edecektik! Burası, Kıbrıs'ın en çıplak bölgesidir. Burada birçok yılının gözde ziyaret yeri olan killi topraktan, suyun sızsımasıyla tuz lekelerinin oluştuğu kayalardan ve dağınık kurşunu renkli kayalardan başka bir şey yoktur. Ve hatta yağmurlu havalarda bile yuvarlak tepeler (tümsekler) hiçbir zaman yeşermeyen veya yazın yolu dayanılmaz yapan beyaz ve pişmiş görünümünü kaybetmez. Tekrar kısa bir süre dörtlüna gidiş bizi, o günden sonra o kadar çok seveceğim sevgili dağların eteklerine getirdi. Öbür ucunda Ağırdağ köyünün bulunduğu küçük sevimli bir çam koruluğunun kenarından geçtik ve bu noktadan itibaren yola Ağırdağ Geçidi denir. Daha sonra, sert ve taşlı bir yoldan, her iki yanında yüksek dağlar bulunan dar bir boğaza tırmanırken her adımda manzara giderek daha da güzelleşti”(3)

Ancak İngiliz Sömürge döneminin ilerleyen yıllarında motorlu araçların çıkmasıyla, toprak patika olan bu yol İkinci Dünya Savaşı sırasında (1939-1945) yaklaşık 10-15 ayak genişletilerek zeminine taş temel döşenmiştir. Bu yolda işçi olarak Ali Dayı, Kütük Mehmet ve kaynak kişilerimden Hasan İbrahim Dayı (Civan Hasan)'nın çalıştığı öğrenilmektedir. Yol o dönemlerde ve daha sonraki yıllarda da Ağırdağlılar tarafından “DEMİR YOLU” olarak bilinmekteydi. Şimdi bile bazı kısımları izlenebilen bu yol, Gönyeli köyünden sonraki dericilerin olduğu yerden (halk arasında Mandras dis Gocagari mevkiinden) ayrılıp şimdiki uçak alanının batısındaki Sarısuluk mevkiinden geçmekte, Kömürçü'nün güneybatısına ulaşmakta, sonra da köyün alt başından devamla önce Ağırdağ'a sonra da Ağırdağ Boğazı'na ulaşmaktaydı. Bu durum ise Kömürçü'nün önceleri Ağırdağ'dan daha önemli bir merkez olduğuna işaret etmektedir ki, köylülerin de verdikleri bilgiler, Osmanlı Dönemi ile İngiliz

Sömürge Dönemi'nin ilk yıllarında Ağırdağ köyü arazilerinin Kömürçü toprağı olduğu, Ağırdağ'dan daha ileri olduğu ve Ağırdağ'da öğretmen evi, okul ve yağ değirmeni bulunmadığı zamanlarda bile bunların Kömürçü'de bulunduğu doğrultusundadır. Ancak Ağırdağ'a Sıbyan Okulu yapılmasıyla ilgili olarak köy sakinlerinin 14.Ekim.1906 tarihli başvuru dilekçesinden, Kömürçü köyünün 1906 yılından bir süre önce Ağırdağ'a bağlandığı anlaşılmaktadır.

Eski Eserler Dairesi müdürü George Jeffery'nin 1918

yılında yayınladığı kitabında, eskiden Lefkoşa'dan Girne'ye doğru yola çıkanların önce çamurdan yapılmış ve ilgi çekmeyen çok kötü evleri olan iki köyden (Kömürçü ile Ağırdağ'dan) geçtikten sonra kademeli tepelerin başlama noktasında yer alan “St. Catherina Geçidi”ne ulaşıldığı ve burada “Ağırda Polis İstasyonu” bulunduğu kayıtlıdır. (Bu bina ise şu anda Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı karargahının olduğu yerde bulunmaktadır) O dönemde Ağırdağ'dan yürüyüşle 1 ½ saatte St. Hilarion Kalesi'ne ulaşılmaktaydı. Fakat bu yol, çiftlik evi bulunan Boğaz'dan yürünmesi halinde oldukça kademeli toprak patikadan kaleye daha kolay ulaşılmaktaydı. Yol pürüzlü ve taşlıydı. Bazıları katırlarla kaleye çıkmayı tercih ederlerdi. Emniyetli sayılan kişiler, kale kapısının anahtarını daha önceden iki şilin kaparo ödeyerek Lefkoşa veya Girne Komiserlik Dairesi'nden teslim alırlar ve anahtarını geri getirdiklerinde de kendilerine ödedikleri kaparo iade edilirdi. (4) 1930'larda Lefkoşa-Girne anayolunun Mustafa Belengi Mevkii'nden geçtikten sonra Boğaz'daki Hacı Musa Çeşmesine ulaştığı, sonra da şimdiki Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı'nın üst başından Darboğaz'a ulaştığı öğrenilmektedir. Bu yolun (çoğu ölümle sonuçlanan) kazalara neden olan üç ayrı kıvrımının olduğu hatırlanmaktadır. Bu kıvrımlar Nisan.1963 tarihinde ortadan kaldırılmıştır. (5) O dönemde Boğaz-

Köyün Genel Görünümü

Ağırdağ arasındaki bir millik yol da tepede kurulu olan Ağırdağ'a kıvrılarak çıkmaktaydı. 1961 yılı itibarıyla toprak olan ve çeşitli zamanlarda tamiri için Komiserliğe başvuruda bulunulan bu yolun daha sonraları taşla döşendiği, zamanla kıvrımlarının kaldırılarak düzeltildiği ve 1990 seçim arifesinde de asfaltlandığı öğrenilmektedir.

1.2 Arazi ve Hudutlarının Belirlenmesi

Ağırdağ köylüleri Osmanlı döneminde olduğu gibi İngiliz Sömürge Dönemi'nde de keçi çobanlığı yaptıklarından, başı boş bırakılan keçiler köyün kuzeyindeki dağların yamaçlarında, hatta tepesinde otlardı. Ancak İngiliz Sömürge döneminde köyün sınırlarının belirlenip, köyün dışından başlayarak tepeye kadar olan arazilerin hali ilan edilmesine karar verilince, köylüler, buralarının kendi tapulu malları olması nedeniyle, tapucuların ölçüm için diktikleri taş yığınlarını (Gugolan) geceleyin yıkmaya, yerlerini bozup kaybetmeye başlamışlar. Arazinin bu şekilde belirlenmesi halinde, çobanların bu taşların ilerisine geçip hayvanlarını dağda otlatmaları yasaklanmış olacaktı. En sonunda köylülerin kendi aralarında imza toplamaları ve köy ileri gelenlerinin de yemin vermeleri suretiyle dağın tepesine kadar (Rüzgardan rüzgara) olan arazi köylünün tapulu malı kapsamına alınmış. Bunun da bir hikayesi vardır. Söylenişine göre köyün hudutlarının belirlenmesi için tapucuların köye gelecekleri gün köyün ileri gelenleri çangar çizmelerinin içine köyden aldıkları toprağı koyup çizmelerini giymişler. Tapucular ile devlet görevlileri köye gelince de onları alıp köy arazilerini gezdirmişler ve en sonunda da dağın tepesine çıkmışlar. Oraya çıkınca da "Bastığımız toprak vallahi da billahi da Ağırdağ toprağıdır" diye tapuculara yemin vermişler. Gerçekten de bu araziler kendilerinin olmasa bile, çizmelerinin içine koydukları toprak Ağırdağ toprağı olduğundan, boşuna yemin vermemiş oldular. Böylece tapucular köyün sınırlarını belirleyen gugoları dağın (rüzgardan) tepesine dikmişler. Bu nedenle Kömürçü ile Kırmı köylerinin tapulu arazileri köyün hemen dışında sun bulmasına karşın, Ağırdağ toprakları dağın zirvesine (rüzgardan rüzgara) kadar uzanmaktadır. O zaman Ağırdağlılar keçi çobanlığı yaptıklarından, köye keçi yasağı gelmemesi için imza toplamışlar ve böylece de köye keçi yasağı gelmemiş.

Esilden Ağırdağ'da Rumların çok arazileri vardı.

Söylenişine göre Ağırdağlılar ekin zamanları zengin Rumlardan borçlanırlar, kuraklık gelince de onlara olan borçlarını tarla vermek suretiyle öderlermiş. Böylece köydeki çoğu araziler Rumların eline geçmiş. Köyde en çok toprağı olan Rumun ise Girne'de harup ambarları da olan ve Seferi olarak anılan Severis gösterilmektedir. Ağırdağlıların başlıca geçim kaynakları keçi çobanlığı, dağa kadar uzanan harup ile zeytin ağaçları ve reñçberlik olduğundan, bunların onlar için çok büyük bir önemi vardı. Bu nedenle o dönemde iki kardeş olan Hasan Dayı ile Mehmet Salih Dayı'nın Severis'ten borç para alarak bu arazilerin büyük bir kısmını satın aldıkları söylenmektedir.

3 Mayıs 1974 tarih ve 14/16 sayılı Evkaf İdaresi'nin arşiv belgesinden, köyde Evkaf İdaresi'ne ait 31 dönüm 3 evlek 3200 ayak kare arazi, 7 dönüm mezarlık, 116 adet harup ile 487 adet zeytin ağacı, 1 arsa, 1 tuvalet, 1 cami ve 12 saat 30 dakikalık su bulunduğu öğrenilmektedir. (6) Evkafın gelir sağlamak için bunları her yıl (veya her iki yılda bir) icara verdiği ve hatta bazı tarla ve ağaçların 1961 ile 1972 yıllarında istibdal yolu ile köylülere satıldığı Türk Cemaat Meclisi İcra Heyeti ile Bakanlar Kurulu kararlarında yer almaktadır.

1.3 Arazi ve Yer İsimleri

Halk arasında gerçekleştirdiğim söyleşilerde, hatta 1917-1919 yıllarında (İngiliz Sömürge Döneminde) çizilen tapu haritalarında, Ağırdağ arazilerinin (Agridhi Village, Livadhia Potamos ve Eliezin Yeri hariç) tamamının Türkçe isimler taşıdığı gözlemlenmiştir. Bunun başlıca nedeni ise Osmanlı döneminden başlayarak köyün ağırlıklı olarak Müslüman-Türk nüfusuyla iskan edilmiş olmasına bağlanmaktadır. Özellikle keçi çobanlığı ve harup ile zeytin toplama amaçlarıyla sıkça kullanılan kuzeydeki dağın her noktası bu şekilde isimlendirilmiştir.

Ağırdağ'ın eski insanları tarlalar ile arazilerin kolaylıkla anlaşılabilmesi için, isimlendirilecek yerlerin genellikle şekline, kullanımına, konumuna, özelliğine ve kime ait olduğuna dayanırlardı. Arazi isimleri mantıktır. Hatta anlatımda kolaylık sağlamak amacıyla köyleri dışındaki yerleri de bu şekilde isimlendirmişlerdir. Örneğin oduncular Ağırdağ-Gönyeli-Lefkoşa yolunu çok kullandıklarından, anlatım kolaylığı sağlanması amacıyla Göyeli'den sonra Ağırdağ'ın ilk görüldüğü yere

"AGIRDA GÖZEN" adını vermişlerdir. Yine aynı şekilde bir köylünün Plümer'in efkaliptolarının olduğu yerdeki dere yatağında su içerken ölmesi üzerine oraya "OLANOLEN" ismini vermişlerdir.

Yine dağın zirvesindeki iki ayrı yerden birine Oğlan Uçuğu (Oğlan uçu), diğerine ise Eşek Uçuğu (Eşek Uçu) denmesinin sebebi ilkenden bir gencin yuvarlanarak ölmesi, diğerinden ise eşeklerin sürekli olarak yuvarlanarak ölmeleri gösterilmektedir.

Ancak dikkat çekici husus, başka yerleşim birimlerinde her mevkiin bir söylencesi olmasına karşın, Ağırdağ'da (bir-iki istisna dışında) böyle bir geleneğin olmamasıdır. Köy ile çevresindeki belli başlı arazi isimleri şunlardır: Doğru Yol, Gamarın (Kamer'in) Pınarı, Golan, Sivri, Karaönü (Karaönü'nün Mağara), Sıcak Mağara, Direkli Mağara, Şahin Kayası, Yarasa Mağarası, Gece Kuşu Mağarası, Kartal Suyu, Karakuş Taşı, Koca Kaya, Kılıç Kaya, Kızıl Taş, Aralar, Meteres, Bozdağ, İnpınar (Örtülü), Bağların Altı, Ağılı Dere, Kömürcü Deresi, Güvercinlik, Topak Kayalar, Havuzbaşı, Eniş, Viraneler (Viranlar), Viran Bağ, Karşı, Karşı Ardı, Taş Başı, Pınarbaşı (Pınar Önü), Bozkoyak, Sarı Suluk, Tilki Deligi, Arı Deligi, Harup Kökü, Hacı Hafız (Hacavuz) Deresi, Kamlılık, Tesbilli (Tesbihli) Dere, Cennet Bahçesi, Bostanlı, Koşu Başı, Çamlık, Aktepe, Mor Mersin, Çukur, Pademli Boğaz, Yokuşun Başı, Mezarlık, Şarapçı Yolu, Abdi Kuyusu, Hacı Musa Çeşmesi, Katranlı Mağara, Bademlik, Mustafa Belengi, Pınar Önü, Tozlu Yokuş, Çalı Goyağı, Oğlan Uçuğu Oğlan Uçu (Buradan bir genç aşağıya düşüp öldüğünden bu isim verildi), Eşek Uçu (Buradan eşekler sık sık uçuruma düştüğünden bu isim verildi), Selvi Goyağı, Çalı Goyağı'nın başı, Ateci Kuyusu, Taş Başı, Enişdibi, Şahin Kayası, Ak Tepe, Alıçlı Tarla, Baş Tarla, Beyaz Su, Çıplak Tepe, Delik Taş, Hurma Dibi, Kel Tepe, Kilit Kaya, Kızak Taş, Yassı Belenk, Zeyinlik, Davud Deresi v.s

1.4 Su Kaynakları

Kıbrıs'ın su kaynaklarının yağışlara bağlı olarak azalıp çoğaldığı bilim adamları tarafından ortaya konmuş bulunmaktadır. Ancak yine de Girne Sıra Dağları'ndaki Baş Pınar (Kıbrıslı Rumlar tarafından Kephalyvryso) olarak bilinen Değirmenlik, Lapta, Karava ve benzeri pınarların kaynağının Anadolu olduğuna ilişkin bazı

yerel inanışlar bulunmaktadır. Yakın geçmişimizde Ağırdağ köylülerinin sıkı ilişki içerisinde bulunduğu Lapta'daki Baş Pınar (Kephalyvryso) ile ilgili söylence şöyledir. Bir zamanlar Anadolu'daki bir dilenci su içmek için nehre eğildiği bir sırada tahtadan yapılmış yemek tasını nehre düşürmüştü. Bu tası nehre düşürmesi sadece yemeğini yitirmesine değil, tasın dibindeki gizli bölmede sakladığı paralarını da yitirmesine neden olmuş. Bu olaya canı çok sıkılmışsa da, dere tasını alıp götürdüğünden yapabileceği bir şey yokmuş. Bu kişi bir süre sonra denizi aşmış Anadolu'dan Kıbrıs'a gelmiş ve dilenmek için Girne Sıra Dağları'nın en yüksek köyüne gitmiş. Bir gün, tavuk kümesinde su teknesi olarak kullanılan suluğun Anadolu'da nehir kenarında yitirdiği yemek tası olduğunu fark etmiş. Ev sahibesine nerede bulunduğunu sorunca da Başpınar'da bulunduğunu öğrenmiş. Kadından izin alarak ve kadının şaşkın bakışları arasında yemek tasının altındaki gizli bölmede bulunan ellenmemiş durumdaki paraları yerinden çıkartmış. Bunun üzerine kadına yemek tasının kendisinin olduğunu söylemiş ve onu Anadolu'da nehre nasıl düşürüp yitirdiğini anlatmış. Böylece bu suyun Anadolu'dan bir tünel aracılığıyla geldiği hükmüne varılmış.(7)

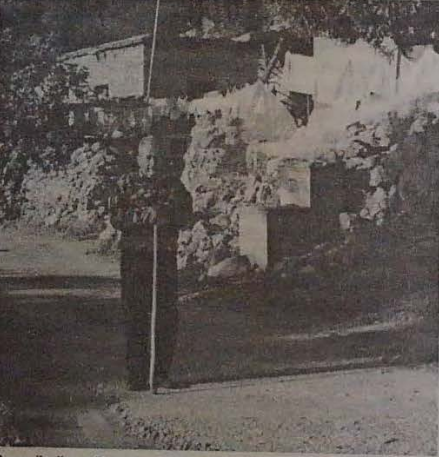
Bu rivayetlere karşın bugüne kadar yapılan bilimsel çalışmalar Girne Sıra Dağları'ndaki su kaynaklarının yerel olduğunu ve yağışlara bağlı olarak azalıp çoğaldığını ortaya koymuştur.(8) Nitekim 1931-1933 yıllarında üç yıl süreyle kuraklık olduğundan derelerle pınarların kuruduğu ve 1934 yılının ongun geçmesi itibarıyla derelerle pınarların sürekli aktığı hatırlanmaktadır. Hatta 1934 yılında yağın yağmurlar nedeniyle dağdan kopan çok büyük taşların yola kadar yuvarlandığı ve bazı ölümlere neden olduğu da halen söylenmektedir.

1917 yılı itibarıyla Ağırdağ'ın kış mevsiminde Alevkayası'ndan sonra en çok yağış alan bir bölge olduğu ve burada üç ayrı su kaynağının bulunduğu belirlenmiştir. (9)

Köyün kuruluşuyla ilgili söylentilerden biri de, dışardan gelen üç çobanın buradaki üç ayrı su kaynağına (pınara) yerleştikleri, zamanla da çoğaldıkları doğrultusundadır. Kaynak kişilerin verdikleri bilgilerden bu pınarlardan birinin Dayılar Mahallesi (Büyük Pınar - Pınarönü), diğerinin köyün kuzey batısındaki Pınar mevkiinde, bir diğerinin ise köyün kuzeydoğusundaki LAĞİM mevkiinde olduğu öğrenilmektedir. Yine de bu

bilgilerin dışında, Ağırdağ'da büyüklü küçüklü başka pınarların bulunduğu da bilinmektedir. Bu nedenle yakın geçmişte akmalarına karşın daha sonraları değişik nedenlerle ve özellikle de pınarların üst başına İngiliz Sömürge Dönemi'nde artezyen açılmasıyla birlikte kuruyan çok eski pınarların bulunduğu dikkate alınarak, su kaynaklarının ayrı ayrı irdelenmesinde yarar görülmektedir.

1.4.1 Gamar'ın (Kamer'in) Pınarı ve Pınarönü (Büyük Pınar)

Pınarönü ve Dayılar Mahallesi (Gondo Halil Dayer)

Kurumuş olan Gamar'ın Pınarı (Kamer'in Pınarı) köyün kuzeyindeki Doğruyol Vadisinin doğusundadır. Bu bölge Doğruyol olarak bilinmesine karşın, genelde Gamar'ın Pınarı olarak bilinmektedir. Elde kesin deliller olmamakla birlikte bu pınar ile çevresine adını veren kişinin, köye ilk yerleşen üç çobandan biri olduğu sanılmaktadır. Köyün yaşlılarının ataları zamanında akan pırl pırl bir suyu olmasına karşın XX' inci yüzyılın ikinci çeyreğinin sonu ve/veya üçüncü çeyreğinde akmadığı öğrenilmektedir. O zamanlar suyu yaz-kış akar ve köyün içinden geçerdi.

Hatta Gamar'ın suyunun, köyün kuzey basınında

“Dayılar Mahallesi”nde bulunan ve Goyag'ın Vadisi olarak da bilinen vadinin içindeki “Büyük Pınar”dan (Pınarönü)nden)da çıktığı ve köy kadınlarının oraya gidip toplu halde çamaşır yıkadıkları hatırlanmaktadır. Şimdi kuruyan bu pınarın suyu yakın geçmişimizde içme için değil, sadece çamaşır yıkama amacıyla kullanılırdı.

Konu çamaşırdan açılmışken, zamanın koşullarına uygun olarak tarihe karışan ve köylülerin sosyal bir olayı şeklinde gelişen pınar başında çamaşır yıkama geleneğinin üzerinde durmakta yarar var sanırım. Ağırdağlı kadınların Pınarönü'nde toplu halde çamaşır yıkamaları XX' inci yüzyılın ilk yarısında köyün sosyal olaylarından biriydi. Kaynak kişilerimden Sultan Guşabbi'nin anlattığına göre kadınlar 15 günde bir olmak üzere birleşerek buraya çamaşır yıkamaya giderlerdi. Çamaşırlar yıkandıktan sonra oraya götürülen yemekler yenir, sonra da pınarın çıktığı mağarada (kovukta) yıkanılırdı. Eskiden çamaşırlar köfüne basılmak suretiyle küllü suyu (Revaklı su) ile yıkanırdu. Pınarın başında herkesin bir tokuçlama taşı ve bir de ocağı vardı. Önce büyük bir köfünün alt kısmına renkli elbiseler, onların da üstüne beyazlar konurdu. Sonra bunların üzerlerini örtecek şekilde bir kül bezi, onun da üzerine kül konurdu. Bunların üzerine ilkin oraya kurulan ocaкта ısıtılan ılık su, sonra da kaynar su dökülürdü. Böyle yapılıncı ılık su kiri yavaş yavaş yumuşatmakta, kaynar su ise kiri dökmekteydi. Çamaşırlar bu şekilde bir gece köfünde kalır, ertesi sabah ise köfünün üzerindeki kül ile kül bezi alındıktan sonra elbiseler pınarın başında yıkanırdu. Çamaşırların yıkanması sırasında kaynar küllü suyu, küllü suyunda çok köpüren yeşil sabun ve tokuç kullanılırdı. Kaynak kişim bu süreci özetle “Çamaşır- lar taşın üstüne koyup tokuçla pata kütä tokuçlardık” şeklinde izah etmiştir. Elbiseler yıkandıktan sonra kurumaları için, havale duvarların üzerindeki macalara (balluralara) asılırdı. Daha sonra kadınlar oraya götürdükleri soğan, zeytin ve ekmekleri çamaşır ocağının ateşinde gabira edip birlikte yerlerdi. Sonra sıra kadınların sırayla oradaki büyük taşın altındaki mağara'da beyaz sabunla yıkanmalarına gelirdi. Eskiden dağa çıkıp odun toplayan oduncular pınarın yanından geçen yolu kullandıklarından, pınara yaklaşmaya yakın kadınları yüksek sesle “Kimse olmasın, kimse olmasın. Biz geliyoruz ; oduncular geliyor” şeklinde uyarırlardı. Bu uyarı karşısında, yıkanan kadınlar mağaranın içine gir-

erler ve önüne çarşaf germek suretiyle saklanırlardı. Kadınlar yıkandıktan sonra çamaşır taşlarını temizlerler, ortalgı toplarlar ve çamaşır dolu köfünlerini sırtlayarak evlerine dönerlerdi. Eskiden çamaşırın evlerde de yıkıldığı ve bu nedenle evlerdeki su küplerine kül atıldığı bilgimize getirilmiştir.

Dayılar Mahallesi Çeşmesi

1.4.2 Pınarbaşı (Küçük Pınar) ve Havuz Başı

Ağırdağ'ın esas pınarı köyün kuzeybatısında bulunan ve köylüler tarafından **Hacavuz Deresi** olarak bilinen **Hacı Hafız Deresi** yatağının içindedir. Pınar kayalardan çıkıp aşağısındaki bir havuzda toplanmakta, sonra da değişik yerlere dağılmaktadır. Hatta derenin güneye doğru devamındaki Kamışlık Vadisi'nde de bir pınarın olduğu ve bu pınarın çevresinin sebze bahçesi olarak kullanıldığı söylenmektedir.

Bu Pınar ongun yıllarda sürekli olarak aktığından, köy kadınları evlerinin ihtiyacı olan içme ve yıkanma sularını bu pınardan karşılarlardı. Pınara götürdükleri su tenekelerini andulya (kabak) ile su doldurup evlerine taşırlardı. Pınarın civarında bir de eskiden "Amavud'un Bahea" ve daha sonra ise "Şifa Hanımın Bahçesi" ile "Arif Efendi'nin Bahçesi" olarak bilinen bir bahçe vardı. Bu bahçede çeşitli meyve ağaçları vardı.

Yakın geçmişimizde Havuz Başı'nda yağmur duası yapıldığı ve bu amaçla köyedeki Sıbyan okulu öğrencilerinin başlarında hocaları olduğu halde oraya götürüldükleri 1988 yılında kaynak kişim olan rahmetlik **Leman Karadeniz** tarafından bilgime getirilmiştir.

Pınarın bulunduğu vadiye bol miktarda selvi ve çam ağaçlarının yanı sıra asırlık zeytin ağaçlarının bulunması dikkat çekicidir. Dere yatağının üst başındaki arazinin erozyona karşı korunması amacıyla dere yatağının kenarlarına bağlama duvarları yapılmıştır.

Pınardan dağlara doğru yönelince Doğruyol vadisine girilmektedir.

Köylüler tarafından anlatılan ve bir tabiat olayı olan "**Doğruyol Ağlar**" ifadesine burada bir açılım getirmek isterim. Çok eskiden beri anlatıldığına göre kasım veya aralık aylarında, güneyden gelen ve 100-200 metre yüksekten geçen müthiş bir hava akımı dağın güney kesimindeki Doğruyol'a vurmaktadır. Bu hava akımı yerden hiç belli olmamakla birlikte dağdaki ağaçlara vurması ile ahenkli bir ses oluşmuş. Uzaktan hoş gelen bu ses 1 veya iki gece devam eder ve buna "**Doğruyol Ağlar**" denir. Bu ses 1-2 gece devam ettikten sonra arkasından çok bereketli yağmurlar başlamış. Esasında Doğruyol'un ağlamaya başlaması bir bakımdan bereketli yağmurların habercisi sayılabilir.

1.4.3 Lağım (Lağım Pınarı)

Köyün kuzeydoğu bitişiğindeki Yokuş Başı mevkiinde yer alan bu pınar, köyün en eski su kaynaklarından biri olarak bilinmektedir. Yakın geçmişimizde pınarın, bir insanın içinde rahatlıkla yürüyebileceği 25-30 metre uzunluğunda bir tünel şeklinde olduğu söylenmektedir. Tıkandığında içine girilerek tıkanan yerler kükrek ile temizlenirdi. II'inci Dünya Savaşı sırasında köylülerin bu tünel girip sığındıkları hatırlanmaktadır. Şu anda tünelin bir bölümü çökmüş durumdadır. Cephesinde ise bakımsız durumda eski bir havuz vardır.

1.4.4 Goyağın Çeşmesi ve Havuzu

Bu çeşme Goyağın Vadisi'nde yer almakta olup caminin hemen doğusundadır. Yakın tarihimize kadar burada köyün su ihtiyacını karşılayan kökdörtgen planlı, kubbeli ve dört tarafında yalnaklar bulunan bir su çeşmesi, doğu bitişiğinde ise bir havuz vardı. Çeşmenin suyu yeraltından bir kuyuya birikir, ondan da borular

aracılığıyla çeşmeye gelirdi. Ancak bir süre önce tamamının köy muhtarlığına (Seyfi Dayı tarafından) yıkılışı ve bu çeşmenin Lefkoşa'daki Saman bahçe Çeşmesi'ne benzediği söylenmektedir.

1.4.5 Kartal Pınarı

Gamarın Pınarı'nın üst başında yer alan bu pınar kurudur. 1930'lu yıllarda içinde kartalların yüzdüğü hatırlanmaktadır.

1.4.6 Hacı Musa Pınarı ve Çeşmesi

Osmanlı döneminde Ağrı'dan gelip köyün ilk temelini attığı iddia edilen Hacı Musa'nın adına Boğaz'daki Yuvarlak Masa diye bilinen yerin karşısında bir pınar ve Hacı Musa Çeşmesi diye bilinen bir çeşme varmış. Bu yerin adı da resmi kayıtlara Atıcı Kuyusu olarak geçmiştir.

Rivayete göre Hacı Musa, sevap işlemek amacıyla, işlek olan bu yoldan gelip geçenlerin su içmeleri için, burada, kış aylarında başlayıp Mayıs-Haziran aylarına kadar akan pınarın önüne bir küp koymuş. Suların akmadığı zamanlarda ise küpü eşeklerle taşıdığı su ile doldur, gelen geçenler de oradan su içerek kendisine dua ederlermiş.

1.4.7 Bostanlık Pınarı

Bu pınar Boğaz'da "Guşabbi'nin Bari" olarak bilinen yerdedi. Geçmiş yıllarda pınarın çevresinde çok eski mimari kalıntılar ile çanak çömlek kırıklarının bulunduğu söylenmektedir. Askeri bölgede bulunması itibarıyla tarafımdan incelenememiştir.

1.4.8 Mahalle Çeşmeleri

İngiliz Sömürge İdaresi döneminde köyün üst başına artezyen vurulduktan sonra 1957 yılında mahallelere sokak çeşmeleri yapılmıştır. Sayıları 18 olarak telaffuz edilmektedir. Şu anda harap durumda olan ve Kraliçe Elizabeth'in saltanat yıllarında yapıldığına işaret eden bu çeşmelerin üzerinde halen ER 1957 kaydı bulunmaktadır.

1.4.9 Akarlar Su Kaynağı

Şimdilerde köyün suyu Pınar'dan karşılanmasının yanı sıra, son olarak köyün kuzeydoğusundaki Aralar Mevkii'nde açılan kaynaktan da karşılanmaktadır. Bozdağ suyundan ise Boğaz'daki askeri birlikler ile

Lefkoşa yararlandırılmaktadır.

2. TARİHÇESİ VE KURULUŞ RİVAYETLERİ

2.1 Köyün Adının Menşei

İngiliz Sömürge Dönemi'nde Eski Eserler Dairesi müdürü olan George Jeffery, Rumca'da AGROS'dan (Latince'de AGER) türeyen AGRİTHİ, AGRİDİN, AGRİDİKİN, KRİDHİA ve benzeri isimlerin Kıbrıs'ta çok genel olarak "MERA" veya "ÇİFTLİK" anlamına geldiğini öne sürmüştür. Genellikle ortaçağ kökenli olan bu yerler Osmanlı-Türk döneminde de önceleri çiftlik olarak kullanılmış, daha sonra ise bir köy olarak gelişmişlerdir.

Köyün adı 1232 yılında AGRİDİ olarak bilinmesine karşın Ortaçağ yazılı kaynaklarında adı "LA GRİDE" ve "GRİDİA" gibi adlara dönüşürken, (Not: Gride adı Arapça'da da çiftlik anlamına gelmektedir) (10) Türk telaffuzunda AGRİDHA, AGRİDA, AGRİDİ'ye dönüşmüş, son olarak da AĞIRDAĞ adını almıştır. Köyün yaşlılarının evlatlarına, onların da torunlarına aktardıkları kadariyle, Ağırdağ'ın yakın geçmişimizde 'Çiftlik' olarak bilindiği öğrenilmektedir.

Yazılı kaynaklardan öğrenebildiğimiz şimdiki bilgilere göre Kıbrıs genelinde aynı adı taşıyan yaklaşık altı ayrı köy bulunmaktadır.

Limasol bölgesindeki Agros köyü yanında olan AGRİDHİA olarak bilinmektedir. Frenk (Lüzinyan) idaresi döneminde bu köy TOULİOS adında bir Frenk (Lüzinyan) rahibinin idaresine verilmiştir. (11)

Dali veya Bodamyı yanındaki bir köy de AGRİDHİ adıyla bilinmektedir. (12)

Karpaz bölgesindeki bir Türk köyü olup KRİDİA adıyla bilinmektedir. Eski ismi AGRİTİA olup İoannis Philipe adlı bir Frenk (Lüzinyan) derebeyinin idaresine verilmiştir. (13)

Dipkarpaz'daki antik Urania (Aphendriga) kentinin gerisinde olan tepede yer alan AGRİDİA kenti Ortaçağ'da Verney ailesinin bir Fief'i (feodal beye tahsisli toprağı) olarak bilinmektedir. (14)

Şimdilerde Alemdağ olarak bilinmesine karşın eskiden halk arasında AGRİDACİ olarak bilinen AGRİDAGİ (AGRİDHAKİ) köyü Girne Bölgesindeki Girne Sıra Dağları'nın güney yamaçlarında yer almaktadır. (15)

Bu bilgileri verdikten sonra şimdi de köye Ağırdağ adının niye verildiğini irdelemeye çalışalım. Bugüne

kadar yaşlı köylülerin (onların da atalarından duydukları kadarıyla) verdikleri bilgiler, Osmanlı döneminde AGRİ'dan gelen bir kişinin buraya yerleşmiş olması nedeniyle köye bu isimin verildiği ve/veya verilmiş olabileceği doğrultusundadır. Ancak tarihi kaynaklar bu bilginin nostaljik bir yakıştırmadan öte gitmediğini ve bu köyün Osmanlı döneminden çok önceki Bizans döneminde AGRİDİ adıyla da var olduğunu ortaya koymaktadır. Köy Bizans idaresi döneminde AGRİDİA olarak bilinmekteydi. O dönemde Bizans imparatoru hatırı sayılır kişilere toprak hediye ettiğinden, köyün topraklarını da aynı adı taşıyan (AGRİDİA) bir Bizanslıya vermiş. Zamanla toprak sahibinin çocukları, torunları ve işçilerinin bölgeye yerleşmesiyle köy oluşmuş. Yine aynı şekilde Frenk (Lüzinyan) idaresi döneminde bu yer **Ioannis de Verni** adında bir Frenk (Lüzinyan) Derebeyinin idaresine verilmiş. (16)

Lüzinyan Dönemine ait yazılı kaynaklarda, 15 Haziran 1232 tarihinde, köy ile Boğaz geçidi arasında Kıbrıs Kraliyet ordusu ile İmparatorluk ordusu arasında (daha sonra değineceğimiz) Agrid(h)i Savaşı gerçekleştiği ve o dönemde köyün adının AGRİDİ ve AGRİDHİ olarak bulunduğu kayıttır. (17)

1573 tarihli Venedik Haritası (Abraham Ortelius)

Kaynak bilgilerden sonra şimdi de Venedik ile daha sonraki dönemlerde yayınlanmış olan haritalarda köyün adının nasıl geçtiğini irdelemeye çalışalım. Osmanlıların adayı işgal etme hazırlığı yaptığı 1570 yılında Iacomo Franco'nun hazırlayıp Abraham Ortelius'un 1573 yılında *Theatrum Orbis Terrarum* adlı yapıtında "CYPRI INSU-

LAE NOVA DESCRİPT 1573" adıyla yayınladığı haritada köyün adı AGRİDİ olarak geçmektedir. (18) Yine haritacı Gerard Mercator ile yayıncı J. Hondius'un 1607 yılında Amsterdam'da Fransızca olarak bastıkları atlasla, ayrıca N. Boni'nin baskı kalıplarını oyup A. Lasor'un 1713 yılında Latince olarak yayınladığı coğrafya kitabında köyün adı yine AGRİDİ olarak geçmektedir. İngiliz sömürge döneminde yüzey araştırma (survey) müdürü olarak görev yapan Captain H.H. Kitchener'in 1882 yılında yayınladığı haritada da AGRİDHİ ve AĞHİRDA olarak geçmektedir. (19) Ancak köyün dağıtıldığı yalçın kayalar üzerine oturması itibarıyla adı köylüler tarafından AĞIRDAĞ olarak anıldığından Cumhuriyet döneminden itibaren resmi kayıtlara bu şekilde girmiş, 1999 yılında ise bu ad resmileştirilmiştir. (20)

2.2 Osmanlı, İngiliz ve Kıbrıs Cumhuriyet Dönemlerinde Ağırdağ

Daha sonraki bölümlerde yer alan köydeki eski eser alanlarında Kıbrıs'ın arkeolojisinden kapsamlı olarak söz edileceğinden bu başlık altında konuya yer verilmemiştir. Aynı şekilde İngiliz Sömürge Dönemiyle ilgili bilgiler de araştırmanın değişik yerlerinde seçtiğinden, bu dönemle ilgili bilgilere ancak ana hatlarıyla değinilecektir.

2.2.1 Osmanlı Dönemi (M.S 1570/71 – 1878)

Bugüne kadar deşifre edildiğini saptayabildiğimiz Osmanlı belgeleri, Ağırdağ'ın Osmanlı Dönemi'ndeki geçmişini yeterince aydınlatabilecek nitelikte değildir. Deşifre edilen H. 1183 (1769/1770) tarihli bir terekede, Lefkoşa Debbagħane mahallesi sakinlerinden Durdi bint-i Mehmed'in vefat etmesi üzerine Ağırdağ'da bulunan 90 kuruş değerindeki 90 adet zeytin ağacının kızı Şerife Hatun, oğlu Hüseyin, kızı Emine ve oğlu Yusuf'a miras olarak kaldığı kayıttır. (21)

Yine H. 1248 (1833) tarihli Temettuat Defterinde Ağırdağ'daki Osmanlı Türklerine ait 21 hane ev, 5135 dönüm tarla, 53 adet harup ağacı, 181 adet zeytin ağacı ve 41 adet badem ağacı bulunduğu kayıttır. (22)

H. 1267 (1831) tarihli Kıbrıs Nüfus Defterlerinde ise köy nüfusunun 61 kişi olduğu kayıttır. (23)

2.2.2 İngiliz Sömürge Dönemi (1878 – 1960)

Köyün bu dönemle ilgili gerekli bilgiler bu çalışmada sürekli olarak belirtildiğinden, ayrıca "Köyün Değişim ve Gelişim Süreci" başlığı altında da ele alındığından, burada yeniden ele alınması uygun görülmemiştir. Ancak bugüne kadar yayınlanmamış olması itibarıyla ilginç bulduğum biri Birinci Dünya Savaşı Esirleri, diğeri de Boğaz'a Polis Karakolu'nun kurulmasıyla ilgili olan iki ayrı olaya bu başlık altında yer verilecektir.

Birinci olay Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918 yıllarında) Çanakkale ve Kanal cephelerinden esir alınıp Mağusa'daki İngiliz Esir Kampı'na getirilen Türk askerlerinden biriyile ilgilidir. Söyleniğine göre o dönemde kamptan kaçan bir Türk askeri dağları izleyerek köye gelmiş. Köylülerden Pala Bıyıklı Hüseyin Ağa (Topal), Mehmet Topal ve Abdullah Halil ona sahip çıkıp Belen'deki bir mağaraya saklamışlar; yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamışlar. Ancak bir süre sonra bir ihbar üzerine saklandığı yeri öğrenen İngilizler arabalarla köye gelip onu tutuklamışlar. Arabaya bindirip götürürlerken arkasından el sallayan Abdullah Halil'e karşılık verdiği halen anlatılmaktadır.

İkinci olay Boğaz'daki Polis Karakolunun inşa edilmesine ilgilidir. İngiliz Sömürge İdaresinin ilk yıllarında (1880) İngiltere'den Gime'ye gelip temelli olarak yerleşen zenginlerden George Ludovic Houstoun halkın muhalefeti karşısında Gime Surlar içinin tamamını satın alamayınca, bu sefer de eskiden St. Katherina Boğazı olarak bilinen Boğaz'da kendi parasıyla bir Polis Karakolu inşa ettirmeye karar verir. Nedeniyse Ağırdağ'daki Türklerin oradan geçenlerin yollarını kesip onları soymalığıdır. Böylece oraya bir Polis Karakolu inşa ettirir. Ne hayret vericidir ki buraya Polis karakolu inşa edildikten bir süre sonra bu karakol bir Türk polisinin namus (şeref) yüzünden kendi öz kardeşini öldürmesine sahne olmuştur.(24)

2.2.3 Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi (1960 - 1963)

Bu dönemi yansıtan en sağlıklı bilgiler, Ağırdağ'ın 13.2.1961 tarihinde Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi adına ziyaret eden ve ziyaret sonuçlarını da yayımlayan Kutlu Adalı vermiştir. (25) Bu nedenle Kıbrıs Cumhuriyet Dönemine ilişkin olarak raporda yer alan önemli gördüğüm bilgileri buraya aktarmakla yetineceğim: "Ana yoldan köye uzanan bir millik toprak yol çok bozuk

olup, esaslı tamire muhtaçtır. Bunun için yapılmış olan birçok müracaatlara Komiserlik hiç cevap vermemiş. Köylü en büyük dertlerinin bu yol olduğunu söylemektedir. ... Köyde birçok işsiz olmasına rağmen göç, pek az olmaktadır. 10 bin dönüm kadar toprağı olan köyün, 5 bin dönüm kadarı işlenmektedir. Rençper, çoban olarak çalışan köy halkı buğday, arpa, yulaf, burçak, vigo, susam, harup, zeytin, baklagil ile az miktarda da zerzevat yetiştirmektedir. Hemen hemen yarısı çoban olan köyde üç bin baş keçi, 150 baş koyun bulunmaktadır. Köylü, süt ile hellimden epeyi gelir sağlamaktadır. Köyün 200 metre üst tarafından çıkan, 18 çeşme ile köye dağıtılan içme suyu; yazın çok azaldığından, köylü arasında her gün kavgalara sebep olmaktadır. Köylü, aynı kaynağın bulunduğu bölgede, iki yerde sondaj yapılırsa çok su bulunacağı kanaatinde. Ağırdağlılar su meselesini, ikinci dert olarak kabul etmektedirler. Köyde bir ün değirmeni vardır. Boğaz-Lefkoşa yolu üzerinde bir de Benzin istasyonu bulunmaktadır. Durumu iyi olan şirkete hemen hemen bütün köylü borçludur. Bu yıl borçlarını kapatmayan çok olmuştur. Köyde bir bakkal, bir de Şirket Bakkalitesi vardır. Köyün iki kahvesi, Boğaz yolunda da beş bar ile gazinosu vardır. Buraları Kıbrıs Türklerinin yaz-kış eğlence yerleridir. Köyde Pazartesi, Çarşamba, Cuma günleri posta gelmektedir. Köyün bir yük arabası 8 van ile taksisi, 2 traktörü vardır. Orman Dairesine ait bir telefon vardır. En yakın elektrik bir mil ötede Boğazdadır. Köylü bunun için defalarca yapılan müracaatlarının şimdi ele alındığını, direklerin dikilmeye başladığını söylemektedir. (Doktor ve Ebe için) Gime ile Lefkoşaya gidilmektedir. En yakın ebe Gönyelidedir. Köyde doktor hiç uğramamaktadır. Çok güzel olan okulun 2 öğretmeni ile 20 öğrencisi vardır. 1883 den beri okul bulunan köyde, halkın %80'den fazlası okuma yazma bilmektedir. Çok eski olan caminin temellerinin toprakları, rüzgar ile yağmurlardan aşındığı için temeller tamamen dışarı çıkmıştır. Temelleri ile bazı yerleri tamire muhtaç caminin hem köy içinde hem de köy dışında epeyi malı vardır. (Kömürçü, Pileri, Pınarbaşında) Caminin 100 dönüm arazisi, 200 zeytin ile 40 harup ağacı vardır. Köyde Federasyon, Gençlik Teşkilatı, Millî Parti temsilcileri vardır. Tethişcilik yıllarına kadar Rumlardan pek çok toprak satın almıştır. ... Dağların üzerinde birçok mağaralar vardır. Bunların bir tanesine köylü Sıcak Mağara demektedir"

Köyün Genel Görünüşü

1963 ve 1974 Dönemi

Kıbrıslı Türk ve Rumlar arasında 21.12.1963 tarihinden itibaren başlayan kanlı olaylar Boğaz ile St. Hilarion çevresine, özellikle de Ağırdağlılara hayli sorumluluklar yüklemiştir. Köyün tamamı mücahit olarak Boğaz ile dağlarda görev yapmışlardır. Olayların başlamasından iki gün sonra Boğaz polis Karakolu ele geçirilirken, Lefkoşa-Girne anayolu da trafiğe kapatılmıştır. Rumların Dar Boğaz'daki İngilizlerden kalma mevzileri ele geçip Ağırdağ'ı ateş altına almaları 26.12.1963 tarihine kadar sürmüştü ve o gün Darboğaz ele geçirilmiştir. İlerleyen günlerde Lefkoşa ve Girne'den Boğaz'a iltihak eden birliklerle Boğaz'daki Ağırdağ Kampı bir merkez olarak ortaya çıkmıştır. Boğaz Bölgesinde başlayan çarpışmalar daha sonraları Bozdağ, Doğruyol, St. Hilarion, Adatepe ve Şahinler'e de yayılmış ve bu çarpışmalar Barış Gücü'nün müdahalesiyle Temmuz.1964'den başlayarak 1974'e kadar durmuştur. Ancak 15 Temmuz 1974 tarihindeki Faşist Yunan Cuntası'nın Kıbrıs'a müdahalesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan 20 Temmuz 1974 Harekatında Boğaz Sancağı'na bağlı mücahitler dağlarda çarpışırken, Rum komando Birliği'nin Darboğaz'daki mücahit takımının zafiyetinden de yararlanarak Doğruyol ve Şahinler Bölgesine sızmalarının bir sonucu olarak oradaki birlikte görev yapan mücahitler şehit edilmelerinin yanı sıra, Doğruyol ile Bozdağ çarpışmalarında da şehitler verilmiştir. Şu anda Boğaz'da bulunan Şehitler Anıtı 17 Temmuz 1969 tarihinde resmi bir törenle açılmıştır. 1974 Harekatında şehit düşenlerin bir

kısmı ise Temmuz 1974 tarihinde tesis edilen Boğaz Şehitliğine defnedilmişlerdir. Şehitlikte halen 300 Türk Silahlı Kuvvetleri şehidi, 26 mücahit şehidi olmak üzere toplam 326 şehit bulunmaktadır.(26) Ağırdağ köyü 1963 ve 1974 çarpışmalarında Ağırdağ köyü sakinlerinden 7 kişinin şehit olduğu, bunların da Sonay Salih, Ahmet Dayı, Ergün Abdullah, Mehmet Hafızoğlu, Selim Osman (Limasol'da), Gözen Hasan Sami (KüçükKaymaklı'da) ve Mustafa Abdullah (Doğruyol'da) olduğu anlatılmaktadır.

2. 3 Kuruluş Rivayetleri

Köyün kuruluşuyla ilgili olarak ortaçağa ait rivayetler bu çalışmanın "Köyün adının menşei" başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık altında ise köyde halen anlatılan köyün kuruluş rivayetleri üzerinde durulacaktır.

Ancak öncelikle bazı genel hususlara burada değinmekte yarar vardır. Girne Sıra Dağlarından başlayıp Karpaz'a kadar uzanan dağ eteklerindeki köylerin kuruluş rivayetlerinin hemen hemen tamamı çobanlara dayandırılmaktadır. Bu rivayetlerde çobanların sürüleriyle dağlara çıkıp mandıra kurma nedenleri arasında, ya hayvanlarına beslenme olanağı sağlama, ya çaldıkları hayvanları dağlarda saklama, ya işledikleri suçlardan dolayı devlet güçlerinden kaçıp kurtulma, ya da o çevrede kaşiboş dolaşan küçük baş hayvanlara sahip olup para kazanma konuları yer almaktadır. Bu nedenle Ağırdağ'ın kuruluş rivayetlerinin de çobanlara dayandırılması Kıbrıs genelinde bir birlik göstermektedir. Sadece diğer rivayetlerden ayrılan yanı, Ağırdağ'ın ayak içinde olması, bir de Lefkoşa ile Girne'yi birbirine bağlayan önemli bir geçit yerinin ağzında yer alması itibarıyla köklü bir geçmişinin olmasındır.

Rivayete göre Hacı Musa Ağrı'dan eşiyle birlikte gelmiş ve/veya eşiyle köyde evlenmiş. Hacı Musa'nın biri İbrahim diğeri de Hamza adında iki oğlu olmuş. Ağırdağ köyü halen bu iki kardeşin ünvanlarını taşımaktaymış. Birine "Hamzalar Sülalesi", diğere de "Hacı İbrahimler Sülalesi" (İngiliz döneminde "Dayılar Sülalesi" lakabı olarak değişmiştir) olarak biliniyor. Şimdi bile köyün doğusunda kalan araziler "Hamza Malı" ve köyün batısında kalan araziler de "Hacı İbrahim Malı" (Yani "Dayı Malı") diye bilinirmiş. Dayı lakabı bu sülaleye Hacı İbrahim Sülalesinden olan Hacı Hüseyin'den (veya ondan sonra gelen başka bir

Hüseyin'den) gelmemiş. Hacı Hüseyin'in oğluyla birlikte Hicaza gidip orada öldüğü söylenmektedir. (27)

Rivayete göre köyün olduğu alana gelen üç çoban buradaki üç ayrı su kaynağına yerleşip oraya birer mandara ve ev yapmışlar. Yerleştikleri su kaynaklarından biri köyün kuzeydoğusundaki Lağım, diğeri şu anda Dayılar Mahallesiindeki Büyük Pınar ve diğeri ise köyün batısındaki Hacı Hafız (Hacavuz) Deresi içindeki pınarmış. Buraya yerleşenler dağlarda keçi çobanlığı (kara davarcılık) yapmaya başlamışlar. Böylece nüfusları artıp bugünlere gelmiş.

Rivayete göre Ağırdağ köyü biri çiftçi, diğeri ise çoban olan iki kişi tarafından kurulmuş. Köyde en eskilerden çobancılık yapan Dayılar sülalesinden Hacı İbrahim, Hasan, Mehmet Salih ve Hacı Hüseyin (Hacı Dede) varmış. Bunlar da şimdilerde "Dayılar Mahallesi" olarak bilinen köyün batısındaki pınar ile Büyük Pınarda hayvanlarını sular, üçünün evi ile mandıraları da oradaymış. Daha sonra köye Yerolakko'dan (şimdiki Alayköy'den) çiftçi olarak Hacı Fellah gelmiş. Böylece bu iki aile çoğalarak bugünlere gelmiş.

Rivayete göre eskiden burası bir Hıristiyan köyüymüş. Burada bir de kilise varmış. Osmanlı'nın Kıbrıs'ı almasıyla Hıristiyanlar köyü terk etmiş. Daha sonra bir çoban buraya gelip yerleşmiş. Ardından başka çobanlar da gelmiş. Böylece zamanla nüfusu çoğalıp bir köy olarak ortaya çıkmış.

Rivayete göre Roma-Bizans döneminde burada bir yerleşim yeri varmış. Şimdiki caminin olduğu yerde de küçük bir kilise bulunmaktaymış. M.S VII. Yüzyılda başlayan Arap akınları sırasında Araplar Boğaz geçidine hakim olmak için Ağırdağ'a bir karargah kurmalarıyla birlikte mevcut kilise cami olarak kullanılmaya başlanmış ve/veya buraya bir cami yapılmış. Bu cami daha sonra yeniden kilise olarak kullanılmış. Ağırdağ'ın Osmanlı döneminde iskan edilmesiyle de bu bina cami olarak kullanılmaya başlanmış. (Kaynak Kişilerden sayın Mustafa Haşim Altan tarafından aktarılan bu rivayetin diğer rivayetler gibi doğruluk derecesi bilinmese de, Kıbrıs genelindeki ilk kiliseler ile camilerin kuruluş rivayetlerinde bir birliktelik bulunmaktadır. Eski kiliseler ya Banaya (Meryem ana) adına, ya da Ay. Yorgi adına kurulmuşlardır. M.S VII. Yüzyılda (yani Bizans döneminde) Kıbrıs'a 24 kez akın düzenleyip zaman

zaman da adaya sahip olan Müslümanlar, Kıbrıs'ta sahip oldukları yerlerde bulunan küçük kiliseleri cami olarak kullanmışlar veya kilise yerlerine cami yapmışlardır. Bunlara örnek olarak da, tapu haritalarında Ay. Yorgi olarak geçen Lefke Yukarı Cami ile Onişa'daki Ay. Yorgi harabe kilisesi gösterilebilir. Ağırdağ'a gelince, belgeler ışığında konunun değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir. Şöyle ki ; 12.2.1894 tarihinde Evkaf İdaresine bir yazıyla başvuruda bulunan Ağırdağ'ın cami mütevelisi Hüseyin Hacı İbrahim, 1894 yılından bir süre önce Ağırdağ Camisinin yeniden inşa edilip üzerine Avrupa kiremitleriyle örtüldüğünü belirtmiştir. Bu ise orada bulunan arzulanan durumdaki başka bir binanın varlığını gündeme getirirken, 1878 yılından önceki Osmanlı döneminde niye kullanıldığını ve niye minaresinin olmadığını düşünülmesine de neden olmaktadır. Ayrıca yeniden yapılan camiye niye minare yapılmadığı da ayrı bir konudur. Yine de Ağırdağ'daki Viranbağ'da bir kilise yeri, Taşbaşı'nda bir kilise duvarı, Onişa'da Türkler'in de yakın geçmişimizde ziyaret edip adakta buldukları harabe durumunda Ay. Yorgi Kilisesi'nin bulunması ve Ağırdağ ile çevresinde de bol miktarda Bizans seramiğine rastlanması itibariyle, Osmanlı Döneminde Ağırdağ'ın İslami yanının zayıf olduğuna, Osmanlı döneminin sonu ile İngiliz döneminin başlarındaysa Hacca giden hacı sayısının artmasıyla İslami yanlarının güçlendiğine bir işaret sayılmakta olduğu kanaatindeyim.)

2.4 Köyde Anlatılan Diğer Rivayetler

Eski Eserleri konu alan rivayetler ilgili buldukları konular içinde ele aldıklarından, burada sadece köyde anlatılan diğer rivayetler anlatılacaktır. Bunda güdülen amaç ise, Kıbrıs genelinde ileriyi dönük yapılacak araştırmalarda bulunacak benzer rivayetlere karşılaştırma malzemesi sağlamaktır.

Köyde anlatılan birinci rivayet, hayvanlar ile hayvansal ürünleri kutsal sayan inanca dayanmaktadır. Rivayete göre kocakarının biri hellim yapmak için kazanını alıp davanyla birlikte deniz kenarına gitmiş. Hellim yaparken kuvvetli bir yağmur başlamış. Yağmurdan ıslanmamak için kazanı ters çevirip başına giydirmiş. O anda da taş kesilmiş.

Köyde anlatılan bir diğer rivayet ise tahıl (ekmek ve hamur) ürünlerini kutsal sayan inanca dayanmaktadır.

Rivayete göre maymunlar insanlardan gelmemiş. Bir gün kadının biri evinde bitta yaparken komşusunun geldiğini duyunca yaptığı bittalardan ona vermeme için açtığı bitta ile oklavıyı altına koyup üzerine oturmuş. Bittayı gizlemesi ve evin nimeti sayılan 'bitta'nın üzerine oturması tanrıyı kızdırıp onu maymuna çevirmiş. Şu anda maymunların kıçlarının beyaz ve yuvarlak olması bittadan, kuyruğu da oklavıdan ileri gelmekteymiş.

Bir başka rivayete göre çok eski zamanlarda Boğaz'dan Bilelye'ya kadar olan bölge askeri birlikler tarafından çok iyi korunuyormuş. Bu sırada bu bölgeyi ele geçirmek için harekete geçen karşı ordu harekete geçmiş. Anacak bu ordu Ağırdağ'da AĞIRLAŞMIŞ, Kırmı'da KIRILMIŞ ve Bilelye'de ise BİTMİŞ.

Köyün Genel Görünüşü

3. ESKİ ESERLERİ VE ESKİ ESER ALANLARI

Ağırdağ ile ilgili olarak bugüne kadar gerçekleştirilen bilimsel çalışmaları yansıtan yayınlar ile son olarak buradaki gerçekleştirdiğim kısmi yüzey araştırma çalışmaları, Ağırdağ'ın Neolitik Çağ'dan başlayarak günümüze kadar gelen tarihi süreçte, değişik kültür çevrelerinden gelen insanlar tarafından iskan edildiğini ortaya koymaktadır. Şimdi olduğu gibi Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve ondan sonraki dönemlerde gelen insanlar yerleşim yerlerini su kaynaklarının kenarlarına kurarlarken, emniyet ve savunma amaçlarıyla yerleşimlerini tepeler ile tepe yamaçlarına da kurarlardı. Bu durum Neolitik ve Kalkolitik dönemlere ait yerleşim birimlerinden olan Ağırdağ, Lapithos (Lapta), Karava, Dikomo (Dikmen), Kythrea (Değirmenlik) ve daha bir çok yerleşim yeri için de geçerlidir. (28)

Ağırdağ'ın kurulu olduğu bölgenin de bol su kaynaklarına (pınarlara) sahip olması ve Girne Sıra Dağları'nın geçit verdiği üç boğazdan birinin ağzında bulunması itibarıyla sürekli iskan edilmesine neden olmuştur.

Ağırdağ'da gerçekleştirdiğim çalışmalar sırasında, bir Kilise Yeri ile bir kiliseye ait olduğu iddia edilen bir duvar kalıntısı saptanmıştır. Yazılı kaynaklara da yansıdığı gibi bunun nedeni köyün kurulu olduğu alanın Bizans ile Lüzinyan dönemlerinde Fief olarak iskan edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla yüzey araştırmalarında bol miktarda Bizans ve Lüzinyan dönemine tarihlenen sırlı ve Skraffiato (kazıma) tekniğinde seramik kırıklarının saptanmış olması hayret verici olmamıştır. Bu nedenle bu seramiklerin üzerinde durmanın yararlı olacağı inancındayım.

Yaygın olarak M.S XIII-XV. Yüzyılda kullanılan sırlı seramiklerin karakteristik özelliği Sgraffiato (İtalyanca olup KAZIMA anlamına gelir) bezemeli olmalarıdır. Pişirildikleri fırınlar şimdilik bulunmamış olmakla birlikte, büyük bir olasılıkla az bir kısmının dıştan ithal edildikleri, çok büyük bir kısmının da Kıbrıs'ta imal edildikleri tahmin edilmektedir. Bunların ilkin XIII'üncü yüzyılda ithal edilen Bizans düz sırlı Sgraffiato kaplarının imitasyonları oldukları, ancak gelişmesiyle, üzerinde renkli sır lekeleri bulunan Suriye'den gelen

kaplardan etkilendiği tahmin edilmektedir. Bu kaplar, birinci fırınlanmadan sonra, sadece içleri veya iç ile dışları krem renkli beyaz bir astarla astarlanmakta ve böylelikle de koyu renkli hamur gizlenmiş olmaktadır. Sonra bunun üzerine sivri uçlu bir aletle motifler kazınıp üzerine cam gibi şeffaf bir sır (ya bir kumaşla, ya da serpmeye olarak değişik metalik oksitler) tatbik edilmektedir. Böylece sırın içinde yeşil ve sarı-kahverengi parlak renklerde edilmektedir. Sonra kaplar fırınlarla (üç ayak destekler üzerine ters bir vaziyette yığınlar halinde) istiflenerek ikinci kez fırınlanırlar. Fırına konan desteklerin izleri bu kaplarda rahatlıkla görülmektedir. Bu kapların en yaygın olan biçimleri derin kaselerdir. Bunların içi çukur olup dipleri kaideli halka biçimlidir. Ayrıca çukur kaseler, testiler, sıg tabaklar da vardır. Bunlarda kazıma çizgileri, kazıma olarak yapılmış geometrik ve bitkisel motifler, hayvanlar, kuşlar ve ejderler vardır. Ancak en çok rastlanılan motif tek veya evli bir çift insandır. Bu kaplar yerleşim yeri kazılarında bulunmuş olmasına karşın, sağlam olanların çok büyük bir kısmı terk edilmiş kilse mezarlarında bulunmuştur. İnsanların o dönemde bir veya daha çok kap veya para ile gömülmeleri köylülerin yerel bir geleneğiydi. Gömü amaçlarıyla kullanılan kapların evlerde gündelik olarak kullanıldığı varsayımıyla pahalı olmadıkları iddia edilmektedir. Bu dönemde fakir kaplar da yapılmaktaydı ki, yapımları M.S XVI. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak kuzey İtalyan Maiolica'sının Kıbrıs'a ithal edilmesiyle yerli üretimin durduğu tahmin edilmektedir.

Böyle bir teknik bilgi verdikten sonra şimdi de eski eser alanlarına gelelim. Ancak şu da var ki, bugüne kadar köy ile çevresinde gerçekleştirilen yetersiz yüzey araştırmalarının yanı sıra, Ağırdağ'da bilimsel nitelikli herhangi bir sondaj ve arkeolojik kazı da yapılmadığından, konuya ilişkin bilgilerin kısıtlı olduğunu belirtmekte yarar görmekteyim. Bademli Boğaz'da bulunan malzemeler hesaba katılmazsa, Orta Tunç, Geometrik, Arkaik ve Klasik devirlerde bir boşluk bulunmaktadır. Ayrıca Kırmızı'nın üst başındaki HİSAR olarak bilinen ve Kıbrıs'ın en eski (Orta Tunç Devri) kalelerinden biri olan sur duvarları bugüne kadar araştırılmamıştır. Bu nedenle Orta Tunç Devrinin sonunda Hyksos akınları ve/veya yerli ayaklanmalar sonucu yıkıldığı sanılan bu kalenin, stratejik öneme haiz Boğaz'da yer alan Ağırdağ ile olan ilişkileri bilinmemektedir. Aynı şekilde Ağırdağ'ın

Osmanlı dönemine ilişkin bilgiler de yeterli değildir. Bu nedenle Ağırdağ ile ilgili bugüne kadar ortaya konan kısıtlı verilerin, asırlar boyunca stratejik bir bölgede bulunan Ağırdağ'ın karanlık geçmişini yeterince aydınlatmadığı iddia edilemez.

Dileğimiz ileriki dönemlerde köy ile yakın çevresinin kapsamlı olarak ele alınıp incelenmesidir diyerek, köyün arkeolojik ve tarihi geçmişini olabildiğince kronolojik bir sıra izleyerek irdelemeye çalışalım.

3.1 İnpınar Yerleşim Yeri (Harita : XII:43E1: 231,232,233)

Tapu haritasında İMBOARY olarak geçmekle birlikte köylüler tarafından "İNPINAR" olarak bilinen yerleşim yeri, Ağırdağ'ın güneydoğusundaki (Boğaz-Dikmen anayolu üzerindeki) Deko Kireç Fabrikası'nın batısındaki tepenin güney eteklerinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden 260 metre yüksekliktedir. Buradaki yalçın kireçtaşı tepesinin cephesine yapılmış ve "İnpınar Şehidasi" olarak bilinen bir adak yeri bulunmaktadır.

Kayaların içerisindeki fosil kalıntıları.

Adak yerinin yakın çevresindeki kayaların özünde Dördüncü Jeolojik Zaman'ın Pleistosen evresinin sonunda ve/veya Holosen evresinin başında (günümüzden yaklaşık onbin yıl önce) Akdeniz çevresindeki bir çok adadan (Malaga, Sicilya, Rodos, Sardunya ve Kıbrıs'tan) esrarengiz bir şekilde yok olan Bodur Fil (Pigmy Elefant) ve/veya Bodur Suaygırına (Pigmy Hipopotamus) ait olduğuna inanılan çok zengin fosil kalıntıları bulunmaktadır. Bu hayvanların Kıbrıs'a ya

deniz yolu ile, ya Kıbrıs'ın Anadolu-Suriye'ye bağlı bir yarım ada iken, ya da Afrika'nın kuzey kıyılarından 18-20 bin yıl önceki Pleistocene interglacial dönemdeki su akıntılılarıyla sürükledikleri tahmin edilmektedir. Bu hayvanların o zamanlar, bugün de olduğu gibi, otlakları ile tatlı su kaynakları bol olan ormanlık bölgelerde yaşadıkları dikkate alınır, Ağırdağ ile çevresindeki İmbohary (İnpinar) mevkii ile Onişa mevkii'nin bu hayvanların barınmalarına imkan sağlayacak bir yapıya sahip olduğu, bu ortamın belki de yok olmasıyla bu hayvanların soylarının da tükendiği tahmin edilmektedir.

Kıbrıs'taki bu hayvanların bodur olma nedenleri, bedenlerinin zamanla adanın dağlık bölgelerine adapte olmasına yorumlanmıştır. Bugüne kadar Kıbrıs'ta fosil kalıntılarında aşağıdaki yerlerde rastlanmıştır. (25)

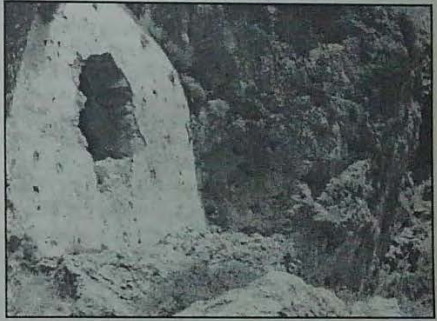
- Pile Burnu'nda "Kırk Şehitler Mağarası"
- Girne Jasmine Court Hotel'in hemen batısı ile güneyi
- Karaoğlanoğlu'nun (Ayyorgi köyünün) deniz kıyısındaki bir kayaya oyulmuş "Aziz Phanourios Mabedi"
- Sadrazamköy'ün (Liveras) doğusu ile batısı
- Akdeniz (Ay İri) köyünün yanı
- Tatlısu'nun (Akanthou) yarım mil kadar batısındaki deniz kıyısı

- Güngör (Koutsovendis)
- Taşkent (Vouno) köyünün yanındaki bir mağara
- Değirmenlik (Kythrea),
- Aşağı ve Yukarı Dikmen (Dhikomo) (Yukarı Dikmen'de Anoyero ile Prophitis Elias mevkilerinde ve Yukarı Dikmene bağlı Boğaz yanındaki İnpinar ile Onişa mevkileri)(29)

Kıbrıs Müzesi'nin 1967 yılında İnpinar'da gerçekleştirdiği araştırmalar sonucu 1 taş balta, 1 el değirmeni ve 2 vazö bulunmuştur. (30)

Aralık 2001-Ocak 2002 tarihleri arasında İnpinar kayalığının batı, güney ve doğusundaki taşlı tarlalarda gerçekleştirdiğim yüzey araştırmalarında değişik dönemlere ait bol miktarda seramik kırıklarından ayrı olarak çakmaktaşı aletlerin yapımı sırasında ortaya çıkan yongalar da saptamıştım. Çakmaktaşı aletlerin günümüzden yaklaşık dokuz bin yıl önce Neolitik dönemde yapılıp kullanıldığı bilinmemektedir Ancak şimdilik bu konuda herhangi bir bilimsel çalışma yapılmadığından, kayaların özünde bulunan fosillerin çakmaktaşı yongalarla çağdaş olup olmadıkları bilinmediği gibi, bu hayvanların kemik-

lerinde kesim izlerinin bulunup bulunmadığı ve insanlar tarafından uçuruma sürülmek suretiyle avlanmadıkları da bilinmemektedir. Örneğin; İngiliz Agrotur üstleri yanındaki bir yamaçta (Agrotur Aetokremnos mevkisinde) Prof. Dr. Stuart Swiny tarafından gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda, M.Ö 8000 yılına tarihlenen yaklaşık 120 adet bodur Hipopotam, bir miktar bodur fil ve şimdilik türü saptanamayan dev bir yılanın kemiklerine toplu halde rastlanmıştır. Bu hayvanların insanlar tarafından uçuruma doğru sürülmek suretiyle aşağıya düşürülüp avlandıkları ve sonra da yendikleri tahmin edilmiştir. Prof. Swiny ile Prof. Simmons'un kemiklere dayanarak yaptıkları incelemeler sonucu, yaklaşık 20 kişilik bir topluluğun yüzyıllarca uçurumun dibindeki terasta yaşadıkları, sonra da burasını tamamen terk ettikleri tahmin edilmiştir. Ancak İnpinar mevkisinde herhangi bir araştırma ve kazı çalışması yapılmadığından bu alanla ilgili yeterli bilgi birikimine sahip değiliz. Ancak 1997 yılının Ağustos ayında bu alanı koordinatlarıyla birlikte belirleyen Newyork Hunter Kolej'den Dr. Timothy Bromage, buradaki fosillerin "Hippo" kemikleri olduğu üzerinde durulmuştur. İleriye dönük olarak bu alanda gerçekleştirilecek arkeolojik çalışmaların konuyu detaylarıyla aydınlatabileceği inancındayım.

İnpinar Adak Yeri

İnpinar'da bulunan fosil kalıntıları yakın geçmişimizde Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumlar tarafından kutsal sayılıp ziyaret edilirdi. Ayrıca bazı Türklerin burada yağmur duası yaptıkları da öğrenilmektedir. Bunun yanı sıra Karaoğlanoğlu "Aziz Phanourios mabe-

di", Pile Burnundaki "Kırk Şehitler Mağarası" ve "Taşkent Mağarası"nın da adak amaçlarıyla kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle İnpınar mevkiindeki kayanın cephesi oyularak bir adak yeri haline getirilmiştir. İnpınar adak yeri ile ilgili bir rivayete göre, bir zamanlar uçurumun dibi çok sulak bir yer olduğundan, burada bir kral-ıçe ve/veya bir aile yaşamış. Bir gün bu aileye bağlı kadınlı erkekli yedi (3 veya 40) kişi atlarıyla St. Hilarion Kalesi'ne doğru gezintiye çıktıkları bir sırada bölgedeki düşmanların saldırısına uğramışlar. Kurtulmak için atlarını evlerine doğru dörtlüye sürmeye başlamışlar. Onlar kaçmış, düşmanlar da onları kovalamış. Kovalama şimdiki adak yerinin üst başındaki uçuruma kadar devam etmiş. Gidebilecekleri başka bir yer olmadığından orada kalakalmışlar. Kimileri, düşmanın eline düşmemek için, atlarıyla uçurumdan atlayarak intihar etmişler, kimileri ise düşmanla savaşıp öldürüldükten sonra aşağıya atılmışlar. Ancak düşmanları onlara karşı o kadar kinle doluymuş ki, aşağıya inip ölenler ile sağ kalanlara tecavüz etmeye karar vermişler. Söylenenleri uçurumun dibinde duyan yaralı kadınlardan biri : "Tanrım bizi kirlitmelerine izin verme. Kirlitmektense yer yarılın da içine girelim. Bizi yerle yeksan et" diye dua etmiş. O anda uçurumun dibindeki toprak kaynamaya başlamış. Atlarla insanların kemikleri önce parçalara ayrılmış, sonra da toprak içinde kaybolmuş. Aşağıya inen düşmanlar orada hiç kimseyi bulamamışlar, yalnızca toprağın hareketinden oluşan bir hendekle karşılaşmışlar.(31) Bu rivayetin bir varyantı, Kıbrıs'ın kuzey batısında bulunan Akama'daki Sotira Dağı'nı konu alan "Akama'daki Dünya Güzeli Prenses ve Nedimelerinin Toplu İntiharı Efsanesi" olarak Halkbilimi literatürüne girmiştir.(32)

Söylenildiğine göre 1930 veya 1940'lı yıllarda köyün eski muhtarı Seyfi'nin dedesi olan Mehmet Salih bir dileğinin (hacetinin) gerçekleşmesi için tanrıya dua etmiş. Dileği gerçekleşince de İnpınar'daki kayaya oyulmuş kovuğun önüne duvar ile mumluğu inşa ettirmiş. (33) Başka bir söylentiye göre Deko Kireç Fabrikası kurulduktan sonra mağaranın üst başındaki kayalıktan da taş alınmasına karar verilmiş. Ancak burada falya açılıp patlatılınca, oradan fırlayan bir kaya parçası arabanın altına saklanan bir Rumu öldürmüştü. İkinci teşebbüste de arabanın altına saklanan bir başka kişi aynı şekilde ölüncü, burası taş ocağı olarak bir daha kullanılmamış.

Yakın geçmişimizde ve şimdi bile İnpınar adak yerini

ziyaret edenler, sevap olduğu inancıyla, çevreden topladıkları fosil içeren taş parçalarını mağaraya atarlar, dilekte bulunurlar ve yağ yakarlar. Kaynak kişilerinden Ağırdağlı sn. Şenay Kelebek, özünde hayvan kemiklerinin yanı sıra insan kafatasına ait kemik parçalarının da bulunduğu inancı iddia ettiği taş parçalarının çevreden toplanıp adak yerine atıldıklarında ertesi gün kaybolduklarının (veya dışarıda bulduklarının) ataları tarafından kendisine söylendiğini, kendisinin de bir seferinde buna şahit olduğunu bilgime getirmiştir.

İnpınar Adak Yeri ve Kayalığı

Adak yerile ilgili intihar ile ırza geçme teşebbüs söylencesinin kaynağı kesinlikle bilinmemektedir. Yine de M.S 1232 yılında Girne Boğazı'nda yer alan Agridi Savaşı ile öncesine ait bir olaya dayandırılmış olabileceği öne sürülebilir görüşüdeyim. Tarihi kaynak bilgilere göre; Kıbrıs'la Kudüs'e sahip olmak isteyen Alman İmparatoru Frederik II ile Lüzinyan kralı İbelin (Henry) arasında bir anlaşmazlık baş göstermişti. Krallığı İbelin ailesi desteklerken, Alman İmparatoru Frederik II de paralı askerlerden oluşan Longobard ordusuna güveniyordu. Longobard ordusu (imparatorluk ordusu), Bufavento ile Dieudamour (St. Hilarion Kalesi) dışındaki tüm kaleleri ele geçirmişti. İbelin taraftarları esir olmamak için bu kalelere sığınmışlar, sığınmaya zaman bulamayanlarsa kiliselere, manastırlara ve hatta köylüler gibi dağlara, mağaralara saklanmışlardı. Bu ise onların sıkıntılı günlerinin bir başlangıcıydı. Lefkoşa'ya ulaşan Longobardlar, kutsal yerlere sığınan kadınlarla çocukları yerlerde sürükleyerek bir yere toplamışlar,

kadınların ırzına geçmişler ve esir aldıklarını arabalarla eşeklerin sırtında Girne Kalesi'ne taşımışlardı. Zorluk çıkaranlara sivri uçlu değnekler sokuluyordu. Kısacası, Lefkoşa ile Girne arasında insanların aşağılandığı, çoğunluğu ise ölümlerle sonuçlanan olaylar yaşanıyordu. Ancak bu olayların devam ettiği 1232 yılında Kral Henry'nin (İbelin'in) Kudüs'e bağlı krallık ordusuyla (Suriye'ki Beyrut eski Lordu ve Philip Novara ile) birleşip Kıbrıs'a ayak basması üzerine Longobard ordusu Lefkoşa'dan Girne Boğazı'na çekilmek zorunda kalır. Çekilmeden önce de tahıl deposu olan çiftlikler yakılır. Longobard ordusu bir yandan Girne ile irtibatı sağlamak, diğer yandansa krallık ordusunun elindeki St. Hilarion yolunu kontrol altında tutmak için Agridi (veya Agridhi) olarak bilinen şimdiki Ağırdağ yanındaki Boğaz'da üstlenir. İbelin'e bağlı ordunun 15 Haziran 1232 Salı günü Boğaz'dan geçtiği sıradaysa hücumu geçer. Longobard askerleri zırhlı ve atlıydı. Savaşta atları öldürülüyor, askerlerse yere düşünce yaya askerler tarafından ya esir alınıyor, ya da öldürülüyorlardı. Savaşın sonunda krallık ordusu kazanmıştı. Savaş sonrasında esirlerin asılarak cezalandırılması düşünülmüşse de, krallık ordusunun yeterli askeri olmadığından, bir kısmı Lefkoşa zindanlarına atılırken, bir kısmının da el ile ayakları kesilmişti. (34) Tarihi kaynaklar, Longobard askerlerinin irza geçme ve ölümlerle sonuçlanan bir dizi olayın sorumlusu olduğunu ortaya koymaktadır. Şu anda uçurumun dibindeki kayaya oyulmuş adak yerinin çevresinde, özünde fosil kemik parçaları olan taşlar, bir su kuyusu, çok eski bir havuz ve Ortaçağ'a ait (M.S XIII-XV' inci yüzyıl) sgraffito (kazıma) olarak yapılmış seramik parçaları bulunmaktadır. Maddi buluntularla tarihi kaynaklara dayanılarak burasının Ortaçağa ait bir yerleşim yeri olduğuna ve bunların da söylentileri güçlendirdiğine şüphe yoktur. Ancak fosil kalıntılarının, oraya Ortaçağ'da kurulan yerleşimden önce de var olduğu düşünülürse, adak yeri söylencesinin yüzyıllar boyunca nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar geldiği iddia edilebilir görüşündeyim.

Adak yerinin yaklaşık 50-70 metre kadar güneybatısında bulunan pınar, su kuyusu ve havuz nedeniyle, bu alan ile güney bitişiğindeki arazinin yakın geçmişimizde sebze bahçesi ile ağıl amaçlarıyla kullanıldığı söylenmektedir. Burada herkesin hisse durumuna göre su hakkı varmış. Ancak varislerin çoğalmasıyla su hakları aşağıya

düşmüş. Yine söylendiğine göre eskiden bu pınardan Gönyeli'ye su gidermiş. Ancak Bozdağ'a artezian kazılmasıyla birlikte pınarın kuruduğu ve bir ara Bozdağ'daki su motorunun arızalanmasıyla birlikte Bozdağ Su kaynağının kullanılmadığı dönemde pınarın tekrar akmaya başladığı söylenmektedir. Buradaki kuyu halen su ile doludur. Havuzun duvarları ise yaklaşık iki ayak kalınlığındadır. Havuz devşirme taşlardan yapılmıştır. Hayli sert olan sıvası ise çok eski bir zamanda yapıldığı izlenimi vermektedir. Bölgedeki kireç taşları arasında bulunan kireçli kumdan yapılan harcın böyle bir sertlik yarattığı söylenmekte ise de, sıvanın yakın geçmişimizde yapılmadığı rahatlıkla iddia edilebilir görüşündeyim.

İnpar Adak yeri ile havuzun batı, güney ve güneydoğusundaki taşlı tarlalarda çakmaktaşı yongaların yanı sıra, değişik dönemlere ait bol seramik kırıkları tespit edilmiştir. Geçmiş yıllarda bu alanda Neolitik döneme tarihlenen taş baltalar, 1 adet el taşı ve iki adet kap bulunduğu literatüre geçmiştir.(35) Aralık 2001 – Ocak 2002 tarihleri arasında bu alandan topladığım diğer seramik kırıkları ise şöyledir :

Kiremit kırmızısı hamurlu kiremit parçası.

Pembemsi kırmızı hamurlu, açık krem astarlı ve krem ile yeşil sırlı seramik parçası (Bizans)

Kiremit kırmızısı hamurlu, iç kısmı astarsız sarı sırlı, dış kısmı astarsız yeşil sırlı seramik parçası (Bizans)

Astarsız krem sırlı seramik parçası (Bizans)

Sgraffito olarak bezenmiş M.S XIII-XV. yüzyıla ait seramik kırıkları. Bunların bazılarının iç kısımları astarsız yeşil ve sarı sırlı Sgraffito bezemelidir. Halka dipli olan bazılarının dışları krem sırlı ve sırda sarı ile yeşil lekeler vardır. Bazıları ise beyaz-krem astarlı, sırlı ve değişik renklidir.

Yukarıdaki verilere dayanılarak İnparar yerleşim yerinin Neolitik Dönemden başlayarak yakın geçmişimize kadar iskan edildiği rahatlıkla anlaşılmaktadır.

3.2 Koca Kaya Mağarası (Sıcak Mağara) (Harita: XII. 35W2:61)

Ağırdağ'ın kuzeyindeki yalçın dağın yükseklerinde 1963 yılına kadar mandara olarak kullanılan çeşitli ebatlarda doğal mağaralar bulunmaktadır. Bunlardan biri de literatüre "Koca Kaya Mağarası" olarak geçmiş olmakla

Kocakaya (Sıcak) Mağara

birlikte halk arasında "Sıcak Mağara" adıyla bilinendir. Ağzından yazın serin bir hava, kışın ise sıcak bir hava (buhar) çıktığından köylüler tarafından "Sıcak Mağara" olarak adlandırılmıştır. Köyün üst başındaki Doğruyol vadisinin doğu bitişiğindeki Koca Taş mevkiindeki sık ağaçların olduğu noktada yer almaktadır. Deniz seviyesinden 540 metre yüksekliktedir. Mağaraya, köyde başlayan dik ve kıvrımlı keçi yollarından ulaşılabileceği gibi, St. Hilarion yolundan ayrılan bir orman yolundan da ulaşılmaktadır.

Mağaranın 1963 yılından önce özellikle de mart ile nisan aylarında bir çok İngiliz tarafından ziyaret edildiği ve Harding'ten önceki vali Sir Robert Armitage'nin bu mağarayı sık sık ziyaret edip içine girdiğine Ağırdağlıların bir çok defalar tanık oldukları söylenmektedir.(36) EOKA'cı Matsis ile arkadaşlarının üç gün süreyle bu mağarada saklandıkları Sayın Kutlu Adalı tarafından iddia edilmiş olmakla birlikte, Ağırdağ Polis karakolunda Oksilyarı Polis olarak görev yapan kaynak kişilerimden Kemal İbrahim'in bu olaya tanık olması itibarıyla, Matsis ile arkadaşlarının bu mağarada değil de Sivricik Mevkii olarak bilinen Boğaz'daki Ormancı Evlerinde saklandıkları ve Ağırdağ polisindeki Rum görevlilerin de onlara yardımcı oldukları öğrenilmiştir.

İngiliz Sömürge Döneminde Eski Eserler Dairesi'nin Neolitik yerleşim yerlerinin saptanıp bir haritaya işlenmesi çalışmaları çerçevesinde mağara ilk kez 1935 yılında arkeolog P. Dikaios ile zamanın Eski Eserler Müdürü J. R. Hilton tarafından incelenmiştir. (37) 13.2.1961 tarihinde mağarayı ziyaret eden Kutlu Adalı da detaylı

tanımını yapmıştır. (Mağaranın fotoğraflarını sağlayan sayın Ahmet Karaca ile arkadaşlarına teşekkür etmek isterim) İçinde çeşitli sarkit ve dikitlerin bulunduğu bu mağaranın girişi, bir insanın eğilerek geçebileceği (yaklaşık 1 – 1 ½ metre) genişliktedir. Tedrici olarak aşağıya doğru daralan dar ve kısa bir geçitten sonraki bir yarıktan inilerek çeşitli şekillere benzeyen sarkit ve dikitlerin bulunduğu bir düzlüğe ulaşılmaktadır. Daha sonra buradaki sayısız deliklerden biri aracılığıyla yaklaşık 4 insan boyundaki bir uçurumdan inilerek ikinci bir düzlüğe varılmaktadır. Sarkit ve dikitleri olmayan bu düzlük mağaranın en büyük kısmı olup genişliği yaklaşık 25 metre, uzunluğu yaklaşık 70 metre, yüksekliği ise yaklaşık 30 metredir. Buradaki sayısız deliklerden birindeki uçurum, dibe ulaşılmasını imkansız kılmaktadır. Mağaranın uçsuz bucaksız olduğu, köyün altında devam ettiği ve köydeki Kilise Yeri veya Lağım Pınarı'na açıldığı rivayet edilmektedir.(38)

Kocakaya (Sıcak) Mağara

1935 yılında Kıbrıs Müzesi ile Kıbrıs Araştırma Müdürlüğü tarafından mağaranın iskana elverişli platformlarında yapılan incelemeler sonucu, gerek platformlarda ve gerekse mağaranın iç tarafındaki duvar kenarlarında kullanım sonucu oluşan kültür tabakalarına rastlanmıştır. Kültür tabakalarındaki karbonlaşmış malzemeler arasında 2 kemik kalıntısı, Neolitik çağa tarihlenen çakmak taşı aletler ve Eski Tunç devrine tarihlenen çanak-çömlek kırıkları bulunmuştur. Ele geçen çakmak taşları, alet yapımı sırasında ortaya çıkan yongalar halindedir. Burada ele geçen 5 adet kaba seramik

(coarse), kaba kırmızı, düz beyaz (Plain white), kırmızı cilalı (Red Lustrous), kırmızı perdahlı (Red Polished) ve Beyaz üzerine Kırmızı (Red on White)'dir.(39) Aynı tarihte mağaranın çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen deneme kazılarında, Kalkolitik devre ait Erimi'de bulunan "Kırmızı Astarlı" (slip) ve "Beyaz Üzerine Kırmızı Seramik" kırıkları da bulunmuştur. (40) Mağarada bulunan Erimi ile çağdaş çakmak taşı aletler ile kırmızı malzemelerin benzerleri Girne Sıra Dağları'ndaki Beşparmakların altındaki PHYLERİ MAĞARASI'nda da bulunmuştur. (41)

Mağaradaki kültür katlarının en üstünde yer alan "Eski Tunç Devri"ne ait kırmızı cilalı seramik kırıkları mağaranın son kullanım dönemine işaret etmektedir. Ancak mağaranın yerleşim amacıyla ilk kez ne zaman kullanıldığının kesin olarak belirlenebilmesi için burada ileri çalışmaların yapılması ve üretim ilişkilerine yönelik açık hava yerleşimlerinin oldukça yaygın olduğu Neolitik ile Eski Tunç devirlerinde mağaradaki yerleşim türünün belirlenmesi esastır.

3.3 Sivri Mağara (Karaönü - Karaönü'nün Mağara) (Harita XII: 34E2:75/1)

Kömürücü hudutları dahilinde bulunan mağara, Ağırdağ'ın üst başındaki (kuzey batısındaki) sarp yamaçta yer almaktadır. Deniz seviyesinden 400 metre yüksekliktedir. Girişi doğuya bakmaktadır. Bir zamanlar önünde bir incir ağacının bulunduğu, içinde ise yarasaların barındığı söylenmektedir.

Mağaranın arkeolojik incelemesi 1958 yılında gerçekleştirilmiştir. Derinliği 7.60 metre, genişliği 5.00 metre ve girişinin yüksekliği 3.70 metredir. Mağara aşağıya doğru kademeli olarak alçalmaktadır. Burada gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar sırasında toprak içerisinde değişik kalıntılar, döşemede taşlar ve kemik parçaları bulunmuştur. Bulunanlar arasında dört seramik kırığı teşhis edilemezken, teşhis edilen kırmızı siyah perdahlı (Red and Black Lustrous) olan Neolitik devire tarihlendirilmiştir. Mağara 1967 yılında askeri yasak bölgede bulunması itibarıyla incelenemediği bilimsel literatüre girmiştir.(42)

3.4 Koshou (Koşu) Başı Mevkii Yerleşim Yeri (Harita: XII: 42E:176-177)

Yerleşim yeri köyün güney batısında ve köye yıllarca

su sağlayan Pınar'ın güneybatısındaki yamaçta yer alan teraslanmış bir alandır. Deniz seviyesinden 360 ayak yüksekliktedir. İlk 1935 yılında Kıbrıs Müzesi tarafından, 1958 yılında Kıbrıs Araştırma Dairesi tarafından ve 4.3.1972 tarihinde Prof. T. Watkins tarafından ziyaret edilmiştir. (43) Ziyaretler sırasında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında arazinin teraslanması sırasında tahrip olan ve kulübe olarak tanımlanan küçük bir eve ait izler bulunmuştur.

Arazide bulunan seramik kırıkları kırmızı astarlı (Red slip), Kırmızı cilalı ve çok iyi kaliteli beyaz üzerine kırmızı stilindedir. Bunların genel toplamı ; 1 adet kaba (coarse), 3 adet kaba kırmızı (coarse red), 1 adet kırmızı-siyah pedahlı (Red Lustrous) ve 8 adet kırmızı perdahlı (Red Lustrous) olmak üzere 13 adettir. (44) T. Watkins'in gerçekleştirdiği ileri çalışmalar sonucu Neolitik devre ait olduğuna inandığı beyaz boyalı ve/veya boyalı seramik örneklerinin bu alan dışındaki Çatalköy (Ayios Epiktitos-Vrysi), Denya (Kafkalla mevkii), Karpaz (Haji Panteli mevkii), Omorfo (Chrysiliou mevkii), Orga (Paliambela mevkii), Philia (Drakos A mevkii) ve Troulli yerleşim yerlerinde de bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla Neolitik dönemde aynı yerleşim birimlerinde oturan bu insanların arasında bir temas olduğu anlaşılmaktadır. (45)

Burada ayrıca çakmak taşından 3 yonga alet, taştan yapılmış bir havan eli, semer biçimli bir öğütme taşı (el değirmeni), balta başları, baş kısımları kubbeli olan tartı (ağırlık) aletleri bulunmuştur. Neolitik Çağ yerleşim yerlerinde buğday öğütmede semer biçimli öğütme taşlarının kullanıldığı bilinmektedir. Üst kısımları genellikle yuvarlak ve delikli olan taşlar ise Geç Tunç Devrinden başlayarak Arkaik, Roma , Geç Roma ve hatta Erken Bizans dönemlerine kadar zeytin sıklamada ağırlık taşı olarak kullanılmışlardır.(46) Bu nedenle alanın, şimdiki olduğu gibi, antik dönemlerde de zeytin ağaçlarıyla kaplı olduğu ve burada bir zeytin yağı imalathanesinin bulunduğu rahatlıkla iddia edilebilir görüşümdedir.

3.5 Taş Başı (Köy içi haritası XII.43, Parsel :81, 82)

Köy meydanının güneybatısı ile Kilise arazisi arasında bol seramik kırıkları içeren teraslanmış bir alandır. Bu alanda gerçekleştirdiğim yüzey araştırmamda, Bizans dönemine ait bir seramik parçası ile bir çakmak taşı alet bulmuştum. Nitekim arkeolog P. Dikaios da 1935 yılında

Koca Kaya Mağarasında gerçekleştirdiği kazılar sırasında köy bitişiğindeki tarlalarda, çakmak taşından yapılanlara benzeyen Andezit'ten (volkanik bir taş) yapılmış bir alet (bıçak) bulunduğunu bilim dünyasına duyurmuştu. Dikaios'un bulduğu bıçağın dış hatları ile yatac kısımları üçgen ve alt kısmı ise sap gibi ince ve uzun olarak biçimlendirilmiştir. Aletin ilginç yanı, Neolitik dönemde çakmak taşından yapılan bıçakların şeklinde olmasına karşın, çakmak taşından değil de el baltaları gibi taştan yapılmış olmasıdır.(47) Sözü edilen aletin bu alanda bulunup bulunmadığı bilinmemekle birlikte, ele geçen buluntulara dayanarak şimdiki köyün kurulu olduğu alan ile çevresinin Neolitik-Kalkolitik dönemlerde de iskan edilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Bir kenarında eski bir blok makinesi bulunan bu alanda Aralık 2001-Ocak 2002 tarihleri arasında gerçekleştirdiğim yüzey araştırmalarında saptadığım seramik kırıkları şöyledir :

Çakmak taşı yongası (Neolitik – Kalkolitik)

Seramik kırığı. Dışı krem astarlı yeşil sırlı ve her yeri mavi-siyahımsı nokta bezemeli. İç kısmı beyaz-krem astar üzerine çagla yeşili sırlı (Bizans)

Skralfitto seramik kırığı. Pembemsi kırmızı hamurlu. Beyaz astar üzeri krem sırlı. Ağız kenarının altı birbirine paralel iki hat ve dişi doğru dikey hatların oluşturduğu panolar halinde. (Bizans)

Sırlı Miolica (?) tabak kırığı. Beyaz hamurlu ve beyaz astar üzerinde sır. Bezeme mavi renkli lotus. (XVI. Yüzyıl ?)

Bol miktarda bezemesiz ve kalın çıdarlı kaba seramik kırıklar. Bir tanesi kırmızı hamurlu, dış kısmı birbirine paralel beş sıra yatay durumda dalgalı kazıma hatlarla bezemiş.

Seramik kırıklarının bulunduğu tarlanın üst başındaki parsel 74'ün güney bitişiğinden başlayıp parsel 74/1'e uzanan duvarın çok eskiden beri "KİLİSE DUVARI" olarak bilindiği tespit edilmiştir. Parsel 74/1'deki evin yapımı ve bu alanda sığınak ile tuvalet kuyusu kazılması sırasında bol miktarda süslü ve sırlı (büyük bir olasılıkla Skraffitto bezemeli) seramik parçaları ile insan kemikleri bulunduğu da söylenmektedir. Bulunan tabaklardan birinin sağlam olduğu, tabağın yeşil sırtı üzerinde menekşe renginde yapılmış bir üzüm salkımı motifinin bulunduğu hatırlanmaktadır.

Kaynak kişilerimden Hasan İbrahim Dayı'nın anlat-

tığına göre, küçüklüğünde, Dayılar mahallesinin üst başındaki (Dayılar'ın Mandıraları olarak bilinen bölgenin üst başındaki) keçi yollarında, çok küçük gümüş paralar bulunmuş. Özellikle de sellı yağmurların geldiği zamana denk düşen bu buluntularla ilgili bir de rivayet varmış. Rivayete göre bir ara köye uğrayan Hasan Bulliler çaldıkları paraları Ağırdağ çivarına gömmüşler. Bulunanlar da onların sakladıklarındanmış. Çok küçük ve bakırdan oldukları ifade edilen bu paraların Osmanlı urubiyeleri ile Lüzinyan döneminde darbe dilen Grossi ile Carat'tan çok daha küçük olan gümüş Dinarları (Deniers) hatıra getirmektedir.

Taşbaşı'nın kuzeybatısında yer alan Dayılar mahallesindeki Pınarönü'nün doğusundaki Mehmet Salih'in (şimdi ise kadim dostum İlker Reşat Kaptanoğlu'nun) evinin bahçesinde yapılan temizlik çalışmaları sırasında ortaçağa ait bir sütun başlığı ve Geç Tunç Devri'ne (M.Ö 1600 – 1050) ait boyalı çanak çömlek kırıkları bulunmuştur.

3. 6 Mezarlık Mevkii (Harita: XII:43W1: plot:39)

Köyün güneydoğu bitişiğindedir. Köyün en yüksek yeri olup arazi güneye doğru teraslanarak eğimli bir şekilde almaktadır. Deniz seviyesinden 330 metre yüksekliktedir. Şu anda arazide evler bulunmaktadır. Alan 1958 yılında Kıbrıs Müzesi ile Araştırma Dairesi adına arkeolog P. Dikaios tarafından ziyaret edilmiştir. Yol veya düzeltme çalışmaları nedeniyle ziyaret edilen bu alanda çanak çömlek kırıkları, bir duvar ve makinelerin yarıdığı bir kısımda ise (görünüş itibarıyla) havaryaya oyulmuş bir çukura ait olabileceğine inanılan kül izleri kalıntılarına rastlanmıştır. (48) O dönemde alanda yapılan yüzey araştırmalarında, taştan yapılmış 2 adet havan eli, 1 adet el taşı, 2 adet öğütme taşı, bir çakmak taşı ve çanak-çömlek kırığı olarak da iki adet kaba kumuzu, 34 adet kırmızı cilalı (Red Lustrous) ve 14 adet "Beyaz üzerine Kırmızı" stiline buluntu ele geçmiştir. Ancak makinelerin alanı dağıtmış olması itibarıyla buluntular 'insitu'(orijinal yerlerinde) ele geçemediklerinden, yerleşim yerinin yayılma alanı belirlenmemiştir. Ancak yine de ele geçen buluntulara dayanılarak bu alanın Neolitik dönemde iskan amacıyla kullanıldığı teşhis edilmiştir.

Yine 2001 yılının aralık ayında bu alanda gerçekleştirdiğim yüzey araştırmalarında, M.S XIII-XV' inci

yüzyıla tarihlenen Skrafitto tekniğinde yapılmış bir seramik kırığı bulunmuştur. Bu nedenle alanın Neolitik Çağ'dan başlayarak Ortaçağa, hatta günümüze kadar kullanıldığı anlaşılmıştır.

Mor Mersin Mevkii Eski Tunç Devri Mezarlığı (Harita: XII:43W1; parsel: 54/3, 54/4)

Köy ilkokulunun doğu bitişiğindeki çamlıkta yer almaktadır. 1972 yılı itibarıyla Ağırdağ ile Boğaz'da arkeolojik kazı yapmak üzere Kemal Ahmet Mişon, Yekta Remzi, Mehmet A. Hoca, Osman Rifat Rekor, Hasan Demirbağ Çingü ve İsfendiyar Rifat Açıksöz'ün Eski Eserler ve Müzeler Dairesi'ne başvurdukları resmi kayıtlardan öğrenilmektedir. Ancak müracaatçıların hepsinin de burada kazı yapıp yapmadıkları bilinmemekle birlikte, bir zamanların UBP Güzelyurt Belediye Başkanı İsfendiyar Rifat Açıksöz'ün 22.5.1972-26.9.1972 tarihleri arasında, resmi bir arkeoloğun gözetiminde burada iki mezar kazdığı bilinmektedir. Kazılar sonucu müzeye teslim edilen eski eserlerin tamamı M.Ö 2300 – 1900 yılları arasına tarihlenen Eski Tunç Devrine aittir. Resmi kayıtlara göre bu eserler arasında, 3 adet kulplu testi, 1 adet küçük testi, 12 adet çukur çanak tipinde kap, 4 adet çizgi bezemeli bardak, 4 adet ağırşak ve bir adet küçük kap bulunmaktadır. Ne yazık ki bu eserlerin çıkarılması sırasında mezardaki tüm kültür katları tahrip edildiğinden kazılan mezarlara ilişkin detaylı bilgiler edinile-

Mormersinde bulunan Dibek

memiştir. Ancak kazının yapıldığı sıradaki gözlemlerde, mezarlarda bulunan malzemelerin çok kırık oluşuna dayanılarak, fakir bir mezarlık alanı olduğu teşhisinde bulunulmuştur.

28.12.2001 tarihinde bu alandaki incelemelerim sırasında, buradaki soygun yemiş küçük mezarların havara toprağa oyulmuş oldukları belirlenmiştir. Bir tanesinin dromosu (yolu) güneyde, mezar odası ise kuzeyde yer almaktadır. Mezarlardan birinin önündeki toprakta M.Ö 2300-1900 yılları arasında tarihlenen Eski Tunç Devri'ne ait siyah cilalı bir testi parçası bulunmuştur. Elle yapılmış olan bu testi kırığı, kalın çıdarlı, koyu krem hamurlu, ortası fırınlama sonucu siyahlaşmış ve dış yüzeyi kırmızı cilalıdır.

Yıllar önce bu alanda harup toplayan kadınların buğday dövmek amacıyla kullanılan taştan yapılmış bir DÜBEK (dibek) buldukları ve bunun da Ağırdağ'da bir evin bahçesinde atıl durumda olduğu öğrenilmiştir. Eski Tunç Devri mezarlığının batısındaki okulun çevresinde yaptığım araştırmalarda, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait olabileceğine inandığım açık kırmızısı pembemsi hamurlu, krem astarlı ve bezemesiz bol seramik kırıklarına rastlanmıştır.

3.8 Katranlı Mağara Mezarlığı (Harita: XII: 35 W 2)

Çok eskiden, Ağırdağ köyü ilkokulunun arka yolunun kuzeydoğusundaki dağdan kopup gelen büyük taşların bulunduğu bir dere yatağı ile batı bitişiğindeki tellerle çevrili bir evin bahçesinde kaçak kazı yapıldığının söylenmesi üzerine burada yüzey araştırmasında bulunulmuştur. Evin bahçesinde yaptığım inceleme sonucu, havaraya oyulmuş soygun yemiş mezarlar tespit edilmiştir. Dere yatağı ile evin avlusundaki soyulmuş mezarların çevresinde Eski Tunç Devri'ne ait elle yapılmış, kalın çıdarlı, fırınlama sonucu hamurun ortası siyahlaşmış ve mat ile kırmızı cilalı seramik kırıkları bulunmuştur. Dere yatağında ise Roma-Geç Roma-Bizans dönemlerine tarihlenen kiremit kırmızısı hamurlu, yatay yivli seramik kırığının yanı sıra aynı dönemlere tarihlenen kırmızı hamurlu, dış kısmı kazıma bezemeli seramik kırığı da bulunmuştur.

Skruffito Kase

3.9 Aktepe Mevkii Mezarlığı (Harita: XII: 43W1, parsel: 75/1, 69/1/1)

Bu mevkii, köyün güney doğusunda ve Drus'un (Berberoğlu'nun) evinin doğusundaki çamlıkta yer almaktadır. Bir İngiliz istihbarat subayı olan ve Drus olarak bilinen DRAS, emekliye ayrıldıktan sonra Paskal Çamlığı'nın doğusundaki bu araziyi satın alıp at yetiştirmeye başlamıştı. İki oğlundan büyük olanının adı Maykıl, küçük olanının Gay idi. Çiftliğin bir veterineri vardı, atlarına ise Ağırdağlı Mehmet Piro bakardı. Çiftlik daha sonra rahmetlik Ahmet Mithat Berberoğlu tarafından satın alınmıştır. Aslında babam da, sanırım 1950-1952 yılları arasında, Vali konağı tepesindeki bir evde oturan Drus'un yanında aşçılık yapmıştı. Bu nedenle o yıllarda Drus'un evinin arkasındaki garaj evinde oturduğumuzu gayet iyi anımsarım.

Çok yıllar önce suların aşındırmasıyla Aktepe mevkiiinde bir iskeletin açığa çıktığı ve orada soygun yemiş mezarların bulunduğunu öğrenmem üzerine, orada incelemelerde bulundum. Orada havaraya oyulmuş ve yol açımı sırasında tahrip edilmiş iki küçük antik mezar tespit edildi. Mezarlar doğu batı yönüne uzanmakta olup bir tanesinin dibinde küçük bir niş vardır. Dromos batıda, mezar odası ise doğuya doğru uzanmaktadır. Bu

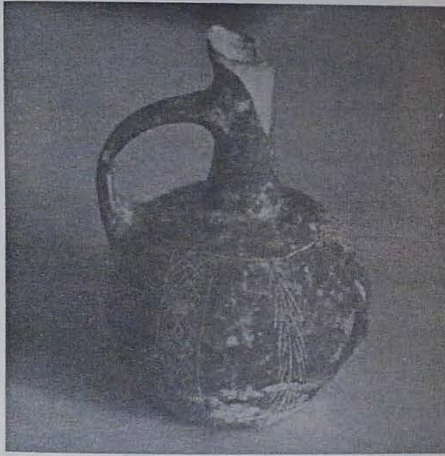
mezarların hemen kuzeybatısında büyük bir mezar da saptanmıştır. Bölge ormanlık olduğundan seramik örnekleri toplanamamıştır. Ancak köylülerin ifadelerinden, bu mezarlarda bulunan eski eserlerin okulun doğusundaki Mor Mersin mevkiiinde bulunanlarla benzediği (Eski Tunç devri), burada ayrıca cam eserlerin de bulunduğu öğrenilmiştir. Dolayısıyla burasının Eski Tunç devrinin yanı sıra Roma devrine kadar kullanıldığı anlaşılmıştır.

Sırası gelmişken köylülerin mezarlar hakkında anlattıkları bir rivayeti de bilgilerinize getirmek isterim. Rivayete göre çok eskiden Siga (veya Sicies) olarak bilinen arılar Kıbrıs'ı istila etmiş. Bu arılar insanları sokup öldürüyorlarmış. İnsanlar hayatlarını kurtarmak için mağaralar kazıp içlerine saklanmışlar. Arıların içeriye girmemesi için de mağaraların giriş kapılarını kapatıp çamurla sıvamışlar. Ancak arılar Kıbrıs'ta çok uzun süre kaldıklarından, mağaralara saklananların kimileri açlıktan, kimileri de selli yağmurların mağaraları basmasıyla içlerinde boğularak ölmüşler. İşte bu Mağaralarda bulunan iskeletler o kişilere aittmiş. Bu bilgiler gerçeklerle bağdaşmamakla birlikte, aynı rivayetin, Ağırdağ'ın çok uzağında bulunan Karpaz'daki Gilanemos (Esenköy), Ay. Andronikos (Yeşilköy) ve Leonarisso (Ziyamet) köyündeki Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumlar tarafından da bilindiğini kaynak kişilerimden Yeşilköylü Sadık Ahmet ile Ziyametli bayan Banayoda Ganaga'dan öğrenmiştim.

3.10 Bademli Boğaz (Harita: XII:44W1)

Köyün güneydoğusundaki Onişa bölgesinde (Boğaz-Dikmen anayolunda) "Onişa Çiftliği" olarak bilinen bu alanda 1963 yılından sonra kaçak kazıların yapıldığı ve burada "Sabana koşulu çift ve atlı araba" ve çok güzel heykeller içeren zengin buluntuların ele geçirildiği ihbar edilmesi üzerine, 8.7.1986 tarihinde, bu alanda Eski Eserler ve Müzeler Dairesi adına bir inceleme yapmıştım. Alandaki yüzey araştırmalarında Tunç Çağının tüm devirlerine ait seramik kırıkları saptanmıştı. Daha sonraki yıllarda da bu alanla bir ilgilim olmuştur. Belirlenecek uygun bir yerde eğitim amaçlı bir arkeolojik kazı gerçekleştirmek üzere Bakanlar Kurulu'nun 25.8.1986 gün ve E (K-1) 787-86 sayılı kararıyla Kıbrıs'a gelen A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden Prof.Dr. Kutlu Emre ile bu alanı 12-15.9.1986 tarihleri arasında ziyaret etmiş ve bu alanda arkeolojik bir kazı yapılmasını uygun olacağı kararı alınmıştı. Bu nedenle

mezarlık alanının ait olduğu dönemler ile kültürlerine bir aydınlık getirebilmek ve dört üniversite öğrencisine (Müge Şevketoğlu, Figen Caner, Özlem Lefkonuklu ve Şükürü Dalkılıç) staj olanağı yaratmak için 8.8.1988 tarihinde burada Eski Eserler ve Müzeler Dairesi adına bir çalışma başlatmıştım. Ancak soygun üstüne soygun yemiş bu alanda gerçekleştirilen sondaj çalışmalarında herhangi bir mezara rastlanılmadığından, çalışmalara son vermek zorunda kalınmış ve böylece Kırmı bölgesindeki Hüsnü Kayası Cemelönü mevkiinde çok zengin buluntular veren bir mezarın kazısı gerçekleştirilmiştir.(49)

Bademli Boğazda bulunan Orta Tunç Devrine ait testi

Bu alan son olarak Aralık 2001- Ocak 2002 tarihleri arasında tarafımdan yeniden ziyaret edilmiş ve bu alanın taş ocağı olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Yine aynı tarihlerdeki köy ziyaretlerim sırasında, çok yıllar önce mücahitlerin bu alanda gerçekleştirdikleri kazılar sırasında bulunan Orta Tunç Devrine ait (M.Ö 1900-1625) el yapımı küçük bir testi, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğüne teslim edilmek üzere şahsıma teslim edilmiştir. Şu anda Eski Eserler Dairesi'nde bulunan bu testi, devetüyü-krem hamurlu, siyah astarlı, ince cidarlı,

iyi fırınlanmış, tek yassı kulplu, yuvarlak ağızlı ve düz diplidir. ~~Kabu~~ kısmı kazıma bezemelidir. Bezemeler dikey iki hat arasında yer almakta olup baklava şeklinde taramalı kafes ile hurma dalı motifleri dikkat çekicidir.

Çevreden toplanabilen seramik kırıkları, bu mezarlık alanının Geç Tunç Devrinden sonra (M.Ö 1050) gömü amaçlarıyla kullanılmadığı izlenimi edinmeme neden olmuştur.

3.11 Paskal'ın Onişa Çiftliği (Harita:XII: 44W2,parcel : 9/1/1)

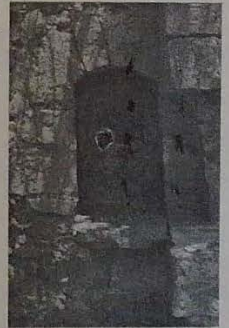

Onişa'daki Profidis İlias Kilise Harabesi

Boğaz-Dikmen anayolu üzerindedir. Bu alanı 1988 yılında ziyaretimde oradaki Profidis İlias Kilisesi'nin sadece kuzey duvarının ayakta durduğunu, bu duvarda bir sağır nişin bulunduğunu ve nişte mum ile bazı adak

kalıntılarının olduğunu belirlemiştim. Burada bir de Ay. Yorgi Kilisesi bulunduğu literatürde yer almaktadır. Tapu Dairesi'nin 1919 yılında çizmiş olduğu bu alanla ilgili XII: 44 W 2 paftadaki 9/1/1 parseli eski eser (AM) olarak kaydedilmiştir (50) Bu yerleşim yeri de Tunç Çağına girmektedir.

Onişa'daki Profidis İlias Kilise harabesi nişi

Onişa çiftliği kurucularının, çiftliği kurduktan üç yıl sonra (1949) çekilmiş bir fotoğrafı

Onişa Çiftliği'nin hayatta olan ilk yöneticisi Hristos Kurtellaris ile konuşma imkanı yaratılmış olmasına karşın onunla buluşup konuşamamış olmamı bir eksiklik saymaktayım. Yine de dostum Gaston Neocleus'un tercümanlık katkısıyla Onişa Çiftliğinin hissedarlarından olan Stelios Panagi'nin kızı bayan Chriso Stelios Panagi ile bir söyleşi yapmam mümkün olmuştur. Çocukluğu Onişa'da geçen bayan Chriso'nun, babasından duydukları ile Georgios I. Mavrokordatos'un son yayınladığı "Dikomo" adlı kitabından yararlanmak suretiyle Onişa ile ilgili olarak aktardığı bilgiler ise şöyledir :

"Onişa adının Kıbrıs kralı Onisilos'dan gelmiş olabileceğine inanılmaktadır. Nitekim Onişa ile Mavro Nero mevkileri arasında Neolitik ile Tunç dönemlerine ait arkeolojik harabe kalıntılarının bulunması, burada eski bir krallığın var olduğu iddialarını güçlendirmektedir.

Onişa'nın kuzeybatısında Profitis İlias ve Ay Yorgi (Ayios Georgios) adlarını taşıyan iki kilise harabesi bulunmaktadır. Kuraklık dönemlerine rastlayan 20 Temmuz günleri Dikomolular Profitis İlias Kilisesi'ni ziyaret edip orada yağmur duası yaparlardı. Rivayetler bu kilisenin önceleri bir Mağara olduğu, daha sonra ise

duvarlar inşa edilmek suretiyle mağaradan ayrıldığı doğultusundadır. Ay. Yorgi Kilisesi'nin ise, Derebeylik dönemi olarak bilinen Ortaçağ'da aktif olarak kullanılmış olabileceği öne sürülmektedir.

Yaklaşık 700 yıl önce Onişa'nın üst başındaki alanda Kıbrıs'ın en eski bağlarının yetiştiği düşünülmektedir. Nitekim bu alandaki "Vunaros mevkii"nde, o dönemlerde üzüm sıkma amacıyla kullanılan oyulmuş yapılmış bir taş bulunmuştur.

1882 tarihi itibarıyla Onişa'da sadece iki ev bulunmaktaydı. 1901 yılı nüfus sayımında ise burada 23 kişinin yaşadığı belirlenmiştir. 1910 yılları civarında bölgede çok zengin yeraltı su kaynakları bulunduğundan burada hububat, pamuk ve sısam yetişirilir, ayrıca büyük boyutlarda küçükbaş hayvancılık da yapılırdı.

Söylendiğine göre Onişa önceleri bir Türk beyine aitti. Onişa bu Türk paşası (beyi) bir suçtan dolayı mahkemelik olunca, onu bir avukat olarak mahkemede Paskal lakabıyla bilinen Dikomolu Pashalis Konstantinidis savunmuş. Bu nedenle 1840 yılında paşa ona Onişa'yı hediye etmiş. Bu beyin Bekir Ağa olduğuna inanılmaktadır. Onişa, Paskal'ın eline geçince, Dikomoluların orasını kullanmalarına izin vermesinin yanı sıra, sağlanacak

mahsulü paylaşmak kaydıyla, onlara ekmeleri için tohum da vermiş. Böylece hem Onişa'nın kontrolünü, hem de taşlı olan arazinin ekime uygun duruma gelmesini sağlamış.

Onişa 1946 yılında Paskal tarafından II. Dünya Savaşı'na asker olarak katılıp emekli olan ve Apostrati (Apostralar) olarak bilinen kişilere 3000 Kıbrıs Lirasına satıldı. Daha sonra bu kişiler Onişa'nın çevresindeki bazı arazileri de satın alarak arazilerini 1480 dönüme çıkarttılar. Böylece buraya "Dikomo Onişa Kooperatif Çiftliği Ltd" adını verdikleri bir şirket kurdular. İlerleyen zamanda "Dikomo" adı şirketin isminden çıkartıldı. Çiftliğin bir kooperatif olarak kaydını gösterir başvuru formunda 30 kişi olan bu insanların adları İakovos Theodulu, Georgios Mavridis, Giorgos Trillidis, Stelios Panagi

Onişa çiftliği kurucularının 1949 yılı toplantısında konuşan çiftliğin ilk yöneticisi Hristos Kurtellaris.

(Babamdr), Chrisostomos Papadopoulos, Pelopidas Polikarpu, Kostas Kliridis, Andreas Kastanias, Angelis Hambi, Georgios Hristofi, Haralambos Neophytu, Antonia Kookiness, Stelios Spiridis, Theodosis Haralambos (Psillos), Heists Cartularies, Hristoforos Papantoniou, Yiannis K. Haralambis, Georgios Muzuros, Michalis Panayidis, Kostas Hadjikiriaku, Gregoris Loizu, Haralambos K Pavlu, Andreas Pieri, Aristodimos Ioannu, Filokipros Hristodulu, Georgios Liverdos, Haralambos Tumanı, Andreas Vilanidis, Savas Hiotis ve Stavros Violettis olarak geçmektedir.

Onişa çiftliğinin kurucularının tamamı Kıbrıs'ın

değişik yerleşim birimlerinden buraya gelmişlerdir. Hepsinde gelir seviyeleri düşük olan fakir köylülerdi. Bu insanlar çiftliğin faaliyete geçmesi için 50 ile 150 Kıbrıs Lirası arasında para ödediler. İsrail'de olduğu gibi tarımsal topluluk modeli (Kibut) olarak Onişa'yı bir köy olarak yarattılar. Ancak tarımsal toplulukların oluşturdukları köylerden en önemli farkları, çiftlikteki emekleri kadar para almalarıydı. Bu çiftliğin başkanı, halen sağ olan Hristos Kurtellaris, genel sekreteri ise, önce Georgios Mavridis, daha sonra ise amcam olan Antonis Kokkinos idi.

Çiftlikte yaşayanlar geçimlerini hayvancılık (inek, domuz vs), ziraat, hububat, meyvecilik ve bahçecilik yaparak sağlardı.

1947 yılında kirecin üretimine başlanmasıyla Onişa'ya ait olan toprağın 80 dönümü Dikomolulara ait "Deko Ltd"ye yıllığı 300 Kıbrıs Lirasından kiralandı. Dikomo'nun kurulan Deko kireç fabrikasından yıllık kazancı 250 bin Kıbrıs Lirası olarak hesaplanmıştır. 1963 yılından önce günlük kireç üretimi 15 ton idi. Onişa Çiftliğinin yıllık geliri ise 500 bin Kıbrıs Lirasıydı. Kıbrıs'a ilk kez traktörü 1947 yılında ithal edip kullanan Onişa Çiftliği olmuştur. Bu traktör o zaman 400 Kıbrıs Lirasına satın alınmıştı. Ve yine Onişalı kadınlar sahneye çıkıp sanatsal gösteri yapan, ayrıca ilk önce bisiklet süren kişiler olarak bilinmektedirler.

1963 ve 1974 yıllarındaki siyasi gelişmeler çiftliğin kapanmasına neden olmuştur. Oysa ki bu tarihlerden önce bölgedeki Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin ilişkileri çok iyiydi.

Onişa çiftliği bir işbirliği ve ortaklık esasına göre kurulmuştur. Üyelerinin dayanışma gücü, kooperatif oluşumu ve aralarındaki karşılıklı anlayış, her türlü ihtiyaçlarını üretin ve bir dizi sosyal ve eğitim sorunlarını çözen öncü bir yerleşim yeri olmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca Onişa'da bir çocuk evinin kurulması, çocukların okullara ücretsiz taşınması, gezi, grup yemekleri, konferans, eğlendirici toplantı gibi etkinlikler düzenlenmesi ve ücretsiz barınma, sağlık kontrolü ve temel gıda maddelerinin var olması, Onişa'nın tek ve homojen sosyal bir topluluk olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur."

Evet Onişalı bayan Chriso Panagi'nin dostum Gaston Neocleus'un tercümanlık aracılığıyla aktardığı bilgiler bu kadar. Onlara verdikleri kıymetli bilgilerden dolayı

Afrika Gazetesi aracılığıyla da teşekkür etmeyi bir gönül borcu saymaktayım; sağ olsunlar...

Onişa Çiftliğine ilk alınan traktör

3.12 Kel Tepe (Harita : XII: 51W1)

Boğazköy yolundan Kırmı'ya sapan yolun yaklaşık 200 metre ilerisinde (yolun kuzeyde) yer almaktadır. Çok eskiden tepenin kuzeydoğusundaki arazide çok sayıda heykel ve altın bulunduğu söylenmektedir. Hatta bir seferinde burada orak biçen Rasiha Aba denilen bir kadının altın bulunduğu, bununla ağzına diş yaptırdığı ve yaptırdığı dişin güneş vurduğunda pırl pırl parladığı hatırlanmaktadır.

Ayrıca bu alanda çok eskiden bazı kişilerin kazı yaptıklarının öğrenilmesi üzerine burada tarafımdan yüzey araştırması yapılmıştır. Alanda ele geçen taş ve seramik kırıkları şöyledir:

Küçük bir heykele ait torso parçası (Arkaik veya Roma?)

Pembemsi kırmızı hamurlu, içi astarsız kahverengi sırlı ve dışı sırsız seramik parçası (Bizans)

Kiremit kırmızısı hamurlu, içi astarsız yeşil sırlı, dışı kısmen sarı ile yeşil sırlı seramik parçası (Bizans)

3.13 Viranlar (Viraneler) (Harita : XII: 43W2)

Köyün güneyindeki Başüstü (Bağ Üstü) mevkiindedir. Rivayete göre şimdiki köy kurulmadan önce burada bir yerleşim birimi varmış. Daha sonra terk edip şimdiki köy kurulmuş. Başka bir rivayete göre, bu alanda altından yapılmış bir ekmek teknesi (tahtası) varmış. Bu tekneye sahip olunması halinde, Kıbrıs'ta yedi yıl süreyle kuraklık olsa bile, Kıbrıs'ın tüm insanların ihtiyaçlarına yeterli gelirmiş.

Viranlar'da bulunan Roma Dönemine ait el değirmeninin üst parçası

Söylenildiğine göre oradaki tavuk çiftliğinin bir altındaki tarlada Roma devrine ait boyalı küçük heykeller çıkmış. Bunlar da orada bir mezarlık ile bir saraya ait kalıntıların işareti sayılmıştır.

Arazi dağdan getirilme olduğuna inanılan moloz taşlarla dolu olmasının yanı sıra, buradaki bağlama duvarları da aynı malzemelerden yapılmıştır. Tarlalar taşlıdır. Bir zamanlar bu arazide pişmiş topraktan yapılmış el büyüklüğünde bir erkeklik uzvu bulunduğu öğrenilmiştir. Burada yaptığımız yüzey araştırmalarında aşağıdaki bulgulara rastlanmıştır:

Bol miktarda Pembemsi kırmızı hamurlu, krem astarlı, kalın ve ince cidarlı seramik parçaları.

Dışı birbirine paralel yivli seramik parçası.

Kiremit kırmızısı hamurlu, mat kırmızı cilalı büyük kap parçası (Roma devri)

Roma dönemine ait buğday öğütmede kullanılan el değirmeninin üst parçası. Gözenekli siyah bazalt taşından yapılmış (Bu parçanın yıllar önce bu alanda bulunduğu, bu alan yanındaki bir evin bahçesinde atıl durumda olduğu ve ne olduğunun arazi sahibi tarafından bilinmediği ve eski eser olması halinde bunun ilgili makamlar tarafından oradan alınabileceği ifade edilmiştir) Bu değirmen taşının bir benzerinin Dağyolu'nda (Fota) bulunup özel bir koleksiyona kaydedildiği Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü kayıtlarından öğrenilmektedir.

3.14 Çamlık (Harita : XII: 43W2)

Köyün güneybatısında olup "Paskalın Çamlığı" olarak

da bilinmektedir. Burası daha sonra Paskal'dan Kırmızı Sami bey tarafından satın alınmış. Çamlığın kuzeydoğu ile doğusundaki tarlalar ve çamlığın içi çok taşlıdır. Kuzeyindeki tarlarda bol seramik kırıklarının yanı sıra dağdan getirilmiş karataş ve Limarga taşlarından bağlama duvarları bulunmaktadır. Alandaki çamlık ile çamlığın kuzeybatı, kuzey ve batısındaki tarlalarda yapılan yüzey araştırmalarında aşağıdaki bulgulara rastlanmıştır.

Doğu batı istikametinde havaraya oyulmuş soygun yemiş bir mezar. Çamlığın güneyindeki futbol sahasının kuzey bitişiğindedir. Mezar odası batıda olup giriş kapısı doğuya bakmaktadır.

Kaba hamurlu (Coarse ware) bezemesiz seramik kırıkları.

Kırmızımsı kahverengi hamurlu, dışı açık krem astarlı bezemesiz seramik kırıkları.

Kırmızı cilalı bezemesiz seramik parçası (Roma)
Mat kırmızı cilalı ve dikey çentik bezemeli seramik kırığı (Roma – Geç Roma – Bizans)

Çamlığın doğusundaki sırt üzerinde yuvarlak ağızlı bazı kuyuların yakın geçmişimizde görülmekte olduğu ve kenarlarının ise kırmızı olduğu söylenmiştir. Yakın geçmişimizde tepe yamaçlarına yapılan bu tür kuyuların tahsil silosu oldukları bilinmektedir. Ekin sonrası sel tutmayan yamaçlara kuyular kazılır ve rutubetlerinin giderilmesi için içlerinde ateş yakılırdı. Ateş yakılınca kuyunun cidarları seramik gibi sertleşerek kızarmış olur, böylelikle de rutubet çekme özelliği kalkmış olurdu. Sonra ise içlerine bir yıl sonra kullanılacak tohumluklar dökülür ve sineklenmeleri için üzerlerine ya incir yaprağı ya da avroşillo konduktan sonra ağız bir plaka taşı ile kapatılıp sıvanırdı. Yakın geçmişimizde Kıbrıs genelinde bu tür siloların kullanımı yaygındı. Şu anda o bölgedeki siloların çöp dökülmek suretiyle kapandığı öğrenilmiştir.

Bu Çamlık ile ilgili bir de rivayet vardır. Kimileri bunun bir rivayet, kimileri de gerçekten olmuş bir olay olduğunu söylüyorlar. Eskiden Ağırdağ insanların tamamı çobandı. O zamanlar hayvanlar gündüzleri düzlükte otlatılırken, geceleri de dağda yatırılırdı. Ancak biri bir gece çobanın biri davarını Çamlıkta yatırmaya karar vermiş. Tam orada yatacağı sırada karşısına beyaz sakallı bir ihtiyar dikilip ona : **“Gak buradan bu yer benimdir”** demiş. Ancak adam aldırış etmemiş. Ertesi gece sakallı ihtiyarın karşısına dikilip aynı şeyi tekrarlamasına yine aldırış etmemiş. Ancak üçüncü gece

yine davarını oraya yatırınca beyaz sakallı ihtiyar sinir içinde karşısına dikilip ona : **“Sana kaç defa söyleyim burası benim yerimdir diye. Bir daha burada yatarsan seni helak ederim”** demiş. Adam korkuya kapıldığından davarını topladığı gibi Çamlığı terk etmiş. Bir daha da hayvanlarını oraya götürmemiş.

3.15 Kilise Yeri (Harita : XII:43W1, parsel:23)

Köylüler tarafından Kilise Yeri olarak bilinen bu tarla Hafız (Hacavuz) Deresi'nin doğu yakasında olup, bu dere ile Veranbağ Deresi arasında yer almaktadır. Rivayete göre burada altından yapılmış koşulu bir araba olduğundan, burada kazı yapılmasına köylüler izin vermemelerine karşın, adları telaffuz edilen üç ayrı kişinin yıllar önce burada kaçak kazı yaptıkları belirlenmiştir. Bu kazılar sırasında bir yapının temelinde altından yapılmış tek bir küpe ile bir tabak bulunmuş. Tabanın mavi sırlı olduğu ve içinde bir kartal yuvası, yuvaya tırmanan bir yılan ve yuvanın üzerinde bir kartal bezemesi varmış. Tabak 1500 Kıbrıs Lirası karşılığında Ağırdağ'da çiftliği olan DRAS'a (DRUS) satılmış. Burada bulunan altın küpenin ise yakın geçmişimizdeki ful küpelere benzediği, ortasında da kırmızı renkli bir taş bulunduğu ifade edilmiştir.

St. Hilarion Kalesi

Diğer bir rivayet ise bu kilisenin altında düz bir tünelin bulunduğu ve bu tünelin de Doğruyol içindeki Sıcak Mağara'nın altından geçip St. Hilarion Kalesi'ne ulaştığı doğrultusundadır. Rivayete kanıt olarak da bu üç yerin aynı hat üzerinde bulunması gösterilmektedir. Köydeki yaşlıların büyüklerinden duyduklarına göre bir zamanlar çobanın biri 101 evler olarak bilinen St. Hilarion

Kalesi'ne gitmiş. O sırada Kalede yılda bir kez açılan 101'inci odanın kapısı açılmış. Bu odanın içi altın eşyalarla doluymuş. İçine girip dağarcığını doldurduktan sonra odadan çıkmış. Ancak topuzunu içerde unuttuğunu hatırlayınca tekrar odaya girince odanın kapısı kapanıp içerde kalmış. Onu bir daha gören olmamış.

Tarlada bol miktarda küçük taşlar bulunmaktadır. Bir kenarında saptanan kesme taştan yapılmış duvar bulunmaktadır. Bu duvarın yıllar önce dikdörtgen planlı bir yapıya ait olduğunun bariz olduğu ifade edilmiştir. Ancak şimdi erozyon toprakla örtülmüştür. Buradaki duvarın kesme taşı incelendiğinde üzerinde kireç harcı saptanmıştır.

Bu alanda yaptığım yüzey araştırma çalışmasında saptadığım kırık örnekler şöyledir:

Nazar boncuğu parçası (mavi hamurlu, üzerindeki göz motifi beyaz ve siyah olarak sonradan eklenmiştir.

Yeşil hamurlu cam parçası. Bir kabın dip kısmı (Roma devri)

Halka dipli Kase parçası. Pembemsi kırmızı hamurlu, iç kısmı astarsız bahar yeşili renkli sırlı, dış kısmı sırsız (Bizans)

Kase parçası. Pembemsi kırmızı hamurlu, iç ve dış kısımları astarsız kakao renkli sırlı (Bizans)

Seramik parçası. Kırmızımsı kahverengi hamurlu, iç kısmı astarsız kırmızımsı kahverengi sırlı, dış kısmı astarlı krem sırlı ve sırda sarı renkli sır lekeleri (Bizans)

3.16. Harman Yeri (Harita: XII: 43W1)

Köyün kurulu olduğu tepenin güney ile güneybatı yamacındaki düzlükte yer almaktadır. Arazi oldukça taşlıdır. Bu alanın güneydoğu bitişiğindeki "Cemetery" (Mezarlık) olarak bilinen alan ile kuzey batısındaki Kilise Yeri'nin bulunduğu Viran Bağ Mevkii arasındaki sırtın gerisinde bulunan bu düzlükte yaptığım yüzey araştırmalarında, aşağıdaki seramik kırıkları toplanmıştır:

Skraffito seramik parçası: Pembemsi devetüyü hamurlu, iç ile dış kısımları sarı ve yeşil sırlı. Sarı sırlar lekeler şeklinde (M.S XIII-XV. Yüzyıl Bizans)

Sırlı skraffito bezemeli kase ağız parçası. Pembemsi-devetüyü hamurlu, iç ve dışı ince beyaz bir astar üzerine koyu renkli skraffito bezemeli ve üzeri sarı, yeşil renkli sırlı. Seramikteki sarı renkli sır lekeler şeklindedir. Ağız kenarı bezemesizdir. Bezemeler ağız kenarının hemen

altından başlayan paralel iki yatay hat ile dibe dikey olarak uzanan paralel iki hat arasında yer almaktadır. (Bizans)

Elenmemiş kırmızı toprak hamurlu, dışı astarsız koyu kahverengi sırlı, dışı sırsız kase parçası. (Bizans)

İçi astarsız gri sırlı, dışının üst kısmı sırlı, alt kısmı ise sırsız. (Bizans)

İç ve dış kısımları gri sırlı seramik parçası. (Bizans)

3.17. Bademlik (Harita : XII: 42 E 1)

Bademlik Mevkii'ndeki Eski Kireç Gaminisi

Köyün kuzeybatısındaki Havuz başı ile Pınarönü mevkileri arasındadır. Burada çok iyi durumda olduğuna inandığım eski bir kireç gaminisi vardır. 28.12.2001 tarihinde bu alanda gerçekleştirdiğim yüzey araştırmasında aşağıdaki seramik kırıklarına rastlanmıştır.

Halka dipli kase parçası. Pembemsi kırmızı hamurlu, iç kısmı astarsız kristal yeşili sırlı ve dış kısmı sırsız (Bizans)

Seramik parçaları. Kırmızı hamurlu, kaba, kalın cidarlı.

3.18. Bostanlık (Harita: XII: 43W1)

Köyün güneydoğusundadır. Çok eskiden burada kaçak kazı yapıldığı, seramik ile mimari kalıntıların yanı sıra yeşil renkli bir yakut taşı ile el değirmeni bulunduğu söylenmiş olmasına karşın, askeri bölgede bulunması itibarıyla tarafımdan incelenememiştir.

Bu alanla ilgili olarak köyün yaşlılarının atalarından duydukları bir rivayet vardır. Rivayete göre burada tek erlekleri gümüşten olan altından bir araba varmış. Arabanın üzerinde de kral veya kraliçe ayakta durmuş.

O gün bugündür onu bulan olmamış. Halk tarafından anlatılan bu rivayetin Kıbrıs genelindeki bir çok eski eser alanı için de anlatıldığını özellikle belirtmek isterim. Kaynağının da o bölgedeki eski eserlere sahip olmak isteyen antika tüccarları olduğunu rahatlıkla söyleyebileceğim durumdayım. O bölgelerdeki eski eserlere sahip olmak isteyen antikacılar köylülere bu rivayeti anlatırlar ve bu arabayı bulana astronomik bir fiyat ödeme taahhüdünde bulunurlardı. Köylüler de arabayı bulma umuduyla kazı yaptıklarından, mezarlarda buldukları diğer eski eserleri kıymetsiz sayarlardı. Kazı sonrası köye gelen antikacılar ise "madem emek verip kazdınız, bulduklarınızı alayım ki verdiğiniz emek boşa gitmemiş olsun" diyerek bunlara az bir ücret ödeyerek sahip olurlardı. Bu olay da her seferinde aynı şekilde tekrarlanırdı.

3.19 Meteris (Harita : XII: 47E1: Parsel: 47 ve 46)

Boğaz geçidinin kuzeyindeki tepedir. Köylüler tarafından "Meteris'in Başı" olarak bilinmektedir. Bu noktadan Kıbrıs'ın hem kuzey sahilleri, hem de Lefkoşa ile mesarğa ovası görülmektedir. St. Hilarion kalesinin inşa edilışıyle ilgili bir rivayete göre, kalenin böylesi sarp bir tepeye inşa edilebilmesi için deniz ile dağ arasında dizilen insanlar taşları elden ele vermek suretiyle tepeye çıkartmışlar. Böylece kaleyi inşa etmişler. Ancak kale çok sarp bir yerde olduğundan ortaçağda raptedilememiş. Bu nedenle Kaleyi ele geçirmek için Meteris tepesine bir top mevzisi kurarak kaleyi top atışına tutmuşlar. Top atışlarıyla kalenin güney duvarı çökertilince de, Meteris'ten hücum edilerek kaleyi ele geçirmişler. Helen buradaki kayalığın ucunda o dönemden kalma siyah taş örgülü ve yaklaşık kare planlı bir mevzinin bulunduğu söylenmektedir.

3.20 Şarapçı Yolu

Ağırdağ'ın altından geçen ve **ESKİ FOTA YOLU (KAPIZAN YOLU)** olarak da bilinen çok eski bir yoldur. Çok kıvrımlı ve dar olup zemini kara taşlarla döşenmiştir. Şimdilerde köyün güneybatısında bir köprüsü de vardır. Köyün yaşlılarının anlattığına göre, bir zamanlar bu yol, Baf'ta başlar ve Güzelyurt, Yılmazköy (Şillura), Yılmaz köyün doğusundaki Prastya Çiftliği, Dağyolu (Fota), Pınarbaşı'nın (Kırnı'nın) altı, Kömürçü ve Ağırdağ'ın altından geçerek Girne'ye

ulaşmıştır. Rivayete göre o zamanlar Müslümanların şarap imal etmeleri ile içmeleri günah sayılmış. Ancak yine de şarap içmeleri engellenememiş. Çok eskiden Ağırdağlılar ile Fotalılar şarabı çok sevdiklerinden, bu yoldan gelecek olan şarapçıları beklerler ve gelince de onlardan satın alırlarmış. Şimdilerde köyün yaşlılarının bile hatırlamadığı çok eski zamanlarda köyde bağ yetiştirildiğine kanıt olarak arazide "Bağlar", "Bağların altı" ve "Viran bağ" mevkilerinin bulunması gösterilmektedir. Yine aynı şekilde Onişa'nın üst başındaki "Vunaros Mevkii"nde şarap sıkma amacıyla kullanılan çok eski bir taşın ele geçirildiğini Onişa bahsinde ortaya koymuştuk.

3.21 Sakallı Dede Şehidasi

Köydeki 89/2 parseli dışındaki yolda yer almaktadır. Bu alan 1917 yılında çizilen tapu haritasında "Cemetery" (Mezarlık) olarak kayıtlıdır. Rivayete göre bu mezar çok eskiden burada gerçekleşen büyük bir savaşta ölen bir askere aittir. Yine de burası eskiden kalma bir mezarlık alanı olduğundan, o zaman mezarlıkta bulunan bir mezar olma olasılığı daha kuvvetli görülmektedir. Zamanla mezarda yatan kişinin "Sakallı Dede" adında bir yatrı olduğu söylentisi yayılmış, böylelikle de adak amaçlarıyla ziyaret edilmeye başlanmış olabilir diye düşünüyoruz.

Sakallı Dede Adak Yeri

Bir rivayete göre, bazı geceler burada yatan kişi köydeki kamışlıktan çıkıp mezarın olduğu yerde kaybolurmuş. Bu kişi de insanlara çıplak bir Arap çocuk şeklinde

görünür ve görüldüğü kişilere zarar vermemiş. Bir başka rivayete göre ise, sakallı dedenin beyaz çarşaf giydiği ve bazı kişilere yuvarlanan beyaz bir cisim şeklinde görüldüğü doğrultusundadır. Bir gece kaynak kişilerinden (rahmetlik) Leman Karadeniz'in rüyasına girmiş. Elinde değnek tutan bu kişi, kısa boylu ve göbeğine kadar sakallıymış. Kendisini Hızır Aleyhi selam olarak tanıtmış. Her seferinde duvarın önündeki mezardan çıkar ve yine orada kaybolurmuş. Önemli bir olay olacağında, bir gece önce, Leman Karadeniz'in rüyasına girermiş. Bu mezar da İnpınar Şehidası gibi, köyün eski muhtarı Seyfi'nin dedesi Mehmet Salih tarafından, 1930-40'lı yıllarda inşa edilmiş. Bir zamanlar Kömürü köyündeki Beyaz Salih'in mandrasının kenarında da aynı adı taşıyan bir adak yerinin bulunduğu bilgime getirilmiştir.

3.22 Ağırdağ Camisi

Cami köy meydanının kuzeyindeki ana kaya üzerinde yer almaktadır. Kuzeydoğu bitişiğindeki Sıbyan okulu yıkılmış olup yerine kaideli bir minare ile bir tuvalet inşa edilmiştir.

Cami ve Sıbyan Mektebi

Ağırdağ camisinin inşa tarihi kesinlikle bilinmemekle birlikte Evkaf Arşivinde bulunan bazı belgelerden yaklaşık yapım tarihi öğrenilmektedir. Mevcut cami yapılmadan önce köyde eski bir cami vardı. Bu cami için kurulan Vakfın mütevellilik görevi ise 1882-1885 yılları arasında sadakatle Hafız Efendi tarafından

yürütülmüştür. 26.11.1885 tarihli başka bir belgede, bu caminin tamir edilmeyecek derecede harap durumda olduğu, zemini gonno toprak olması nedeniyle aynı yere başka bir caminin yapılması halinde tekrar harap olacağı gerekçesiyle başka bir yere yapılması talep edilmektedir. Bu belgeden Ağırdağ Cami Vakfı'nın bulunduğu, vakıf mütevellisinin Mehmet Emin Efendi olduğu ve caminin yeniden inşa edilmesi için köyde para toplandığı kayıtlıdır. Köylülerin yeni bir cami yapma yönündeki bu talebelerinin İngiliz Yüksek Komiseri tarafından uygun bulunduğu 14.12.1885 tarihli bir yazıyla Evkaf İdaresine bildirilmiştir. Bu nedenle mevcut caminin 1886 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. Ancak üzeri Avrupa kiremitleriyle örtülen bu caminin damına yeterli işim verilmediğinden damının rüzgardan uçtuğu, cami mütevellisi Hüseyin Hacı İbrahim'in 12.2.1894 ile 26.2.1894 tarihli iki ayrı yazısıyla Evkaf İdaresine bildirilmiştir. Eski Türkçe olarak kaleme alınmış 12.2.1894 tarihli yazının tercümesi şöyledir : "Ağırdağ camisi bir süre önce yeniden inşa edilmiş olup üzerine Avrupa kiremitleri konmuştur. Ancak yeterli işim verilmediğinden ve köy dağların üzerine kurulu olduğundan rüzgar çoğu kiremitleri uçurmuş, kırmış ve bu nedenle dam kötü bir şekilde akıtmaktadır. Bu işlerin yapılması için 2500 Kıbrıs kuruşuna ihtiyaç vardır. Eğer bu yıl tamir edilmezse tamirat ileriki yıllarda daha pahalıya mal olacaktır. Şu anda elimizde aralık 1892'den aralık 1893'e kadar 16.57 kuruş ve ayrıca 1893 mahsulünden 138 ½ litre zeytin yağı olduğundan, beni yetkili kılarınsanız ihtiyaç duyulan miktarı tamire harcamak isterim."

Mevcut caminin duvarlarını, köşeler ile ortalarda eşit aralıklarla inşa edilmiş birer payanda (dirsek) desteklemektedir. Doğu-batı yönünde olup giriş kapısı kuzeydedir. Önünde hayli değişime uğradığı anlaşılan kemerli açıklıklı son cemaat yeri bulunmaktadır. Caminin ana odası bir kemerle ikiye ayrılmış olması itibarıyla tipik Kıbrıs cami özelliği taşımaktadır.

Çok eskiden caminin minaresi yoktu. Sadece caminin önünde dam hizasına kadar merdivenler vardı. Ramazanlarda hocalar buraya çıkıp ezan okurlardı. O zamanlar mikrofon olmadığından, oraya toplanan köy çocukları ezandan sonra "Top atıldı, top atıldı" diye bağırıp köyde dolaşırlar, böylece oruçlu olanlar iftar saatinin geldiğini anlayarak oruçlarını bozarlardı.

Ağırdağ'ın şimdiki minaresi Yürütme Kurulu'nun 9 Eylül 1969 gün ve 1159 sayılı kararına uygun olarak (caminin tamiri sırasında) inşa edilmiştir. Bu inşaat Boğaz Sancağı, Evkaf İdaresi ve köylülerin işbirliğiyle gerçekleştirilmiştir. Minarenin kaidesi üzerine kazınarak yazılmış 1971 tarihi bulunmaktadır.

Camiye zaman sürecinde hayli eklentiler yapıldığından orijinal özelliklerini yitirmiştir. Vakıflar İdaresi sorumlusu Ahmet Sami'nin 22 Mayıs 1970 tarih ve 69/9/B(69/1) sayılı yazısında camiye yeni bir tuvalet ile destek duvarlarının inşa edilmesi için 144 Kıbrıs Lirasına ihtiyaç duyulduğunu belirtilmektedir. Cami 1978 yılında Ağırdağ imamı Salih İbrahim tarafından tamir edilmiş ve parası Vakıflar İdaresi'nden talep edilmiştir. Tamirat sırasında caminin dış temel kısımlarına beton dökülüp takviye edilmiş, caminin önü betonlanmış, kaymaya karşı batı çevresine betonarme bir duvar inşa edilmiş, içi alçıyla sıvanmış ve batı kısmına tretuvar yapılmıştır. 1985 yılında caminin çatısı tamir edilirken, içi alçı ile sıvanmış ve bazı ahşap işleri de yapılmıştır.

20.6.1959 tarihi itibarıyla köy cami komisyon üyelerinin Mustafa Şakir (Başkan), Ömer Osman ve Hasan İbrahim Dayı olduğu, 1962 yılı Ramazan dolayısıyla caminin imamlığının Kırmı sakinlerinden Arif Menteş Efendi tarafından yapıldığı ve 1 Nisan 1973 tarihinde Salih İbrahim'in camiye imam olarak tayin edildiği öğrenilmektedir.

Çok eskiden camide görevlendirilen iki hoca ile ilgili söylentiler de günümüze kadar gelmiştir. Söylenildiğine göre bir ara camide Mehmet Salih Efendi hocalık yaparmış. "Yorgancı", "Suphi" ve "Dalavera" lakaplarıyla bilinen bu hoca güçlü kuvvetli, kavgacı ve 'camiz' gibi bir adammış. Sırtında bir heybeyle dolaşır, bu heybede de yiyeceklerinin yanı sıra bir de kasap bıçağı ile bir kasap palası bulunurmuş. Bir oturuşta bir rengayı kemikleriyle birlikte yediği ve yemeğini bitirince bıçağını diline sürüp temizlediği hatırlanmaktadır. Hep sarhoş dolaşır, Ağırdağlı olmasına karşın Kömürüde "Dalavera'nın Mağarası" diye bilinen mağaraya yaşamış. 1920-1925 yılları arasında Anadolu'ya göç etmiş. Oraya gidince de bir gün eşkiyalar onu soymaya kalkışmışlar. Heybesinden palasını çekip üzerlerine yürümesiyle hepsini önüne katmış. Ancak orada tutunamadığından geri dönmeye karar vermiş. Ancak parastı olmadığından geminin kaptanı onu gemiye almak iste-

memiş. Kaptanı denize atmakla tehdit edince, kaptan ondan korkup para almamış.

Hakkında söylentiler olan diğer bir cami imamının adı hatırlanmamakla birlikte, Karaönü Mağarasının sahibi olduğu söylenmektedir. Söylenildiğine göre çok iyi bir kişiymiş. Gençler Lefkoşa'daki bayram yerine gideceklerini gidip ondan borç para isterlermiş. O da "Gidin yastığın altından alın" dermiş. Ancak gençler aldıkları borçlarını ödemezlermiş. Yine bir Bayram günü gençler yine hocaya gidip borç para istemişler. O da her seferindeki gibi "Gidin yastığın altından alın" demiş. Ancak gençler yastığın altında para bulamadıklarından gidip hocadan hesap sormaya kalkışınca onlara : "Size daha önce verdiklerimi yerine koymadınız ki bulasınız" yanıtını vermiş.

3.23 Sıbyan Mektebi ve Köyün Yeni Okulu

İngiliz döneminin ilk yıllarında köyde bir sıbyan okulu olmadığından Ağırdağlı çocuklar Kömürü Sıbyan okulunda okurlardı. Ancak Ağırdağ muhtarı Halil Çırak Hüseyin, cami mütevessili Hüseyin Hacı İbrahim ve köy ileri gelenlerinin Evkaf İdaresi'ne yazdıkları 14 Ekim 1906 tarihli yazıyla, Kömürü'nün Ağırdağ'a bağlanmış olması itibarıyla, Ağırdağ camisinin içinde okuyan çocuklar için caminin yanına bir sıbyan okulu yapılması talep edilmiştir. Bu yazıda ayrıca okulun yapımı için 43 Kıbrıs Lirasına ihtiyaç duyulduğu ve Evkaf İdaresi'nin 16 Kıbrıs Lirası yardım yapması halinde köylülerin de malzemelerin taşınması için gerekli olan 27 Kıbrıs Liralık masrafı karşılayacakları taahhüd edilmiştir. 1910'lu yıllarda doğan Ağırdağlıların caminin kuzeydoğu bitişiğindeki bu okulda okumuş olmaları itibarıyla, okulun başyuru tarihinden kısa bir süre sonra camiye ek olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Okulla ilgili olarak köylülerin ifadelerinden, hocanın durduğu kısmın yüksek bir platform şeklinde olduğu, üzerinde bir kürsü ile sandalye bulunduğu öğrenilmektedir. Eskiden hocalar hem okullarda muallimlik yaparlardı, hem de köyün din işlerini yürütürlerdi. Bu görev süresince de köyde ikamet ederlerdi. Bu hocalardan, köye 1923 yılında gelip 14 yıl süreyle kalan Argacalı Tahir Hoca ve daha sonra gelen Zeytinlikli Fadil bey, Gırne'den Hamdi bey, Tatlısulu Reşat bey, Lefkoşa veya Mesargalı Vasfi bey'in isimleri hatırlanmaktadır.

Şimdi de köye yeni okulun yapılması ile ilgili olarak,

okulum ilk öğretmenleri arasında yer alan Arif Hasan Tahsin hocanın 28.Şubat.2004 tarihli Afrika Gazetesi'ndeki "Olaylar ve Gerçekler" köşesinde yayımladığı "Dar Boğaz'da Yarım Saat" yazısının ilgili

Ağırdağ'ın yeni okulu

bölümünü aktaralım : "Yıl 1958... Atalassa'ya yeni Polis Merkezi binası yapıldı. O zamana kadar Polis Merkezi Baf Kapısında'ydı. Baf Kapısı'ndan Atalassa'daki yeni binaya yazda taşındık gibi kaldı aklımda. O sıralarda geçici öğretmen istendi ilkokullar için. Başvuranlar arasındaydım. Bir öğle vakti, eve yemeğe gittiğimde, başvurumun yanıtını buldum. Ağırdağ'a atanmıştım. Öğleden sonra işe gittim, istifamı yazım. Votsi Çavuş'a verdim. "Andrea Efendi'yi" bekle dedi. Bekledim. Andrea Efendi geldi, Votsi Çavuş durumu anlattı. Andrea Efendi istifamı aldı ve "Gel Mr. Russel'e gidelim" dedi. Mr. Russel trafik bölümünün sorumlusuydu. Gittik. Andrea Efendi durumu anlattı. Mr. Russel, "Özür dilerim Arif" dedi. Sonra da "gel sana gideceğin köyü göstereyim" diyerek pencerenin yanına gitti. Ben de gittim. "İşte orda" dedi. "Ağırdağ"ın yeni ilk okulu da o yıl (1958) tamamlandı. Ders yılının son yarısında, yeni okuldaydık."

3.24 Goyağın Şehidasi

Çok eskiden Ömer Ağa'nın evine giderken kuzeyinde ki kayanın dibinde küçük bir mağarada kandil yakıldığı hatırlanmakla birlikte, şu anda yeri kalmadığı gibi, hakkında herhangi bir söylencenin olup olmadığı da bilinmemektedir.

4. NÜFUSU VE GELİŞME SÜRECİ

4.1 Nüfusu

Kıbrıs'ın İngilizler tarafından ilhak edildiği 1914 yılından sonra (özellikle de 1923-1924 yıllarında) fakir olan en az 10 ailenin İngiliz tabiiyetine girmeyi kabul etmediklerinden Türkiye'nin güney sahillerindeki Antalya, Tarsus, Adana ve özellikle de Mersin'e gidip yerleştikleri söylenmektedir. Bu kişilerden SEYREK lakabıyla bilinen Hasan Hacı Lord (Ali Karadeniz'in babası) ile DUDU isimli kişilerin Mersin'e yerleştikleri ve Hasan Hacı Lord'un 1946-1947 yıllarında Kıbrıs'a gelip babadan miras kalan ortak mallarını kardeşine sattıktan sonra tekrar Mersin'e döndüğü hatırlanmaktadır. Aynı şekilde fakir olduklarından dolayı Pırolardan Ali ile Mehmet Salih'in dört kardeşinin, Recep Ağa'nın kardeşi Musa'nın, Abdullah'ın kız kardeşi Zaliha'nın, Ahmet adlı bir kişinin ve daha bir çoklarının Mersin ile Antalya'ya gidip yerleştikleri söylenmektedir. Yine köyden ayrılanlardan "Hatice kadın'ın oğlu Halil'in" aşağıdaki beyiti söylediği kaynak kişilerimden sayın Halil Kılıçkaya tarafından bilgime getirilmiştir.

"Şu dağın başında bir kuşum kaldı

Gergefim üstünde nakışım kaldı

Zavalhı yuvamız (evlerimiz) virane kaldı."

4.2 Genel Nüfus ve Tarım Sayımlarının Dökümü

1831 (H.1246) tarihli Kıbrıs Nüfus Defterleri'ne göre Ağırdağ'ın Müslüman nüfusu 61 kişi (Gayri Müslim yoktur) (51)

1833 (H.1248) tarihli Temettuat Defterine göre Ağırdağ'da Osmanlı Türklerine ait 21 hane ev, 5135 dönüm tarla, 53 adet harup ağacı, 181 adet zeytin ağacı ve 41 adet badem ağacı bulunmaktadır.

4 Nisan 1881 tarihli genel nüfus sayımına göre 105 kişi (tamamı Müslüman)

6 Nisan 1891 tarihli genel nüfus sayımına göre 127 kişi (Müslüman 126 kişi, gayri Müslim 1 kişi)

1 Nisan 1901 tarihli Genel Nüfus Sayımına göre 43 hane ev (iskan edilmiş 36, iskan edilmeyen 7 adet ev) ve 114 kişi (Müslüman erkek sayısı 58 kişi, Rum erkek sayısı 4 kişi ; Müslüman kadın sayısı 52 kişi, Rum kadın yok) (52)

2 Nisan 1911 tarihli Genel Nüfus Sayımına göre 50

hane ev (iskan edilmiş 49 hane, iskan edilmemiş 1 hane ev) ve **178 kişi** (Müslüman erkek sayısı 83 kişi, Rum erkek sayısı 7 kişi; Müslüman kadın sayısı 84 kişi, Rum kadın yok) (53)

24 Nisan 1921 tarihli Genel Nüfus sayımına göre **184 kişi** (Müslüman 180 kişi, gayri Müslim 4 kişi)

27-28 Nisan 1931 tarihli Genel Nüfus Sayımına göre **53 hane ev** (iskan edilmiş 46 hane, iskan edilmeyen 7 hane ev) ve **176 kişi** (Müslüman erkek sayısı 94 kişi, Rum yok; Müslüman kadın sayısı 80 kişi, Rum kadın sayısı 2 kişi) (54)

10 Kasım 1946 tarihli Genel Nüfus ve Tarım Sayımı'na göre **69 hane ev** ve **279 kişi** (Müslüman 271 kişi, Rum 7 kişi, diğerleri 1 kişi; Erkekler 151 kişi, kadınlar 128 kişi) (55)

11 Aralık 1960 tarihli Genel Nüfus ve Tarım Sayımı'na göre **115 hane ev** (1 odalı 23 tane, 2 odalı 32 tane, 3 odalı 28 tane, 4 odalı 22 tane, 5 odalı 3 tane, 6 odalı 5 tane, 7 odalı 1 tane, belirlenemeyen 1 tane) ve **382 kişi** (Türk erkek 190 kişi, Türk kadın 187 kişi; Rum erkek 1 kişi, Rum kadın yok; İngiliz erkek 3 kişi ve İngiliz kadın 1 kişi; Genel Toplam 194 erkek ve 188 olmak üzere 382 kişi) (56)

1974 K.T.B.K. Harekatı sonucu nüfus 662 kişi.

Nisan 1978 tarım sayımına göre Ağırdağ ve Boğaz dahil 687 kişi (349 erkek, 338 kadın)

1985 yılına göre Ağırdağ ve Boğaz dahil resmi olmayan nüfusu **828 kişi** (57)

15.Aralık 1996 sayımında **Ağırdağ köyü 365 kişi** (188 erkek ve 177 kadın) ve **Boğazköy 1316 kişi** (932 erkek, 384 kadın) olmak üzere genel toplam **1681 kişi**. (58)

15 Nisan 2000 tarihli KKTC Cumhurbaşkanlığı seçmen sayısı **Ağırdağ 272 kişi, Boğazköy 565 kişi** olmak üzere seçmenlerin genel toplamı **837 kişi**.

4.3 Köyün İleri Gelenleri

Ağırdağ ileri gelenlerinin caminin yanına Sıbyan okulu yapılması için Evkaf İdaresi'ne yazmış oldukları 14.Ekim.1906 tarihli yazıda **köyün muhtarı'nın Halil Çırak Hüseyin, Cami Mütevellisi'nin Hüseyin Hacı İbrahim** ve diğerlerinin ise Arnavut Hasan bin Ahmet, Ahmet bin Çırak Hüseyin, Ahmet İbrahim, İbrahim Ahmet, Ali Mustafa, Hüseyin suç Hasan, Hasan Peylev Ahmet, Hasan Ahmet Tayfur, Arnavut Mustafa Mehmet, Ahmet Fellah Mehmet, İbrahim Fellah Mehmet, Mustafa

Ahmet Tayfur, Mehmet Salih Hacı Mustafa, Mulla Hüseyin Yahya, Mustafa Ahmet, Hacı Hasan Çerkez Yusuf, Mustafa İbrahim Çakır, Osman Peyrev Ahmet, İbrahim Veli, Yusuf Çerkez Hacı Hasan, Kara Hüseyin Kara Hasan, Kara Mehmet Hacı Hasan, Nurullah Hacı Halil, Ahmet Tayfur Mustafa, Mehmet Emin Osman, Hacı Hüseyin Salih, Mehmet Efendi Hacı Mustafa Efendi ve Ahmet Hacı Hasan olduğu kayıtlıdır.

Köyde yaptığım araştırmalarda köyün en eski kurucuları arasında Keleşler (Keleş Ağalar), Hacı İbrahim (Dayılar) ve Aşık Ağalar gösterilmektedir.

Böyle bir giriş yaptıktan sonra şimdi de kaynak kişilerin verdikleri bilgilere dayanarak köyün zenginleri ile ileri gelenlerini tanıtmaya çalışayım. Yine de bunların dışında Ağırdağ'da daha başka kök sülalelerin olabileceğini, ancak kaynak kişilerin yardımıyla sadece bunları saptayabildiğimi belirtmek isterim. Eğer eksik bıraktığım önemli kişiler olmuşsa, okurlardan, özellikle de Ağırdağlılardan özür dilemek isterim.

4.3.1 Keleş Ağalar

Keleş Ağa'nın köyün en eskilerden olduğuna ve AĞRI'dan geldiğine inanılmaktadır. Taş Baş'ında oturmuş. Fatma adında bir de kız kardeşi varmış. Aşıklardan sonra köyün en zenginlerindenmiş. O kadar çok zenginmiş ki köfününü hellime doldurup Belapaş ile Kazafana'ya gidermiş. Oraya gittiğinde de önüne çıkıp atını tutanlara köfüne doldurduğu hellimleri dağıtmış.

Köyün kuzeydoğusundaki Göçmen Evleri'nin üst başında bulunan Eliezin Yeri Mevkii'nde (veya Karşı Ardi'nin doğusundaki Çukur Mevkiinde) "Keleş Ağa'nın Mandırası" olarak bilinen ve bir havalandırma deliği olan büyük bir mağarası varmış. Bu mağarada insanlar da kalmış. Ancak mağaranın şimdilerde bozulduğu söylenmektedir. Keleş Ağa'nın mandıra olarak kullandığı bir başka mağara da Çikloş mevkiindeki kıvrımda bulunmaktaydı. Bu da "Keleş Ağa'nın Mandıra" olarak bilinmekteydi.

Keleş Ağa'nın (veya Keleş sülalesinden gelme) Hüseyin Keleş ile Salih Keleş adında iki kardeşinin olduğu da söylenmektedir. Hüseyin Keleş'in 1931 yılında Lapta'dan gelen bir Rum kadınla köyde yaşadığı ve bu kadına 'Yeni Fatma' adı verildiği hatırlanmaktadır. Ayrıca Yeni Fatma'nın kızı olan Baraisa'nın da aynı evde

kaldığı söylenmektedir. Yine söylendiğine göre Yeni Fatma'nın sağır olan kız kardeşi de Şakir Ağa'nın hizmetkarlığını yaparmış.

Keleşlerin, Salih Ağa diye bir de kardeşi varmış. Bunun İngiliz Sömürge döneminde (1959 yılında) ve daha sonraları Ağırdağ Cami Komisyonu Başkanı olan Mustafa Şakir'in babası olduğu öğrenilmektedir.

4.3.2 Çıracak Hüseyin ve Aşık Ağalar (Aşıkalar – Aşıklar)

Çıracak Hüseyin ile Aşık Ağalar'a ait çok Eski bir Şarap ve Su Kabağı (Halil Kızılkaya'dan)

Köyün eskilerinden olan ve Aşıklar sülalesinin en eskisi olarak gösterilen Çıracak Hüseyin'in Piroilli olduğu söylenmektedir. Kıbrıslı Kamil Paşa'nın teyzesinin oğluymuş. Osmanlı döneminin son yıllarında Kamil Paşa onu İstanbul'a çağırmış. Rus savaşına katıldıktan sonra Kıbrıs'a geri dönünce Piroi'ye değil de Ağırdağ'a yerleşmiş. Zengin olmadığından önce zenginlerin yanında hizmetkarlık yapmaya başlamış, sonra da kendi adına Belen'in doğusunda keçi çobancılığı ve odunculuk yapmış. 3-4 kadınla evlenmiş ve 1900'lü yılların başında vefat etmiş.

Köyün toprak zenginlerinden olan iki kişiden biri

olarak Çıracak Hüseyin'in oğlu Aşık Ahmet (Aşık Ağa – Aşıka) gösterilmektedir. Köyün hemen hemen yarısı onunmuş; Kırmı yolundan köye kadar olan yerler ona aitmiş. Söylendiğine göre kısa boylu birisiymiş. Maldar olmasının nedeni de 'hesabını kitabını bilmesiydi. Bayramlarda Lefkoşa'ya gidecek olan köy gençleri ondan para borçlanırlar, sonra da ona borçlarını öderlermiş.

Yine Çıracak Hüseyin'in, Mehmet Salih tarafından genç yaşta öldürülen oğlu Osman Ağa da köyün zenginlerindenmiş. Söylendiğine göre bir gece sinirli olan Çıracak Hüseyin oğlu Osman'a kızıp kulağını çekmiş. Osman da sinirlenerek yerden bir taş alıp babasına fırlatmış. Taş gidip başka bir taşa vurup parçalanınca babası ona "İlahi oğlum ölümün taştan olsun" diye beddua etmiş. Osman büyüyüp de genç bir delikanlı olunca, bir gün, hayvanlarını Sarı Suluk bölgesinde otlattığı bir sırada hayvanları başağa girmiş. Orada bulunan Mehmet Salih ona kızınca aralarında bir münakaşa başlamış. Osman Ağa daha büyük olduğundan Mehmet Salih'e bir tokat vurmuş. O da yerden bir taş alıp Osman Ağa'ya atmış. Atılan taş Osman Ağa'nın başına vurduğundan orada ölmüş. Nitekim, babasının yıllar önce verdiği bedduanın yerini bulduğu söylenmektedir.

Çıracak Hüseyin'in bir oğlu olan Halil Çıracak Hüseyin'in 1906 yılında Ağırdağ'ın muhtarı, diğer oğlu olan Ahmet bin Çıracak Hüseyin'in de köyün ileri gelenlerinden olduğu Evkaf İdaresi arşivinde bulunan 14 Ekim 1906 tarihli belgeden öğrenilmektedir. Belen'in doğusundaki mandırının Halil Ağa'ya babası Çıracak Hüseyin'den miras kaldığı söylenmektedir.

4.3.3 Hacı İbrahim Sülalesi (Dayılar Sülalesi)

Köyün kök ailelerinden olarak gösterilen Dayılar Sülalesinin en eski üyesinin Ağrı'dan geldiğine inanılan Hacı Musa gösterilmektedir. Buraya karısıyla gelmiş veya Kıbrıs'ta evlenmiş. Biri İbrahim, diğeri de Hamza adında iki oğlu olmuş. Halen köyün doğusunda kalan arazilerin Hamza Sülalesine ait "Hamza Malı" ve batısında kalan arazilerin ise Hacı İbrahim'e ait "Hacı İbrahim Malı" olarak bilindiği söylenmektedir. Hacı İbrahim Sülalesi'nden gelen Hacı Hüseyin Ağanın iyilik-severliğinden dolayı bu sülalenin adı İngiliz Sömürge döneminde "Dayı Sülalesi" olarak değiştirilmiştir.

Bir başka rivayete göre Dayılar'ın büyük dedeleri olan

Hacı İbrahim'in, Hasan ve Mehmet Salih adlarında kardeşleri varmış. Hacı İbrahim efendi köyün hem ağası, hem de zenginiymiş. Büyük Pınar'ın üst başındaki mandıralar bölgesinde hem kendine, hem de kardeşlerine ait mandıralar varmış. Bu çiftliğin yanı sıra dağda barındırdığı 500-600 keçi davarına da sahipmiş. 8 tane oğlu olmuş. Mehmet Salih Dayının hanaylı olan evi hayli büyümüş. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu evinin avlusunda son yapılan bahçe temizliği sırasında ortaçağ'a ait bir sütun başlığı ve Geç Tunç Devrine ait seramik kırıkları ele geçmiştir.

Bir rivayete göre Hacı İbrahim bir zamanlar oğlu Ahmet ile deniz yolu ile Hacca gitmiş. Çölde giderlerken yollarını kesen Arap yankesiciler paralarını istemişler. Ancak Hacı İbrahim parasını vermeyince başına topuzla vurup onu öldürmüşler. Oğlu Ahmet de sıcaklardan dolayı tutulduğu ishal nedeniyle orada ölmüş.

Köylüler bir ihtiyaçları olduğunda kendine ve/veya oğlu Hüseyin Hacı İbrahim'e gidip "Dayı" diyerek isteyeceklerini isterler, o da vermiş. Bu nedenle İngiliz Sömürge döneminde Hacı İbrahim sülalesine "Dayılar" denmeye başlanmış. 12.2.1894 ile 14.Ekim.1906 tarihli evkaf belgelerinde Hüseyin Hacı İbrahim'in Ağırdağ'ın Cami mütevellisi olduğu kayıtlıdır. Bu nedenle "Dayı" lakabının bu tarihten sonra sülaleye verildiği anlaşılmaktadır.

Bu sülalenin bireyleri çoban ve rençbermiş. Köyün en kalabalık nüfusu da onlardaymış. Mal varlıkları itibarıyla köyün en mal darlarından sayılan Aşıklarla yarışabilecek durumdaymışlar.

Yine Dayılardan olan ve ÇATLAKO (veya Çatlık Mehmet Salih) olarak bilinen eski muhtar Mehmet Salih de köyün zenginlerindenmiş. Bunlar Dayının Hasan, Dayının İbrahim ve Dayının Mehmet Salih olarak bilinen üç kardeşmişler. Çobancılık ile rençberlikten zengin olmuşlar. Bu şekilde zengin olan Hasan Dayı ile Mehmet Salih Dayı birleşerek Girne'de harup ambarları olan Seferi'den borçlanmışlar ve köyde Rumlara ait toprakları satın almışlar. Böylece köyün başta gelen 'mal darları'ndan olmuşlar.

Dayılardan, Hacı Dede adıyla bilinen Hacı Hüseyin'in oğlu olan Hasan Dayı'nın köy meydanında bir yağ değirmeni vardı. Köyün şimdiki yaşlılarından olan ve "Gondo" lakabıyla bilinen Halil Dayer 8 kardeşiyle birlikte değirmenin bulunduğu bu evde büyümüş. Hasan

Dayı'nın ölümünden sonra da yağ değirmeni oğlu Ali Hasan Dayı'ya kalmış.

Bir de Dayılar Sülalesinden olan İdris Dayı'nın Gönyelili olduğu söylenmektedir. Bu nedenle ya babasının, ya da dedesinin Gönyeli'den gelmiş olabileceğine inanılmaktadır.

İnpınar Mevkii'ndeki Eski Havuz Kalıntısı ve Yeni Su Kaynağı

4.3.4 Hacı Fellahlar

Hacı Fellah Sülalesinin en yaşlı üyesi olarak gösterilen Mehmet Hacı Mehmet Hacı Fellah Yerolakko'dan gelip köye yerleşmiş. Çok varlıklı bir kişiymiş. Sakallı olmasının yanı sıra Hacca da gittiğinden kendisine Hacı Fellah denirmiş. Nefsine düşkün olduğundan üç kadınlı evlenmiş. Son aldığı eşi fakir imiş. Bakkallık da yapıyor-muş. Ancak veresiye vere vere mallarına haciz gelmiş. İbrahim Fellah Mehmet ve Ahmet Fellah Mehmet adındaki iki oğlu 14.Ekim.1906 tarihli Vakıflar İdaresi belgesinde köyün ileri gelenleri arasında yer almaktadır. İbrahim Fellah Mehmet'in, kaynak kişilerinden olan sayın Hasan Hüseyin Canateş'in babasının babası (yani büyük dedesi) olduğu öğrenilmektedir. Eski Muhtar Mehmet Salih'in Hacı Fellah sülalesinden olduğu ve bunun da eski muhtar Kemal Ağa'nın babası olduğu söylenmektedir.

4.3.5 Arnavut Hasan Ağa Ahmet

Evkaf arşiv kayıtlarında Ahmet Ağa ile Gül Hanım'ın oğlu olarak görülen Arnavut Hasan Ağa Ahmet'in

Ağırdağ'daki mal varlığını (büyük bir olasılıkla 1900' lü yılların başında) Evkaf İdaresine "Arnavut Hasan Ağa Ahmet Vakfı" adıyla mülhak vakıf olarak verdiği kayıttır. Vakfiye şartlarında ölümünden sonra eşi Zehra hanımın vakfın mütevellisi olmasını, ondan sonra da sırasıyla damadı (yani kızı Pembe'nin eşi) Arif Efendi Mustafa'nın, ondan sonra Arif Efendi Mustafa'nın evladının (yani Mustafa Fuat'ın eşi Şifa Hanımın), ondan sonra da Şifa hanımın evladının (yani Tülün Fuat'ın) mütevellisi olmasını öngörmüştür. 20.4.1932 tarihli mal-varlığı beyannamesinde, 1932 yılı itibarıyla Arif Efendi Mustafa'nın vakfın mütevellisi olduğu, 1957-1964 yılları arasında Şifa Arif'in (Şifa Hanım Fuad Efendi'nin) mütevellisi olduğu ve 1.9.1965 tarihinde vakfın idaresinin Evkaf Dairesi'ne geçtiği öğrenilmektedir.

Vakfedilen mallar arasında Boğaz'daki Abdi Kuyusu (4 dönüm 1 evlek, 1 zeytin, 8 harup ve 2 armut), Abdi Kuyusundaki tarla ile 2 zeytin ve 2 harup; Kamar'ın pınarı mevkiinde 1030 nolu koçandaki arazi, harup ve zeytinler; Boğazda Bağlar Mevkiinde ve Cennet Bahçesi olarak bilinen yerdeki harup ve zeytin ağaçları; Kamar'ın Pınarındaki Pembe Hasan Arnavut harupları; 350 harup ve 10 zeytin; v.s

Vakfedilen Havuz Başındaki Hurma Dibi Mevkii'nde bulunan Cennet Bahçesi, önceleri "Arnavud'un Bahçe" olarak bilinirken, daha sonra "Şifa Hanımın Bahçesi" ile "Arif Efendi'nin Bahçe" olarak bilinmeye başlanmıştır. (Bu bahçede Gönyelili Kürt Ahmetler'den gelme Golozların arazileri de varmış) Söylenildiğine göre eskiden Arif Efendi Mustafa ile Hanım Efendi olarak anılan Pembe Hanım Cennet Bahçesi'ndeki evde otururlarmış. Burada hizmetkarları da varmış. Ayrıca bahçeyi ortak vermek suretiyle de çalıştırmış. Çok zengin olduğundan Garotça olarak bilinen bir "Gabrieli"si varmış. Onunla Lefkoşa'ya gidip gelirmiş. Şifa adında bir tek kızı olmuş. Kızı Şifa hanım Temroz'dan gelen Mustafa Fuat ile evlenince bir süre sonra Boğazdaki Abdi Kuyusu'nun olduğu yere taşınmış.

Arnavut Sülalesinin kayıtlara geçen üyeleri arasında Arnavut Ahmet Ağa, Gül Hanım Arnavut Ahmet, Arnavut Hasan Ağa bin Ahmet, Zehra Hanım Arnavut Hasan, Pembe Arnavut Hasan ve Mustafa Arnavut Hasan bulunmaktadırlar.

Arnavut Hasan Ağa Ahmet'in ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. Ancak 14.Ekim.1906 tarihli Evkaf arşiv bel-

gesinde köyün ileri gelenlerinin başında bulunduğu o tarihte sağ olduğu anlaşılmaktadır. Ancak vakfiye ile ilgili 20.4.1932 tarihli belgede vakfiyenin mütevellisinin Arif Efendi Mustafa olduğu kayıttır. Dolayısıyla 1906-1932 tarihleri arasında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

4.3.6 Sucular

Sucular Sülalesinin hatırlanabilen en eski üyesi, Solya'dan gelip köyde evlenen Sucu Hüseyin (Sucu dede) gösterilmektedir. Yol tamiratlarında suculuk yaptığından kendisine bu adın verildiği söylenmektedir. Rivayete göre Solya'da suculuk yapmış. Orada bir Rum ile kavga etmiş, Kafasına bir kürek vurup onu öldürünce kaçıp Kömürçü ile Ağırdağ'ın üst başındaki mağaralara saklanmış, sonra da Ağırdağ'a yerleşmiş. Sadece Ali ismindeki oğlunun varlığı öğrenilmiştir. Şuanda köyde "Sucuoğlu" soyadını taşıyan ve bu sülale-den gelme olan çok sayıda kişinin bulunduğu öğrenilmektedir.

Evkaf Dairesi'nin Ağırdağ'a bir Sibyan mektebi yapılmaya ilgili 14.Ekim.1906 tarihli belgede adı Hüseyin Sucu Hasan olarak geçtiğinden köyün ileri gelenlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Yine Evkaf Kayıtlarında Arnavut Hasan Ağa Ahmet Vakfı evrakları içerisindeki vakıf belgesinde, Kocakaya'nın başındaki Sıcak Mağara'nın bulunduğu sık çamlık içindeki harupluğun adı "Sucuoğlu Hüseyin Ağa Hasan Harupluğu" olarak geçmektedir. Ayrıca Topak Kaya'da "Sucuların Andızları" ve Güvercinlik mevkiinde de Suculara ait bir harupluk bulunduğu söylenmektedir.

4.3.7 Hacı Çerkezler

Son nesillerinin Yukarı Girne'den köye geldiği söylenmektedir. Kara (esmer) tenli insanlardı. Bunlara ait olan bireylerden esmer tenli olanlar arasında Muhtar Ahmet, Kara Halil, Kara Yusuf Dayı ve Kara Mehmet gösterilmektedir. Torunları halen köyde ikamet etmektedir.

4.3.8 Zerdaliciler, Çatozular ve Hacı Lordlar

Yakın geçmişimizde Gönyelili olan Zerdaliciler'in bazı üyeleri Ağırdağ'a evlenip yerleşirlerken, Kırmılı olan Hacı Lord Hüseyin (Hacı Lord) ile Çatozular'ın (Çatozlu Hasan) bazı üyelerinin de Ağırdağ'a evlendikleri ve akraba evlilikleri nedeniyle Zerdalicilerin köyde Hacı Lord'dan miras yoluyla gelen arazilerin sahipleri

oldukları söylenmektedir.

4.3.9 Pirolar

En eski üyesinin Ahmet Piro, oğlunun Hüseyin ve son yaşlı jenerasyon olarak da Ömer Hüseyin Piro gösterilmektedir. Köye nereden geldikleri bilinmemekle birlikte kök Ağırdağlı oldukları söylenmektedir. Bunun yanı sıra Ahmet Piro'nun çift öküzünün olduğu ve rençberlik yaptığı hatırlanmaktadır.

4.4 Köyün Değişim ve Gelişim Süreci

Arkeolojik bulgular, Ağırdağ'ın kurulu olduğu alan ile çevresinin Neolitik Çağdan başlayarak sürekli iskan edildiğini ortaya koymaktadır. Bunun başlıca nedeni de Girne Sıra Dağları'nda geçit veren üç boğazdan birinin ağzında olmasıdır. Lefkoşa ile Girne'ye hakim olmak isteyen güçlerin boğaza da hakim olmaları kaçınılmazdı. Nitekim Lüzyan krallık ordusunu yok etmek isteyen İmparatorluk orduları M.S 1232 yılında burada mevzilenmişler, Ağırdağ'ı bu nedenle ele geçirilmişler ve Kıbrıs tarihinin en kanlı savaşlarından biri sayılan **AGRİDİ SAVAŞI** (veya **AGRİDHİ SAVAŞI**) burada gerçekleşmiştir.

Bu nedenle Kıbrıs'ı ve dolayısıyla da başkent Lefkoşa'yı elinde bulundurmak isteyen güçlerin Ağırdağ ile çevresine sahip olmaları sonucu, tarihin her döneminde Ağırdağ iskan görmüştür.

Köyün gelişim ve değişim süreci ele alınırken iç ve dış etkenlerin ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmesi esas olduğundan bu hususa özel bir önem verilmiştir.

Yakın geçmişimizde köyün ilkin çobanlar, sonra da rençberler tarafından iskan edildiği anlaşılmaktadır. O zamanlar nüfusu ile ev sayısı azdı. Ancak ilerleyen tarihlerde köyün erkeklerinin komşu sayılan Gönyeli, Yerolakkö, Kırmı, Temroz, Kazafana ve özellikle de Kömürçü köy kızlarıyla evlenmeleri ve 1800'lü yılların sonu ile 1900'lü yılların başından itibaren Kömürçü'nün Ağırdağ'a bağlanması sonucu (gelenler genellikle Pınar ile Lağım bölgesine yerleşmişlerdir) köy bir değişim ve gelişim sürecine girmiştir.

Yakın geçmişimizde Ağırdağlılar, Kıbrıs'ın diğer bölgelerinde de olduğu gibi, ellerindeki arazileri çoğaltmak için komşu köy kızlarıyla evlenip onları köye getirirken (hatta Bilye'nin ünlü zenginlerinden Sarı Çizmeli Mehmet Ağa'nın torunu Münevver hanımı da

köye gelin getirmişlerdir), sahip oldukları arazileri de zaman sürecinde belki de dağıtmamak ("Mal dağılmasın" ve "Mal yabana gitmesin") düşüncesiyle, kardeşler evlatlarını birbirleriyle evlendirmişler; akraba evlilikleri yapmışlardır. (Buna paralel olarak, sahip olan mallarının büyük bir kısmının dış evliliklerle yitirilmemesi amacıyla, miraslardan erkeklerle iki pay, kadınlara ise bir pay verilmesi Kıbrıs genelinde yasal bir gereklilik sayılmıştır)

Eskiden Ağırdağ topraklarının büyük bir bölümünün Rumlara ait olduğu söylenmekte olmasının yanı sıra, resmi kaynaklara dayalı nüfus sayımlarından da bazı Rumların köy ile Boğaz'da oturdukları öğrenilmektedir. Ancak zaman sürecinde gelişen siyasi olaylara bağlı olarak Rumlar köyü terk ederlerken, arazileri de Türkler tarafından (özellikle de Dayı süalesi tarafından) satın alınmıştır.

Gelişim ve köy nüfusunun değişimi bu şekilde devam ederken, köy kadınlarının da bir değişim ve gelişim sürecine girdikleri gözlemlenmektedir. Yakın geçmişimizde Ağırdağ kadını tüm ev işlerinin yanı sıra erkeğinin en büyük yardımcısı da sayılırdı. Evin tüm işlerini görme ile kızlarının çeyizlerini hazırlamanın yanı sıra, erkeğiyle birlikte arazide de çalışırdı, hellimini de yapardı, oraya da giderdi, davara da bakardı, oraççılara ovaya yemek de taşırdı, harman işlerini de yapardı ve hatta Rumların çalıştırdığı kireç ocaklarında (gaminilerde) işçi olarak da çalışırdı. Dolayısıyla Ağırdağ kadınlarının yaşamları evlerinin dört duvarı ile sınırlı değildi. Tabii ki bunun da nedenleri vardı. Kanımca bunun birinci nedeni fakirlik ve insanların kendi kendilerine yetmeye çalışma zorunluluğuydu. (Eskiden Kıbrıs genelinde çok fakirlik olduğundan ortada para dönmezdi. Bu nedenle kahvehanelerde içilen kahvelerin parası bile borç yazdırılır, bu borçlar da harman zamanından harman zamanına ödenirdi) İkinci ve bence en önemli neden ise, Ağırdağ'ın Lefkoşa ile Girne gibi büyük şehirlere hem yakın olması, hem de geçit yerinde bulunmasıdır. Bu da Ağırdağ'ın kapalı toplum yaşamını kolayca aşmasına yardımcı olmuştur.

Eskiden köyde batıl itikatların ne boyutlarda olduğu bilinmemektedir. Ancak yine de Ağırdağ insanların (ve özellikle de erkeklerinin) batıl itikatlarının gelişmediği gözlemlenmiştir. Yine de yakın geçmişimizdeki bazı ailelerin, hastalandıklarında okumalara başvurdukları,

baş ve diğer hastalıklar karşısında onlara para karşılığında muska yaptırdıkları ve okumuşların yazdıkları kağıtları kaynatıp suyunu içtikleri söylenmektedir. Bu okumuşlardan biri köyde hocalık ile imamlık yapan Argacalı Tahir hoca, diğeri de onun öğrencisi Mulla Hüseyin Dayı gösterilmektedir. Ancak zaman ilerledikçe köye doğumlar için Ayirmola'dan ebe getirildiği ve bir Türk dostu olarak gösterilen Girmeli Dr. İspiro'nun da köye gelip hastalara baktığı tespit edilmiştir. (Bir Türk dostu olarak gösterilen ve çok iyi Türkçe bilen Dr. İspiro'nun, 1974 yılından sonra Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde dava açıp kazanan Titana Loizidu'nun dedesi olduğunu da burada belirtmiş olalım)

Elezin Yeri Mevkiindeki İngiliz Kampı Barakaları

Köyün genelini ve özellikle de işsiz olan fakir gençlerin gerçek anlamda ekonomik ferahlığa kavuştukları tarih olarak ikinci Dünya Savaşı ile ondan sonra gelen EOKA dönemi gösterilmektedir. 1939 -1940 yıllarında Boğaz'da Elezin Yeri Mevki'inde (Mandıralar Önü'nde) yaklaşık 2000 İngiliz askerini barındıran lamarinadan yapılmış evleri bulunan İngiliz Kampı'nın kurulmasıyla, Ağırdağlılar burada çalışma olanağı bulmuşlardır. Böylece elerine ihtiyaçlarını karşılayacak ve evlerini yapacak para geçmiştir. Ağırdağ evlerinin çoğunluğunun da bu dönemde yapıldığı söylenmektedir.

Ancak köyün gerçek anlamda gelişimi, köyde parasız ve işsiz olan yaklaşık 30 gencin 1955-1956 yılında EOKA'ya karşı Oksilyary polis yazılmasıyla başlamıştır. Bu gençlerin bir kısmı köy dışında görev yaparlarken, bir kısmının Boğaz Polisi'nde görev yaptıkları anlatılmaktadır. (1956 yılında Kıbrıs'a gelen İngiliz ordusundaki Wiltshire Birliği bu barakalarda kalmaktaydı. Bu birlikte

yüzbaşı Ronald Walsh'un görev yaptığı 10 Şubat 2002 tarihli Kıbrıs Gazetesinden öğrenilmektedir) Bu gençler 1959 yılında Oksilyary polislikten ayrılırken onlara İngiliz vatandaşlık madalyasının yanı sıra yekün bir para da verilmiştir. O güne kadar polislikten aldıkları paraları biriktirenler ise, tarla, hayvan, araba aldı, işlerini yoluna koydu, borcu olanlar borçlarını kapattı, ev yapacak olanlar ev yaptı. Ancak bol kazançla gelen bu refah ile gelişim süreci aralık 1963 olaylarıyla durmuştur. Gelişimin durması bir yana, köyde büyük bir gerileme de baş göstermiştir. Köylülerin tamamı asker yazılıp dağlara gönderildi. Gençler 1974 yılına kadar mücahit görevi yaptıklarından, sanat öğrenemedikleri gibi, memur da olmadılar, çoğu okula da gidemedi. Aldıkları mücahit maaşları geçinmelerine bile yetmediğinden köye ev yapma yerine, ailelerinin yanına sığınmak zorunda kaldılar. Böylece köyde ev sayısı artacağına, mevcut evlerdeki oda sayısı artmıştır. Bu arada köy 1963 olaylarıyla birlikte göçmen akınına da uğradı. İngiliz döneminde "İngiliz Kampı" olarak kullanılan lamarinadan yapılmış barakalar, yeni eklentilerle "Göçmen Evi" olarak kullanılmaya başlandı. (Şimdilerde bu barakalar harap durumda olmalarına karşın yerli yerinde durmalarının memnuniyet verici olduğunu söyleyebilirim)

1974'e gelindikten sonra, belli bir süre sıkıntı çekilmesine karşın, gençlerin devlet dairelerinde iş bulmalarıyla 5-10 yıl süreyle köyün mali durumu düzelişip kalkınmaya başladı. Bu dönemde Boğaz'daki toprakların dıştan gelenlere satılmasıyla hem köylülerin mali durumları düzeldi, hem de alınan arazilere yeni evler yapılmaya başlandı. Eskiden Boğaz'da sadece 5-10 ev varken, buraya yapılan yeni evlerle Boğaz büyüdü. Ancak bu gelişimin yanında çoğu köylüler arazilerini yitirirlerken, Boğazdaki askeri birliğin de Ağırdağ topraklarını istimal etmesi sonucu köylülerin ekilen arazileri daraldı. Boğaz'ın Londra ile başka yerlerden gelenlerin eline geçmesinin yanı sıra, harapluk ile zeytinliklerin bulunduğu tepeler de özel kişilerin eline geçti. Ancak bu gelişmeye paralel olarak, buraya gelip yerleşenlerin Ağırdağ köyünün genel gelişimine arzulanan düzeye katkı sağlayamadıkları söylenmektedir.

Köylüler yakın geçmişimizde çocuklarına köy içinde ev yaparlarken, bu sefer de arazilerinin bulunduğu günece kaymışlardır. Arazisi olmayan gençlere ise köyün üst başındaki BELEN'den hali araziler verilince, gençler

nispi bir rahatlık içine girmişlerdir. Ancak son banka krizi ve pahalılıkla birlikte, Kuzey Kıbrıs'ın geneli gibi, Ağırdağlılar da bir açmaz içine girmişlerdir. Geleceklerini ise çoğunlukla bir barış ve çözüme bağlı oldukları izlenimi edinilmektedir.

5. GEÇİM KAYNAKLARI

5.1 Çobancılık (Keçi Çobancılığı)

Yakın geçmişimizde Ağırdağ'ın başlıca geçim kaynağı keçi çobancılığıydı. O zamanlar keçi sürülerine "Gara Davar" denirdi. Keçiler dağlarda serbest olarak dolaşırlar ve geceleri orada yatırlardı (yataklanırlardı). Ancak ormanlara zarar verdiklerinden sürülerin ormana sokulması yasak sayılırdı. Ormana zarar veren çobanların davalarının bir kısmına el konup satılırdı. Hatta Belapais ormanının korunması için Belapaislilerin Darboğaz'ın yanına bir ev yaptıkları ve Hacı Solomoni adındaki bir kişiyi orada görevlendirdikleri söylenmektedir. Bu kişinin davasını ormana koyan Ağırdağlı çobanları ihbar ettiği, bu nedenle de bazı Ağırdağlıların evine silahla saldırdıkları ve bazılarının bu nedenle hapis yatığı hatırlanmaktadır.

Yağmurlu havalarda dağdaki mağaralar hayvanlar ile çobanlara sığınma yeri görevi görürdü. Anlatıldığına göre bir gün yağmurun başlamasıyla Dayılardan Fehim Ağa ile Ömer Ağa Kömürçü'nün üst başındaki gölün yanındaki "Eski Yanık" denilen bir mağara'ya sığınmışlar. Mağaranın önünde çok büyük bir çam ağacı varmış. Tam o sırada çamın burnuna bir yıldırım düşünce ağacı kamyı gibi ikiye ayırmış. Yıldırım etkisiyle çobanların mağaranın gerisindeki uçuruma savruldukları ve uzun süre geçici hafıza kaybına uğradıkları söylenmektedir.

Çobanların mandıraları ise Belen olarak bilinen köyün üst başındaki düzlükteydi. Ayrıca üzerinde bir havalandırma deliği bulunan Eliez'in Yeri Mevkii'ndeki çok büyük bir mağara da "Keleş Ağa'nın Mandara" olarak kullanılırdı.

Bazı çobanlar keçilerini gündüzün köyün güneyindeki ovalarda otlatırlar, gece olunca da onları dağa (veya Belen'deki mandıralara) götürüp yatırırlardı. Keçiler 'yataklanınca' da çobanlar evlerine dönerlerdi.

Ekonomik durumları iyi olan çobanlar hayvanlarına yiyecek sağlamak için çoğu zaman rençperlik de yaparlardı. Genellikle vigo, arpa ve buğday ekilirdi.

Buğday, ekmek yapmak için kullanılırken, kalemî de hayvanlara saman yapıldı. Hayvancılığın köyde halen devam ettiği gözlemlenmiştir.

Dayılar Mahallesi ve Geride Karaönünün Mağara

5.2 Odunculuk, Mertekçilik ve Çalıcılık

Ağırdağ, yakın geçmişimizde, keçi çobancılığının yanı sıra, oduncu, mertekçi ve çalıcı köyü olarak da biliniyordu. Bu uğraş, emek dışında hiçbir sermaye gerektirmediklerinden fakirlerin başlıca gelir kaynağı idi. Dini bütün Ağırdağlıların oruçlarını kül ile bozmalarının çok sevap sayılması, büyük bir olasılıkla odunculüğün tek ve çok önemli bir geçim kaynağı olmasındandı.

Yakın geçmişimizde Ağırdağ bölgesi (hatta Kömürçü ile Kırmı bile) köyün güneyindeki Viranlara kadar uzanan çok kalın çam ağaçlarıyla kaplıydı. Hatta çamlığın Kırmı yoluna kadar dayandığı, Kırmı yolunun güneyinde de küme küme çam koruluklarının bulunduğu söylenmektedir. Ormanda çok yaşlı selvi, harup ve zeytin ağaçları vardı. Ancak bunların zamanla değişik nedenlerden (özellikle de keçi çobancılığı ile odunculuktan) yok oldukları söylenmektedir. Kıbrıs'a keçi ilk kez 1502 yılında getirilmiş, 1588 yılında oldukça çoğalmış ve 1885 yılında sayıları 250000'i bulmuştur. Ormanlar ise

1910 yılında hala sık olmasına karşın, 1924 yılında yaşlanan ağaçların hemen hemen hepsinin yıkıldığı, Girne Bölgesinde sadece 40 mil karelik orman kaldığı ve bu nedenle de ormanlara zarar veren keçilerin yasaklanıp ormanların gençleştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. (59) Bu nedenle o dönemde Ormanların ıslah edilmesi ve kuru odunlardan temizlenmesi için, Osmanlı döneminde de var olan oduncululuğun devamına karar verildiği anlaşılmaktadır. Ancak dağdan merteklik selvi kesmek yasak sayılmasına karşın, oduncuların selvileri kaçak (hırsızlık) olarak kestikleri, bu nedenle de ev inşaatında kullanmak için Mesarga köylerinden aldıkları mertek siparişlerini geceleri eşeklerle naklettikleri söylenmektedir. O dönemde merteklik odun bulmak için sadece Doğruyol'a değil, Bozdağ'a da gidildiği öğrenilmektedir.

Yakın geçmişimizde ısınma, mutfak ve diğer işler oduna dayandığından odunculuk fakirlerin başlıca gelir kaynağıydı. Ağırdağlılar, Kömürcülüler gibi kömür yapmadıklarından, Doğruyol'un üst başındaki dağdan topladıkları odunları Gönyeli, Dikomo ve özellikle de Lefkoşa'ya götürüp satarlardı. (Eskiden Doğruyol'a çıkmak için kömürcü, Kırmı ve Ağırdağ patikaları kullanılırdı. Ancak en kestirme yol Ağırdağ'ın üst başındaki kıvrımlı patika olduğundan buraya DOĞRYOL adı verilmiş)

Odun satmak için Lefkoşa'ya gidecek oduncular, yolun uzak olması nedeniyle, gece yarısı eşek konvoyu oluşturarak yola çıkarlar, güneş doğarken de Lefkoşa'ya varmış olurlardı. Orada eşeklerini bağladıkları ilk durak yerleri Asmaaltı Meydanı'ndaki Kumarcılar Hanı idi. Bunun da nedeni, o sıralarda kahvehaneyi çalıştıran Halil Hacı Fellah'ın Ağırdağlı olmasıydı. Ancak eğer bir gece Lefkoşa'da kalınması gerekiyorsa Büyük Han konaklama amacıyla kullanılırdı. Asmaaltı Meydanındaki kahvehaneye, odunları ile köyde yaptıkları maltızları satmak için götüren oduncular, Lefkoşa'da gezerek ev, dükkan ve aşhanelerden odun siparişi alırlar, aldıkları siparişleri götürüp teslim ettikten sonra da köye dönerlerdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında bir kucak odunun ½ şiline satıldığı söylenmektedir.

Ancak lamba suyunun büyük şehirlerde yaygın olarak kullanılmasına başlanmasıyla birlikte odunculuk mesleği bir gelir kaynağı olmaktan çıkmıştır.

5.3 Rençperlik, Ortakçılık ve Orakçılık

Eskiden toprağı çok olanlar, topraklarının ekilmesi için, çifti olup da toprağı olmayan kişilerle ortakçılık yaparlardı. Çifti olan kişi, çifti ile emeğini ortaya koyarken, toprak sahibi de verdiği toprağı ile tohuma karşılık olarak sağlanan gelire ortak olurdu.

Orak zamanı Kırmı'den Rum orakçılar gelip köyün zenginlerinin yanında orakçılık yaparlardı. Ayrıca Baf'tan gelip Lefkoşa'daki Girne Kapısı'nda toplanan orakçılardan da yararlanılırdı. Mal sahibi oraya gidip ekili arazisinin gerektirdiği kadar orakçıyı alıp köye getirirdi. Köye orakçı getiren zenginlerin başında Hasan Ağa'nın geldiği söylenmektedir. Ekinler biçilene kadar orakçıların yiyecek, içecek ve yatacaklarını (orakçılar geceleri Harmanda yatarlardı) mal sahipleri karşılardı. Orakçılar ovada çalışırken mal sahibinin eşi veya kızları onlara eşeklerle yiyecek taşırlardı. O zaman et olmadıgından öğlenleri, zeytin, ekmeç, soğan, bulgur pilavı, geceleri de patates, bakla yenirdi. Ovada pilav yemenin çok tatlı ve zevkli olduğu söylenmektedir.

Erkek orakçılar biçerler, kadınlar ise biçilen demetleri bağlarlardı. Biçme işi bitince de yevmiyelerini alıp köylerine geri dönerlerdi. Yakın geçmişimizde orakçıların gündeliklerinin önce ½ şilin olduğu, ilerleyen yıllarda ise 1 ve 1 ½ şiline çıktığı söylenmektedir.

Rençperler her yıl hasat öncesi çift öküzlerinin ayaklarını nallarlardı. Nallanmalarını halinde harmanda dövene koşuldıklarında ayaklarını kalemler yermiş. Bu nedenle genellikle hasat öncesinde köye gelen seyyar Gallıgalar (nabantlar) eşekler ile katırların yanı sıra öküzleri de nallarlardı. (Köye seyyar kalaycılar ile seyyar ısladırcıların da geldiği söylenmektedir)

11.7.1880 tarihinde Girne Bölge Komiseri Andrew Scott-Stevenson'un raporundan, Girne Bölgesinin, Lefkoşa yönünden gelip batıya yönelen çekirge saldırısına uğradığını, bunların ekili alanlara zarar verdiklerini, bu nedenle çekirgelere karşı mücadele başlatıldığını, çekirge avlayanlardan okka üzerinden çekirge satın alındığını ve hendek-file usulüyle çekirgelerin yok edilmesine çalışıldığını yazmıştır. Bu raporda ayrıca mayıs ayı sonundan 15 Haziran tarihine kadar çekirgelerin yumurtalarını yumurtladığını belirlediği köyler arasında Ağırdağ (Aghirda) da vardır.(60)

5.4 Harupculuk ve Zeytincilik

Ağırdağ'ın en büyük özelliğinden biri de, çok eskiden beri bölgenin en çok harubuna sahip bir bölge olmasıdır. Köy için den başlayan harubluk daha eteklerine, hatta zirvesine kadar devam etmektedir.

1958 yılında Pınar'ın güneybatısındaki Koshou (Koşu) Başı mevkiinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında bu alanda Geç Tunç Devrinden (M.Ö 1625 - 1050) başlayarak Erken Bizans dönemine kadar (M.S 392) zeytin sıklama amacıyla kullanılan ağırlık taşları bulunmuştur. Bu nedenle Ağırdağ'daki zeytinlerin varlığı ile zeytinyağı üretiminin çok eskilere dayandığı anlaşılmaktadır.

Köyün dışında çok kalın bir kökü olması nedeniyle "Bu Osmanlıyı gördü" şeklinde tanımlanan ve geçtiğimiz yıla kadar da ayakta duran bir harubun, o bölgeye "Harup Kökü Mevkii" adının verilmesine neden olduğu söylenmektedir. Ağırdağ ile çevresinde bulunan çok sayıda harupların bir bölümüne ilişkin kayıtlar Arnavut Hasan Ağa Ahmet Vakfı ile ilgili Evkaf kayıtlarında yer almaktadır. Bunlar arasında Doğruyol'daki Pembe Hasan Arnavut Harupluğu ile aynı bölgede Sucuoğlu Hüseyin Hasan Harupluğu da yer almaktadır. Bundan ayrı olarak Güvercinlik mevkiindeki bir harupluğun da Solya'dan gelip köye yerleşen Hüseyin Sucu'ya (Sucu sülalesine) ait olduğu söylenmektedir.

Yakın geçmişimizde harup zamanı öncesinde köye seyyar isladircılar gelirdi. Harup taşımada kullanılacak hayvanlara isladır yaptırılır, ya da eskiyenler yenilenirdi. Isladırın yenilenmemesi halinde hayvanların taşıdıkları yükten dolayı sırtları yağır olurdu. Harup zamanı dağ eteklerindeki haruplar yevmiyeyle tutulan 20 kiş tarafından bir ayda toplanırdı. Toplanınca da eşeklerle önceleri Tatlısu'ya (Akatu), daha sonraları da Girne'de harup ambarları bulunan ve Seferi olarak anılan Severis'e (Yiannis Seferis Kariolos' e ?) götürülürdü. Severis'in 1989-1900 yıllarında Girne'nin önde gelen iş adamları arasında yer aldığı kayıtlardan öğrenilmektedir.

Haruptan ayrı olarak köyde zeytin ağaçları da bulunmaktadır. Özellikle Harup Kökü Mevkii ile Havuz Başı mevkiinde asırlık zeytin ağaçları görülmektedir. Bir zamanlar Boğaz'da Araba Deresi (Arabın deresi) denilen yerde çok büyük bir zeytin ağacının adı ARABIN ZEYTİN'i olarak bilindiği söylenmektedir.

Eskiden zeytin toplanırken hayvanların iki yamna

SİRİZA olarak bilinen bir heybe asılır ve toplanan zeytinler bu heybeye konurdu. O zamanlar köyde yağ değirmeni olmadığında, toplanan zeytinler Temroz'daki yağ değirmenlerine götürülürdü. Daha sonra köy meydanına hayvanlarla dönen bir yağ değirmeni kuruldu. Bu değirmenin köyün kurucularından olan Hacı Hüseyin Dayı'nın oğlu Hasan Dayı tarafından kurulduğu söylenmektedir. Hasan Dayı'nın zamanında değirmen hayvanlarla döndürülür, yağ presi ise elle sıkılırdı. Değirmenin boş olduğu zamanlarda, yağ değirmeninden yararlanmak isteyen köylüleri haberdar etmen için Taşbaşı'na çıkan Hasan Dayı'nın kabaktan yapılmış borusunu uzun uzun çaldığı (öttürdüğü) hatırlanmaktadır. Hasan Dayı'nın oğlu olarak bilinen Halil Dayer'in bu binada 8 kardeşiyile birlikte büyüdüğü öğrenilmektedir. Hasan Dayı'nın ölümünden sonra değirmen oğlu Ali Hasan Dayı'ya miras olarak kaldı. O da değirmeni elektrikle çalışır duruma getirerek modernleştirdi. O dönemde değirmenin eski taşlarının Dayılar Mahallesinde oturan Halil Dayer'in (Gondo Halil'in) evinin avlusuna taşındığı söylenmektedir. Ali Hasan Dayı'nın vefatından sonra değirmen kullanılmadı. Şu anda kilitli olarak durmaktadır.

5.5 Bahçecilik

Çok eskiden Bahçecilik köyün gelir kaynakları arasında yer almaktaydı. Saptayabildiğim bahçeler arasında Cennet Bahçesi, Kamışlık Bahçesi, İnpınar Bahçesi ve Veran Bağ bahçesidir. Viranbağ mevkiindeki bahçe önce İbrahim Dayı'ya ait iken daha sonra Salih Ağa'nın eline geçmiştir. Bir zamanlar bu bahçenin içinde iki kuyu ile portakal, limon, yusuf, incir, zeytin, yenidünya, erik ve başka meyve ağaçlarının bulunduğu söylenmektedir. Cennet Bahçesi ile ilgili bilgilere ise, bu çalışmanın "Arnavut Hasan Ağa Ahmet" başlığı altında yer verilmiştir.

5.6 Bağcılık

Uzak geçmişimizde köyde bağcılığın yapılıp yapılmadığı hatırlanmamakla birlikte, köydeki iki ayrı mevkii adının Veran Bağ ile Bağların Altı olması itibarıyla, bir zamanlar köy ile çevresinde bağcılığın yapıldığı tahmin edilmektedir. Hatta yakın geçmişimizde Boğaz'da Abdî Kuyusu olarak bilinen yer ile Veran Bağ Mevkii'nde çok kalın asma kütüklerinin bulunduğu hatırlanmaktadır.

Çok uzun bir aradan sonra köye bağcılığın bir ziraatçi olan Ağırdağlı Halil Kılıçkaya tarafından ilk kez getirildiği öğrenilmiştir. Bölgenin bağcılığa uygun olduğunu düşünen Halil Kılıçkaya, 1970 yılında Baf'ta Ziraat Dairesi Teknisyeni ve Aşelya çifliği ile Monyat'ın altındaki Sayta Çiftliği Sorumlusu olan Hüseyin Cengiz beyin kendisine Malya'dan getirdiği yaklaşık 1000 Sultani üzüm çubuğunu (çelik) 5 dönüme ekmiş. 1972 yılında Sultani çubuklarının yanı sıra Kardinal da ekerek bağlarını 13 dönüme, 1977 yılında 17 dönüme çıkartmış. Böylece zamanla 55 dönümlük arazisinin 40 dönümünü bağ ekmiş. O dönemlerde Kırnı ile Afanya'ya da çubuklarından dağıtmış. 1970-1980 yılları arasında yağışlar iyi gittiğinden iyi sonuçlar almış. Ancak piyasa ile ekonominin bozulması, ürünün ihracatının yapılamaması ve bol üzüm üretilmesi sonucu iç piyasada bir durgunluk yaşanması nedeniyle bağcılığın ekonomik olmadığına karar vererek ektiği bağları sökmek zorunda kalmış, 2002 yılı itibarıyla 10 dönüm bağı bulunmaktaydı.

5.7 Dokumacılık

Köyün yan gelir kaynakları arasında yer alan dokumacılık, kadınların diğer işlerinin yanı sıra başka bir uğraş alanıydı. Ancak köydeki bazı kadınların evlatlarını dokumacılıktan okuttukları da anımsanmaktadır. Kadınlar dokuduklarını hem satarlardı, hem de ev amaçlarıyla kullanırlardı. Lefkoşa bezirganları daha ziyade "Dört en haşılı çarşaf" siparişi verirlerdi. Siparişi verenler dokuyacak olan kadınlara top ile iplik de verirlerdi. Bunlar ya çözülmüş, ya da çözülmemiş ipliklerdi. Çözülmemiş olanlar köyde çözülür ve haşılılandıktan sonra kullanırlardı. 1930'lu 1940'lu yıllarda 1 top sayılan 20 arşın çarşafın iki şiline dokunduğu söylenmektedir.

5.8 Gamini İşçiliği

Kıbrıs'ın jeolojik yapısını gösteren haritalarda, Girne Sıra Dağları'nın Ağırdağ kesimindeki kayaların büyük bir bölümünün günümüzden 150 milyon yıl önceye tarihlenen "Hilarion Formasyonu"na sokulan kireçtaşı (sert kalker) olduğunu ortaya koymaktadır.

Haritalarda yapılan incelemeler ile köylülerle yapılan söyleşilerde, Ağırdağ'ın gerek dağları, gerekse düzlüklerinde Gamini olarak bilinen yaklaşık 20 kireç ocağı saptanmıştır. Gamini olarak bilinen düzlüklerde olması, bu alanların eskiden çam ormanı olduğuna bir işaret sayılmak-

tadır. Ancak çam ormanının, Karpaz bölgesindekiler gibi, İngiliz Sömürge Döneminde buharlı gemiler ile trenlerle kullanılmak üzere kesilip Mısır'a gönderilip gönderilmediği bilinmediği gibi, yok oluşunun gaminiler olup olmadığı da bilinmemektedir. Yine de bu ormanların yok oluşu bu nedenlere bağlanabileceği gibi, keçi çobancılığı ile olunculuğa da bağlanması mümkün görülmektedir.

Arazideki kireç ocaklarının bazıları çok eski dönemlere ait olduklarından, işletildikleri dönemler bilinmemektedir. Ancak 1945-1946 yıllarında fakir köy erkekleri ile kadınların Rumların işlettikleri gaminiler işçi olarak çalıştıkları hatırlanmaktadır. Golan ile Polis'in yanındaki gaminiye odunların (çalışların) kaynak kişilerimden Ömer Hüseyin Piro tarafından taşındığı söylenmektedir. Gaminiicilerden biri Belapaisli Yorgi idi. Diğerlerini çalıştıranın ise Gıneli ve özellikle de Dikomolu Rumlar olduğu söylenmektedir. Dikomolu Rumların bu mesleğe yönelmeleri itibarıyla DEKO KİREÇ FABRİKASI da onlar tarafından kurulmuştur. Faaliyetini 1963 yılına kadar sürdüren fabrikada, kireç, çakıl ve kum üretilmekteydi.

Eski kireç ocaklarından çoğu yıkıldığından en belirgin olanların Doğruyol ile Bademlik mevkiilerindekiler olduğu hususunda bilgilendirilmeye üzerine, Bademlik mevkiindeki ocak tarafından incelenmiştir. Gamini yuvarlak olup kenarları kara taş ile inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı yaklaşık üç veya üç buçuk metredir. Altı geniş ve çukurdur. Yukarıya doğru daralmakta olup dışı toprakla örtülmüştür. Bu nedenle bir tümseği andırmaktadır. Kuzeyinde "HAVACI" olarak bilinen küçük bir kapısı vardır. Kapının önünde yer alan kapı geçidi yanlara doğru genişlemektedir. Bunun nedeni ise ilkin kara taşlar ile odunların (azgan, maca, çalı, tülümbe, andız dalı, zeytin kütüğü v.s) buraya taşınması, sonra da kapıdan içeri sokulmasıdır. Kireç taşları ocağın yan duvarlarına düzenli olarak sıralanıp yukarıya doğru arı kovani gibi kapanınca, ocağın ortasındaki yuvarlak boşluğa konan odunlar ateşlenirdi. 5-6 gün süreyle ocakta ateşin yanması için içeriye zaman zaman dirgenle odunlar itilirdi. Böylece ocağın içine istiflenen kireç taşları çöküp kireç olurdu. Bunlar KATTERGA olarak anılan sönmemiş kireç olarak parçalar halinde satılırdı. Bunların üzerlerine su dökülünce büyük bir ısıyla toz haline dönüşürler ve ondan sonra da evlerin iç ve dış sıvalarında kul-

lanırlardı. Ayrıca bu kireçler, eritilip sıvı haline getirildikten sonra, evlerin badanalanmasında da kullanılırdı. O dönemlerde fırça olmadığından, fırça yerine, derelerden sökülen kovanlardan yapılan süpürgeler kullanılırdı. Ancak kireç fabrikalarının çalışmaya başlamasıyla birlikte sönmemiş kireç değil de, torbaların içinde sönmüş kireç yapımı ile satışına başlanmıştır.

5.9 Un Değirmenciliği

1960 yılından önce köye un değirmeni olmadığından, yetiştirilen buğdayın öğütülmesi için eşeklerle Dikomo, Kırnı (Zeybek dayı'nın değirmeni), Ciklostan sonra gelen Milos ve özellikle de Kazafana ile Lapta Paşınarı'na gidilirdi.

1930-1950'li yıllarda un öğütmek için sabah namazından eşeklerle yola çıkılırdı. Ulaşım, Dayıların mandralarından başlayan "Değirmen Yolu"ndan olurdu. Sarp ve zorlu olan bu yoldan Lapta Paşınarı'na veya Karava'ya gidilirdi. Buğdaylar örme iplik çuvallarda taşınırdı. Her çuval ise 10 teneke buğday alır, bu da 5 kile veya 120 okka ederdi. Eski un değirmenleri akar su gücüyle çalışırlardı. Milos'taki un değirmeninini önce bir Rum değirmenci tarafından, daha sonra ise Kazafanalı Baha Hulusi tarafından çalıştırıldığı 1988 yılında bizzat kendisinden öğrenmiştir.

O dönemde buğdayların un değirmenlerine taşıyıp geri getirilmesi başlı başına bir eziyet sayılırdı. Çuvalların hayvanlara yüklenmesi ve dağa çıkan patikanın da çok dik olması, hem hayvanlara, hem de taşıyanlara zor gelirdi. Bazen sabah namazından evden çıktığı ve ancak gece yarısı eve dönüldüğü hatırlanmaktadır. Bu nedenle Paskalın Çamlığını satın alan Hasan Ziya Önen, 1960 yılından sonra buraya motor gücüyle çalışan bir un değirmeni yaptırmıştır. Daha sonra bu değirmen kapanınca, Vıran Bağ'da halen faal durumda olan Salih Dayı tarafından başka bir un değirmeni açılmıştır.

5.10 Bakkallık

Köyde en eski bakkal dükkanının, 1955 yılında vefat eden Hacı Fellah'a ait olduğu söylenmektedir. Sonra Ömer Ağa bir bakkal dükkanı açmış. 1957'de ise evinin bir odasını bakkala dönüştüren Hasan Hüseyin Canateş köyde bakkalcılık yapmış. Ancak 1963 olaylarının çıkmasıyla mücahitliğe çağırıldığından dükkanı kapatmak zorunda kalmış. Ve 1960 yılında köye bir kooperatif

açılmış. Şimdi ise köyün meydanı ile Lefkoşa-Girne Anayolu üzerinde olmak üzere iki bakkal bulunmaktadır. Ancak askeri kantinlerin rağbette olması itibarıyla bunların yeterince çalışmadığı ifade edilmektedir.

Köy Meydanı

5.11 Kahvecilik ve köy Meydanı

Köyün kalbi sayılan köy meydanı halkın malı olduğundan köylülerin ortak kullanımındadır. Bu nedenle yakın geçmişimizdeki düğünlerin meydanla yapılmasının yanı sıra, bakkal, zeytin yağı değirmeni, misafirhane ve kahvehaneler de meydanda bulunurdu. Eskiden düğünler köy meydanında yapılırdı. Düğünde herse yapılacak buğdaylar, meydanadaki dibek taşında, birkaç kişi tarafından şarkılar-türküler söylenerek tokmaklarla ezilirdi. Meydandaki kahvehanelere oturan kişiler her tarafı kuşbakışı izleyebilirlerdi. Köylüler Lefkoşa'daki bayramlar ile Mirti'de 8 veya 27 Ağustos tarihinde yapılan Mirti Panayırı'na gittiklerinden, yegane eğlence yerleri köy meydanındaki kahvehanelerdi.

Meydanın kuzeyindeki kahvehaneyi Kahveci Halil Hacı Fellah, batısındakini de Yusuf Ağa (babası Lefkoşa'dan gelmiş olup Hamamcı lakabıyla bilinmekteydi) çalıştırdı. Kahveci Halil önceleri Lefkoşa Asmaaltı'ndaki kahvehaneyi çalıştırmaktaydı. Daha sonra kahvehanesini Pehlivan'a devredip köye gelince halkın malı olan bu kahvehaneyi ölüm tarihi olan 1934 yılına kadar çalıştırmış. Orada sandalye bulunmazdı. Kahvehaneye gelenler duvar diplerindeki yüksek sekişlere otururlardı. O zamanlar fakirlik olduğundan, kahveler veresiye içilir, borçlar ise harman zamanı tahsil

edilir, ya da para yerine kahvecilere buğday verirdi. Halil Hacı Fellah'ın kahvehaneyi çalıştırdığı sralarda, kahvehanenin yan tarafta misafirhane olarak kullanılan küçük bir odanın da sorumlusuydu. Misafirlerin bu odada kalmasını sağlar, gönlü zengin olan köylüler de misafirlerin işlemlerini karşılardı.

5.12 Hizmetkârlık

Eskiden fakirlik olduğundan, fakirlerin, zengin olan ağaların yanında hizmetkârlık yaptıkları öğrenilmektedir.

6. EV MİMARİSİ

Bir tepe ile güneye doğru engebeli bir araziye kurulu olan köyün mimari dokusunu, köy meydanı etrafında gelişip çevreye yayılan, araziye uygun olarak inşa edilen ve köyün sosyal yaşam biçiminin bir yansıması olan taş evler oluşturmaktadır. Bu evlerin yapımı sırasında seramik kalıntılara sıkça rastlanıldığı söylenmesinin yanı sıra, Dayılar Mahallesi'ndeki İlker Reşat Kaptanoğlu'nun evinin bahçesinin düzeltilmesi sırasında bir sütun başlığının saptanıp bahçede bulunduğu belirlenmiştir.

Köy dokusunu oluşturan mimari, Girne Kazasına bağlı köylerinkinden farklıdır. Bunun bir nedeni yapının % 90'ının aynı elden çıkmış olmasıdır. Bu olgu da köyün mimari karakteristiğinin şekillenmesine yardımcı olmuştur. Ancak konut mimarisine zaman sürecinde yapılan eklentiler köyün mimari karakteristiğini olumsuz yönde etkilemiştir. Yakın geçmişimizde inşa edilen evlerin tamamı taşlandı. Ancak kahveci Yusuf Ağa ile Kütüğün Mustafa'nın evleri kerpiçtendir. Nedeniyse, 1963 deki çarpışma yıllarında köyün tamamı atış menziline olması itibarıyla, dağlara gidilip taş kesilememesi ve o dönemlerde mevzi ile askeri bina yapmak için mücahitlerin kestikleri kerpiçlerden bu kişilerin yararlandırılmaları olanak sağlanması gösterilmektedir.

Evlerin, şimdi olduğu gibi, evlenmeden önce erkek ve/veya erkek ailesi tarafından yapılması adettendi. Hatta evlenecek erkeklerin aileleri, evin üç aylık temel ihtiyacını da eve istiflerlerdi. 1940 yılında tek odalı ve yanında bir aşevi olan bir evin yapıcı usta ücretinin 35 şilin olduğu hatırlanmaktadır.

XX. yüzyılın ilk yarısında Türk ustalar olmadığından köyün evleri Karmi, Dikomo ve Girne'den getirilen Rum ustalarla yaptırılırdı. Bu ustalardan adları hatırlananlar

Köyün Eski bir Sokağı ve Evleri

arasında, birlikte çalışan Karmili Yorgi ile Karmili Haralambo, Karavali Yorgi, Digomolu Tovli, Girmeli Andrea ve Girmeli Savulli (Savulli Savi Usta) gösterilmektedir. Köyün evlerinin % 90'ını Girmeli Savulli ustanın inşa ettiği söylenmektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra ustacılıktan vazgeçmiş. Orta yaşlı, orta boylu, beyaz saçlı imiş. Siyah dizlik ile çangar çizmesi giyermiş, Şakacı olduğundan herkese takılırmış, Babasının adı Savi, usta olan oğlunun adı da Nigola usta imiş. Münevver Ahmet'in samanlık ve deposunu da o yapmış. Kaynak kişilerimden Hüseyin Guşabbi'nin Savulli usta için söyledikleri ise şöyledir : **“Ben Savulli'yi iyi tanırım. Girmeliydi. Benim evlerimi de o yaptı. Bizde Türk yapıcı ustası ne arardı. Türk usta yoktu. Türkler ustacılığı Rum ustaların yanında öğrendi. Savulli alırdı eline teknesini, ipini, terazisini, mistirisini, gelirdi köye. Köyde kahrıldı. Ev bitene kadar yerdı, içerdı, işlerdi. Evi bitirince alırdı parasını giderdi”**

Kaynak kişilerimden Hasan İbrahim Dayı (Civan Dayı) ise Savulli hakkında şunları söylemiştir : **“İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar köyün % 90 evlerini o yaptı. Salim bir adamdı ; sabah öğle kendine yedirirlerdi pilavı, akşam da paklayı, çalıştırırlardı adamı. Savulli'nin zamanında tahta işleri iptidai idi. O zaman evlerin bir giriş kapısı, bir veya iki tane penceresi vardı. Pencere kanat şeklinde çok basit idi. Savulli'nin bu işten vazgeçtiği 1947'den sonra 3-5 yıl köyde dülgerlik yaptım. Ustam Lefkoşalı bir Rumdu. Savulli'den sonra köyde kapı-pencere sipariş aldım. Dayılardan olan Gondo Halil'in**

pencerelerini ben yaptım. Sonra dülgerlikten vazgeçip meyhaneciliğe başladım”

Eskiden plana göre ev yapmak diye bir kural olmadığı gibi, evlerin imcece usulü ile yapılması adeti de yoktu. Evi yapacak olan köye usta getir, eğer fakirse ustaya götür-getir (çamur ve taş taşıma) işlerinde de yardımcı olurdu. Ancak yine de bazı oduncuların ev yapacak fakirlere mertek yardımında buldukları da söylenmektedir. Şimdilerde ise köy gençlerinin ev yapımında birbirlerine yardımcı olduklarının gözlemlendiği ifade edilmektedir. (Nedeni ise aynı kulüpte top oynamalarına bağlanmıştı)

Kişiler evlerini ekonomik durumlarına ve “mertek sayısı”na göre yaptırılırdı. Fakirler, “Yer odası” olarak anılan tek katlı evler yaptırılırlarken, zenginler de “Hanay Hanay altı” olarak anılan iki katlı evler yaptırılırdı. Tek katlı küçük evler fakirlik işareti, hanaylı ve büyük evler ise zenginlik işareti sayılırdı. Ancak ilkin yer odası olarak yapılan evlerin, ailedeki çocuk sayısının artmasıyla üzerlerine bir hanayın eklenmesi zorunluluğu da çıkmaktaydı. Hanaya ulaşım, avluya yapılan taştan merdiven ayaklarıyla olurdu. Hanaylı evlerin yer odalarının günlük hayat geçerken, üstteki hanay odası genellikle yatak odası olarak kullanılmasının yanı sıra, ağır misafirlerin ağırlandı yemek yedirildikleri bir oda olarak da kullanılırdı. Yemekler bir sesta içinde hanaya çıkartılır, bir tenek üzerine konur ve yere oturularak etrafında yenirdi. Eskiden tek tabakta yemek yenildiği, suyun ise Andulyadan (kabaktan) içildiği söylenmektedir.

Arazinin güneye doğru engebeli olması nedeniyle bazı “Hanay Hanay altı” evlerindeki yer odalarının yol seviyesinin altında, hanayın ise yol seviyesinde oldukları gözlemlenmektedir. Fakirlerin yakın geçmişimizdeki yaşamları ise tek gözlü küçük evlerde geçirdi. Yapılan oda her bir görevi görür, aşevi ve yatak odası olarak kullanılırdı. Çok fakir olanların arazileri olmadığından, evlatlarına kendi evlerinin avlusuna tek odalı evler yaptırarak mükellefiyetlerini de yerine getirmiş olurlardı.

Yine de köy evleri genelde boydan boya bir oda, yanında bir aşevi ve avlunun gerisindeki bir mandıra ve/veya samanlıktan ibaretti. Ancak ilerleyen zaman içinde ihtiyaçlara göre (çocukların büyümesi veya ailenin geçim kaynağının gerektirdiği ağıl, samanlık ve depo gibi) odalar da avluya eklenmeye başlanınca bir yandan evler büyümüş, bir yandan da orijinalliklerini yitir-

mişlerdir. Özellikle ek olarak sonradan yapılan bazı yarımcı odaların 1950’li yılların bloklarıyla ve/veya lamarınadan yapılmasının yanı sıra, bazı evlerin dış sıvalarının günümüzde yapılan balık pulu sıva olduğu da gözlemlenmektedir.

Köy evlerinin nasıl değişime uğradığını, kaynak kişilerinden Hasan Hüseyin Canateş’in ifadeleriyle ortaya koymak isterim : “**Babam bir kardeşimi evlendireceğinde, öküz ahırının (samanlığın) üstüne hanay yaptırdı. Hanay yapmak için mertekleri söktü ve yaptı. Samanlığı da ikiye bölge. Bir yarısını ahır, diğer yarısını aşevi yaptı. Babam kendi evlerini de bana verdi. Bir havluluk evdi. Ben de iki odanın birini (yani mutfak) ikiye bölüp birini 1957’de bakkal dükkkanı, diğerini de yıkanma yeri yaptım. Uzun olan ikinci odayı mutfak olarak kullandım. Diğer taraftaki ahırın üzerine yatak odası olarak hanay yaptım**”

Yakın geçmişimizde yatma dışında kullanılan ikinci odalar genellikle mutfak, yemekhane, yıkanma ve ambar olarak kullanılırdı. Bu durumlarda odanın üst duvarına iki mertek çakılır ve araları tahtayla döşenerek bir musandıra elde edilirdi. Musandıranın altına zeytin, zeytin yağı, un, hellim ve bulgur küpleri, üstüne de zahireler (buğday veya arpa) konurdu. Eğer buraya hem buğday, hem de arpa konacaksa, ikisinden biri musandıranın altına, diğeri de musandıranın üstüne konurdu.

Köydeki evler genellikle ve yaygın olarak kemersiz yapılmıştır. Ancak 80’lik Münevver Ahmet’e kayınvalidesinden miras olarak kalan iki odalı evin büyük olanı kemerlidir. Kemer kuzey-güney istikametindedir. Odanın tam ortasında yer almakta olup çatyı desteklemektedir. Evdeki çocukların büyümesiyle birlikte bu oda kemedan itibaren tahta ve kumaşlarla ikiye bölünerek bir yarı çocuklara yatak odası olarak tahsis edilmiştir. Eskiden insanların yataklarını mertek boyuna değil de mertek enine gelecek şekilde koymaları adettendi. Yatırken başın kibleye taraf konması sevap, ayakların kibleye taraf konması ise günah sayılırdı.

Köy evlerinin cephesi genellikle güneye bakmaktadır. Bunun da nedeni, yağmurun habercisi sayılan doğu ile batı rüzgarlarından korunmak ve güneşten yararlanmak içindi.

Evin girişine veya herhangi bir yerine eğer yapım tarihini yazma veya başka bir işaret koyma geleneği yaygın

değildir. Sadece dar sokaklar içindeki bir evin güneybatı dış duvarında 1935 tarihi tespit edilmiştir. Odaların duvarlarına süs olarak ahşaptan yapılmış çepeçevre rafların konması adettendi.

Şu anda köyün doğusundaki evler Londra'dan veya dışardan gelenlere, güneydekiler ise köy gençlerine aittir. Boğazköy ise özel olarak yapılmasına karşın, orada (ve Boğaz'da) arazisi bulunan köylülerin de çocuklarına ev yaptıkları söylenmektedir. Eskiden herkesin bir parça da olsa arazisi bulunduğundan, evlerin hali arazilere inşa edilmesine gerek duyulmazdı. Ancak son yıllarda köylerden kentlere olan göçü önlemek için, ev yapmak isteyip de toprağı olmayan gençlere, Goyak Deresi'nin üst başındaki Belen Mevkii'ndeki hali araziler arsa olarak verilmiştir.

Köydeki evlerin tamamı halen kullanılmaktadır. Ancak bazı yaşlıların vefatıyla birlikte bazılarının Türkiye'den gelen kişilere kiralandığı, bu evlerden bazılarında 2-3 ailenin barındığı söylenmektedir. Bir kaynak kişim bu kişilerin sürdürdükleri yaşamı "Ağırdağ'ın 1930'lu 1940'lı yıllarındaki yaşamına benzer" şeklinde ortaya koymuştur.

Terkedilmiş Eski Bir Ev

6.1 Ev yapma hazırlığı

Evlerin çökmemesi için su ile rutubeti çekmemesine, özellikle de malzemenin tamam olmasına ayrı bir önem verildiğinden, evim yapımından önce malzemenin ev sahibi tarafından temin edilmesi esastı.

Bu nedenle köye usta gelmeden önce ev yapacak olanın malzeme hazırlığı yapması ve temin ettiklerini

evin yanına taşınması gerekirdi. Bu hazırlıklar arasında:

Duvar örgüsü ile temellerde kullanılacak olan ve saf kireç taşı olan kara taşların dağdaki kayalardan mat-salarla koparılıp eşeklerle evin yanına taşınması, (Bu taşların sağlam olabilmesi için özünde çakıl veya kum olmaması gerekirdi)

Evin köşesi ve pencere ile kapı kenarlarında kullanılacak olan ve "Sağlam Havara Taşı" ile "Liverga Taşı" olarak bilinen taşların temin edilmesi. (Bu taşlar köyün doğusundaki Tesbihli Dere, Eniş Dibi, şimdiki okulun olduğu Mor Mersin - veya Çukur mevkii- ve Liverga olarak bilinenler de köyün güneyindeki tepeler ile şimdiki uçak alanının bulunduğu Sarı Suluk mevkiinden temin edilirdi. Bunların üzerine önce balta ile ARAKŞA denilen 1 - 1 ½ ayak derinlikte bir kanal açılır, sonra buraya çakılan İŞFİNA'larla (demir çubuklarla) çatlatılır ve sonra da kanala sokulan lüveri veya küreğin ağzı ile kavlatılarak koparıldı. Kenarları düzeltildikten sonra kullanıldı. Bazen bu amaçla köyün çivarındaki tepeler ile ovalardan BIÇKIN olarak bilinen BADEM TAŞI da toplanırdı)

Çamur yapımında kullanılacak beyaz renkli havara toprak (Beyaz toprak) ve saman temin edilmesi (Temelin rutubet çekmemesi için beyaz toprak kullanıldı. Bu toprak okulun batısından sağlanırdı. İçine 1/5 oranında saman karıştırılıp çamur yapılar ve "girmesi" ve/veya "pişmesi" için bir gün süreyle bekletilirdi. Genelde bir gün önceden hazırlanırdı)

Evin ihtiyacı oranında selvi merteği temin edilmesi (çam ağacı erken çürüdüğünden selvi ağacından mertekler kullanıldı. Köy ile çevresindeki ormanlardan izinsiz selvi merteği kesmek yasak olmasına karşın, fakirler onları dağlardan kaçak olarak keserlerdi. Ev yapımında kaçak mertek kullanıldığının saptanması halinde kullanılan kişilere orman memurları tarafından ceza (brostimmo) kesilirdi. Yine de çokları kaçak mertek kullanırdı. Ancak varlıklı kişiler ormancuların mühüledikleri mertekleri satın alıp kullanırdı.

Evin damı için gerekli olan kamaşların temini edilmesi (Köydeki kamaşlık yabani olduğundan damlara gelişmezdi. Bu nedenle Girne, Şillura (Yılmazköy) ve Yerolakko (Alayköy) derelerinden gidilip kesilir veya Lefkoşa'dan satın alınırdı.

Deniz eriştesi, mersin dalı, gornizo, şinya, çam pürüsü temini (Bunlar damadaki kamaşların üzerine konmakta

olup, damdaki rutubeti emici bir özellik taşımaktaydı. Özellikle deniz eriştesi en idealiydi. Bu nedenle zenginler sadece deniz eriştesi kullanırlarken, fakirler ne bulurlarsa onu kullanırlardı. Deniz eriştesi hayvanlarla Gırme'ye gidilip deniz kenarlarından toplanırdı)

Evin damının aktırmaması için Karmi Toprağı temin edilmesi (Bu toprak, Karmi civarı ile Bileyle'deki Bileşe olarak bilinen yerdeki Mağaraların altında damarlar halinde bulunurdu. Karmi civarındaki damarlardan sağlananlar mavi renkli, Bileşe'den sağlananlar ise koyu renkliydi. Mağaralar maden ocağı gibi kazılıp damar bulunduktan sonra torbalara konup eşeklerle köye getirilirdi. Saf kil (gonno) olması itibarıyla çok ağır olan bu toprak, su geçirmeme, yağ ile sabun gibi kaygan olma, yağmur yiyince beton gibi sertleşme ve damın aktırmaması önleme özelliklerine sahiptir. Büyük bir kısmı sert kalk-er taşı (kireç taşı) olan Gırme Sıra Dağları'nın alt katında bir dizi balçık ve kumlu taşlar bulunmaktadır. Bunlar mavi-kurşuni balçıklı ve kireçli topraktır. Atmosferin etkisinde kalmayanlar mavi-kurşuni renkli iken, atmosferin etkisinde kalanlar ise kahverengidir. Bunlar önceleri yatay durumda iken, dünyanın merkezinden dışarı doğru meydana gelen basınçla dik açılı duruma gelmişlerdir. İşte Karmi Toprağı denen de budur.(64)

Evin sıva ve badanası için gaminilerden kireç satın alınması,

Taşların arasına sokmak için fellik temin edilmesi,

6.2 Temel kazma ve evlerin kaymasına karşı önlemler

Eselden plan yoktu. Bu nedenle evlerin yapımında arazinin durumuna göre iş ve işlemler yapıldı. Eğer evin yapılacağı arazi engebeli ise, öncelikle egemenin düzeltilmesiyle işe başlanırdı. Düzeltme işlemi de arazinin durumuna göre değişiklik arz etmekteydi. Ev bir yamaca yapılacaksa erozyonun ve evin kaymasının önlenmesi için, yapılacak evin güney tarafına, iri kara taşlardan harçsız bir "KURU DUVAR" yapılırdı. Buna "SET DUVAR" veya "HAVALE DUVARI" denirdi. Ev tamamlandıktan sonra kadınların evin dışından gelip geçmeler tarafından görünmelerini önlemek için üzerine ballura ve maca konurdu. Bunlar bir yandan havale duvarı görevi görürlerken, bir yandan da yıkanan çamaşırların kurutulması amacıyla da kullanılmaktaydı.

Daha sonra yapılacak evin büyüklük ve şekline göre

yer bir ip çekilip ev temelleri kanal şeklinde kazılmaya başlanırdı. Ev temelleri usta ile varılan anlaşmaya bağlı olarak ya usta tarafından, ya da ustanın önerileri doğrultusunda ev sahibi tarafından kazılırdı. Ancak evin sağlam olabilmesi için temellerin "Gafkalya" olarak bilinen ana kayaya kadar kazılması gerekirdi. Bu nedenle temellerin "sağlamı bulana kadar" kazıldığı, 1 veya 2 ayak derinlikte ana kayaya ulaşıldığı ve hatta bazı yerlerin ana kayalık olması nedeniyle buralara temel kazmanın gerekmediği söylenmektedir.

Temeller kazıldıktan sonra, açılan temellerin başında bir horoz kesilmesi ve kanının temellerin içine akıtılması ("temelin horoz kanı ile sulanması") adettendi. Kıbrıs genelinde, temellerine kan akıtılmayan evlerin 'havaleli' (perili) olacağı ve ev sakinlerini sürekli olarak rahatsız edeceği inancı yaygındır.

Temel çukurlarının içi daha önceden hazırlanan samanlı çamur dökülür ve içine moloz karataşlar atıldıktan sonra otumaları için üzerlerine lüveri ile vurulurdu. Temel çukurları dolana kadar aynı işlem devam ederdi. Temel çukurları doldurulduktan sonra evin yapılacağı alan düz olarak ortaya çıkmış olurdu.

6.3 Duvar Örgüsü

Yapılan temel kurduktan sonra dama kadar olan duvar örgüsüne başlanırdı. Bu aşamada önce evin köşelerine, düzgün kesilmiş sağlam havara taşlardan birbirine geçmeli olarak köşeler yapılır, sonra bunların araları yaklaşık iki ayak genişliğinde karataş duvarla örülürdü. Harç olarak temellerde kullanılan sananlı toprak çamur kullanılır, taşların aralarıyla boşluklarına fellik sokulurdu. Böylece bir yandan taşlar desteklenirken, bir yandan da düzgün bir yüzey elde edilmiş olurdu. Ancak duvarın kara taş ile örülmesi sırasında, genellikle kapı ile pencere kenarlarında da, köşelerde kullanılan düzgün kesilmiş sağlam havara taşlar kullanılırdı.

Sadece meyilli arazilerde yapılan evlerin duvarlarının kaymasını önlemek için, örülen duvarların iki köşesi ile ortasına dikine birer DİRSEK DUVARI (PAYANDA), dibine ise bu sefer de seki şeklinde yatay bir dirsek duvarı inşa edilirdi. Alta yatay olarak yapılan payanda, bir yandan duvarın kaymasını önlerken, evin rutubet çekmesini de önlerdi. Payandalar dikdörtgen şeklinde yapılmasına karşı, bazı köşelerde yarım daire şeklinde yapıldıkları ve bunların da yerden yaklaşık üç metre

boyunda oldukları gözlemlenmiştir.

Pencere ile kapı başlıklarına mertekler de konup, duvar örgüsüne dama kadar devam edilirdi. Örülen duvarların yüksekliğinin eve kurulacak namsiyeli yatak ile elbise dolabının boylarını aşması gerekirdi. Bunun da başlıca nedeni dolabın üzerine yorganların istiflenmesinin adet olmasıydı.

6.4 Dam

Duvar örgüsü tamamlandıktan sonra damın yapılmasına sıra gelirdi. Damın eğimi, araziye uygun olarak gün-eye verildi. İlk örülen duvarın üzerine bir ayak aralar-la selvi mertekleri konur ve bunların duvara oturan uçları ile araları çamurla doldurularak düz bir yüz elde edilirdi. Merteklerin üzerine sıra halinde kamaşlar konup birbirlerine bağlanırdı. Uzunlamasına konan kamaşların dağılmamaları için birbirlerine bağlanırlarken, belli aralıklarla enine kamaşlar da konup bağlanırdı. Bu kamaşların üzerlerine de damın rutubetini çekip rutubetin odaya girmesini önlemek için deniz eriştesi (deniz eriştesi sağlayamayan fakirlerin evlerine bunun yerine mersin dalı, görünzo, şinya ve çam pürüsü) konurdu. Bunun üzerine samanlı havara toprak çamuru, bunun da üzerine 2-5 teneke Karmi Toprağı yayılırdı. Yayıldıktan sonra ise üzerinde, köylülerin YUVAK dedikleri yuvarlak taş bir

Damları düzleştirmede kullanılan eski bir Yuvak

sütun (silindir, yuvarlak sütun ve merdane) çirilenirdi. Bu alet halen Hasan Hüseyin Canateş'in evinde mevcuttur. Yuvak yaklaşık iki ayak uzunluğunda olup, iki yanın-da birer zivana deliği bulunmaktadır. Yakın geçmişimizde zivana deliklerine tahtalar monte edilip silindir makinesi

gibi çalıştırılırdı. Ancak Ağırdağ'da el veya ayakla çalıştırıldığı öğrenilmektedir. Yuvak, üzerinden geçtiği Karmi Toprağı'nı oturtup sıkıştırdığından, damın akıt-ması da önlenmiş olurdu.

Daha sonra damın kenarlarına plaka halinde Limarga taşından çelengi taşları sıralanır, onun üzerine belirli aralıklarla çörten görevi gören içbükey teneke oluklar ve onları da üzerine alçak bir duvar yapılırdı. Dama bir ocak bacası da eklenince ev kaba hatlarıyla ortaya çıkmış olurdu. Damlara su deposu konmaması ve üzerlerine de güvercinlerin pislememesi halinde, damların üzerinde hiç ot yetişmediği söylenmektedir.

6.5 Oda zemini

Eskiden odaların zeminleri havara toprakla döşenme-sine karşın, mermer ile de döşenirdi. Mermerler Yerolakko (Alayköy) ile Kanlıköy'den satın alınırdı. Gönyelililerin bu mermerleri mermer tepelerinden kestikleri söylenmektedir.

6.6 Duvarların sıvanması

Mali gücü yetersiz olanlar evlerinin dış duvarlarını sıvamazlardı. Ancak yine de evin iç ve dış duvarları genellikle kum ile kireç karışımı harçla sıvanmaktadı. Mali gücü bol olanlar evlerinin iç ve dışı alçı ile sıvar-lardı. Evin badanası ile sulandırılmış kireç ile olurdu. O dönemde badana işlerinde kullanılan kıl fırça olmadığından, yerine macadan ve derelerde yetişen kovanlardan yapılan süpürgeler kullanılırdı.

6.7 Dülger İşleri

Kapı ve pencereler evi yapının ekonomik durumuna göre küçük veya büyük olurdu. Dış pencereler tek veya çift kanatlı olup dışarıya doğru açılmaktadır. İç kısımda ise içeriye açılan pencereler vardır. Evin sokağa açılan kapıları hayvanların girişine olanak yaratmak için büyük yapılırdı. Dülgerlik işleri köyedeki kişilere, ya da Lefkoşa'daki dülgerlere yaptırılırdı. Dülgerler kapı ve pencere ölçülerini alırlar, hazırladıktan sonra da gelip yerlerine takarlardı. Bu amaçla isteğe bağlı olarak Dikomo, Girne, Karmi'deki dülgerler veya Gönyeli'deki Rende usta denilen dülger köye çağırılırdı. Son zamanlar-da köyde ikamet eden Dayılar Sülalesinden Civan Hasan olarak bilinen Hasan İbrahim Dayı da evlerin dülger

işlerini yapardı.

6.8 Aşevi ve banyo

Genellikle evin ocak olan odası banyo amacıyla kullanılırdı. Bu nedenle tek odalı evlerin girişinin bir köşesinde ve özellikle de tek odalı evlerin yanına yapılan aşevilerde yıkanılırdı. Kapının arkasına bir çukur kazılır, çukurun içine tahta konur ve onun da üzerine bir tokmak atılarak orada yıkanılırdı. Kazan yakına çekilir, su kaynamışsa ılıştırılır ve kazandaki su andulya (kabak) ile alınır. Yıkandıktan sonra çukurda biriken su ya teneke ile alınıp evin dışına dökülür, ya da toprağın suyu çekmesi nedeniyle buna ihtiyaç duyulmazdı. Ancak zamanla temellerin su çektiğinin farkına varılması üzerine, bu amaçla evin avlusuna bir kuyu kazılmaya başlanmıştır.

Dayılar mahallesindeki Cıvan Hasan'ın evinde alttan yanma ve kubbeli küçük bir hamam bulunduğu tespit edilmiştir.

6.9 Tuvalet

İngiliz Sömürge Döneminin ilk yıllarında evlerde

Bir ev ocağı

tuvalet yoktu. Tuvalet ihtiyacı, evlerin arkasındaki boş alanda giderilirdi. Daha sonra avlunun gerisine yuvarlak planlı ve kubbeli küçük bir tuvalet yapılmaya başlandı. Eski evlerde tuvaletler yuvarlak planlı olmasına karşın, kare planlı olanlar da vardır. Tuvalet için önce bir kuyu kazılır, bina yaklaşık kare planlı yapılacaksa duvar örgüsünün üst kısmı, mertek, kamaş ve havara toprak ile kapatılırdı. Tuvaletlerde birer ayak taşı bulunmaktadır. Taharet ihtiyacı oraya konan bir testi veya bir maşrapa ile karşılanırdı.

6.10 Fırın

Yakın geçmişimizde evlerin haftalık ekmeğin pişirildiğinden, her evin bahçesine mutlaka bir fırın yapılırdı. Fırınların alt kısmı (kaidesi) yaklaşık kare planlı olup, taşlarla bir metre kadar yükseltildikten sonra üst kısmı kubbeli olarak yapılırdı. Genellikle fırınların alt kısımları kümes olarak kullanılırdı. Bölgede çok tilki olduğundan girişleri kapalı yapılırdı. Alt kısımdaki kümes yapıldıktan sonra üzeri sırayla mertek, kamaş, toprak, tavuk fişkısı ve Lefkoşa'dan satın alınan ateş taşı konduktan sonra, üst kısmı kubbeli olarak son bulurdu. Fırının alt kısmına tavuk fişkısı konma nedeni, fırının ısıyı tutup ekmeğin dengeli olarak altlı üstlü pişmesini sağlamak içindi.

Fırın tamamlandıktan sonra kullanılabilmesi için, öncelikle pişirilmesi gerekirdi. Bu nedenle içine sağlam bir cam şişe atılıp yakılırdı. Cam şişenin erimesiyle fırın da pişmiş sayılırdı.

Köyde tavuk beslemenin nedeni, acil durumlarda etyle yumurtasından yararlanmak içindi. O zamanlar para olmadığından, tavuklar ile yumurtaları parasız günlerin bir can simidi sayılırdı. Hatta kadınlar tavuk ve yumurta satışlarından elde ettikleri paralarla kızlarına çeyiz yaparlardı. Bir başka yönüyle ; eskiden herkesin malî gücü yetmediğinden, et ihtiyacı tavuk ile karşılanırdı.

6.11 Su Kuyusu

Diğer köylerde olduğu gibi Ağırdağ evlerinde su kuyusu kazma geleneği yoktur. Bunun da nedeni çok eskiden köyün su sorununun olmamasıdır. Ancak nadiren de olsa son yapılan birkaç evin avlusunda su kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyular hayvanlar ile evin içme suyu ihtiyacını karşılamasının yanı sıra, buluşuklar ile

çamaşırın yıkanmasında da kullanılırdı. Bu nedenle pınarlardan veya köy çeşmelerinden su almaya gerek kalmazdı.

6.12 Güvercinlik

Yakın geçmişimizde evlere güvercinlik yapılmazdı. Ancak zamanla evlerin dışına güvercinlik olarak tenekelerin konduğu söylenmektedir.

6.13 Aydınlatma ve Isıtma

Yakın geçmişimizde evler lamba suyu ile yanan fanoz lambalarla aydınlatılırdı. Hatta öğrencilerin derslerine çalışmak için boya şişelerinden Gololambi yaptıkları da hatırlanmaktadır. Lamba suyu ile çalışan Gololambi'lere fitil yerine bir çaput parçası konurdu.

Elektrik ilkin Boğaz'a gelmiştir. Bunun üzerine köylülerin defaatla müracaatı sonucu, şubat.1961 tarihinden başlayarak Boğaz ile Ağırdağ arasında elektrik direkleri dikilmeye başlanmış, dikimler tamamlandıktan sonra da köye elektrik gelmiştir.

Taş evlerin çok soğuk olduğu söylenmektedir. Evlerin ısıtılması için ya ocakta yakılan ateşten yararlanılır, ya da dışta yakılan odunlar bir mangala veya bir tenekeye konup evin içine taşınırdı. Ocakta yakılan ateş, yemek pişirme, yıkanma, çamaşır suyu kaynatma ve ısıtma amaçlarıyla kullanılırdı. Ağırdağ bir oduncu köyü olduğundan odun temini sorun değildi.

Evlerdeki ocaklar değişik şekillerde yapılmıştır. Bazı evlerde büyük odanın bir köşesinde, yukarıya doğru daralan bir baca şeklidir. Bunlar Liverga denilen taşlarla yapılmakta, taşların araları feliklerle doldurulmakta ve dış yüzeyleri ev inşaatında kullanılan samanlı çamur ile sıvanmaktaydı. Ocak bacaları değişik tiplerde olup (kimisi arı kovani şeklinde) yağmurun girmemesi için üzerleri yanlarda delik kalacak şekilde kapatılırdı. Ocaklar her yıl tikandığından, dama çıkılıp içine hurma dalı sokularak temizlenirdi.

Eğer bu çalışmayla, kültürümüze, Ağırdağ'a ve Ağırdağlılara bir nebze de olsa hizmet verebilmişsek sadece mutluluk duyarız diyerek yazımıza son verelim.

SON SÖZ

Yazılı kaynaklara sadece kıvrıntılar halinde geçen Ağırdağ'ın dokuzbin yıllık uzun geçmişini bir buçuk aylık bir sürede gerçek anlamda ortaya koymak mümkün

değildir. Yine de Ağırdağlıların bilgilerini paylaşma istekliliği bizleri cesaretlendirmiştir. Bu nedenle Ağırdağ'ın uzak ve yakın geçmişini ana hatlarıyla da olsa ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmada toplanan bilgiler gelecekte yayınlanacağını umduklarımın çok azını içeren bir ön araştırma niteliğindedir.

Önemli saydığım bilgilerin çoğu genellikle ya değişre edilmemiş durumda arşivlerdedir, ya yitirmek üzere olduğumuz yaşlıların belleklerindedir, ya da araştırmacılar ile kurtarıcıların bekleyen köylerimizde kentlerimizdedir. Girne'ye her gidip gelişimizde yanından geçen belki de görmediğimiz, görmek bile bilmediğimiz Ağırdağ'ın, doğal güzelliklerinin yanı sıra dokuz bin yıllık tarihi geçmişinin olduğunu öğrenmek heyecan vericidir.

Ağırdağ ilgi beklemektedir. Ağırdağ dokuz bin yıllık tarihi geçmişinin aydınlatılmasını beklemektedir. Ağırdağ doğal güzellikleri, tarihi geçmişiyle turizme katkı sağlayacak bir konuma getirilmeyi beklemektedir. Ve Ağırdağ'ın bozulma dokesu, her geçen gün çöken otantik evleri kurtarıcılarını beklemektedir. Yakın geçmişimizde Ağırdağ'ın ana yol üzerindeki barları dolup taşarken, şimdilerde dağlarıyla ovaları, asırlık zeytin, harup ve çam koruluklarına inat yeni villalarla dolup taşmaktadır. Bir yanda askeri bölgeler, bir yanda dağları bir kurt gibi kemiren taş ocakları, bir yanda kesilen ormanlardan daha değerli olduğu varsayılan saray yavrusu villalar, bir yanda apartmanlar, bir yanda tek katlı yapılar ve bir yanda da kaderine terk edilen evleri barındıran Ağırdağ, bir çelişkiler yumağı görünümündedir. Dileğimiz Ağırdağ'ın uzak ve yakın geçmişinin aydınlatılmasıdır. Dileğimiz Ağırdağ'ın planlı bir kalkınma sürecinde değerlendirilmesidir. Ağırdağ'ın konuksever insanların da bunlara laik olduğu inancındayız.

Eğer bu araştırma yazımızla kültürümüze, Ağırdağ'a ve Ağırdağlılara bir nebze de olsa katkı sağlayabilmişsek sadece mutluluk duyarız diyerek yazı dizimizi sonlandırmağımız olalım...

DİP NOTLAR

(1) E.H.D. Nicolls, Statistics of the Rain fall of Cyprus from April 1982, To March 1914, London, 1915, s.31

(2) Mrs. Esmé Scotto-Stevenson, Our Home in Cyprus,

London, 1880, s.28

(3) (Tercüme için ayrıca bak : Haşmet Muzaffer Gürkan, Bir Zamanlar Kıbrıs'ta, Toplu Eserleri 2, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa-Kıbrıs, 1996, s.26)

(4) George Jeffery, A Description of the Historic Monuments of Cyprus, Nicosia-Cyprus 1918, s. 263

(5) Kutlu Adalı, Dağarcık, Beşparmak Yayınları, Lefkoşa, 1963, s.269

(6) Evkaf İdaresi Dosya Aidiyet no:32, Gömlek no: 32/F/1

(7) Rina Catselli, Kyrenia a Historical Study, Kyrenia Flower Show Edition, s.15-16

(8) Nicos Chr. Toufexis, The springs of Cyprus, Republic of Cyprus Ministry of Agriculture and Natural Resources Department of water Development, December 1964, s.9

(9) E.H.D. Nicolls, Statistics of the Rain fall of Cyprus from April 1882, To March 1914, London, 1915, s.31

(10) Sir George Hill, A History of Cyprus, Vol.II, s.119 ve 648 ; George Jeffery, A Description of the Historic Monuments of Cyprus, Nicosia-Cyprus 1918, s. 278

(11) Nearhou Kliridi, Horya Ke Politiyes tis Kyprou, Lefkoşa-Kıbrıs, 1961, No.2,8, s.4-5 ; Rupert Gunnis, Historic Cyprus, Nicosia-Cyprus, 14 Mayıs 1936, s.148)

(12) Sir George Hill, A History of Cyprus, Cambridge, 1948, s.648, Dip not.3; N.P. Stanley Price, Early Prehistoric Settlement in Cyprus 6500 – 3000 BC, Bar International Series 65, England, 1979, s.19,23,39,47,50,78,90,92)

(13) Nearhou Kliridi, aynı eser, s.4-5

(14) D.G. Hogarth, Devia Cypria (Notes of an Archaeological Journey in Cyprus), London, Oxford, 1889, s.88; Tuncer Bağışkan, "Antik Karpasia Kentinde Arkeolojik Yüzye Araştırma ve Kent Kalıntılarını Saptama Çalışmaları", Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Vol. 2, DAÜ-KAM, Gazimağusa-KKTC, Sayı: 2 (1) Kış/96, s.24)

(15) Rupert Gunnis, Historic Cyprus, 1936, s.148

(16) Nearhou Kliridi, Aynı eser, No.2,8, s.4-5

(17) Sir George Hill, aynı eser, s.119

(18) A & J. Stylianou, An Important Venetian Map of Cyprus in the Map-Room of the British Museum London, Cyprus, 1971, s.14

(19) Captain H.H. Kitchener, A Triconometrical Survey of the Island of Cyprus, London, 1882

(20) Halil Giray, KKTC Coğrafi İsimler Kataloğu, Cilt.III (Girme İlçesi), KKTC İskan Başkanlığı Harita Teknik Uzmanlığı Yayını, Lefkoşa, Aralık 1999, s.1

(21) Yrd.Doç. Dr. Nuri Çevikel, Kıbrıs Eyaleti, Gazimağusa, Kıbrıs, 2000, s.353

(22) Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no:43, Ankara, 2000, s.149

(23) Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve

Türk Vakıfları), TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no:43, Ankara, 2000, s.111

(24) (Rina Catselli, Kyrenia a Historical Study, Kyrenia Flower Show Edition, s.99

(25) Kutlu Adalı, Köy Raporları 1961, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları 1, Lefkoşa, 1961, s.18-21

(26) Halil Sadrazam, Kıbrıs'ta varoluş Mücadelesi, Şehitliklerimiz ve Anıtlarımız, Türkiye Şehitlikleri İmar Vakfı Yayınları No:4, İstanbul, 1990, s.41-49, 83, 93, 123, 166-177

(27) Ahmet Karaman, "Beşparmak'tan Ağırdağ'a Ağırdağ Efsaneleri" Bozkurt Gazetesi, Lefkoşa, 14 Mayıs 1990 ; Bu konuyla ilgili olarak bak "Su Kaynakları" ile "Köy ileri gelenleri" bahisi ; Böyle anlatılan bir başka rivayet ise, Hacc'e gidip de orada ölenlerin Kayıdır Sülalesinden Hacı İbrahim Ağa ile oğlu Ahmet Ağa olduğu doğrultusundadır.

(28) K. Nicolaou, The Distribution of settlements in stone age Cyprus, Kypriakai Spoudai, 1967, s.42

(29) Bak: Eski Eserler ve Müzeler Dairesi kayıtları ; Tuncer Bağışkan, "Kıbrıs'ta Fossil Kalıntıları ve İnpınar Adak Yeri", Kıbrıs kültür-sanat eki, Lefkoşa, 15.Mayıs.1990 ; Tuncer Bağışkan, "Kıbrıs'ta fossil kalıntıları ve İnpınar Adak Yerinin Efsanesi", Avrupa Gazetesi, 5 Şubat 1999; Tuncer Bağışkan, "Baf Yöresinden üç Efsane", Halkbilimi Dergisi, Sayı: 48, Halk Sanatları Derneği Yayını, Lefkoşa, Ocak-Aralık 2000, s.114-115

(30) K. Nikolaou, "The Distribution of Settlements in Stone Age Cyprus", Kypriakai Spoudai- Nicosia, 1967, 31: 37-52; Stanley Price, aynı eser, s.102, no:K.3

(31) Tuncer Bağışkan, "Kıbrıs'ta Fossil Kalıntıları ve İnpınar Adak Yeri", Kıbrıs Kültür-Sanat eki, Lefkoşa, 15.Mayıs.1990 ; Tuncer Bağışkan, "Kıbrıs'ta fossil kalıntıları ve İnpınar Adak Yerinin efsanesi, Avrupa Gazetesi, 5 Şubat 1999; Ahmet Karaman, Beşparmak'tan Ağırdağ'a Aşırdag Efsaneleri, Bozkurt Gazetesi, 14 Mayıs 1990; Kaynak Kişiler: Ağırdağ sakinlerinden sn. Leman Karadeniz ile sn. Ali Karadeniz. Görüşmenin yapıldığı 1988 yılında 60 yaşında idiler

(32) Tuncer Bağışkan, "Baf Yöresinden Üç Efsane", Halkbilimi Dergisi, Sayı: 48, Halk Sanatları Derneği Yayını, Lefkoşa, Ocak-Aralık 2000, s. 114-116

(33) Ahmet Karaman, aynı yayını, Bozkurt Gazetesi, 14.5.1990

(34) G. Hill, A History of Cyprus, Vol.3, Cambridge, 1948, s.114-122 ; Camille Enlart (Translated bay David Hunt), Gothic Art and the Renaissance Cyprus, A.G.Leventis Foundation publication, Thrigraph-London, 1987, s.22,429,473-424

(35) Nicolaou 1967, no:53 ; stanley Price, s.102, no:K.2

(36) Kutlu Adalı, Köy Raporları 1961, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları 1, Lefkoşa, 1961, s. 2

(37) P. Dikaiois, "Some Neolithic Sites in Cyprus", Report of the Department of Antiquities Cyprus 1935, Published by Government of Cyprus, Nicosia-Cyprus, 1936,s.11-13

(38) P. Dikaiois, "Some Neolithic Sites in Cyprus", s.11-13 ;

Kutlu Adalı, Dağarcık, Beşparmak Yayınları, Lefkoşa, 1963, s.269-275 ; Kutlu Adalı, Köy Raporları 1961, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları 1, Lefkoşa, 1961, s.21

(39) N.P. Stanley Price, Early Prehistoric Settlement in Cyprus 6500 – 3000 BC, Bar International Series 65, England, 1979, s.18-19

(40) P. Dikaios, "The Excavation At Erimi 1933-1935 Final Report", Report of the Department of Antiquities Cyprus 1936, Published by Government of Cyprus, Nicosia-Cyprus, 1938, s.76 (41) J.du. Plot Taylor, "Inscriptions in the Pyleri Cave", Report of the Department of Antiquities Cyprus 1935, Nicosia, 1936, s.18-19

(42) K. Nicolaou, "The Distribution of Settlements in Stone Age Cyprus", Kyriakai Spoudai 1967, Nicosia-Cyprus, 1967, no:52 ; Stanley Price, aynı eser, s.109, no:K.38

(43) T. Watkins, "Some Problems of the Neolithic and Chalcolithic Period in Cyprus", Report of the Department of Antiquities Cyprus 1973, Published by the Department of Antiquities Cyprus, 1973, s.39-41

(44) Stanley Price, aynı eser, s.102, no:K.1 ; P. Dikaios, The Excavation At Erimi 1933-1935 Final Report, s.76

(45) T. Watkins, "Some Problems of the Neolithic and Chalcolithic period in Cyprus", Report of the Department of Antiquities Cyprus 1973, Published by the Department of Antiquities Cyprus, 1973, s.39-41

(46) Sophocles Hadjisavvas, Olive Oil Processing in Cyprus. From the Bronze Age to The Byzantine Period, Studies in Mediterranean Archaeology Vo.XCIX, Paul Aströms Forlag, Nicosia, 1992, s.21-38

(47) P. Dikaios, "Some Neolithic Sites in Cyprus", Report of the Department of Antiquities Cyprus 1935, Published by Government of Cyprus, Nicosia-Cyprus, 1936, s.12

(48) Stanley Price, aynı eser, s.102, no: K.4
(49) Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü'nü muhatab alan 8.9.1988 tarihli rapor (Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Arşivi)

(50) Rina Catselli, Kyrenia A Historical Study, Kyrenia Flowers show edition, s. 13

(51) Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no:43, Ankara, 2000, s.111

(52) Mr. Alexander Mavrogordato, Report and General Abstracts of the Census of Cyprus 1901 (Taken on the 1st April 1901), Appendix E.2, Nicosia-Cyprus, s.46

(53) Alexander Mavrogordato (Superintendent of the Census), Report and General Abstracts of the Census of 1911 (Taken on the 2nd April 1911, London, 1912, s.52

(54) C.H. Hart-Davis, General Abstracts of the Census of 1931 (Taken on April 27-28, 1931), Nicosia, 1932,s.41)

(55) Cyprus Censuf of Population and Agriculture 1946, Tablets, 1949,s.8 ; D.A. Percival, Cyprus Census of Population and Agriculture 1946, (Report and Tables), London-England, 1949,s.8 ; Census of Cyprus 1946 (Tablets of Population by sex. Religions and economic age Groups) (Provisional), Kyrenia District, page.2

(56) Census of Population and Agriculture 1960, Vol.1 (Population by location, race and sex), Nicosia, 1962, s.14 ; Census of Population and Agriculture 1960, Vol.IV, Housing (Supplement), Nicosia-Cyprus, May.1963, s.31, Table.19

(57) Hasan Fehmi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin El Kitabı, Lefkoşa, 1987, s.186

(58) 15 Aralık 1996 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, KKKK Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi Yayını, Yayın 2260, Lefkoşa, Temmuz 1999

(59) Mejor Benjamin Donisthorpe Alsop Donne, Records of the Ottoman Conquest of Cyprus and Cyprus Guide and Directory, Cyprus, 1885, s.114-117

(60) Rina Catselli, aynı eser, s.97
(61) P. Dikaios, The Excavation At Erimi 1933-1935 Final Report, Report of the Department of Antiquities Cyprus 1936, Part 1, Nicosia, 1938, s.76

(62) Rina Catselli, aynı eser, s.112

(63) Nicos Chr. Toufexis, The springs of Cyprus, Republic of Cyprus Ministry of Agriculture and Natural Resources Department of Water Development, December, 1964, harita:6, s.9

(64) Rina Catselli, Kyrenia A Historical Study, Kyrenia Flowers show edition, s. 12

K A Y N A K Ç A

Adalı, Kutlu, Kutlu, Dağarcık, Beşparmak Yayınları, Lefkoşa, 1963

Adalı, Kutlu, Köy Raporları 1961, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Basın İrtibat Bürosu Yayınları 1, Lefkoşa, 1961

Bağışkan, Tuncer, Kıbrıs'ta fosil kalıntıları ve İnşınar adak yeri", Kıbrıs kültür-sanat eki, Lefkoşa, 15.Mayıs.1990

Bağışkan, Tuncer Bağışkan, "Antik Karpasia Kentinde Arkeolojik Yüzey Araştırma ve Kent Kalıntılarını saptama çalışmaları" Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Vol. 2, DAÜ- KAM, Gazimağusa-KKTC, Sayı: 2 (1) Kış/96

Bağışkan, Tuncer, "Kıbrıs'ta fosil kalıntıları ve İnşınar Adak Yerinin efsanesi, Avrupa Gazetesi, 5 Şubat 1999

Bağışkan, Tuncer, "Baf Yöresinden üç Efsane", Halbilimi Dergisi, Sayı: 48, Halk Sanatları Derneği Yayını, Lefkoşa, Ocak-Aralık 2000

Catselli, Rina, Rina, Kyrenia A Historical Study, Kyrenia Flowers show edition

Çevikel, Yrd.Doç. Dr. Nuri Çevikel, Kıbrıs Eyaleti, Gazimağusa, Kıbrıs, 2000

Census of Cyprus 1946 (Tablets of Population by sex.

Religions and economic age

- Groups (Provisional), Kyrenia District
 Census of Population and Agriculture 1960, Vol.1 (Population by location, race and sex),
 Nicosia, 1962, s.14 ; Census of Population and Agriculture 1960, Vol.IV, Housing (Supplement), Nicosia-Cyprus, May,1963
 Cyprus Census of Population and Agriculture 1946, Tablets, 1949
 Dikaioi, P., "Some Neolithic Sites in Cyprus", Report of the Department of Antiquities
 Cyprus 1935, Published by Government of Cyprus, Nicosia-Cyprus, 1936
 Dikaioi, P., "The Excavation At Erimi 1933-1935 Final Report", Report of the
 Department of Antiquities Cyprus 1936, Published by Government of Cyprus,
 Nicosia-Cyprus, 1938
 Donne, Meior Benjamin Donisthorpe Alsop, Records of the Ottoman Conquest of
 Cyprus and Cyprus Guide and Directory, Cyprus, 1885
 Enlart, Camille, (Translated by David Hunt), Gothic Art and the Renaissance Cyprus,
 A.G.Leventis Foundation publication, Thirgraph-London, 1987
 Fehmi, Hasan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin El Kitabı, Lefkoşa, 1987
 Giray, Halil, KKTC Coğrafi İsimler Kataloğu, Cilt.III (Girne İlçesi), KKTC İskan
 Bakanlığı Harita Teknik Uzmanlığı Yayını, Lefkoşa, Aralık 1999
 Genel Nüfus Sayımı (15 Aralık 1996) Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, KKKT
 Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi Yayını, Yayın
 2260, Lefkoşa, Temmuz 1999
 George Jeffery, George, A Description of the Historic Monuments of Cyprus, Nicosia-Cyprus,1918
 Gunnis, Rupert, Historic Cyprus, Nicosia-Cyprus,14 Mayıs 1936
 Gürkan, Haşmet Muzaffer, Bir Zamanlar Kıbrıs'ta, Toplu Eserleri 2, Galeri Kültür
 Yayınları, Lefkoşa-Kıbrıs, 1996
 Hadjisavvas, Sophocles, Olive Oil Processing in Cyprus. From the Bronze Age to the
 Byzantine Period, Studies in Mediterranean Archaeology Vol.XCIX, Paul Aströms
 Forlag, Nicosia, 1992,s.21-38
 Hart-Davis, C.H., General Abstracts of the Census of 1931 (Taken on April 27-28, 1931),
 Nicosia, 1932
 Hill, Sir George, A History of Cyprus, Cambridge, 1948
 Hogarth, D.G. Hogarth, Devia Cypria (Notes of an Archaeological Journey in Cyprus),
 London, Oxford,1889
 Karaman, Ahmet, "Beşparmak'tan Ağırdağ'a Ağırdağ Efsaneleri" Bozkurt Gazetesi,
 Lefkoşa, 14 Mayıs 1990
 Kitchener, Captain H. H., A Trigonometrical Survey of The Island of Cyprus, London,
 1882
 Kliridi, Nearhou, Nearhou, Horya Ke Politiyes tis Kyprou, Lefkoşa-Kıbrıs,1961
 Mavrogordato, Mr. Alexander, Report and General Abstracts of the
 Census of Cyprus 1901 (Taken on the 1'st April 1901), Appendix E.2, Nicosia-Cyprus
 Mavrogordato, Alexander, (Superintendent of the Census), Report and General
 Abstracts of the Census of 1911 (Taken on the 2 nd April 1911), London, 1912
 Mavrokordatos, Giorgos, Dikomo Past and Present, Nicosia,2003
 Nicolls, E.H.D., Statistics of the Rain fall of Cyprus from April 1982, To March 1914,
 London, 1915
 Nikolaou, K., "The Distribution of Settlements in Stone Age Cyprus", Kyriaki
 Spoudai- Nicosia, 1967
 Nicos Chr. Toufexis, Nicos Chr., The springs of Cyprus, Republic of Cyprus Ministry of
 Agriculture and Natural Resources Department of water Development, December
 1964
 Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), TC Başbakanlık
 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını no:43,
 Ankara, 2000
 Percival, D.A., Cyprus Census of Population and Agriculture 1946, (Report and Tables),
 London-England, 1949
 Price, N.P. Stanley, Early Prehistoric Settlement in Cyprus 6500 – 3000 BC, Bar
 International Series 65, England, 1979
 Sadrazam, Halil, Kıbrıs'ta Varoluş Mücadelemiz, Şehitliklerimiz ve Anıtlarımız,
 Türkiye Şehitlikleri İmar Vakfı Yayınları No:4, İstanbul, 1990
 Scotto-Stevenson, Mrs. Esmé, Our Home in Cyprus, London, 1880

Styliou, A.J., An Important Venetian Map of Cyprus in the Map-Room of the British Museum London, Cyprus, 1971

Taylor, J.du. Plot, "Inscriptions in the Pyleri Cave", Report of the Department of Antiquities Cyprus 1935, Nicosia, 1936

Toufexis, Nicos Chr., The springs of Cyprus, Republic of Cyprus Ministry of Agriculture and Natural Resources Department of Water Development, December, 1964

Vakıflar Arşivi : Dosya no: Aidiyet no:32 ve Gömlek no: 32/F/1

Watkins, T., "Some problems of the Neolithic and chalcolithic period in Cyprus",

Report of the Department of Antiquities Cyprus 1973, Published by the Department of Antiquities Cyprus, 1973

AĞIRDAĞ KÖYÜ ARAŞTIRMASINDA KAYNAK KİŞİLER

(Yaşlar Aralık 2001 – Ocak 2002 tarihi itibarıyla)

Kayak kişi Künye

No Adı – Soyadı Yaşı (D. Tarihi) Yeri

1. Nafia-Hüseyin Mulla Ahmet (Mulla Dayı) 75 (1988 yılı itibarıyla) Ağırdağ
2. Leman-Ali Karadeniz 82 (1988 yılı itibarıyla) Ağırdağ

3. Halil Kılıçkaya 65 Ağırdağ
4. Hasan Hüseyin Canates72 Ağırdağ
5. Halil Dayer 82 (1920)Ağırdağ
6. Hüseyin Guşabbi 73 (1928)Ağırdağ
7. Sultan Guşabbi 72 (1930)Ağırdağ
8. Mustafa Terzipınarbaşı 52 (1950)Kırını (Pınarbaşı)
9. Nidai Kelebek 58 (1944)Ağırdağ
10. Hasan Canar72 (1930)Ağırdağ
11. Ömer Hüseyin Piro 86 (1916)Ağırdağ
12. Münvever Ahmet81 (1921)Kırını doğumlu (Ağırdağ'a evlendi)
13. Şenay Kelebek 59 Ağırdağ
14. Asım Sucuoğlu 70 Ağırdağ
15. Kemal İbrahim 80 Ağırdağ
16. Hasan İbrahim Dayı (Civan Hasan) 81 (2.2.1921)Ağırdağ
17. Firuz Aşık 50 Ağırdağ
18. Mustafa Hayım Altan60 (1942)Boğaz (Baf Doğum)
19. Mustafa Ersoy (Muhtar)50 Ağırdağ 19 kişinin yaş ortalaması % 69.47'dir.

Tuncer Bağışkan'ın Özgeçmişi

21 Ocak 1947 tarihinde Lefkoşa Ömerge Mahallesinde doğdu. 1972 yılında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Prehistorya ve Klasik Arkeoloji Bölümü'nden arkeolog olarak mezun oldu. İki yıl İngiltere'de kaldıktan sonra, Kıbrıs'a kesin dönüş yaptığı 1975 yılında Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü'nde arkeolog olarak kamu görevine başladı. Kıbrıs'ın değişik bölgelerinde kurumu adına arkeolojik yüzey araştırma ve kazı çalışmaları gerçekleştirdi. 1995 yılında Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na bağlı Kültür Dairesi bünyesinde oluşturulan Kültür Sanat Danışma Kurulu üyesi, Anıtlar Yüksek Kurulu Üyesi, DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Danışma Kurulu üyesi ve 1998 yılında Kültür-Sanat Kurultayı Genel Sekreteri görevlerinde bulundu. Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğünde sırasıyla Kazı İşleri Şube Amiri ve son olarak da Müdür Muavini olarak görev yaptıktan sonra 2000 yılında emekliye ayrıldı.

Halbilimi araştırmalarına 1987 yılında üyesi bulunduğu Halk

Sanatları Derneği (HAS-DER) çatısı altında başladı. Araştırmalarını yağmur duası, yatırlar (şehidalar), büyü, ölüm ve manevi inanç konularında yoğunlaştırdı. Araştırma yazılarının büyük bir bölümü 1989-1993 yılları arasında Yazı İşleri Sorumluluğunu sürdürdüğü Halkbilimi Dergisi'nde yayımlanırken, bir bölümü de Kıbrıs Kültür-Sanak Eki, Türk Bankası Kültür-Sanat Dergisi, Pygmalion Kültür ve Sanat Dergisi ve Avrupa Gazetesi'nde yer aldı. Halkbilimine sağladığı katkılardan dolayı 1994 yılında Halk Sanatları Derneği tarafından "Halkbilimi Hizmet Ödülü"ne layık görüldü. Yurtiçinde eski eser ve halkbilimi konularında çeşitli konferanslar verdi, sempozyumlara bildiriler sundu. 1997 yılında yayımlanmış "Kıbrıs Türk Halkbiliminde Ölüm" adlı bir kitabı vardır. Karpaz Yarımada'sındaki 46 yerleşim biriminde gerçekleştirdiği araştırmalar sonucu "Karpaz Rehberi" adlı kitap hazırlama çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca 'Avrupa' ve 'Afrika' gazetelerindeki 'Eskiden Yeniye' köşesinde siyasi ve kültürel içerikli yazılar yazmaktadır.

Evli ve iki çocuk babasıdır.

Bülbül'ü Siyah - Dev Hala- Üç Kardeş Dilin Kemiği Yok, Kemik Kırar - Hazreti Hızır Oduncu ve Tavuğu

Şevket ÖZNR*

BÜLBÜL'Ü SİYAH

Çok eski zamanlarda fakir bir ailenin üç kızı varmış. Bu kızlar iplik bükerek pazarda satar geçimlerini sağ-lar-lar-mış. Günlerden bir gün bu şehrin beyi " Bu akşam hiç kimse evinde ışık yakmayacak" diye emir vermiş. Bu fakir kızlar ipliklerini ertesi günkü pazara yetiştire-bilmek için bir çare düşünmüşler. Ve de karyolanın altında mum yakarak iplik çilelerini tamamlamışlar. O gece gökyüzü parlak ve aydınlıkmış. Kızlar işlerini bitirdikten sonra pencereden yıldızları seyrediyorlar-mış. Bu civarda dolaşan Bey açık pencereden sızan ışığı görmüş ve o tarafa yönelmiş. Tesadüfen tam bu sırada pencereden yıldızlara bakan kızların en büyüğü "Tanrım beni Bey'in ekmekcisi alsa da karnım doysa" demiş. Ortanca kız beni de ahçısı alsa, küçük kız ise

tanrım ben de Bey'e varsam da ona nur topu gibi çocuk-lar doğursam" diye dua ediyorlarmış.

Bey bunları sessizce dinlemiş. Hiç birşey söylemeden, bir süre daha dolaştıktan sonra konağına dönmüş. Ertesi gün Bey bu evde oturanların kimlikleri-ni araştırmış. Üç iplikçi kızı konağa çağır-tmış. Onlara neden ışık yaktıklarını ve yıldızlara bakıp neler söylediklerini sormuş. Kızlar önce korkmuşlar, utan-mışlar. Ancak Bey çok ısrar edince fakirliklerini ve dileklerini söylemeğe mecbur kalmışlar.

Bey kızların dileklerini yerine getirmiş. Büyük kız ekmekcisiyle, ortanca kız ahçı ile evlendirmiş. Kendisi de çok güzel olan küçük kızla evlenmiş. Küçük kız konakta, ablaları ise ekmekçi ile ahçının küçük kulubelerinde yaşamağa başlamışlar.

Gel zaman git zaman ablaları yaşadıkları hay-

atı beğenmemeğe küçük kızı kıskanmağa başlamışlar. Ona nasıl bir kötülük yapacaklarını düşünüyorlarmış. Bu arada onun hamile olduğunu öğrenmişler. Bunu fırsat bilerek doğum yaptıracak olan ebe kadına para vererek bir plan hazırlamışlar. Bir zaman sonra kız doğum yapmış ve nurtopu gibi bir erkek çocuk dünyaya getirmiş. Ancak kötü kalpli ablalarıyla birlik olan ebe kızın baygınlığından yararlanarak bebeği bir örtüye sarmış, önceden hazırladığı yeni doğmuş bir köpek yavrusunu kızın yatağına koymuş. Bunlar olurken ablaları bebeği bir ırmak kenarına bırakmışlar. Oralarda avlanmaya çıkan bir avcı bebeği görmüş. Kucağına alarak kulubesine götürmüştü. Bu tarafta ise Bey'in karısı köpek yavrusu doğurdu diye konak kalkmış, oturmuş. Ancak Beyi "bu nasıl iştir, hiç insan köpek yavrusu doğurur mu" diye isyan etmiş. Amma ve lakin karısını çok sevdiği, onun da ne kadar üzüldüğü, ağladığı görüldüğü için nasıl olsa başka çocuklarımız olur diye teselli bulmuş.

Bir sene sonra Bey'in karısı ikinci bir erkek çocuk, daha sonra da ay parçası gibi bir kız dünyaya getirmiş. Ancak ablaları ebe kadınıyla birlikte bu bebekleri de aynı ırmak kenarına bırakarak erkek yerine bir köpek yavrusu, kızın yerine de bir kedi yavrusu koymuşlar. Zavallı kardeşlerini Bey'in gözünden düşürmek için demediklerini bırakmamışlar. Çaresiz kız ne diyeceğini bilemeden günlerce ağlamış, göz yaşları dökmüş. Sonunda Bey onu konaktan kovmuş, konağın arka bahçesinin en ucunda küçük bir odada yaşamağa mahkum etmiş.

Öte yandan her zaman ırmak kenarında avlanan avcı diğer iki bebeği de bularak kulubesinde büyütme başlamış. İki erkek bir kız, bunlar bana tanrının emanetidir diyerek, çocukları sevmiş. Onlara bakmış ve korumuş.

Aradan yıllar geçmiş, çocuklar büyümüşler. Üçüde çok akıllı ve çok güzellermiş. Erkekler ata biner avlanmaya çıkar, kızda avcı babasıyla ağabeylerinin gelmesini beklermiş. Bir zaman sonra bu çocukların varlığı ve güzelliği Bey'in konağında duyulmuş. Herkes avcının çocuklarını merak etmeğe başlamış. Bir gün Bey kırlarda dolaşırken yolu ırmak kenarına

düşmüş. Biraz ötedeki kulubenin önünde yetişkin iki delikanlı görmüş. Çocuklar o kadar yakışıklı ve terbiyeli imişlerki Bey onların yanına vararak kim olduklarını sormuş. Bu sırada avdan dönen avcı: "bunlar benim oğullarım, bir de kızım var" demiş.

Bey o kadar etkilenmişki içi özlem ve hasretle dolmuş. "Keşke benim de böyle çocuklarım olsaydı" diyor. Bey öyle duygulanmışki çocukları konağa davet etmiş. Böylece çocuklar bazı günler Bey'in konağına konuk olmağa başlamışlar. Çocukların geliş, gidişleri kötü kalpli ablaları kuşkulandırmış bunlar kız kardeşlerinin çocukları olabilir. Bu düşünce kafalarını kurcalamağa başlamış. Bir yolunu bulup Bey haber almadan onları ortadan kaldırmak gerekiyordu.

Tam bu sıralarda Bülbül'ü Siyah isimli tılsımlı bir kuştan bahsedilmeye başlamış. Bu öyle bir kuşmuşki kanatlarındaki her tüyden bir ses çıkar, bu sesler rüzgara karışınca konuşur gibi olurmuş. Ancak hiç kimse bu kuşu yakalamağı başaramamış. Gidenler bir daha geri dönmemiş.

Bey'in çevresindeki adamlar Bey'e: "sizin bu güzel bahçenize böyle bir kuş yaraşır" diyerek onu meraklandırmışlar. Ve de kötü kalpli ablalar "avcının oğulları bu kuşu getirebilir" haberini yaymışlar. Bu söylentiler beyin kulağına kadar gitmiş. Bey günlerce düşünmüş, bir türlü karar verememiş. Fakat bu kuşa sahip olma hevesi o kadar ruhunu sarmışki sonunda avcının çocuklarını çağırılmış. "Bana bu kuşu getirirseniz sizi mükafatlandırırım" demiş. Böylece birinci oğlan hazırlıklarını tamamlayarak yola çıkmış. Ne tarafa gideceğini bilmeden günlerce yürümüş. En sonunda iki yolun birleştiği bir noktaya gelmiş. Hangi yöne gideceğini düşünürken karşısına ak saçlı bir ihtiyar çıkmış, Genç delikanlıya dikkatle bakarak: "Senin neden buralara geldiğini biliyorum. Bundan ötesi çok tehlikelidir. Ancak sözlerini iyi dinlersen başarabilirsin" demiş. "Sol taraftaki yoldan gidersen büyük bir ormana varacaksın, ormanın derinliklerinde yüksekce bir yer vardır. Orası kuşların mekanıdır. O kuşların içinde bir tanesi var ki güzelliği ve sesiyle herkesi hayran bırakır. Bu kuşun adı Bülbül'ü Siyah'tır. Her sabah tan ağartırken kafesinden çıkar, çeşit renkli tüylerinden sesler

çıkarak " Benimle konuşacak var mıdır" diye sorar. Sakin cevap verme. Bu soruyu üç kez tekrarlar, eğer konuşursan taş haline dönersin. Etrafta gördüğün taşların hepsi birer insandır. Kuş bir süre bekler sonra tekrar kafesine girer. O zaman kafesin kapısını dışardan kilitler kuşa kuşa sahip olursun. Aksi halde sen de taş olursun" demiş.

Yaşlı adam sözlerini bitirir bitirmeden gözden kaybolmuş. Şaşkına dönen delikanlı tekrar yola düşmüş. Ne kadar zaman yürüdüğünün kaç gün git-tiğinin hesabını yapmadan ihtiyar bilgenin tarif ettiği yere gelmiş. Henüz akşam oluyormuş. Kuşların tünedikleri yerleri seçebileceği bir ağacın arkasına gizlenmiş. Yorgunluktan gözleri kapanmış. Gecenin karanlığında uyumuş. Neden sonra gözlerini açtığı zaman gün ışımak üzereymiş. Kendini toparlamış.

İhtiyar adamın anlattığı gibi tan ağarırken Bülbül'ü Siyah kafesinden çıkmış. Salına salına etrafına bakmış. O kadar güzel ve büyüleyiciymişki rengarenk tüylerinden sesler çıkıyormuş. Musikiye benzeyen bu sesler insana sözcükler halinde yankılanıyormuş. Kuş: "benimle konuşacak var mı der" diye sormuş. İlk soruya yanıt vermeyen delikanlı ikincide o kadar heyecanlıymışki bizden güvenini kaybederek "ben varım" demiş. Ve o anda diğerleri gibi taş olmuş. Aradan günler, aylar geçmiş. Delikanlı geri dönmeyince herkesi bir merak sormuş. En çok üzülenler de onu büyüten avcı ile kardeşleriymiş. Günlerce belki bir haber gelir diye beklemişler.

En sonunda ikinci kardeş babasına ağabeyini bulmak için peşinden gideceğini söylemiş. Avcı baba gitme demişse de söz geçirememiş. Böylece ikinci kardeş de yollara düşmüş. O da günlerce yürüdüktan sonra kardeşi gibi aynı yaşlı adama rastlamış. Bu ak sakallı bilge kardeşine söylediklerini aynen ona da söylemiş "kardeşin gibi acele etme, sabırlı ve soğuk kanlı ol, kuşa asla yanıt verme o zaman başarırısın ve o taş olan insanları da kurtarırısın" demiş ve kaybolmuş.

İkinci kardeş yaşlı adamın söylediklerini aklına iyice yerleştirmiş. Mutlaka başarmalıyım diyerek kuşların mekanına varmış. Azimle ve dikkatle beklemeye başlamış. Karanlığın aydınlığa dönüştüğü sırada

tan ağarırken kuş kafesinden çıkmış. Biraz salıdıktan sonra "bana konuşacak var mıdır" diye sormuş. İkinci kardeş kuşu görünce önce bocalamış. Sonra ihtiyar adamın sözlerini hatırlamış. Kuşun güzelliğine ve sihrine karşın metanetini kaybetmemiş, son soruya kadar sabretmiş hiç ses çıkarmamış. Kuş tüylerini kabartarak kafesine geri dönmüş. İşte tam bu sırada delikanlı saklandığı yerden ok gibi fırlayarak kuşun kafesini kilitlemiş. Bu anda yaşlı adam tekrar görünmüş. "Bu yerdeki taşların üzerine aşağıdaki derenin sihirli sularından serpersen eski hallerine dönerler" demiş. Oğlan yaşlı adamın dediklerini yapmış. Herbir taşın altından bir insan çıkmış. Aceleyle kardeşini aramış. İki kardeş buluştuktan sonra kafesteki kuşla beraber yaşadıkları şehre dönmüşler. Şehir gelişleri çok muhteşem olmuş. Herkes kuşu görmrk için yollara dökülmüş. Bey o kadar mutlu olmuşki bu çocuklara gönülden bağlanmış. Keşke benim oğullarım olsalardı diyormuş.

Kuşu kafesini has bahçenin en güzel köşesine asmışlar. Seyrine doyum olmuyormuş. Hayranlık uyandıran bu kuş konağa geldiğinden beri konuşmuyormuş. Bir gün bey avcıyı, iki oğlunu ve kızını konağa çağırılmış. Daha başka konuklar da varmış. Bahçeye kuşu seyre çıkmışlar. Oradakilerden birisi elinde havuç tutuyormuş. Bir diğeri "verin Bülbül'ü Siyah'a havuç yesin" demiş.

Konağa geldiğinden beri konuşmayan kuş, bu söz üzerine tüylerinden sesler çıkarak. "Bülbül'ü Siyah havuç yemez" avcının yanındaki çocuklara dönerek, "Bey'in karsı ne köpek ne de kedi yavrusu doğurdu. Bu yıldızı, bu yıldızı, bu ayı doğurdu" demiş. Herkes hayretle dinlerken bey ne diyorsun bir daha tekrar et demiş. Kuş yine çocuklara bakarak aynı sözleri tekrarlamış.

O zaman Bey avcıya: "bu ne demek bunlar senin çocukların değil mi? Diye sormuş" Avcı olayı, çocukları nehir kenarında bulduğunu ve onlara özenle büyüttüğünü anlatmış. Bey bunun üzerine ebe kadını çağırtmış. Ebeden ger.eği anlatmasını istemiş. Ebe korkusundan bu işi ablaların planladığını, onun da onlara yardım ettiğini anlatmış. Bey karsını ve çocuk-

larını konağa aldirmiş. Onların şerefine bir şölen düzenlemiş. Kötü kalpli ablalarla ebeye büyük bir ceza vererek onları şehirden uzakta bir hapishanede hapsedirmiş.

Senelerce üzüntü çeken zavallı anne çocuklarını ve eşine kavuştuktan sonra çektiği acıları unutmuş, uzun yıllar hep birlikte mutlu yaşamışlar.

Kaynak Kişi: Urkiye Mine Balman

Yaşı: 1927 Lefke doğumlu

Derleme Tarihi: 14 Ekim 2003

Eğitim Durumu: Öğretmen Koleji Mezunu

Mesleği: Emekli İlkokul öğretmeni- Kıbrıs'ın ilk kadın şairlerinden

Masalı Öğrendiği Kişi: Annesi Fatma Nigar (1898-Lefkoşa'da doğdu, 1985 Lefke'de vefat etti)

DEV HALA

Bir zamanlar fakir bir oduncu varmış. Bu oduncunun en büyüğü onbeş en küçüğü üç yaşında altı çocuğu varmış. Oduncu her gün ormana gider, kuru ağaç dallarını keser, eşeğine yükleyerek köylere götürür satarmış.

Günlerden bir gün oduncu, her zaman gittiği ormanda çok daha uzaktaki bir ormana odun kesmeğe gitmiş. Kurumuş ağaç ararken karşısına iri yarı, elleri ayakları kocaman, saçları çalı süpürgesi gibi dağınık bir kadın çıkmış. Oduncu önce korkmuş ve şaşalamış. Kadın oduncuya yanaşarak "Benden korkma, sen benim kardeşinsin. Ben senin ablan olurum. Beni küçükken kaçırdılar. Dağda, ormanda yaşamaktan böyle kocaman oldum. Kaç zamandır seni arıyordum sonunda buldum" demiş. Zavallı saf oduncu ahmağın tekiymiş. Dev olan bu kadına inanmış. Zira küçükken kaybolan bir kız kardeşi varmış. Anası her zaman kaçırılan kardeşinden bahsedermiş. "Belki de bu kadın benim gerçek kardeşim olabilir" diye düşünmüş. Onu kandırmayı başaran dev karısı oduncuya "benim çok param var, büyük bir evim, çiftliğim, hayvanlarım, daha bilsen nelerim var. Ailemi, çocuklarını bana getir tanışalım. Bu ırmağı geçince ormanın en ucunda evi mi göreceksin" demiş.

Bizim saf oduncu akşam eve dönünce karısına ve çocuklarına tüm olanları anlatmış "Hazırların yarın sizi halamızın çiftliğine götürüleceğim" demiş. Karısı ve çok akıllı bir çocuk olan büyük oğlu oduncuyu uyararak "Senin gördüğün ormanın derinliklerinde yaşayan dev değil benim kardeşimdir" demiş.

Karısı ve çocukları onun yalnız gitmesine gönülleri razı olmadığı için hazırlanmışlar. Ancak herhangi bir tehlikeye karşı dikkatli olmağa karar vermişler.

Ertesi gün sabah erkenden çocukları çocukları hazırlamışlar. Küçükleri eşeği bindirmişler diğerleri de yürüyerek ormanın derinliklerine dalmışlar. Bazan dinlemişler, bazan yürümüşler, sonunda ırmağa varmışlar. İrmağı geçince uzun bir yolun sonunda hala sandıkları devin evini görmüşler. Dev kadın onları bahçede bekliyormuş. "Hoş geldiniz çocuklarım, ben sizin halanızım" diyerek onları karşılamış. Anne ve onbeş yaşındaki oğlu dev kadını görünce ürpermişler. Birbirlerinin yüzüne bakarak bunun hala değil dev karısı olduğunu anlamışlar. Fakat belli etmemişler.

Dev onlara bir kuzu pişirmiş, dolmalar, börekler yapmış. Yedirmiş, içirmiş, kuşkulanmamasınlar diye ok kibar davranmış. "Hele akşam olsun uyusunlar, o zaman onları afiyetle bir güzel yerim" demiş.

Çok uyanık olan kadın ve oğlu çocukları soymadan, elbiseleriyle yatırmışlar. Gece ilerlemiş, herkes uyumuş. Yalnız anne oğluyla birlikte uyur gibi yaparak beklemeğe başlamışlar. Gece yarısına doğru dev kadın uyuyup uyumadıklarını anlamak için odaya girmiş. "Uyur, uyanık kim var" diye sormuş. Devin sesini duyan anne yanında yatan üç yaşındaki çocuğu sarsarak uyandırmış. Çocuk ağlamağa başlamış Dev: "ne oluyor" deyince anne: "Aman halası, bu küçük yaramaz böyle huysuzluk yapar, her gece dört-beş tane yumurta yemeyince uyumaz" deyince dev kadın kümese koşmuş, folluktan yumurtaları toplayıp bir tencerede haşlamış. Sonra getirip çocuğa vermiş "Yedir şuna da uyusun artık" demiş, ve odadan çıkmış.

Yine uyur gibi yapmışlar. Bir kaç saat sonra dev kadın tekrar gelmiş. "Uyur, uyanık kim var" demiş. Bu kez de küçük çocuğu dürterek uyandırmış annesi.

Çocuk avaz avaz ağlamağa başlamış. Öfkelenen dev "yine ne istiyor?" diye sormuş. "Mahallebi istiyor halası, onu yeyince uyuyacak artık" demiş annesi.

Anne ve büyük oğlu iyice düşünmüşler. Dev çiftliğın en sonundaki mandraya gidecek. Koyunları sağacak. Süti mutfağa taşıyıp muhallebiyi pişirinceğe kadar geçecek zamanı hesaplanmışlar. Ve de hemen çocukları uyandırmışlar. Babalarını uyandırıp "kalk baba gidiyoruz. Bu kadın bizim halamız değil, dev karısıdır. Bizi yiyecek, çabuk burdan gidelim" demişler. Lakin oduncuyu inandıramamışlar. O kadar saf ve aptalmış ki "ben gelmiyorum, o benim kız kardeşimdir. Korkuyorsanız siz gidin ben kalyorum" demiş.

Çaresiz kalan anne ve ağabey çocukları aralık gılice devin evinden çıkmışlar. Karanlık ormanda el ele tutuşarak koşmağa başlamışlar. Onlar evlerine doğru gidedursun bu tarafta dev muhallebi pişiriyormuş. Oduncu, karısı ve çocukları gidince içine bir şüphe düşmüş. "Bu kadın gerçekten devse beni yiyecek demektir. Ne yapmalıyım" diye kara kara düşünmeğe başlamış.

Tam bu sırada dev odaya girmiş "uyur uyanık var mı?" diye sormuş. Oduncu olduğu yerde sinmiş, hiç ses çıkarmamış. Hiç ses gelmeyince dev "bunlar muhallebi yemeden uyumuşlar, takma dişlerimi alayım da önce o aptal oduncuyu, sonra da sıra ile çocukları birer birer yiyeyim" demiş ve odadan çıkmış. Bu sözleri duyan oduncu pencereden atlamış bütün hızıyla koşmağa başlamış.

Dev takma dişlerini takarak odaya geri gelmiş. Yatakları yoklamış bakmış ki yataklar bomboş. "vay huzurlar var, beni oyalayıp kaçtınız ha, sizi yakalaya-cağım" diye bağırarak dışarı fırlamış. Öfkesinden önüne gelen herşeyi parçalamış. Koşmuş, koşmuş, lakin vücudu o kadar ağır, kocaman ayakları o kadar kalınmış ki çabuk hareket edemiyormuş. Ormanın ortasına yorulup kalakalmış anne ve çocuklar perişan bir halde sağ salım evlerine gelmişler. Ama babaları için çok üzülyörlarmış. Böyle çaresiz bir halde beklesir-lerken birden babalarının nefes nefese koşarak geldiğini görmüşler. Sevinçlerinden çığlıklar atarak birbirler-ine sarılmışlar.

Oduncu "ben ne akılsız ne sorumsuz bir adammışım, beni uyardığınız halde size inanmadım, hepimizi büyük bir tehlikeye attım. Beni bağışlayın" diyerek yaptıkları na pişman olmuş.

Aradan aylar geçmiş. Başlarına gelen bu dev hala olayını unuttur gibi olmuşlar. Ancak oduncunun oğlu bu devden nasıl kurtulabileceklerini düşünerek planlar yapmağa başlamış.

Günlerden bir gün anne ve babalarına "size dev halayı getireceğim" demiş. Ailesi "aman yapma, sana zarar verir" diyerek onu vazfeçirmeğe çalışmışlar. Ama ona söz dinletememişler.

Oduncunun oğlu iki arkadaşıyla anlaşmış. Kapısı açılıp kapanan, sandığı demirden bir el arabası yaptırmış. Sandığın içine fındık, fıstık, leblebi, badem, lokum, sakız ve bu gibi şeyler doldurmuş. Kıyafetini değiştire-erek sakal bıyık takmış. Gözüne gözlük, başına kasket giyerek bezirgan olmuş.

Ormanı geçerek, devin yaşadığı mekana gelmiş. Onunla birlikte olan iki arkadaşı onu izleyebilecekleri bir yere saklanmışlar. Oduncunun oğlu sesini ve şivesini değiştirerek "sakız var, şeker, lokum var, leblebi, badem var" diye bağırmağa başlamış. Sesi duyan dev kadın neler satıldığını görmek için el arabasının yanına gelmiş. Bezirgan olan delikanlıyla dikkatle bakarak "sen oduncunun oğluna benziyorsun, yoksa o musun?" demiş. Çocuk hemen toparlanarak "oduncu da kimdir, ben öyle birini tanımıyorum. Ben ta uzaktan dağ köy-lerinden geliyorum, birşey alacaksan sana satayım, daha dolaşacağım yerler var" demiş. Bu sözlere inanan dev kadın "ben sakız isterim bana sakız ver" demiş. Oduncunun oğlu bir parça sakız alıp deve uzatmış. Dev hemen ağzına atarak çiğnemeğe başlamış ama hemen şikayete başlamış "ne kadcarcık sakız verdin, dişimin arasında kayboldu" biraz daha versene değince bezir-gan kılığındaki delikanlı "ne kadar istediğini ben ne bileyim, sandığa eğil de istediğin kadar al" demiş.

Böylece dev sakız almak için sandığın içine eğilmiş, planını çok güzel hazırlayan oduncunun oğlu kocaman devî sırtından bütün gücüyle iterek sandığın içine düşürmüş, kapağı da hemen indirerek kilitlemiş. Neye uğradığını şaşırın dev "ne yapıyorsun açsana" diyerek

ÜÇ KARDEŞ

avazı çıktığı kadar bağırmağa, çırpınmağa başlamış. O bağırırken oduncunun oğlu "işte böyle halacığım, şimdi seni bizim köye götürceğim. Orada sana bize yaptığın gibi güzel bir ziyafet çekeceğiz" demiş.

Dev "çıkart beni" diye bağıra dursun, saklı bekleyen arkadaşları hemen yardımı koşmuşlar. Hep beraber devin kilitlendiği sandığı itmeğe başlamışlar. Dev o kadar ağırmişki adeta zorlanmışlar. Ama sandığı iterek köy meydanına getirmeği başlanmışlar.

Oduncunun oğlu köy halkını, küçük, büyük herkesi çağırmış. Oduncu, karısı, çocukları, tüm köylüler köy meydanında toplanmışlar. Hayret ve korkuyla avaz avaz bağırarak deve bakmışlar.

Artık bu zararlı devden kurtulmak gerek diyerek sandığın üzerine bir teneke gaz yağı dökerek devin cayı, cayı yakmışlar. Böylece devden kurtulmuşlar.

Bir zaman sonra oduncunun oğlu kendine yardımcı olan arkadaşlarıyla birlikte devin evine gitmişler. Orada iki küp dolusu altın para, civar köylerden çalıp sakladığı çeşitli eşyalar bulmuşlar. Bütün bunları eşeklere yüklemişler. Ağıldaki kuzuları, kümesteki tavukları da alarak köye taşımışlar.

Köy meydanında toplanan insanlara altın paralarla, eşyaları, hayvanları dağıtmışlar.

Oduncunun oğlu da kendine düşen payla babasıyla birlikte bir iş yeri açmışlar. Böylece oduncu, ailesi ve köylüler rahat bir ömür sürmüşler. Dev hala masalını da çocuklarına, torunlarına anlatmışlar.

Kaynak Kişi: Urkiye Mine Balman

Yaşı: 1927 Lefke doğumlu

Derleme Tarihi: 14 Ekim 2003

Eğitim Durumu: Öğretmen Koleji

Mesleği: Emekli İlkokul öğretmeni- Kıbrıs'ın ilk kadın şairlerinden

Masalı Öğrendiği Kişi: Annesi Fatma Nigar (1898- Lefkoşa'da doğdu, 1985 Lefke'de vefat etti)

Vakti ile bir adam vardı. Bu adamın üç oğlu vardı. Fakat, bu çocukların hepside tembeldi. Bundan başka hergünde kavga ederlerdi. Bunun için, babaları bunları istemiyordu. Bir gün babaları çok sinirlendi. Ve tutup çocukları döverek sokağa attı. Bunun üzerine bu üç kardeş bir yol tutular. Az gittiler, uz gittiler, dere tepe düz gittiler. Bir hayli yol, yer gittiler. Bir yeşil çayırlığa geldiler. Orada çeşit çeşit kuşlar ve başka hayvanlar vardı. Hemendurup durup karınlarını doyurdular. Ve gene yollarına devam etmeğe başladılar. Epeyi gittikten sonra, bir mağraya geldiler. Hemen mağraya girip mağrayı gezmeye başladılar. Fakat bu mağra bir deve aitti. Bu üç kardeş mağrayı gezerken kurulu bir masa buldular, bu masanın üzerinde birçok yiyecek vardı. Hemen oturup yemeği yemeğe başladılar, bunları yemeği yerken, dev gelip kendilerini yakaladı. En büyük kardeşi hemen yedi, ortanca kardeşi kaçmaması için mağraya bağladı en küçük kardeşinde birçok koyun vererek kendisine çoban yaptı. Bir gün dev uyrurken küçük oğlan gidip ateş yaktı ve devin, büyük bıçağını alarak ateşte kızdırmaya başladı, bıçak kızınca bıçağı alıp devin gözlerine soktu ve devin gözlerini çıkardı o taraftan hemen koşup kardeşinin iplerini kesti ve hemen beraberce kaçıp memleketlerine geldiler ve işlemeğe başladılar, memleketlerinde başlarından geçen şeyleri bir bir anlatmağa başladılar. İşte o günden sonra birbirleriyle hiç kavga etmediler ve ondan sonra rahat rahat yaşayıp geçindiler

Kaynak Kişi: Şinasi Tekman

Eğitimi- Mesleği: Emekli Lise Müdürü, Heykeltraş

Kaynak Kişinin Masalı Öğrendiği Yer ve Kişi: Masalı VI. Sınıf öğrencisi Lütfi Mazhar (Özher)'dan 1955 Bafta öğrendi.

Derleme Tarihi. 23 Eylül 2003

Derleme Yeri: Lefkoşa

"DİLİN KEMİĞİ YOK KEMİK KIRAR"

Çok eski zamanda küçük bir köyde çok fakirlik varmış. İnsanlar açlıktan kırılıyormuş. Yaşlı bir nine kapı kapı dolaşır bir sokum ekme istemiş ama hiç bir evde bulamamış. Köyden ayrılıp komşu köye gitmiş, akşama kadar bütün evleri gezmiş yine karını doyuracak bir dilim kuru ekme bulamamış. Yine yola koyulmuş gidilebilecek köyleri gezmiş hepsinden aç dönmüş. Nihayet ovalara gideyim? belki harup bulur yerim diye düşünmüş ve yürümüş, yürümüş, haruplu bir ovaya gelmiş birde bakmışki, güzel oniki genç adam kendi aralarında tartışıyorlar. Yaşlı kadına yanaşır "Nereye gidiyorsunuz? Buralarda işin ne?" demişler, oda olanları anlatmış. Bir tanesi öne çıkıp yaşlı bitkin kadına "Ocak ayını nasıl buluyorsun" demiş. Kadın "Ah oğlum. Ocak ayı çok güzel bir aydır, yağmurlar yağar kurtlar, kuşlar, insanlar ağaçlar ve topraklar suya doyar. Çiftçilerin ekinleri Ocak ayı olmasa olmaz, otlar yeşerir hayvanlar doyar insanlar da çeşitli otları, meyveleri besleyen büyüten yağmurlardan midelerini doyurur. Biraz soğuk, biraz rüzgar yapar ama onlarda sevilir, odun yakar ısınırız. Ocak ayından çok memnunum" der. İkinci genç yanına gelir "Peki Şubat için ne düşünüyorsunuz" der. Yaşlı kadın "Şubatta çok güzeldir yağmurlar devam eder otlar daha çok büyür, ekinler boy atar toprakta bol su olur bereketli bir aydır. Yer yer otlar çiçeklerin hayvanlar doğum yapar ve ot bol olduğu için yavrularını rahatlıkla büyütürler." Sıra üçüncü delikanlıda oda Mart ayını sorar. Yaşlı kadın dilinin döndüğü aklının erdiği kadar ondan da memnun olduğunu Mart yamurlarının altın değerinde olduğunu havaların zaman, zaman sıcak olduğunu mevsim ağaçlarının filizlenmeye ve çiçek açmaya başladığını ovaların yeşil ve renkli bir halı gibi olduğunu belirtir, ekinlerin başaklandığını, hayvanlarını toka tok doyduğunu ve şişmanladıklarını anlatır. Sıra dördüncü gence gelir. Oda Nisan ayını sorar. Yaşlı kadın usanmadan süsle süsle Nisan ayını anlatır. Nisanda havalar ılıktır, güneşlidir, ara sıra yağmur yağar kış uykusuna yatar hayvanlar uyanıp dışarı çıkmaya başlarlar. Bir kısım meyveler yenebilecek hale gelir. Su sıkın-

tısı yoktur. Beşinci delikanlı Mayıs ayını sorar. Yaşlı kadın Mayısında güzelliklerinden uzun uzun bahseder. Başaklar dolar ve sararmaya başlar hayvanlar kış tüylerinden yavaş yavaş kurtulur kısa ve parlak tüylerle yazı karşılar. Yaprak dökmüş olan ağaçlar tamamen yapraklanıp, gençleşip tazelenirler. Çeşitli sebzeler yenmeye hazırdır. Çobanlar kuzularını satıp ceplerini para ile doldururken, çiftçilerde orak biçmeye başlar. Altıncı delikanlı kendinden emin bir eda ile "Ya Haziranı nasıl buluyorsun" diyor. Yaşlı kadın "Hazirandan yollar sokaklar arpa buğday dolar. Keçi koyunlar başak yiyip sütlerini kabalastırır. İnsanlar bol yoğurt ve hellim yapıp beslenirler, havalar iyice ısınmıştır fakirlere iş açılmıştır. Nasıl sevmeyelim bu mevsimi" der.

Yedinci adam Temmuz ayını sorar. Kadın havaların dahada ısındığını insanların çeşitli meyve bulabileceklerini evi olmayanların açıkta rahatlıkla kalabileceklerini bununda bir nimet olduğunu anlatır. İncir, üzüm, domates, karpuz bolarır ve fakirler rahat beslenir. Sekizinci delikanlı ağustos ayını sorar. Yaşlı kadın sabırla Ağustos'unda güzelliklerini anlatır. Haruplar yenecek duruma gelir incir üzüm bolarır, elma, armut olgunlaşır esintiler başlar, çiftçiler tarlalarını öküzlere ile sürmeye başlar. Sürülerin çiftleşme zamanı gelmiştir. Dokuzuncu genç Eylül ayını sorunca, onuda uzun uzun anlatır. Sürülen toprağa tohumlar saçılır havalar dahada serinler, zeytinler olgunlaşır, kararır, toplanıp küplere doldurulur, yağ çıkarılır. Ağaçların bir kısmı bozuk yapraklarında bir kısmı hepsinden kurtulur daha az su ile idare ederler. Onuncu adam Ekim ayını sorar. Yaşlı kadın adı sütünde toprağa ne istersen ek herşeyin ekilebileceği aydır. Bereketin başlangıcıdır. Onbirinci adam araya girer Kasım ayını sorar. Yaşlı kadın Kasım'da hayvanların kış uykusuna başladığını, soğuk kanlıların artık görünmez olduğunu ve ağaçların çoğaltılma ayı olduğunu, günlerin iyice kısaldığını ekinin son sürat devam ettiğini yağmurların geldiğini anlatır. Onikinci adam ise Aralık ayını sorar yaşlı kadın aralığın bereket ayı olduğunu yağışla çiftçilerin yüzlerinin güldüğünü ıslaklık ve çamurların bereket olduğunu anlatır. Adamlar bir araya gelip ninenin torbasını isterler herbiri gücüne göre torbaya birşeyler

HAZRETİ HIZIR

atar,torba dolmuştur nineye teslim edilir. Torbanın ağzını evde açmasını isterler. Evine gidip torbayı açınca, torbadan çıkan şeritli yem-yiyecek ve para ile dolu olduğunu görür çok sevinir ve sevincini komşusuna anlatır. Meğer bu beyler on iki ayın ta kendileri imiş. Komşu da tarif üzerine aynı yere gider aynı gençleri bulur fakat aynı soruları tam farklı anlatır. Ocak çok soğuk, rüzgar, tufan, dışarı çıkılmaz donarız. Şubat daha beter tırtır titretir, evlerimiz akıtır, hastalıklar artar, Mart sabah öldürür sonra korkutur kararsızdır, Nisan ne yaptığını bilmez onu sevmem. Mayıs sıcaklar balar bazan yağmurda soğukta olur ne yapacağımız şaşırırız. Haziran bizi bunaltır, nefes alamaz hale getirir, Temmuz sıcaklar dahada artar. Toz toprak ve dağınıklık aydır. Ağustos bazan çok sıcak bazan rüzgarlık, bazan soğuk ne giyeceğimizi şaşırırız. Eylül daha berbat açlık kapıda damlar tamir ister. Ekim en ağır işlerin olduğu ay. Kasım berbat soğuk kırmaya başlar. Aralık buz ayı donar ölüdür, yaşlıları temizler. Hiçbiri iyi değil, hiçbirinden memnun değilim, deyincede onunun da torbasını alıp doldururlar ve evde açmasını isterler. Oda eve girer kapıları, pencelerleri kapatır, torbayı açar, torbadan zehirli yılanlar, akrepler, örümcekler, kırkayaklar çıkar. Yaşlı kadını sokup, ısırıp zehirler ve öldürürler oniki ay birini ödüllendirmiş diğeri cezalandırmıştır. Bende bunları görüp gelip size anlattım, sizde ona göre dilinizi idare edin.

Kaynak Kişi: Bahaddin Ünveren

Doğum Yeri:Susuz- Baf

Yaşı:30 Mart 1941 doğumlu

Eğitimi- Mesleği: Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi mezunu. Türkiye ve Kıbrıs'ta 13 farklı okulda toplam 37 yıl öğretmenlik ve idarecilik yaptı. 60 yaşında Cumhuriyet Lisesi Müdürlüğünden Emekli oldu.

Kaynak Kişinin Masalı Öğrendiği Yer ve Kişi: Annesi Pembe Ünveren. Doğum tarihi 10 Nisan 1914, Susuz-Baf. Ölüm tarihi 8 Mart 2004,Değirmenlik. Ondan önceki kaynak, Dede Mulla Mustafa(1878-1968)

Derleme Tarihi. 1 Eylül 2003

Derleme Yeri: Akdoğan

Vaktiyle dağın birinde bir keçi çoban varmış. Bu çobanın yedi keçisi varmış uçsuz bucaksız, insanın olmadığı kimsenin gelip geçmediği bir dağa bir ağıl yapıp keçileriyle beraber yıllar yılı yalnız başına yaşamış. Çok soğuk ve yağmurlu, rüzgarlı bir gecede uyurken dışarıdan bir sesler gelmeye başlamış. Adam bu havada yola kim çıkar rüya görüyor herhalde diye düşünmüş ama dışardan gelen ses devam etmiş. Çoban kapıyı aralayıp bakmış ne görsün yağmurdan sırlı sıkılam iliklerine kadar ıslanmış ölmek üzere olan aksakallı bir ihtiyar yatıyor. Ayağa kalkacak hali yokmuş sadece inliyormuş. Çoban çıkıp onu kucağına almış içeri taşımış ateş yakmış ve ısıtmış, ısınan İhtiyar Derviş gözlerini açmış: "Bu kömürün üstünde bir keçi olsada pişirip yesek" demiş Çoban: "tamam ihtiyar keselim" demiş, Derviş: "yok oğlum olur mu senin zaten yedi keçin var" demiş. Çoban hemen bir keçi kesip kömüre atmış nar gibi kızarmış ve yemişler. Sabah olunca Aksakallı İhtiyar gitmek istemiş ama Çoban: "seninde kimin kimsen yoksa burada benimle kal" dedi. İhtiyar kalmayı kabul etti her gece bir keçi kestirip kebab yapıp birlikte yemişler. Yedinci günün sonunda keçiler bitmiş, İhtiyarla çoban yola koyulmuşlar, keçisi kalmadığı için en yakın köye gidip yerleşmeyi düşündüler. Dağlardan inipte dere yatağına gelinde İhtiyar demişki: "Hadî oğlum sen sürünü toplayıp geri ağılına dön, ben de buradan yoluna yalnız devam edeyim" deyincede çocuk gülererek "Dedeciğim hangi sürüden söz ediyorsun? Benim sadece yedi keçim vardı, hiç sekiz olmadı. Ben sütü biriktiriyordum, haftada birde kızkardeşim gelip helleim yapıyordu. Artık bende seninle geliyorum"dedi. İhtiyar ciddi ve kararlı, kesin bir eda ile "arkana dön ve bir ıslık at zürünü göreceksin" dedi. Çoban dönüp ıslık attı, bir de ne görsün dağlar, taşlar keçi dolu, sayısını bile sayamaz oldu. İhtiyara dönüp "bunlar nerden çıktı" dedi. Şaşkınlığını farkedenden İhtiyar: "hepsi senindir anne sütü kadar helaldir" deyip, bir anda kayboldu.

O zaman çoban, ihtiyarın bir hızır olduğunu anladı. Geri döndü mandırasını büyüttü, köyden birde kız alıp evlendi,çocuk sahibi oldu ve ailesiyle refah

İNİNDE YAŞADI.

Kaynak Kişi: Bahaddin Ünveren

Doğum Yeri: Susuz- Baf

Yaşı: 30 Mart 1941 doğumlu

Eğitimi- Mesleği: Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi mezunu. Türkiye ve Kıbrıs'ta 13 farklı okulda toplam 37 yıl öğretmenlik ve idarecilik yaptı. 60 yaşında Cumhuriyet Lisesi Müdürlüğünden Emekli oldu.

Kaynak Kişinin Masalı Öğrendiği Yer ve Kişi: Annesi Pembe Ünveren. Doğum tarihi 10 Nisan 1914, Susuz-Baf. Ölüm tarihi 8 Mart 2004, Değirmenlik. Ondan önceki kaynak, Dede Mulla Mustafa(1878-1968)

Derleme Tarihi. 1 Eylül 2003

Derleme Yeri: Akdoğan

ODUNCU VE TAVUĞU

Evvel zamanda dağın birinde bir oduncu yaşamış, odun kesip satarak geçinirmiş. Kulübesinin yanında bir ağaç varmış. Tavuğu gece o ağacın üstüne çıkıp uyurmuş. Bir gece bir Tilki gelmiş ve fosforlu gözleriyle ağacın altından Tavuğa bakmış, ışıktan gözleri kanaan Tavuk yere düşmüş, tilki onu ağızına alıp kaçmaya başlamış. Tavuk can havliyle bağırıyormuş. Oduncu sesi duyunca tüfeğini alıp fırlamış tilkiyi evine kadar izlemiş ama yetişip tavuğu kurtaramamış. Tilkinin evinde bekleyen sekiz çocuğu ve kocası varmış, oduncu kapıya gelip dayanmış. Tilkiye demişki: "ya tavuğumu ver ya da seni öldüreceğim" Tilki çocukları ve eşi ile tavuğu afiyetle çoktan yemişti, evin başka çıkış kapılarında varmış ama oduncu her tarafı dolaşip bütün çıkış kapılarını bağlamış. Kendisine giriş kapısının üstüne oturmuş. Yolda geçene seslenmiş "benim evden geç karım ve eşeğim gebedir. Karıma söyle doğurunca oğlumu büyütsün suppacıta büyüsün ve oğlumla bana tilkinin evine ekmek yollasın onu bekleyeceğim, öldürmeden kaçmayacağım. Tilki aklımdan bir hesap yapar eşek bir senede doğracak suppacığı büyüyecek, karısını doğuracak oğlu büyüyecek pee! Biz ne yiyeceğiz, öleceğiz açlıktan her halde diye düşünür.

Oduncu kapının üstüne bir kuru su kabağı bağlar ve evine gider. Kabak rüzgardan sallandıkça tak tak kapıya vurur. Tilki avcı vurur diye düşünür. Zaman geçer açlık bu çaresi yok. Tilki oyun yapar ve birbirini yeme oyunu. Anne baba acıktıkça yavrularını yerler. Yine acıktıklar bu defa karı-koca yeme oyunu oynar erkek tilki galip gelir ama eşine kıyamaz. Açlık bastırıkça oyun tekrarlanır. Nihayet dışı tilki kocasını yener ve bağışlamaz parçalayıp yer. Kabak tak tak diye ses çıkarmaya devam eder. Tilki artık çaresiz kendini dışarı atar. Daha çok açlığa dayanamaz. Birde ne görsün oduncu yok. Kapıda kabak tak tak ediyor. Kabağı alıp kuyruğunu bağıyor vura vura kırılınsın diye ama susadığı için doğru göle koşar, su içerken kabak su ile dolar ağırlaşır ve tilkiyi batmaya doğru çeker canını kurtarmak için fırlayınca kuyruğu kopuk kabakla birlikte batıyor. Çok açkımıştır yemek aramaya başlar onu gören tilkiler, "kuyruksuz kuyruksuz" diye alay eder. O da onlara bir oyun oynar. "gelin beraber harnıp yiyelim" der. Tilkiilerin kuyruklarını birbirine bağlar ve harnıbın gövdesinin etrafında bir daire yapar, oda ağaca çıkıp harnıp yer onlarda atar. Biraz sonra "çabuk kaçalım kırk avcı ve kırk av köpeği bize doğru geliyor deyip" ağaçtan inip koşarak kaçır. Tilkiilerde kaçmak için fırlayınca onların kuyrukları kopar. Hepsi kuyruksuz olduğu için alay edilmekten kurtulur.

Kaynak Kişi: Bahaddin Ünveren

Doğum Yeri: Susuz- Baf

Yaşı: 30 Mart 1941 Doğumlu

Eğitimi- Mesleği: Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi mezunu. Türkiye ve Kıbrıs'ta 13 farklı okulda toplam 37 yıl öğretmenlik ve idarecilik yaptı. 60 yaşında Cumhuriyet Lisesi Müdürlüğünden Emekli oldu.

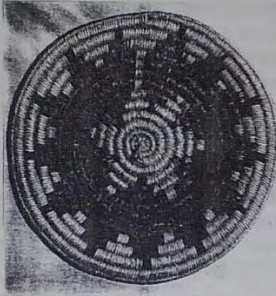
Kaynak Kişinin Masalı Öğrendiği Yer ve Kişi: Annesi Pembe Ünveren. Doğum tarihi 10 Nisan 1914, Susuz-Baf. Ölüm tarihi 8 Mart 2004, Değirmenlik. Ondan önceki kaynak, Dede Mulla Mustafa(1878-1968)

Derleme Tarihi. 1 Eylül 2003

Derleme Yeri: Akdoğan

Araştırma...Araştırma...Araştırma...Araştırma...Araştırma...Araştırma...

Navajo (Navaho) Kızılderililerine Ait Kısa bir Not Sestalar Ve Göbekbağı İnancı Ve Kıbrıs'ta Benzeşen Varyantları

Kısa notumuzun başında hemen belirtmekte yarar var. Bu satırların yazarı **K u z e y A m e r i k a**'da yaşayan Navajo Kızılderilileri ve Kıbrıs Türkleri

arasında geçmişte kültürel bir alışverişin olduğunu iddia etmiyor. İki topluluğun arasındaki coğrafi engelin bunu imkansız kıldığı aşıkardır. Ne var ki, ABD'de bulunduğum süre zarfında yakından incelemek fırsatını bulduğum Navajo inançları arasında önemli yer tutan göbekbağı inançları ve buna bağlı olarak üretilen törensel sestalardeki figürler ile Kıbrıs'taki sesta figürleri ve göbekbağı inançları arasındaki benzeşmeleri burada kaydetmeden geçemeyeceğim.

Navajolara göre göbekbağı bir kişiyi Dünya Anaya bağlayan bir bağlaçtır. Bu bağlaç bir kişinin geleceğini, maddi ve manevi gelişmesini sağlar. Bu nedenle bir çocuğun doğumunu müteakip göbekbağının kuruyup düşmesi yakından takip edilir. Göbekbağı anne, baba, dede ve nineler tarafından o kişinin gelecekte kabile içerisinde oynaması temenni edilen rol ile bağlantılı olarak uygun bir yere gömülür. Örneğin eğer bir çifçi olması isteniyorsa göbekbağı aileye ait tarlaya, iyi bir dokumacı olması isteniyorsa dokuma tezgahının altına

veya iyi bir çoban olması için ağılın içine gömülür. (Navajolarda çobanlık kızların işidir.) İyi bir ev kadını içinse göbekbağı evin veya çadırın altına gömülür. Göbekbağı hiçbir zaman atılmaz. Göbekbağı atılan bir kişinin başarısız, yerine, yurduna, ailesine bağlı olmayan serseri biri olarak yetişeceğine, Dünya Ana ile hiçbir bağının kalmayacağına inanılır.

Navajolar, bir insanın göbekbağından başalayarak bir sarmal (spiral) halinde genişleyen vücut çizgilerinin ve başın arkasından aynı şekilde yayılan sarmal çizgilerinin kişiyi Dünya Anaya bağlayan bir hayat hattı olduğunu inanır. İşte bu sarmal (spiral) halklar halinde genişleyen göbek merkezli sarmal hat Navajoların ürettiği törensel sestalarda yansıtılır. Kızılderililerin ts'aa dediği bu sestaların merkezi aynı zamanda dünyanın da göbeğini simgeler. Bu sarmal aynı zamanda kişinin hayat çizgisini de sembolize eder.

Kıbrıs'ta üretilen sestalar ile motifsel benzeşmesi bir yana Navajo göbekbağı inancı ile Kıbrıs'taki göbekbağı inançları arasında da bazı benzerlikler vardır. Örneğin kişiye kazanç ve bereket getirmesi için kurutulmuş göbekbağının cüzdandan içerisinde taşınması, doğum sonrası göbekbağının hayvanlar tarafından yenmesini engellemek için gömülmesi gibi adetler Kıbrıs'ta da göbekbağına, Navajolar kadar olmasa da, belli bir önem verildiğini göstermektedir.

Kıbrıs'ta göbekbağı inançları ile ilgili herhangi bir detaylı bilimsel araştırma yok gibidir. Dileğimiz bu kısa notun böyle bir araştırmaya vesile olmasıdır.

Ahmet ERDENGİZ

V. Uluslararası "Szentistvan" Folklor Festivali ROMANYA

Tarık G. EMİROĞLU*

Vakfımızın Genç ve Ortaokul ekiplerinin birlikte oluşturduğu halk dansları ekibi Romanya'nın Cluj şehrindeki folklor festivalinde ülkemizi temsil etti. Festival 14-20 Ağustos tarihlerinde yapıldı.

Kafile 18 dansçı, 32 eğitimci, 5 müzisyen ve 4 idareciden oluşuyordu. 13 Ağustos sabah 07.00'de Geçitkale Havaalanından yola çıkan kabilemizi İstanbul Atatürk Havaalanında Megaso Seyahat'a ait otobüs karşıladı. Şöförlerimiz Şahinç Borçlu, Erol Yılmaz ve Necati Ögütçü rehberliğinde İstanbul, Silivri, Çorlu, Lüleburgaz ve Edirne üzerinden saat 14.00'te Kapukule Sınır Kapısına geldik. Kaptan Andreou sınır kapısından geçerek Bulgaristan'a vardık. Sivilingrad, Harmanlı, Strazagora, Şomen ve Silistre şehirlerini geçerek Romanya'ya Kalaras sınır kapısından giriş yaptık. İki ülke arasında Tuna Nehri doğal bir sınır oluşturuyor. 30 dakikalık bir sehayattan sonra nehri geçerek Bükreş üzerinden Peşti, Vilce, Sibiu şehirlerini geçerek festivalin yapıldığı Cluj şehri 14 Ağustos tarihinde vardık.

Romanya'nın en büyük şehirlerinin Bükreş, Cluj ve Peşti olduğunu rehberlerimizden öğrendik. Peşti sanayi, Cluj ise zengin doğal ve tarihi güzellikleri olan şehirdir. Avrupa Birliğinden serbest dolaşım aldıktan sonra hızla gelişmeye başladı. Böylece okuma oranı da çok yükseldi.

Başow şehrinde yaşayanlar Alman ırkındandır.

Buraya Romanya'nın Avrupa'sı da deniyor. Romanya'nın nüfusu 25 milyon civarındadır.

Yol boyunca ayçiçek tarlaları Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'da devam ediyor. Türkiye-Bulgaristan sınırında büyük bidonlarla turşu ve benzin ticareti yapıldığına şahit olduk. Tüm Bulgaristan'daki sınır köyleri benzin ve turşu işiyle geçiniyor.

Bulgaristan içerisinde seyahat ederken Türkiye'nin aksine evler yol boyunca konuşlandırılmıştı. Bulgaristan'ın yollarının %90'ı otoban değil. Romanya ise Bulgaristan'a nazaran her bakımdan daha gelişmiş. 14 Ağustos itibarı ile saat 15.00'de Cluj şehrine ulaştık. Babeş Bolyai Üniversitesinin yurtlarına yerleştikten sonra buranın salonunda tüm yabancı ekiplerin katıldığı müzik dinletisi ile festival başlamış oldu. Müzik grubumuz dinletide Dillirga ve Güzel Günler şarkılarını seslendirdi. 15 Ağustos tarihinde Haltai Vakfında "Gelenekler ve Kimlik" konularında konferans yapıldı. Burada Vakfımızı Ali Nebih ve Anıl Işık temsil etti. Daha sonra Bagyarfenes (Uhala) kasabasına gidilerek orada kıyafet defilesine katıldık. Ardından açılış seremonisinde tüm ekiplerin gösterisinden sonra geleneksel ateş etrafında eğlenceler yapıldı. Bu şehir 13. yüzyılda Macarlar tarafından kuruldu.

16 Ağustos tarihinde önce Makofalua (Macau) kasabasında Yugoslavya ekibi ile gösteriler yapıldı.

Ardından Mera köyüne giderek aynı gösteriler tekrarlandı. Bu köyün 2/3'ünün Macar 1/3'ünde Çingene olduğunu öğrendik. Köy halkının yaşayış biçimi ve alışkanlıkları bunu doğrular nitelikteydi.

17 Ağustos günü bizi davet eden Vakfın (The Heltai Gaspar Library Foundation) binasında toplandık. Buradan Vakıf başkanı Pálhch Balazs önderliğinde Cluj şehrindeki kortej yürüyüşümüz başladı. Bizim dışımızdaki diğer ekipler St. Michale Katedralinde Pazar ayinine giderken biz de kaldığımız yere gittik. Öğleden sonra tüm ekipler Öğrenci Kültür Merkezinde Cluj şehirdaki son gösterisini yaptı. Kapanış seremonisinde tüm ekipler sahneye çıkarak birlikte şarkı söylediler. Akşam üzeri başlayan eğlencede tüm müzik grupları tek tek sahneye çıkarak performanslarını sergilediler. Müzik grubumuz sahnede iken dansçılarımız da diğer ekiplere yerel danslarımızı öğreterek birlikte dans ettiler.

18 Ağustos sabahı Tırgu Mureş kasabasına gittik. 100 km uzaklıktaki bu kasabada önce şehir gezisini tamamladıktan sonra kültür sarayına gittik. Bu bina 1900-1913 yıllarında kültür merkezi olarak kullanıldı. Bu merkez belediyenin I. Dünya Savaşından önce başardığı en önemli iş olarak biliniyor. Tiyatro salonu ise şu anda Opera, Konser ve Konferanslar için kullanılıyor. Buradan ayrıldıktan sonra 14. yüzyıldan kalma bir Macar Kilisesini ziyaret ettik. Akşam üzeri Erdöciad'ye (Padureni) vardık. İsrail, Litvanya, Slovakya ve Romen ekipleri ile köye gelen yabancıların misafir edildiği ahşaptan yapılmış evlere yerleştik. Kortej yürüyüşünden sonra tüm ekipler gösterilerde bulundular.

Bu arada Romanya'daki tüm müstakil evlerin kapılarının mavi ve yeşil olduğunu gördük. Rehberlerimizden öğrendiğimiz kadariyle mavi kapılı evlerin Romenlere, Yeşillerin ise Macarlara ait olduğunu öğrendik.

Nikolay Çavuşesku zamanından itibaren ağırlıklı olarak Macarların ikamet ettiği köylere hiçbir zaman yol yapılmıyormuş

19 Ağustos sabahı buraya 120 km uzaklıktaki Sighişoara kentine gittik. Tarihi ve turistik yerleri gezdikten sonra (Szekelykeresztur) Cristuru Secuiesc'a gittik. Kortej esnasında halkın yoğun ilgisinden dolayı 3 yerde nokta gösterisi yaptık. Daha sonra tüm ekiplerin gösterisinden sonra Szekelyud Varhely (Odorheiv Secuiesc)'e gittik. Burada 1910 yılından kalma Üniversitenin yurtlarında kaldık.

20 Ağustos tarihinde kortej yürüyüşünden sonra sunduğumuz 5 dakikalık gösteri sonrası en son akşam 25 dakikalık bir gösteri daha yaparak dönüş hazırlıklarına başladık. Saat 24.00'de dönüş yolculuğumuza başladık. Braşov-Bükreş arasında Bulgar sınırına daha sonra da Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye geldik. 22 Ağustos sabah uçağı ile 9 günlük yolculuğumuz sona erdi.

Festivale katılan Gruplar ve ülkeleri:

1. Nemet Mewmzetisegi Neptancegyüttes, Vokany, Macaristan.
2. Moraknyi Neptancegyüttes, Pancsova, Yugoslavya.
3. Cirkalom Tancegyüttes, Topolya, Yugoslavya.
4. Ansambly Traditional Romanesc, varsec, Yugoslavya.
5. Pelmonostor Neptancegyüttes, Pelmonostor, Hırvatistan.
6. Serbski Wjesny Ansambl, Wudwor, Danimarka.
7. Uj Hajtas Neptancegyüttes, Dioszeg, Slovakya.
8. Aızkravkles Pagasta Kulturas Nams, Aızkravukle, Litvanya
8. Halk Sanatları Vakfı (HASDER), Lefkoşa, Kıbrıs.
10. Kfar Kana Arab Folklore Dancıng, Dapka, İsrail
11. Vadhajtas Neptancegyüttes, Gyimesfelsolok, Romanya
12. Pıpacok Neptancegyüttes, Szekleykeresztur, Romanya
13. Napsugar Neptancegyüttes, Maroswasarhely, Romanya.
14. Ansamblul Folcloric Dor Transilvan, Cluj, Romanya.
15. Szarkalab Neptancegyüttes, Kolozsvár, Romanya.

TEMPLOS - ZEYTİNLİK

Ali NESİM*

Zeytinlik, eski adıyla Templos; Templer Şovalyeleri'nin izlerini günümüze kadar taşımıştır. Köye girişteki yokuşun adı hâlâ 'Baladi' olarak bilinmektedir ki bu zannedildiği gibi 'Saray' adından çok, Latince anlamıyla 'Muhafız Alayı Komutanı' anlamındadır. Venedik haritalarında köyün adı Tempia, Temlu, Pempue Templos olarak geçmektedir. Robert Gunnis, Historic Cyprus adlı kitabında diyor ki: 'Ortaçağlarda burada bir askeri birlik bulunuyordu.' Köylüler tarafından 'Yüzbirevler' olarak bilinen St.Hilarion Kalesi köyün güneyinde yer alır. Efsaneye göre bir gün köyden gir grup genç kaleyi ziyarete gider. Tasadüf bu ya, o sene 'Hacet Günü' imiş, dilekler senede bir gün kabul edilirmiş; kırk senede bir yüzbirinci odanın kapısı açılmış. Gençler içeriye dolmuşlar içerisi zenginliklerle doluymuş. 'Hepimiz çiğ süt içmedik mi? Gözleri faltaşı gibi açılmış, sağa sola saldırmaya başlamışlar. Aslında her biri bir tek şey almış olsalarmış mesele değilmiş. Ama tacı kapan asayı, asayı kapan kilincı almaya çalışmış. Bu kör dövüş sürerken mühlet dolmuş, kapılar kapanmış. 40 yıl orada uyumuşlar ve o gün geldiğinde kapılar açılıncı köye dönmüşler. Bir de ne görsünler, kendileri ayrıldıkları yaşta olmalarına rağmen, çocukları kırk sene yaşlanmışlar.

Bir 'Masalci' olarak ben de Hacet Gününü yakalarım umuduyla -sakın yanlış anlamayın- hazineyi almak için değil, içerde kısılp kalmak için, hergün kaleye gidip bekledim de o fırsatı yakalayamadım. Venedikliler'den sonra köye yerleşen Türkler, o günden beri köyde yaşamaktadırlar. Dağ yamaçlarında ve ovalarda inek ve koyun yetiştirildiler. Çoban ve prensesin öyküsü hâlâ köylülere nesilden nesile anlatılmaktadır. Hâlâ kış günlerinde dağın tepesindeki bulutların arasında sapsarı güneş ışıklarının uzandığını gören köylüler; "yine kraliçenin saçları gözüktü" diye iç çekmekten kendilerini alamazlar. Efsaneye göre Yüzbirevler'in güzel mi güzel

bir kraliçesi varmış. Ama yalnız ve mutsuz. Zamanının çoğunu ya sarayının penceresinde altın gibi sapsarı saçlarını tarayarak geçiriyormuş, ya da ormanda yürüyüşe çıkıyormuş. Bu dağlarda yaşayan bir de keçi çobanı varmış. Çok güzel kaval çalmasına rağmen, çirkin mi çirkin olan bu çobanı yakından görebilen çok az kimse varmış. Efsaneye göre, duygulu kaval

sesinin büyüüne kapılan kraliçe araya araya çobanı bulmakla kalmamış ona aşık da olmuş. Artık sık sık buluşuyorlarmış. Kraliçe gecelerinin çoğunu elleri, ayakları ve göğsü bir ayı kadar kılı ve bir teke kadar pis kokular saçan bu çoban ile birlikte geçiriyormuş. Gel zaman git zaman kraliçe bir kız çocuğu doğurmuş. Onun da altın sarısı saçları, gök mavisi gözleri varmış. On beş on altı yaşlarına geldiğinde

anasından daha da güzel bir kız olmuş. Kız sık sık ormanda gezmeye çıkar ve lale, nergiz, dildamak toplamış. Kraliçe ona kaleden çok uzaklaşmamasını öğütlermiş. Fakat kız bir gün uzaklardan gelen güzel kaval sesini duyarak merak etmiş ve geze geze çobanı bulmuş. O günden sonra da sık sık buluşmaya başlamışlar.

Kraliçe bir gün kızındaki değişikliği fark ederek kızına sormuş, o da anlatmış. Dağların çirkin çobanı ile tanıştığını ve onu çok sevdiğini söylemiş! Bunu duyan kraliçenin önce elindeki tarak pencereden düşmüş ve arkasından da kraliçe kendisini kayalıklara atıvermiş. Şimdi yeniden köylüye ve köyün yaşamına dönelim. Seyyahlar, Ortaçağlarda köyde zengin bağların ve zeytinliklerin olduğundan sözederler. Son

zamanlara kadar köyde tütün, patates, yerfıstığı, pamuk, susam, darı ve buğday yetiştirildi. Dağdan gelen iki pınar suyu, kanallarla her bahçeye ve her eve yayıldı. Böylece Zeytinlik altmış yıllara kadar Girne'nin sebze ihtiyacının büyük kısmının yetiştiricisi idi. Bugün her ne kadar su kanalları kaybolmuşsa da

15.yüzyıldan kalma Venedik su kemeri hâlâ ayakta. Köydeki arazinin yüzde doksanı, eskiden beri zenginlerini ki, bunların yaz tatillerini köyde geçirmeleri köyün kültürel ve ekonomik yaşamını olumlu

yönde etkilemişti. Zenginlerin zeytinlik ve harupluklarının icarı köyde savaşa dönüştü. En yüksek fiyatı veren icarı kazandı. Çoğu kez köylü bir-birine düşer, kardeş kardeş yarışır. Mal satın alan köylüler de yok değildi ama, Feodalizmin çöküşünden sonra köyden şehirlere ve hatta ada dışına göçler başlamıştır. Köye su veren pınarların kuruması göçü daha da hızlandırdı. Zeytincilik önemini yitirse

de zeytin yağının 'mucizevi değeri' hâlâ sürüyor. Köylüler sağlıklı, genç ve akıllı olmalarını buna bağlamaktadırlar. Derler ki bir zaman köyde yüz yaşını aşkın bir kadının yeniden diş çıkarması ve adet görmeye başlamasının nedeni zeytinyağının mucizevi özelliğindenmiş. Ve denirdi ki; zeytin yapının

hikmetidir, ölüyü bile diriltir. Son 50 yıldaki ekonomik ve tek nolojik nedenler köyün kültürel yapısını

da değiştirmiştir. Köy terk edilmiş veran bir köy haline almıştır. Zeytincilik neredeyse unutulmuştur.

Bugün hâlâ toprağın ve köy içindeki evlerin büyük kısmı yabancılar aittir. Köy kahvehanesi kapalıdır. İlkokul Girne'ye taşınmıştır. Gençlik merkezi kapalıdır. Yağ değirmeni ise on yıldan beri çalışmıyor. Templar şövalyeleri ve Temploslular tarafından kullanılan binek taşı sökülüp atılmıştır. Venedik su kanalları kurumuştur. Terk edilmiş konaklar ve evler, kurumuş zeytin, ağaçları Templos'un zengin geçmişiye yas tutmaktadırlar. Köy merkezinde mezar taşına yeşil bez sarılmış ve bazı akşamlarda kandil

yakılan Garip Dede bir anıt olarak varlığını sürdürüyor. Suyun önemi ve suyun kutsallığı bu köy kadar eskidir. Su pınarı ile ilgili şahımaran söylencesini sonraya bırakarak konumuza dönelim. Köye, Venedikliler'den sonra gelen aşiretin başında aksakallı bir 'Derviş' varmış; herkes ona 'Dede' dermiş. Aşiret üyeleri köyde içecek temiz su olmadığı gerekçesiyle yerleşmek istememişler. Fakat yaşlı adam, köy meydana yakın yerdeki hayat ağacını göstererek; "Bu ağacın kökleri ta suya kadar iner. Buraya bir suyu kazan!" emrini vermiş. Kazmışlar çok güzel bir su bul-

muşlar. Derviş ölünce, bunu tamamlayan ikinci bir efsane daha ortaya çıkmış. Köylülerin 'Şehida' adını verdiği hayat "ağacı-mezar-kuyu"

üçlüsü zamanla unutulmuş, önemini yitirmişti. Kuraklık yüzünden bitişikteki yağ değirmeni kapanmış, değirmenci Nalbant Mustafa Efendi de kahvecilik yaparak hayatını kazanmak zorunda kalmıştı. Günlerden bir gün, gün doğmadan kahvesine giden Mustafa Efendi bir sandalyede oturan ak sakallı bir ihtiyar görmüş. İhtiyar, hem Derviş'e hem huzura benziyordu. Sade bir kahve istemiş, Mustafa Efendi kahvesinin kalmadığını görünce telaşa kapılmıştı. Bunu gören ihtiyar, "İyi bak, dibegin dibinde mutlaka bir kaşık kahve vardır" demiş. Hakikaten bir salımlık kahve varmış. İhtiyar kahvesini içmiş ve ayrılırken tepsiyi bir kuruş bırakmış.

Kahveci "benden olsun amca, zaten üstünü veremem" demiş. Yaşlı adam "Bu parayı çekmeciye koy ve hiç çıkarma. Gönülden verilen bir şeyin bedelini sadece Allah keser. Dediğimi unutma!" diyerek aybolmuş. Bu para uğurlu gelmiş olacak ki Mustafa Efendi kısa zamanda toparlanmış, çocuk çocuğulya

rahat geçinmeye başlamış. Bir gün eski bir alacaklı gelmiş, parayı denkleştirmek için çekmecedeki o kuruşu da toparlamış ve borcunu kapatmış. İşte o günden sonra işleri yine hep ters gitmeye başlamış, iki yakası bir araya gelmemiş. Bir sabah kahvehanesini açarken yine o aksakallı ihtiyarı kuyu başında oturur görmüş ama yanına varamadan ortadan kaybolmuş. Bu olay üç kez tekrarlanmış, Mustafa Efendi, Hızır mıdır Derviş midir nedir bilinmez, bu ihtiyarı gücendirdiğini anlamış. Kahvesinin alet edevatını

satarak kuyu dibindeki mezarı bir güzel yaptırmış. Zaten çocukları da okumuş, evlenmiş olduklarından geriye kalan zamanını namaz kılarak, dua ederek geçirmiş. Bugün bir dilek yeri olan Garip Dede Türbesi; kismet arayanların, çocuk isteyenlerin ve dileğinin yerine gelmesini isteyenlerin bir uğrak yeri olmayı sürdürmektedir.

Templer Şövalyeleri, köylüler ve Akkilise papazları arasında geçen "Baladı Yokuşu Efsanesi" ile "Aşıkilar Kilisesi Efsanesi" gibi daha birçok efsaneyi bağrında yataşan Zeytinlik köyünün ve költürünün, severleri sayesinde yaşatılmakta olduğunu vurgulamak isterim.

Tarık G. EMİROĞLU

Lefkoşa Türk Belediyesi tarafından finanse edilen, organizasyonu ise Halk Sanatları Vakfı, Folkder, Gençlik Merkezi ve Çağdaş Halk Dansları Derneği tarafından ortaklaşa yapılan I. Uluslararası Halk Dansları Festivali 5-12 Mayıs tarihleri arasında yapıldı. Aktif olarak görev aldığımız festivalde vakfımızı Genç ve Büyük halk dansları ekiplerimiz temsil etti. Festival 5 Mayıs günü Kuğulu Park Sarayönü güzergahında yapıldı. Hafta boyunca yerli ve yabancı ekipler Lefkoşa'nın çeşitli semtlerinde gösteriler yaptılar. Ayrıca son gösteriler Y.D.Üniversitesi Kongre merkezinde yapıldı. İlki gerçekleştirilen festivalin önümüzdeki yıllarda da tekrarlanması konusunda görüş birliğine varıldı. Ülkemizde bulunan yabancı ekipler YDÜ yurtlarında kalarak boş günlerinde tarihi ve turistik yerleri gezme fırsatı da buldular. Festivale katılan Romanya ekibi Vakfımız tarafından davet edilmiştir.

Vakfımız bünyesinde faaliyet gösteren Halk Sanatları Derneği'nin 26. Olağan Genel Kurulu 25 Ocak tarihinde Vakıf Genel Merkezinde yapıldı. 26 yıllık geçmiş olan ve vakfımızın temellerini oluşturan derneğimizin kol raporları okunarak yeni kollar oluşturuldu.

"Çözüm ve AB" mitinglerine halkdansları ile uğraşan dernekler yanında vakfımız da destek verdi. Sivil Toplum Örgütlerini bünyesinde Çözüm ve AB

Platformunun düzenlediği etkinlikler ve mitinglerde aktif olarak rol alınmıştır. 25 Ocak tarihinde ortak vizyon çerçevesinde Saat açılışı ve barış ateşinin yakılması-na folklor sanat derneklerinin düzenlediği etkinlikte genç ekibimiz görev aldı.

23 Nisan'daki sınır kapılarının açılmasından önce Pile köyündeki iki toplumlu buluşmalarda vakfımız da görev aldı. 15 günlük devreler halinde yapılan buluşmalarda halk dansları, müzik, koro ve tiyatro çalışmaları yapıyordu. Bu çalışmalarda 8 büyük, 8 genç halk dansları, 4 genç müzik grubunda 3 gencimiz de tiyatro çalışmalarında aktif olarak çalıştı. 13 Nisan tarihinde tiyatro grubuna workshop çalışması yapıldı. Bu çalışmaya 20 kişi katıldı. Halk dansları çalışmalarında ekibe Sarhoş Zeybeği ve Visilica (Feslikan) oyunları öğrenildi.

Tüketici Halk Derneği "TÜHAK" 18 Şubat tarihinde Arabahmet Kültür Evinde çocuk tüketicileri bilgilendirmek ve bilinçlendirmek için bir etkinlik düzenledi. Dramatize olarak yapılan etkinlikte yiyecek alma, hesaplı harcama yapma, ve gıda üzerindeki tarihleri kontrol etme konuları işlendi.

MEKB "Kültür Sanat Danışma Kurulu" oluşumu konularında bir çalışma başlatmıştır. Bu kurula vakfımız da bir asli bir de yedek üye belirlemiştir.

Halk Sanatları Vakfına bağlı 2. Unops projesinin içinde bulunduğu "Kıbrıs Folklor Arşiv ve Kütüphanesinin açılışı 25 Ekim tarihinde yapıldı. Unops yetkililerinin de hazır bulunduğu açılış çok renkli geçti. Vakfımızın halk dansları ekipleri ve müzik grubu gösteri sundular. Açılış konuşmaları sonrasında davetlilerle kokteyl esnasında "Vakfımızın Dünü-bugünü" konularında bir slayt gösterisi sunuldu. Arşiv ve kütüphanede dergi ve gazetelerden kesilmiş kültür sanat haberleri, işitsel-görsel kasetler, dökümanlar kültür ve sanatla ilgili kitaplar bulunmaktadır. Tüm dökümanlar bilgisayar ortamına aktarılmaktadır.

20-30 haziran tarihleri arasında geleneksel çocuk ve gençlik kampları, gerçekleştirildi. 20-25 haziran tarihleri arasında çocuk kampına 88 kişi katıldı. Eğitimcileri nezaretinde Kantara kampına katılan çocuklara deniz ve sporif faaliyetlerin yanında çeşitli alanlarda eğitimlerde verildi. Akşamları ise birlikte eğlenceler tertiplendi. Kampa katılan 38 genç yanlarında birer arkadaşlarını da getirebildiler. Her iki kamp süresince deneyimli eğitimcilerin katkılarıyla çok faydalı bir kamp yaşanmış oldu.

Gençlik Kulübü üyeleri, sosyal faaliyetleri çerçevesinde L.Belediye Tiyatrosunun "Boyacı" adlı oyununu izlemeye gitti. 27 nisan tarihinde 43 kişilik bir grup Kornaçit Köyünde piknik düzenledi. Piknik sonrasında Rumların paskalyası olduğundan, bu konuda da katılımcılara bilgi verildi. Yılın son aylarında Soma Akriton isimli (rum tarafında) çevre örgütü ile UNOPS destekli bir dizi etkinlikler düzenlendi. 14 Kasım tarihinde Soma Akriton merkezinde kamp ateşi yakılarak eğlence düzenlendi. Eğlencede ortaokul halk dansları grubu yerel danslarımızdan örnekler sunarken, müzik grubu da müzik dinletisi sundu. Yakınoğu Üniversitesi Öğretim görevlilerinden Cem Birol Gençlik Kulübü ile Empeti ve benzeri iletişim konularında bir atölye çalışması yaptı. Çok faydalı geçen çalışmaya 15 civarında genç katıldı.

Derğimizin 50. sayısı 2002 yılığı olarak 180 sayfa yayınlandı. 50. sayı münasebetiyle 25 Eylül akşamı "Folklorumuza Hizmet Edenler Anma Gecesi" düzen-

lendi. Gecece Hasan Rifat Siber, Haşmet M.Gürkan, Kutlu Adalı, Aziz Damdelen, Mustafa K.Sayın anıldı. Anılan her kişi için eserlerinden veya hakkında yayınlanmış makalelerden oluşan sergiler ile köşeler oluşturuldu. Ayrıca her sanat adamı için 10-15 dakikalık konuşmalar yapıldı. Gecenin sunuculuğu Sevilyay Sadıkoğlu tarafından yapıldı.

Unops tarafından kabul edilmiş olan diğer projemiz "Green Consumer" (yeşil tüketicisi) onaylandı. Projenin amaç çevre ve yeşil tüketiminin gençlere ve çocuklara benimsetilmesidir. Bu proje güneydeki "Soma Akriton" isimli örgüt ile ortaklaşa gerçekleştiriliyor. Proje Eylül ayı içinde iki örgüt tarafından aynı anda başlatıldı. İlk aşamada Gençlik Klubümüzün üstlendiği projede 7 genç arkadaşımız görev aldı. Projenin ilk etkinliği olarak 25 Ekimde Vakıf binasında ilk, orta ve lise seviyesindeki gençlere çevre konusunda bilgi verildi. Bu proje çerçevesinde Soma Akriton ile birlikte güneydeki Büyükkaymaklı'da "Camp Fire" isimli bir etkinlik yapıldı. Etkinlikte halk dansları ve orkestrada görevli yaklaşık 120 üye performanslarıyla memnuniyet yaratıldı.

Lefkoşa'nın Akrides bölgesinde 4 Temmuz tarihinde Rumlar, Maronitler, Ermeniler, Latince ve Türkler 8'er kişilik halk dansları ekipleri ile gösteriler sundular. Etkinlik "Kıbrıs'ın Avrupa'ya Geçişi" adı altında yapıldı.

5 Temmuz tarihinde Soma Akriton Derneği Vakfımızda bir iade-i ziyarette bulundu. Misafirlerle Vakıf merkezi, enstitü, arşiv projesi ile Lefkoşa'nın tarihi yerleri gezdirildi.

6 Temmuz tarihinde Güney Lefkoşa'daki Geri köyünde "Avrupa Kavşağında 14. Buluşma" isimli bir etkinlik düzenlendi. Gecece vakfımızı temsilen 23 kişilik halk dansları ekibi ve 11 kişilik müzik grubu katıldı. Gecece Hasder yanında Rum, Makedon, Maronit ve Yunan ekipleri katıldı.

4 Temmuz'da Güney Lefkoşa'daki "Elefteriya" meydanındaki Zülfü Livaneli ile Mariya Feranduri'nin konserinde iki toplumlu, etkinlikler de yapıldı. "İki

Toplumlu Koronun" yanında halk dansları ekipleri de gösteriler sundular. Çok büyük bir izleyici katılımı ile gerçekleşen gecede coşku da oldukça yüksekti.

31 Temmuz-2 Ağustos tarihleri arasındaki "Elekten 3 Gece" etkinliğinde vakfımızın halk dansları ekibi ve orkestrası gösteri yaptı. Üç gece boyunca Gençlik Merkezi lokalinde gerçekleşen panayırda Gençlik Kulübü ve Halk Sanatları Enstitüsü de birer stand açarak ürünlerini ve etkinliklerini tanıttılar.

Melek Pınardan anısına her yıl yapılan anma gecesi Serdarlı'da 22 Temmuz tarihinde yapıldı. Büyük ekibin halk dansları gösterisinin yanında Vadili, Gönyeli, Serdarlı ve Geçitkale'den de halk dansları ekipleri katıldı.

Ölümünün 5. yılında merhum Reha Caner anısına Halk Sanatları Vakfı, Lefkoşa Satranç Derneği ve Orta Öğretim Öğretmenler Sendikası organizesinde Temmuz ayında "Reha Caner Satranç Turnuvası" düzenlendi. Turnuvada dereceye girenlere ödül ve plaket verildi.

7 Eylül tarihinde Rum (ama) kemancı Angelis Vaseliu ve Ahmet Altıparmak ile müzik üzerine bir alan araştırması yapıldı. Araştırmanın amacı, Karşılaştırmalı Folklor Çalışmaları ve ulaşılamayan halk dansları müziklerine ulaşmaktı. Vaseliu bizim bilmediğimiz 3 sirtö çalardı.

28 Eylül tarihinde Limasol'daki hayvanat bahçesinde Çocuk Festivali düzenlendi. Festivalin organizasyonu Hayvanat bahçesi idaresi, Kristis Süt Fabrikası, Mc Donalds' Restoranları, Limasol Koop. Bankası tarafından yapıldı. Açılış konuşmalarının ardından halk dansları, koro, latin dansları, sihirbazlık, dans gösterileri yapıldı. Sahne üzeri etkinliklerin dışında resim çizme yarışması, bilgi yarışması, yüz boyama ve çeşitli oyunlarla sürprizler düzenlendi. Organizatörler tarafından katılımcı tüm çocuklara hediyeler ve yiyecek verildi. Türk tarafından Vakfımız aktif rol üstlenerek çocuk koro ve halk dansları ekiplerimiz gösteriler sundular. Ayrıca 400 civarındaki misafiri Limasol'a götürdü. 50 yıllık bir geçmişi olan hayvanat bahçesinde 300 civarında hayvan var.

Güney Kıbrıs'ta bulunan Art and Wild Nature Foundation tarafından 31 Ağustos tarihinde BaFa bağlı Timi piknik bölgesinde Rock for Peace isimli bir festival düzenlendi. Festivale 25 kişilik bir grupla katkıda bulunuldu.

Işık Kitapevi tarafından bu yıl 17.si düzenlenen Kitap Fuarı 25 Ağustos - 6 Eylül tarihleri arasında "Biz ve Ötekiler" ana teması ile Vakıf binamızda yapıldı. Fuar boyunca iki toplumlu müzik dinletileri, panel, konferans, şiir gecesi, form gibi geniş yelpazeyi kapsayan bir etkinlikler dizisi yapıldı. Tüm bunların yanında kitap sergisi ve satışı da yapıldı.

Çocuk Klubü yeni çalışma dönemine 4 Ekimde başladı. Halk dansları çalışmalarının yanında bu yıl çocuk korusu, el işi, resim, İngilizce, eğitim, oyun saati, tiyatro gibi faaliyetlere başlandı. Tüm çalışmalar Cumartesi günü yapılıyor.

21. Halk bilimi Sempozyumu 11 Kasım tarihinde Vakıf merkezinde yapıldı. Sempozyumda Mete Hatay "Tarih içerisinde Kıbrıs Mutfağı üzerindeki Arap Etkileri", Ahmet Erdengiz" Latin Döneminde Yasalar önünde kadınlar", Özkan Yıkıcı" Soğuk Savaş Dönemi ile AB Kurumsallaşmasının Halkbilime Etkileri", Altay Sayıl" Dr. Hafız Lokman Hekimin Yaşamında Anı ve Kesitler", Muharrem Faiz" Kıbrıs'ta çok Kültürlülük ve Kıbrıslı Kimliği" konularında bildiri sundular. Sempozyum sonrasında soru cevap bölümü ile oturum sona erdi.

27 Aralık tarihinde sabah çocuk klubünde yılbaşı eğlencesi yapıldı. Akşam ise yaklaşık 150 kişinin katıldığı ve Bronze Age restaurantta yapılan yılbaşı yemeği düzenlendi. 30 Aralık akşamı ise Orta ve Lise grubundaki gençlere yılbaşı eğlencesi düzenlendi. Eğlencelerde tüm katılımcılara vakfımız tarafından ızzet ikramda bulunuldu.

Post (Proje Araştırmaları Derneği) tarafından düzenlenen II. Yeryüzü Filmleri Festivali 22-27 Aralık tarihleri arasında "Anılar ve Acılar" teması ile Vakfımızın merkezinde yapıldı. Festivalde 4 yabancı 1'de yerli film gösterimi yapıldı.

Avrupa Bilgi Merkezi

K
-
b
-
r
-
s
-
r
-
b
-
r
-
t
-
r
-
k
-
r
-
t
-
i
-
c
-
a
-
r
-
t
-
e
-
t
-
s
-
a
-
d
-
o
-
-
s
-
a
-
d
-
o
-
-
s

- Avrupa Birliği tarihi ve genişleme süreci ile ilgili kitapçıklar
- Çeşitli AB Politikaları ile ilgili kitapçıklar
- AB Referans Kitapları
- AB yasaları ile ilgili bilgiler
- KOBİ lere Destek ile ilgili bilgi
- AB kurumlarında staj ve iş imkanları hakkında bilgi

K
-
b
-
r
-
s
-
r
-
b
-
r
-
t
-
r
-
k
-
r
-
t
-
i
-
c
-
a
-
r
-
t
-
e
-
t
-
s
-
a
-
d
-
o
-
-
s
-
a
-
d
-
o
-
-
s

Ve AB hakkında her türlü sorunuz için

Avrupa Bilgi Merkezi
Kıbrıs Türk Ticaret Odası
Tel:2286822 Fax: 2286705
eu@kktc.net www.ktto.net/ab